

CIVIL SZEMLE

CIVIL ÉVES JELENTÉS 2006–2007

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Bíró Endre, Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter,
Kuti Éva, Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Németh Ferenc

Szerkesztőség/Editors

Főszerkesztő/Editor in Chief	Nagy Ádám
Főszerkesztő-helyettes/Senior Editor	Nizák Péter
Szerkesztők/Editors	Csongor Anna Márkus Eszter Péterfi Ferenc Sebestény István
Lektor/Consultant	Szabó Máté

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a titkar@civilszemle.hu címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen.

Együttműködőink/Co-operators

Civil Szemle Alapítvány

Palócvilág Alapítvány
Szociális és Munkaügyi Minisztérium

ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ

www.ujmandatum.hu
1149 Budapest, Fráter György tér 11.
Tel/fax: (+36-1) 221-0951, 221-8099
E-mail: szerkesztoseg@civilszemle.hu

Felelős kiadó Németh István
Lapterv Zátonyi Tibor

Készült az Kánai nyomdában
Felelős vezető Kánai József

ISSN 1786-3341

■ BEVEZETŐ ÍRÁSOK	
Lectori Salutem	5
Szabó Máté Lektorai bevezető	8
Bartal Anna Mária Ha kiszáradnak az utópia oázisai...	12
■ SZABADIDŐS SZEGMENS	
Bukta Zsuzsanna Sport, szabadidő, rekreáció	27
■ EGÉSZSÉGÜGYI SZEGMENS	
Bocz János – Kmetty Zoltán Egészségügyi nonprofit szervezetek	39
■ SZOCIÁLIS SZEGMENS	
Nyitrai Imre A szociális ügyeink civil szeletei	61
■ KÉPZÉSI SZEGMENS	
Sátor Balázs Kell-e még több tanulópenz?	75
■ GAZDASÁGI SZEGMENS	
Domokos Tamás – Mahler Balázs Gazdaságfejlesztő és foglalkoztatási célú nonprofit szervezetek Magyarországon	90
■ KULTÚRA SZEGMENS	
Cziboly Ádám Szubkultúrák – A civil szektor kulturális szegmensének értékelése a Civil Éves Jelentésben	105
■ ZÖLD SZEGMENS	
Móra Veronika A zöldek (környezet-, természet- és állatvédő szervezetek)	119
■ IFJÚSÁGI SZEGMENS	
Nagy Ádám – Székely Levente Az ifjúsági civil világ	132
■ HÁTRÁNYOS HELYZET SZEGMENS	
Csongor Anna – Rész Levente Leszakadó társadalmi csoportokkal foglalkozó civil szervezetek	149
■ JOGVÉDELEM SZEGMENS	
Ligeti György Jogvédelem	173
■ LOKÁLPATRIOTIZMUS SZEGMENS	
Kákai László Lokálpatrióta szervezetek	190
■ Szerzőink	207

A lap szerkesztői büszkén adják közre,
hogy a Civil Szemle elsőként Magyarországról bekerült
a Thomson-féle Nemzetközi Társadalomtudományi Citációs Indexbe
(Social Sciences Citation Index – SSCI).
Az index elérhető a www.thomsonscientific.com oldalon.

LECTORI SALUTEM

■ A Civil Szemle különszámát tartja kezében az Olvasó. A szerkesztőség – a civil szektor ismert kutatóinak, szakértőinek segítségével – nehéz feladatra vállalkozott: az eddigi gyakorlattól eltérően ez a szám nem a megszokott rovatok szerinti szerkezetet követi, hanem – Civil Jelentés formájában – átfogó képet kíván adni a magyarországi civil szektorról. A szerkesztőség régóta készült arra, hogy mérvadó, hagyományteremtő éves beszámolót, jelentést készítsen a szektorról, hiszen ehhez szinte minden rendelkezésre áll. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) nonprofit szektorról szóló, évről-évre kiadott, átfogó elemzése biztosítja a „hátteret”, a megfelelő adatokat. Az utóbbi években – talán a Civil Szemlének is köszönhetően – jelentős mennyiségű elemzés, tanulmány jelent meg, melyek lehetőséget biztosítottak arra, hogy a kutatók, elemzők, és a szektorban dolgozó szakemberek, önkéntesek jobban megértsék a nonprofit szektorban zajló folyamatokat, alaposabban megismerjék a civil szervezetek szakmai tevékenységét, szerepét, és más szektorokhoz való viszonyát. A fentiek mellett fontos információkat adnak azok a különböző nemzetközi jelentések is, melyek a magyarországi szektorban történt mozgásokat globális vagy európai összefüggésbe helyezik. A szerkesztőség tehát úgy ítélte meg, hogy minden rendelkezésre áll ahhoz, hogy megjelenhessen a „Civil Jelentés – 2006/2007”, mely a fentiek alapján igyekszik felölelni és bemutatni a civil szektor egészét, tevékenységtérképét, és más szektorokhoz való viszonyát.

A jelentés tervének megszületése után a szerkesztőség a jelentés szerkezetével kapcsolatos alapvető dilemmába ütközött. Kérdés volt, hogy az anyag horizontális vagy vertikális megközelítést alkalmazzon, azaz kvázi szakterületenként mutassa be a szektort vagy inkább egyes szektorszintű tevékenységeken, viszonyrendszereken keresztül készüljön el az elemzés. A módszertan megtalálása, rögzítése roppant fontos, hiszen a szerkesztőség szándékai szerint a jelentés egyik fontos hozadéka lehet a későbbi szektorszintű elemzésekhez használható módszertan megtalálása is. Végül kompromisszumos megoldás született, a jelentés ugyanis több – kétségkívül néha önkényesen megválasztott – szegmensben mutatja be a szektort, de

minden fejezet azonos (horizontális) tematikát követ. Ezzel a módszerrel a szerkesztőség véleménye szerint biztosítja a jelentés azt, hogy a magyarországi civil szektorra jellemző erős szakmai, szakterületi jelleg is hangsúlyt kap, de áttekinthetővé válnak a szektorszintű horizontális tevékenységek, viszonyrendszerek is. A szerkesztőség szándéka szerint ez a forma új szintre emelheti a magyar civil szektorról való gondolkodást, új lendületet adhat az oktatásnak és a kutatásnak, és erősítheti a nemzetközi összehasonlító kutatásokba való bekapcsolódást is.

A szerkesztőség a szakterületenkénti, alszektorok szerinti bontásnál a hazai nonprofit statisztikában használatos tevékenységi besorolást vette alapul. Ugyanakkor több olyan nagy, sokszor összevont területet határozott meg, melyeket a magyarországi civil szektorra leginkább jellemzőnek, megfelelőnek ítélt meg. A jelentésben érintett területek a következők:

1. *Szabadidő*: rekreáció, hobby és sport.
2. *Egészségügy*: egészségmegőrzés, betegségmegelőzés, gyógyító-, egészségügyi rehabilitációs tevékenység.
3. *Szociális*: szociális ellátás, idősgügy.
4. *Képzés*: tudományos tevékenység, kutatás, nevelés és oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés.
5. *Gazdaság*: településfejlesztés, foglalkoztatás, munkaerőpiacon hátrányos helyzetű rétegek képzésének, foglalkoztatásának elősegítése, euroatlanti integráció elősegítése.
6. *Kultúra*: közművelődés, kulturális tevékenység, kulturális örökség megóvása, műemlékvédelem, média, vallás.
7. *Zöld*: természet-, állat-, és környezetvédelem.
8. *Ifjúság*: gyermek- és ifjúságvédelem, gyermek- és ifjúsági érdekképviselő.
9. *Hátrányos helyzet*: hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítése, rehabilitációs foglalkoztatás, a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint a határon túli magyarsággal kapcsolatos tevékenység, fogyatékkal élők képviselője.
10. *Jogvédelem*: fogyasztóvédelem, érdekképviselő, emberi és állampolgári jogok védelme, fogyasztóvédelem.
11. *Lokálpatriótizmus*: közösségépítés, helyi politika, közbiztonság, katasztrófavédelem.

A jelentés desk-research jellegű kutatásra épült, saját primer adatfelvétel nem történt. A jelentésben használt adatok alapvetően a KSH jelentéseire támaszkodnak, de felhasználnak a fentiekben érintett egy-egy adott szegmensről szóló specifikusan fellelhető információkat is. Az adatok általában 2005-re vonatkoznak (KSH), illetve több esetben már 2006-osak, de a szegmensben történt események bemutatása és elemzése miatt bátran tekinthetünk a kiadványra, mint 2006–2007-es jelentésre is. Fontos módszertani ismérv, hogy néhány szervezeti alcsoport adatai (pl. ifjúsági hitélet) több összevont tevékenységi terület háttér-adatbázisában is szerepelnek, így a fejezetekben szereplő adatok egyszerű összege nem tekinthető a teljes szektorra vonatkozó értékeknek, ebből adódik, hogy az összefoglaló fejezetben ezektől eltérő mutatókkal találkozhatunk.

A fentiekben rögzített módszertan alapján valamennyi fejezet egységes elemzési szempontrendszer követett, mely a statisztikai és szakmai ismérvek alapján egyes alszektorokra jellemző kép bemutatása mellett lehetőséget biztosít az egyes területek összehasonlítható-

ságára, valamint a szektorról szóló makroszintű következtetések levonására. A felhasznált szempontrendszer a következő volt:

1. Az adott téma elmúlt évtizednyi folyamatai: múltja, alapadatai, elméleti alapvetései, specialitása.
2. A téma jelene: 2006–2007-ben történt fontos események, kezdeményezések. Sikerek és kudarcok.
 - 2.1 Az alszektor mint önálló entitás, belső mozgások, lokalitás-régiós rendszer;
 - 2.2 Az alszektor szolgáltatásai, „közhaszna”, önkéntesei;
 - 2.2 Kapcsolat az állammal;
 - 2.2.1 Jogalkotás;
 - 2.2.2 Végrehajtó hatalom (érdekvédelem, hatalomkontroll);
 - 2.2.3 Támogatás, finanszírozás;
 - 2.3 Kapcsolat az üzleti szektorral;
 - 2.4 Nemzetközi, európai kötődések;
 - 2.5 Sikertörténetek, az év eseményei;
3. (Állami) teendők az adott szegmensben.

A jelentés tehát arra törekszik, hogy a Civil Szemle alapértékeinek megfelelően tudományosan megalapozott, módszertanilag kötött, de az akadémiai szaknyelvet nélkülöző, a széles érdeklődő réteg számára is érthető, hasznos elemzést adjon. A szerkesztőség igyekezett olyan jelentést közzétenni, amely amellett, hogy bemutatja a szektor helyzetét, trendjeit, javaslatot tesz a változtatásokra is.

A jelentést befejezve büszkén, kíváncsian és kissé megilletődve bocsátjuk a munkát szakmai vitára. Várjuk valamennyi szakmabeli és szakmán kívüli szakértő, érdeklődő bírálatát, valamint felajánlását a következő éves kiadvány összeállításában való közreműködésre, hogy 2009 elejére újabb, széles szakmai konszenzus övezte jelentést állítsunk össze. Terveink szerint ugyanis a Civil Szemle rendszeresen kiadja majd a jelentést, mely reményeink szerint a későbbiekben a civil szektorról szóló kutatás egyik alapvető forrásanyaga lehet. Reméljük, hogy ez a kísérleti jelleggel készült civil jelentés kielégíti ez ilyen irányú igényeket, s a most közreadott kötet egy induló sorozat első darabja lesz.

Szerkesztőség

LEKTORI BEVEZETŐ

Szabó Máté

■ A Civil Éves Jelentés ötletgazdái mindenképp dicséretet érdemelnek. Kitaláltak egy olyan formát, amely új szintre emelheti a magyar nonprofit szféráról való gondolkodást, új lendületet adhat az oktatásnak és a kutatásnak, és bázisán nő az esély a nemzetközi összehasonlító kutatásokba való bekapcsolódásra. Ugyancsak dicséretes, hogy az ötletet eljuttatták a megvalósulásig, amelynek konkrét problémái majd fejlesztésre adnak lehetőséget a továbbiakban, ha a vállalkozást újra megismétlik. Természetesen a keretet tartalommal csak a szerzők töltötték ki a kiválasztott részterületeken, és az ő színvonalas hozzájárulásaik nélkül nem állhatott volna elő ez az impozáns összkép.

A választott megközelítésmód az egységesített szempontrendszer alapján a civil szféra egyes részterületeinek bemutatása az adott terület szakértőinek tanulmányaival. Ez a forma magában hordozza a szétagolódás veszélyét, hiszen önmagukban relatíve lezárt körök egymásmellettiségére építkeznek, és ezáltal háttérbe szorulhat a szektor átfogó problémáinak szem előtt tartása. Aligha képzelhető el a mindkét szempontot, a részterületek avatott bemutatását illetve az átfogó összefüggések bemutatását egyszerre a maga teljességében tartalmazó megközelítésmód. Ezért a megvalósult jelentés olyan kompromisszumot képez amely egyesíti az egymástól gyakran eléggé távoli – pl. kultúra és foglalkoztatás – területek bemutatásához szükséges multidiszciplinaritást és a viszonylag egységes nonprofit-civil szemléletet. Ebben a formában Magyarországon teljesen újszerű, bár nyilvánvalóan épít a korábbi kiadványok, főképp a Civil Szemle keretében megjelent előmunkálatokra.

Bizonyos értelemben kompromisszumot jelent a szinkronikus, a jelen állapotot bemutató, illetve a diakronikus, a történeti fejlődést felvázoló megközelítésmódok között is. A létrejött gazdag tartalom valóságos nonprofit-civil enciklopédiává teszi a kiadványt, amely vélemény-

nyem szerint egyszerre képes bevezetni az érdeklődőket abba, hogy mi a nonprofit-civil szféra ma Magyarországon, és újat tud adni a maga sokszínűségében a témával régebb óta foglalkozó kutatóknak és gyakorlati szakembereknek egyaránt.

Megtalálhatók benne a legkülönbözőbb területek nonprofit-civil szférájának és folyamatainak rövid leírása, az államhoz és a piachoz, illetve a civil részvételhez való viszonyuk kérdésköre, megismerjük aktuális problémáikat és eredményeiket az érintett területeken. A kötetből a szerkesztők szándéka szerint kirajzolódik a szektor sajátos szegmenseinek viszonya a nemzetközi környezethez, a helyi társadalomhoz, a hazai gazdasági-politikai folyamatokhoz, illetve a fejlődés főbb alternatívái és dilemmái. Ezek az átfogó szempontok a kötet egyes fejezeteiben eltérő mélységben kerülnek tárgyalásra, és ennek a hiátusnak a kiküszöbölésére részben a bevezető tanulmány, illetve a szerkesztői előszó is vállalkozik. Hol vagyunk Európában? Hol erős és hol gyenge a civil társadalom Magyarországon? Mennyire megfelelőek az intézményes keretek a civil szektor működéséhez és továbbfejlesztéséhez?

A jelentés véleményem szerint átütő sikernek tekinthető mind a hazai nonprofit-civil kutatásban, mind pedig a hazai és a nemzetközi társadalomtudományban. Bár nyilvánvalóan voltak előképei, melyeknek tapasztalatait a szerkesztők kamatoztatni szerették volna, de ebben a formában újszerű hozzájárulásnak tekinthető a civil társadalom hazai és nemzetközi kutatásához. Persze volna még mit továbbfejleszteni, hisz évés közben jön meg az étvágy. Milyen jó lenne – álmódozhatunk – egy „Civil Évkönyv”. Tartalmazhatná az év szektorális és átfogó tendenciáit, eseményeit, jogszabályi változásait, főbb statisztikai adatait, a futó kutatási projektek eredményeit. Milyen jó lenne egy „Európai Civil Évkönyv”, amely mindezt országonként tartalmazná, megfelve az európai tendenciák összehasonlító elemzésével, az EU-szintű civil és nonprofit politikák és intézmények változásaival.

De ne legyünk telhetetlenek! A magyar civil társadalom és nonprofit kutatás fejlődése több vonatkozásban úttörő szerepet játszott a posztkommunista Európában. Persze ezen a téren is beértek és elhagytak bennünket bizonyos később meginduló országok, de ez nem versenyfutás, és legalább is intellektuális előnyeink, kutatási tapasztalataink nem devalválódtak ennek hatására, még ha a „példaértéket” nem is a mi intézményeink, szektoraink és stratégiáink jelentik, mint a kilencvenes évek elején. Minden bizonnyal több nemzetközi kitekintésre és összehasonlításra van szükségünk ahhoz, hogy lássuk és láttathassuk a magyar civil társadalom helyét az új, egységesülő Európában.

Erős vagy gyenge ez a civil társadalom? – hangzik a kutatásban és a gyakorlatban sokszor feltett kérdés. A válaszok divergálnak és divergálni is fognak, hiszen a mércék eltérőek. Ha az európai sikersztorit kérjük számon rajtunk, akkor azzal sajnós itt sem tudunk szolgálni. Azonban a diktatúrák hagyományaival való szakítást és a sikeres kitérés pontokat megtalálhatjuk Magyarországon és másutt is.

Melyik a legsikeresebb terület? – kérdezzük a kötetet lapozgatva. A válaszok itt is eltérőek, aszerint, hogy milyen sikerkritériumokat veszünk alapul. A társadalmi-gazdasági problémák „megoldása” nem várható el a civil szektortól, sem az államtól, hanem azok ilyen vagy olyan kezelése a társadalmi fejlődés generális kérdése. A civil szektor a válaszadási stratégiák menedzselésével és szervezésével járulhat hozzá ehhez a folyamathoz az államtól és a gazdaságtól elkülönült profilú autonóm kultúrájával, állampolgári kezdeményezéseivel. Eléggé kreatív volt-e

ezekben a kultúra, a politika a gazdaság megannyi szereplője? Hol alakult ki a leginkább fenntartható és fejleszthető kooperáció a szektorok között, úgy, hogy a kialakuló „koktélban” a civil szektor relatíve önálló, karakterisztikus szereplővé válhatott? Ilyen és ezekhez hasonló alapvető kérdésekre keresheti és találhatja meg a saját válaszát az olvasó, hiszen a jelentés nem kíván ezekben állást foglalni, csupán kereteket biztosít a kérdések felvetéséhez és a megválaszolásra irányuló stratégiák kipróbálásához.

A jelentés a maga lezáratlanságában és lezárhatatlanságában éppenséggel módot, kiindulópontot ad rengeteg további kérdésfeltevés és dilemma megfogalmazására, amelyek elősegíthetik mind az elméleti-tudományos, mind a stratégiai-menedzsmet előrelépését a magyar civil társadalommal kapcsolatosan. Az új szemléletmód, a kreatív megközelítések lehetősége még akkor is a problémák megoldásához való közelítéssel kecsegteti az olvasót, ha tudva tudjuk, hogy Magyarország 2007-ben nem biztosít sem optimális gazdasági, sem optimális politikai-intézményes feltételeket a civil szektor további fejlődéséhez. Azonban éppen a kreatív problémamegoldás keresése az a sajátossága a civil szektornak, amely a politikai és gazdasági hatalom mindenkori birtokosainak valamiféle versenytársává és kihívójává teszi a civil szférát akkor is, ha szerepe a szűk gazdasági és társadalomstatisztika, vagy a politológiai befolyás-elemzés eredményeinek alapján erre talán még nem hatalmazná fel.

De van-e a civil szemléletmódnak a civil szervezetek hálózatainak bázisa a szélesebb társadalmi aktivitásban, a polgárok különféle kezdeményezéseiben? Az önkéntesség és a polgári részvétel mindenütt vörös fonál a tanulmányokban, azonban az összkép nem a legrózsásabb, és ha a kötetben meg is találhatjuk az optimistább szerzőket, még az ő véleményük is elsősorban a kisebbség aktivizmusára, a nonprofit-civil ellen-elit csoportjaira épül, amely nem gyökerezik széles társadalmi aktivizmusban. Magyarország e vonatkozásban a nemzetközi összehasonlító kutatás eredményeiben gyakran eléggé rossz besorolásokra tesz szert, amelyet a jelentés végeredményben alátámaszt. Nem úgy tűnik, mintha a nagy „részvételi forradalom” előtt állnánk, sőt ma még bizonyos visszaesés is tapasztalható, amelyen az EU csatlakozás sem lendített látványosan. Ezért aztán a magyar civil társadalom „renyhésége” sem vezethető minden vonatkozásban vissza a források hiányosságaira avagy a nem megfelelő intézményrendszer fogyatékososságaira. Szükség van a civil-nonprofit szektor önvizsgálatára is amely kérdésessé teszi a sokszor hangoztatott érveket a kialakult helyzet magyarázatára, és összeveti a realitásokat a kutatás eredményeivel, rákérdez az intézmények és a civil szervezetek saját problémáira. Vajon tényleg a hiányzó érdekképviselői avagy képviselői struktúrák a hibásak? Miért nem tudta/tudja a magyar civil társadalom megragadni az EU csatlakozással kínált lehetőségeket az európai kooperációra az EU fejlesztési forrásainak fenntartható fejlődés érdekében történő hatékonyabb felhasználására?

Úgy vélem, hogy nagyon sok vitát fog kiváltani a jelentés mind az alkalmazott módszertan és a kialakított következtetések érvényéről, mind a magyar szektor összképéről, hangsúlyairól, regionális szerkezetének változásairól, a nemzetközi színtérhez, és főként az EU-hoz való viszonyáról és a többi szektorral való kapcsolatainak állapotáról. Nyilvánvalóan nem lehet itt semmilyen vonatkozásban megelőlegezni sem a főbb irányokat sem a főbb eredményeket, azt a feltevést azonban talán meg lehet kockáztatni, hogy ezek a viták hasznosak és szükségesek, hozzájárulhatnak a magyar civil-nonprofit szektor további fejlődéséhez, és ezt tekintem én a

jó ötlet jó megvalósításáról kialakított értékelés és értelmezés legfőbb kritériumának. Bátorítanám az olvasókat, hogy keressék a kapcsolatot a szerzőkkel és a szerkesztőkkel ennek a magyar szektor egészének jövője szempontjából fontos diskurzus megindítására, és javaslom a szerkesztőknek, hogy nyissanak lehetőséget a diskurzus kialakítására interneten, élőben; akár minden részterület megérdemelne külön-külön egy-egy vitát, nem beszélve az egész átfogó aspektusairól! Úgy vélem, hogy ez a kiadvány rávilágított arra, hogy az ilyen viták nem csupán szükségesek, de létfontosságúak a magyar nonprofit-civil társadalom további fejlődése szempontjából a mai Magyarországon és Európában.

HA KISZÁRADNAK AZ UTÓPIA OÁZISAI . . .

Bartal Anna Mária

A jelenre vonatkozó elvárások
jövőre nyitott látóhatára,
az elmúlt dolgokhoz való hozzáférést is vezérli!
Jürgen Habermas

■ Talán soha nem volt annyira szüksége a hazai civil-nonprofit szektornak a benne rejlő „utópikus energiákra”² mint 2007-ben. Ha a korszellemet akarjuk megragadni egyfelől egy öntudatos progresszióról kell beszélnünk: ez az év valószínűsíthetően a különböző – szociális, egészségügyi, környezetvédelmi, jogvédő, szakmai és érdekképviselői – civil szerveződések éveként vonul be a szektor történetébe. Az ország romló gazdasági helyzete, a különböző társadalmi rétegeket és szakmai csoportokat érintő reformok bevezetése, de különösen a társadalmi párbeszéd, az egyeztetések hiánya vagy kudarca a civil társadalmi aktivitások, szerveződések eddig soha nem látott erősödését, összefogását és fellépését hozta.

Másfelől – a kilencvenes évek elejének alapítványi botrányaihoz hasonlóan – a presztízsvesztés éveként is elkönnyelhetjük 2007-et. A politika hínárja utolérte és behálózta az ifjú-sági civil szervezetek egy részét, és ez kivetült az egész szektor megítélésére is. Az érthetően nagy nyilvánosság övezte korrupciós ügyek kapcsán ismét hangot kapott a médiában mindig lappangó „nonprofit szektor = pénzmosoda”-tézis. Felerősödtek azok a szélsőséges liberális köntösbe bújtatott nézetek is melyek szerint – a szektor függetlensége, valamint gazdálkodásának átláthatósága érdekében – az államnak meg kellene szüntetnie a civil-nonprofit, de főként az egyházi szervezetek támogatását, amelyeknek az 1%-os felajánlásokból, a lakossági, vállalati támogatásokból „önfenntartóvá” kellene válniuk.

De mit mondhatunk akkor, ha a szektor „belső”, kevésbé látványos folyamatainak irányait, valamint modellálható sajátosságait akarjuk 2007-re vonatkozólag megragadni?

A kérdés megválaszolásához először át kell tekinteni azokat – a civil-nonprofit szervezetek működésének keretét adó – törvényi változásokat, amelyek nemcsak a szektor jelenét, hanem a jövőjét is meghatározzák.

Összegezve a kötet tanulmányainak főbb megállapításait: meg kell vizsgálni, hogy a hazai nonprofit szektor tartós adottságának mutatkozó strukturális dualitás, az erős bevételi koncentráció milyen sajátosságokat mutat az egyes tevékenységi területek esetében, illetve mennyiben tagolja a szektort.

A nonprofit szektor és szervezeteinek legfontosabb legitimációs forrása az érdekképviselői, -értvényesítési funkció. Mint a tanulmányok alapján is világosan látható ez a funkció nem egyformán oszlik meg a különböző tevékenységi területeken. Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy feltárjuk, az intézményesülési és professzionalizálódási háttérváltozók mennyiben befolyásolják és alakítják ezt.

2007 a második Nemzeti Fejlesztési Terv beindításának éve is volt. Az elmúlt három-négy évben mind a szektor, mind a nonprofit kutatások egyik nyitva hagyott kérdése, hogy az uniós tagsággal megnyíló pályázati lehetőségek milyen hatással lesznek a nonprofit szervezeti működésre és fejlődésre.

I. SZERVEZETI VÁLTOZÁSOK ELŐSZELE, TÖRVÉNYMÓDOSÍTÁSOK ÉS AZ ÚJ KORMÁNYZATI CIVIL STRATÉGIA — A CIVIL-NONPROFIT SZÉKTOR MŰKÖDÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ TÖRVÉNYI VÁLTOZÁSOK 2007-BEN

A civil-nonprofit szektor működését befolyásoló törvényi változások sorában elsőként kell megemlíteni azt a múlt évben született törvényt, amely a nonprofit szektor egész szervezeti rendszerét formálhatja át a közeljövőben.

A gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény 2007. július 1-jével lépett hatályba azal a céllal, hogy „korszerű jogi keretek biztosításával támogassa a magyar piacgazdaság további erősödését, a nemzetgazdaság jövedelemtermelő képességének fejlődését, a vállalkozások sikerességét”, illetve végrehajtsa az Európai Unió társasági jogával egyező jogharmonizációt.³ A törvény nonprofit szektort is érintő szabályozása szerint „a közhasznú társaság 2009. június 30-ig köteles a cégbíróságnál nonprofit gazdasági társaságként történő nyilvántartásba vételét kérni, vagy jogutód nélküli megszűnését a cégbíróságnak bejelenteni”⁴.

Az új törvény következtében a nonprofit szektor egy jellegzetes szervezeti formája „tűnik el” a statisztikai adatokból is, ami 2009-ig szükségessé teszi majd a „rég” (közhasznú társaságok) és az „új” szervezetek (nonprofit gazdasági társaságok, szociális szövetkezetek⁵) szektoron belüli helyének differenciált értelmezését. Az új szervezeti formák várhatóan a szektor azon tevékenységi területein (pl. település- és gazdaságfejlesztés, foglalkoztatás, szociális és egészségügy valamint az oktatás és a kultúra területén) jelennek meg, ahol a szervezetek szol-

gáztatási tevékenysége meghatározó. A következő évek egyik fontos elemzési kérdése lesz, hogy az új nonprofit szervezeti formák, hogyan és mennyiben befolyásolják, esetleg alakítják a szektor főbb jellemzőit (pl. a szervezeti vagy a bevételi megoszlás).

2007-ben módosult a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény, amely részben egyszerűsítette, részben egységesítette a rendelkező nyilatkozatok leadási módját⁶ és idejét, illetve az 1 százalékos támogatás felhasználásának közzétételét. Szigorításnak tekinthető, hogy továbbiakban az 1 százalékos támogatás köztartozás kiegyenlítésére nem fordítható. A törvénymódosításra, amelyet társadalmi vita előzött meg⁷, „A kormányzati civil kapcsolatok fejlesztésének irányelvei 2006–2010” című program (ún. civil stratégia) alapján került már sor.

2007 augusztusában fogadta el a kormány az 1065/2007. számú – „A kormányzati civil kapcsolatok fejlesztését szolgáló egyes intézkedésekről” szóló – 13 pontos kormányhatározatot.⁸ A határozat legfontosabb rendelkezései

- egy kormányzati civil információs portál működtetésére,
- a társadalmi szervezetek és az alapítványok közhiteles nyilvántartásba vételének kialakítására, egységes nyilvános azonosítójának bevezetésére vonatkoznak.
- Továbbá a határozat rendelkezik arról is, hogy a civil szervezetek esetében is bővíteni kell az egyablakos ügyintézés, valamint
- a minisztériumoknak két évente civil cselekvési tervet kell készíteniük.
- Végezetül pedig minisztériumként át kell tekinteni a tanácsadó, javaslattevő, véleményező testületekben a civil érdekképviselő rendszerét valamint civil szervezetek részére szolgáltatást nyújtó, minisztériumok által támogatott szervezetek, szakmai hálózatok tevékenységét.

Valójában új elemnek ebben csak a közhiteles nyilvántartás és az egységes nyilvános azonosító tervezett bevezetése tekinthető, a kormányhatározat egyéb pontjai (pl. a kormányzati civil információs portál, vagy az egyablakos ügyintézés) a meglévő rendszerek finomításáról esetleges bővítéséről rendelkeznek.

Figyelemre méltó, hogy az egyes tevékenységi területeket bemutató tanulmányok a minisztériumi civil kapcsolatok formálissá válásáról, kiüresedéséről, hiányosságairól vagy adott esetben a „renitens” érdekegyeztető szervezetek, kamarák „megrendszabályozásáról” adnak számot. A kormányhatározat egyes pontjai (pl. a minisztériumonkénti civil cselekvési terv készítése) csak 2008-tól lépnek életbe és még nem tudni, hogy pl. „a civil érdekképviselő rendszerének áttekintése” a folyamatok megújulásához vagy pedig további stagnálásához, esetleg romlásához vezet-e.

Újra terítékre került és 2007 novemberében zárult le, a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló, 2003. évi L. törvény módosításának társadalmi vitája.⁹ Az előterjesztés szerint a törvénymódosítás fő céljai a pályázatrendszer hatékonyságának előmozdítására és a folyamatok gördülékenyebbé, életszerűbbé tételére irányulnak, úgy mint: a költségvetési forrás számítási módjának, a támogatásra jogosult szervezetek körének felülvizsgálatára vagy a testületi határozatok elleni jogorvoslat szabályainak módosítására. A törvénymódosítás további három pontja az NCA belső szabályainak változtatásával foglalkozik (pl. testületi tagok díjazása, összeférhetlenségi szabályok, az Alapprogram nyilvánossági, tájékoztatási, beszámolási kötelezettségei).¹⁰

2004 és 2006 között az NCA-hoz 45 ezer pályázat érkezett, amelyből 27 ezer mintegy 18,9 milliárd forint támogatást kapott.¹¹ Egyfelől az Állami Számvevőszék 2006. szeptemberi jelentésében feltárt hiányosságok, másfelől az Alapprogram hároméves működése során ki-termelt problémák mind hozzájárultak az NCA-törvény módosításának kezdeményezéséhez¹² (Ne feledkezzünk meg arról, hogy a Zuschlag-ügy egyik visszaélése éppen egy NCA pályázat kapcsán során derült ki).

A szabályozási kronológia¹³ után nézzük meg, hogy milyen változások történtek 2007-ben az egyes nonprofit tevékenységi területek ágazati szabályozásában.

1. táblázat. A civil-nonprofit szervezeteket is érintő, egyes ágazati törvények áttekintése

Tevékenységi terület	Felelős kormányzati szerv	Alaptörvények	2007. évi változások
sport, szabadidő	ÖTM	2004. évi I. és a 2000.évi CXLV. törvények a sportról 1996. évi LXIV. törvény a sportszervezetekről	2004. évi I. törvény módosítása folyamatban
kultúra	OKM	2004. évi II. törvény a mozgóképről	a színházi törvény előkészítése
egészségügy	EM	1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről	2007. évi CXIX. törvény az egészségügyi ellátórendszer átalakításáról
szociális ellátás	SZMM	1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és a szociális ellátásról (többször módosított) 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról	
hátrányos helyzet	SZMM	1993. évi LXXVII. törvény – a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól	
ifjúság	SZMM	1995. évi LXIV. törvény a Gyermekek és Ifjúsági Alapról	

Tevékenységi terület	Felelős kormányzati szerv	Alaptörvények	2007. évi változások
környezetvédelem	KVVM	1995. évi LIII. törvény a környezetvédelemről	
gazdaság- és településfejlesztés foglalkoztatás	GKM ÖTM SZMM	1996. évi XXI. törvény a település és területfejlesztésről 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről, illetve ennek módosítása a 2006. évi L. törvény 2004. évi CVII. törvény a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról 1991. évi IV. törvény a foglalkoztatásról (többször módosított)	

A különböző tevékenységi területek civil-nonprofit szervezeteinek működését, egyeztetési folyamatokban való részvételét nem csak a szektor egészére vonatkozó törvények, hanem az egyes ágazati törvények is befolyásolják. Az adatok alapján jól látható, hogy az ágazati törvények három hullámban születtek meg: a kilencvenes évek elején és végén, majd pedig az elmúlt három-négy évben. Gyakorlatilag a rendszerváltás óta a különböző kormányzatok egy ágazati törvénnyel adósak, ez pedig az ifjúsági törvény. De mint az ide vonatkozó tanulmányban olvashatjuk, a civil szektor elkészítette az ifjúsági törvény szövegét, amit konferenciákon és szakmai körökben megvitattak, sőt a Parlamentben is bemutatta azt. Az elemzésekben arra is láthattunk példát, hogy a civil-nonprofit szervezetek nem csak kivárással, hanem aktív nyomásgyakorlással is kikényszeríthetik egy ágazati törvény megszületését. Ennek alapvető háttérváltozója az, hogy az adott alszektor mennyiben képes tényleges nyomásgyakorló csoportként megjelenni, illetve az adott kormányzat mennyiben fogadóképes az adott ágazat problémáinak törvényi szabályozására.

Rövid számvetés alapján megállapítható, hogy 2007-ben három ágazatot érintett valamilyen formában a jogalkotás. Az egészségügyi ágazatban megszületett a – széleskörű szakmai és civil tiltakozás ellenére – az egészségügyi ellátórendszer átalakításáról szóló törvény, elindult a 2004. évi sporttörvény módosításának vitája és a kultúra területén pedig a színházi törvény előkészítése.

2. DUÁLIS SZERVEZETI STRUKTÚRA ÉS ERŐS BEVÉTELI KONCENTRÁCIÓ — AVAGY

A NONPROFIT SZEKTOR FEJLŐDÉSÉNEK FŐBB TRENDJEI ÉS STATISZTIKAI JELLEMZŐI

A magyar nonprofit szektor – statisztikai adatok alapján¹⁴ megmutatkozó – valamivel több mint másfél évtizedes fejlődése három, viszonylag jól lehatárolható szakaszra osztható.

Az már biztosan regisztrálható volt 1997-ben, hogy a hazai nonprofit szektor extenzív fejlődésének határaitra érkezett. Akkor a valamivel több, mint fél évtizedes időszaknak a legszembevetőbb jelensége a nonprofit szervezetek számának kezdetben gyors, majd egyre lassulóbb ütemű növekedése volt. A szervezeti, települési, területi és bevételszerkezeti mutatókban kirajzolódó képét a kialakulási előnyök és hátrányok határozták meg. Az újjászülető magyar nonprofit szektor mind tevékenység-, mind bevételi szerkezetében jelentősen különbözött a nyugat-európai országok nonprofit szektoraitól.

1998-tól minőségi változás és egy letisztulási folyamat vette kezdetét a hazai nonprofit szektor fejlődésében.¹⁵ A minőségi változás jelei egyfelől a nonprofit szervezetek számbeli, szervezeti, tevékenység- és bevételszerkezeti átalakulásában mutatkoztak meg (pl. az egyre csökkenő növekedési ütem, a klasszikus civil és nonprofit szolgáltató szervezetek közötti – főként erőforrásbeli – különbségek növekedése, a kulturális-sport, rekreációs tevékenységszerkezet mellett a szektor szolgáltató jellegének erősödése, valamint a magántámogatások és a gazdálkodási bevételek arányainak csökkenése, illetve az alaptevékenységből származó és az állami bevételek dominánssá válása). Másfelől a változások kifejeződtek a civil kezdeményezések társadalmi beágyazódásában és elfogadottságában, valamint az érdekvényesítési és az érdekképviselési kérdések – szektoron kívüli és belüli – felszínre kerülésében.

2003-tól új trend van kialakulóban, amelynek irányai valójában még nem kristályosodtak ki. Annyi azonban már most is világosan látható, hogy a szektor növekedését várhatóan egy lassuló szervezetszám-emelkedés fogja jellemezni,¹⁶ míg az új trend jellegét a társas nonprofit szervezetek körében zajló folyamatok határozzák meg. Noha a magyar nonprofit szektor gerincét a civil (magán) jellegű szerveződések alkotják, de – a kilencvenes évek közepe óta – a legdinamikusabb növekedést az állami/önkormányzat közeli szervezetek produkálták.

Az ezredforduló óta egyre inkább láthatóvá vált a magyar nonprofit szektor szervezeti és erőforrásbeli dualitása. A folyamat háttérében az áll, hogy a szektorban egyfelől számbeli többségben, de erőforrásai tekintetében kisebbségbe kerültek a szektor civil részét megtestesítő – autonóm kezdeményezésekből kinövő – magánalapítványok, egyesületek. Másfelől kialakult egy néhány ezer szervezetről álló, az állam, az önkormányzatok vagy azok intézményei által létrehozott és azokhoz kötődő, jelentős pénzüsszegekkel rendelkező közalapítványi, köztestületi és közhasznú társasági – nonprofit szolgáltató – intézményrendszer. E tekintetben az új trend egyik jelentős befolyásoló tényezője lehet, hogy a nonprofit gazdasági társaságok – mint gazdaságközeli szervezetek – megjelenése mennyiben és miként alakítja, módosítja ezt a duális szerkezetet.

Az új trendet meghatározó örökség, hogy a szektort a kilencvenes évek közepe óta a bevételek megoszlása terén – változó mértékben ugyan, de – erős szervezeti és települési koncentráció, a bevétel nagyság tekintetében pedig jelentős megosztottság jellemzi. A bevételek szervezeti koncentrációjának egyik jele, hogy 2003–2005 között a szektor összes bevételeinek

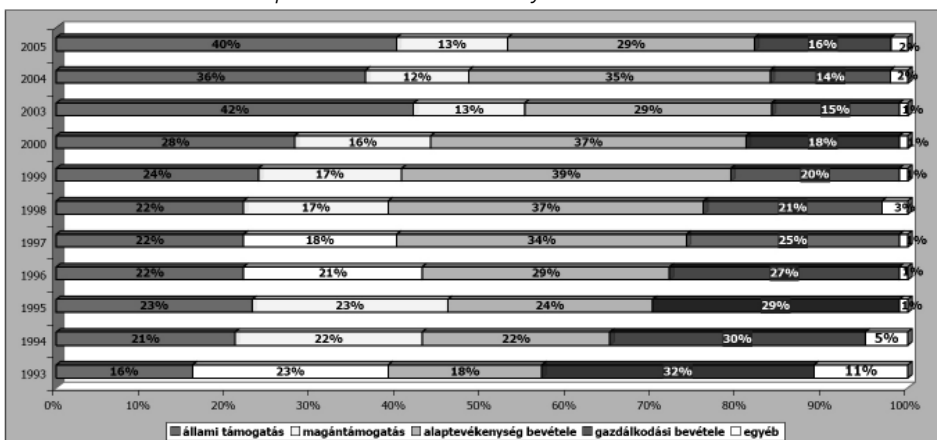
32–36 százalékát a főként állami/önkormányzati alapítású közhasznú társaságok birtokolták, amelyek szektoron belüli szervezeti aránya alig közelítette meg a 2–3 százalékot.

Az egyes tevékenységi területek elemzésében is megjelenik az erőforrások szervezeti koncentrálódása az „elit” kontra „derékhad” képében. Ezt a fajta differenciálódást akár az organikus fejlődés velejárójaként is értelmezhetnénk. A probléma inkább abban keresendő, hogy amint egy társadalmat is minősít az elitje, úgy egy szektort is markánsan fémjelez, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkezik és miként viselkedik – szektoron kívüli és szektoron belüli viszonylataiban – az őt reprezentáló csoport.¹⁷ A nonprofit szektor fejlődésének új trendjét alapvetően befolyásolja majd, hogy – akár a szektor, akár az alszektorok szintjén – az „elit” és a „derékhad” között erőforrások, lehetőségek, kapcsolatok és együttműködések tekintetében a távolság mennyire nő, mennyiben alakul ki a hálózati helyett, egy piramis szerű, hierarchikus struktúra.

A nonprofit szektor bevételi mutatói egyértelműen növekedésről és fejlődésről adnak számot. A szektor összes bevétele 1993 és 2005 között meghétszereződött (118,5 milliárd forintról 854 milliárd forintra nőtt). Az elmúlt tizenkét év alatt leginkább a szektor állami támogatásából (tizenhétszörösére), valamint az alaptevékenységből származó bevételei (tizenegyszeresére) emelkedtek.¹⁸ 2003–2005 között az adatok már az állami támogatások túlsúlyáról és az alaptevékenységből származó bevételek kiegészítő jellegéről adnak számot (1. ábra).

Még mielőtt elhamarkodottan ezt a tendenciát úgy értékelnénk, hogy a magyar nonprofit szektor a nyugat-európai modell bevételi sajátosságaihoz közelít, fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy ez az arányaiban kiugró állami bevétel nem normatív állami támogatásból származott. A nyugat-európai modellekben ugyanis a nonprofit szervezetek szolgáltatói szerepe a meghatározó, amelyeket az állam normatív jellegű támogatásokkal finanszíroz. Magyarországon viszont a szektor szervezeteinek alig 3 százaléka képes és tud normatív finanszírozással támogatható közszolgáltatásokat átvállalni. (Sajnos, a statisztikák az olyan feladatvállalásokról nem tudósítanak, amelyek nem normatív támogatáshoz kötöttek.)

1. ábra. A nonprofit szektor bevételi arányainak változásai 1993–2005

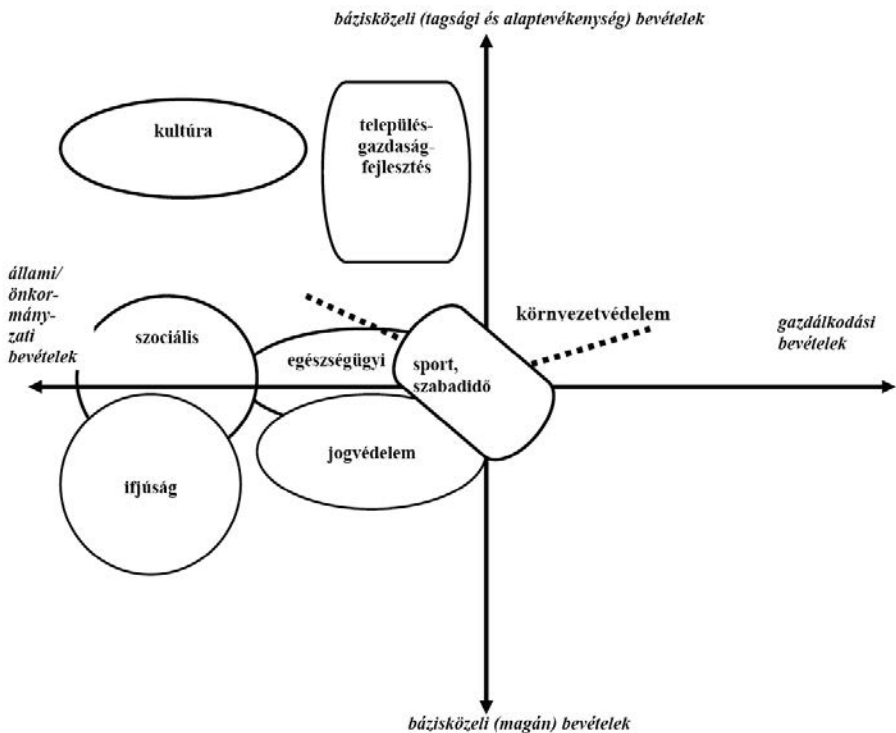

Forrás: *Módszer és gyakorlat. Nonprofit szervezetek Magyarországon 2003, 2004., 2005.* Budapest: KSH. 2005, 2006., 2007.

A megszakított fejlődésű és csak részben szervesen intézményesült magyar civil-nonprofit szektor úgy lett része és egyre aktívabb szereplője ennek a jólétnek nevezett, vegyes gazdaság- és társadalompolitikának, hogy tulajdonképpen nem zajlott le az a társadalmi, politikai és szakmai vita, amiben kikristályosodtak volna a szektor szerepét és funkcióit meghatározó nézetek és irányelvek. Mint a tanulmányokból is kitűnik majd, ennek az „utópikus gondolkodásnak” a hiánya mind a mai napig érződik: egyfelől a szektorral kapcsolatos törvényhozási gyakorlatban és kormányzati politikákban, másfelől a szektoron belüli kapcsolatrendszerek és erőviszonyok alakulásában.

Az egyes tevékenységi területek bevételszerkezeti elemzése azt mutatja, hogy – a település- és gazdaságfejlesztési, valamint az ifjúsági nonprofit szervezetek kivételével – minden alszektor esetében, ha különböző arányokban is, de az állami bevételek a meghatározó bevételi források (egészségügyi 59, a kulturális 58, a jogvédelmi 55, szociális 47, környezetvédelem 41, sport 30 százalék). A többi bevételtípusból származó bevételek eltérő arányokban, de csak kiegészítik az állami forrásokat. Az ifjúsági alszektor bevételstruktúrájában a magánbevételek (43 százalék) míg a település- és gazdaságfejlesztés szervezetek esetében pedig az alaptevékenységből származó bevételek (39 százalék) a meghatározóak és ezt egészítik ki az állami források.¹⁹

2. ábra. A bevételszerkezet modellje a különböző nonprofit tevékenységi területeken

Modellezve az egyes tevékenységi területek bevételszerkezetét (2. ábra) jól látható, hogy az állami bevételektől való függés mely tevékenységi területek esetében a legerősebb, illetve

hol találunk több bevételi forrású szervezeteket.²⁰ Mindezt természetesen azzal a megszorítással kell értelmezni – amire a tanulmányok is utalnak –, hogy az egyes tevékenységi területek igen heterogén összetételű szervezetekből állnak, aminek következtében az anyagi erőforrásokhoz való hozzájutás is különböző vagy netán korlátozott lehet.

Pozitív olvasatban ez jelentheti azt is, hogy az állami/önkormányzati és a nonprofit szektor között a társadalompolitikai feladatok és problémák terén – a kulturális, egészségügyi, szociális, környezetvédelmi, valamint gazdaság és településfejlesztési területeken – hatékony, kooperatív együttműködés alakult ki, és az állam/önkormányzatok a nonprofit szervezetek kezdeményezéseit, (köz)feladatátvállalásait támogatják. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy ez magában hordozza az állami/önkormányzati forrásoktól való függést, a kiszolgáltatottságot és ebből eredően a „civilitás” vagy – az eversi terminológiával élve – az állammal való „konfliktusos kooperáció” lehetőségének a korlátozódását, netán az elvesztését. A szakirodalmi adatok (SALAMON, 1987) is arra figyelmeztetnek, hogy a nonprofit szervezetek túlzott állami finanszírozási függősége romló gazdasági környezetben erősen alááshatja mind a szektor, mind szervezeteinek helyzetét.

3. ÉRDEKKÉPVISELET ÉS ÉRDEKVÉDELEM — AZ INTÉZMÉNYESÜLTÉG, A HUMÁNERŐFORRÁS ÉS A KONFLIKTUSOS KOOPERÁCIÓ TÜKRÉBEN

A civil-nonprofit szervezeteknek hagyományosan két funkciójuk volt és van: az általuk képviselt és ellátottak érdekeinek védelme, valamint szolgáltatások nyújtása (KRAMER, 1991). E két szerepnek nem minden szervezet tud egyformán megfelelni: vannak szervezetek, amelyek működésük során a szolgáltatásra helyezik a nagyobb hangsúlyt, és vannak olyanok is, amelyek érdekképviseleti funkcióknak tulajdonítanak nagyobb jelentőséget. Igen ritka, amikor ez a két szerep- és feladatkör egyforma súllyal esik a latba egy szervezet működése során. Így tehát, a különböző tevékenységi területeken létrejött szövetségek, ernyő- és érdekképviseleti szervezetek kettős funkcióknak kell, hogy megfeleljenek. Egyszerre kell tudniuk képviselniük azokat a társadalmi csoportokat, amelyeknek érdekében tevékenykednek, és azokat a szervezeteket, amelyek életre hívták őket. Ez utóbbi, a szervezeti-képviseleti funkció létrejötte egybeesik azzal az igénnyel, hogy a civil-nonprofit szervezetek szektorként jelenítsék meg közös igényeiket és törekvéseiket, de ez jelenti a civil-nonprofit szervezetek legfontosabb legitimációs bázisát is.²¹

Az elmúlt több mint másfél évtizedben a hazai nonprofit szektor és szervezeteinek egyik változó erősséggel feltörő, de permanens problémája volt, hogy milyen intézményes keretek között lehetséges a szektor érdekeinek artikulálása és a megfogalmazott érdekek érvényesítése?

Az egyes tanulmányok részletes és átfogó képet adnak az alszektorok érdekképviseleti funkcióiról. Az érdekképviseleti funkció betöltésének a nonprofit szektorban, véleményünk szerint, két függő változója van: kialakultak-e, és milyen erősséggel az adott tevékenységi területen az érdekképviselet intézményesült formái, illetve milyen foglalkoztatási professzionalizáció és társadalmi beágyazottság jellemző rá?

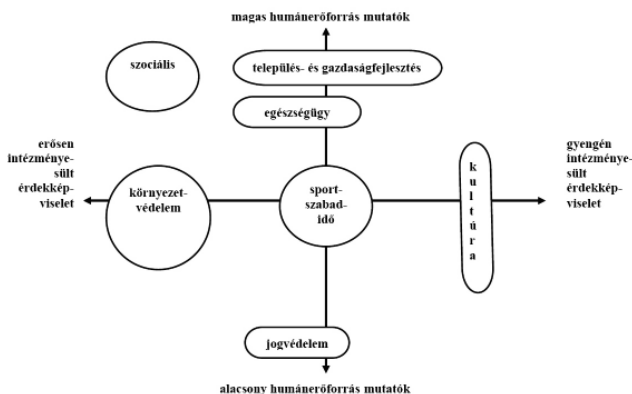
Mindezek alapján

- erősen intézményesültnek tekinthető az érdekképviselő egy adott tevékenységi területen, amennyiben konkrét szervezeti formát öltve, aktívan és tartósan működnek olyan alulról szerveződő országos vagy tematikus szövetségek, nagyobb ernyőszervezetek, hálózatok, amelyek összefogják és képviselik tagszervezeteik és az adott tevékenységi terület, valamint társadalmi csoportok érdekeit mind a szektoron belüli, mind pedig a szektoron kívüli érdekegyeztetési folyamatokban, konzultatív testületekben.
- Gyengén intézményesültnek tekinthető az érdekképviselő egy adott tevékenységi területen, ha főként felülről szervezett, kevésbé aktívan vagy csak formálisan működő országos vagy erősen szegmentált tematikus szövetségek jelenléte a jellemző.

A foglalkoztatási professzionalizációt és a társadalmi beágyazottságot objektív mérőszámok alapján is meg tudjuk határozni, mégpedig a nonprofit szervezetek számított humánerőforrásának főbb mutatói felhasználásával.²² Ennek alapján megkülönböztethetünk magas és alacsony humánerőforrás mutatóval rendelkező tevékenységi területeket. Világosan kell látni, hogy a szektor humánerőforrás (foglalkoztatási) potenciája nemcsak társadalmi presztízsét, beágyazottságát határozza meg, hanem az aktív és szakszerű érdekképviselői tevékenységet is.

Az alábbi modell (3. ábra) érzékeltetni kívánja azt a tanulmányok által is rögzített tényt, hogy – a szektorhoz hasonlóan – az egyes tevékenységi területek sem alkotnak homogén struktúrát sem az érdekvényesítés intézményesültsége, sem pedig a humánerőforrás mutatók alapján. Például a zöld szervezetek – amelyek a szektor talán a legjobban intézményesült érdekképviselőit tudják felmutatni –, többsége közepesen alacsony humánerőforrás mutatókkal rendelkezik. A település- és gazdaságfejlesztési alszektorok a legmagasabbak a humánerőforrás mutatói, ugyanakkor az érdekvényesítés intézményesültsége részleges, főként a felülről megszervezett néhány szövetségre terjed ki. Ahogy a kulturális alszektor helyzetével foglalkozó tanulmány is utal rá, a tevékenységi területet nagyon heterogén szervezetek alkotják mind minőségben, mind szervezeti felépítésben. Az érdekképviselő intézményesültsége gyengének mondható, mert egyrészt nagyon szegmentált az érdekképviselőket is betöltő szövetségek „rendszere”, másrészt nem alakult ki olyan nagyobb ernyőszervezet, amely a kulturális civil szervezeteket akár csak részben is tömörítené.

3. ábra. Az érdekképviselő modellje a különböző nonprofit tevékenységi területeken

Adalbert Evers (1995:165) szerint a nonprofit szektor és az állam mint társadalmi partner között az ideáltipikus kapcsolati minta – a „third party government” téziseire támaszkodva – a konfliktusos kooperáció. Mit takarhat ez az első pillantásra egymásnak ellentmondó szókapcsolat? A kooperáció egyrészt azt jelenti, hogy az állam és a nonprofit szervezetek közötti együttműködési formák a szolgáltatás-ellenszolgáltatás formájában alakulnak ki. Másrészt pedig jelenti azt, hogy a nonprofit szervezetek teljesítményét állami oldalról elismerik, ami legitimálja a további támogatásokat, valamint a nonprofit szervezetek az állami szubvenciókat úgy fogják fel, mint ami elősegíti céljaik teljesítését és működésük fenntartását. Ez a szektorok közötti „társadalmi szerződés” fontos követelménye a mind újabb és újabb társadalmi innovációk létrejöttének. Evers úgy véli, hogy egy jóléti pluralista modellben a harmadik szektor társadalmi partnerként való elismerése nem maradhat meg az állam, a piac és a nonprofit szektor szembeállításának hagyományos keretei között, mivel az társadalmi és demokratikus tartalmából következően újszerű konfliktusok kiinduló pontjává válhat. Ezért a kooperatív feladatmegosztás dimenziói mellett figyelembe kell venni az állam és a nonprofitok céljai közötti konfliktusokat is.

Amennyiben a nonprofit szektor és az állam viszonyát vizsgáljuk, akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy 2007-ben a kooperációk gyengültek és a konfliktusok erősödtek fel. Ahogy a tanulmányok is számot adnak: majd’ minden tevékenységi területen beszűkültek a hazai pályázati lehetőségek, amit az uniós források nem tudtak pótolni, csökkentek a normatív támogatások reálértékei, az érdekegyeztetés fórumai kiüresedtek vagy éppen nem is működtek.

4. AZ ELSŐ NEMZETI FEJLESZTÉSI TERV UTÁN, ÉS A MÁSODIK ELŐTT — SIKEREK, KÉTSÉGEK ÉS KUDARCOK

2007 a második, Új Magyarország nevet viselő, Nemzeti Fejlesztési Terv beindításának éve volt. A kormány 2006 augusztusban megtárgyalta az Új Magyarország programot és újra társadalmi vitára bocsátotta, majd ennek lezárulása után, októberben benyújtotta az Európai Bizottsághoz. Mind a társadalmi vitában, mind az előkészítő dokumentumok egyeztetésben a civil szervezetek jelentős szerepet vállaltak a különböző szakterületeken.²³ 2007–2008-ra kilenc (Államreform, Elektronikus Közigazgatás, Gazdaságfejlesztési, Környezet és Energia, Közlekedés, Társadalmi megújulás, Társadalmi infrastruktúra, Végrehajtás és Regionális fejlesztés) Operatív Program Akció Terve készült el.

Az optimista prognózisok szerint – az első NFT tapasztalataira építve és 16,5%-os pályázati sikerességgel számolva – a civil-nonprofit szektor közel 82 milliárd forint felhasználására számíthat az új tervezési időszakban (2007–2013), ami hozzávetőlegesen 25%-os forrásbővülést jelenthet az előzőhöz képest.

2007 azonban a számvetés, azaz a nonprofit szervezetek első Nemzeti Fejlesztési Terv keretében megvalósított, uniós pályázatokkal kapcsolatos tapasztalatai és eredményei összegzésének, éve is volt.

A vonatkozó kutatási adatok szerint²⁴ a civil-nonprofit szervezetek a kiírt pályázatok mintegy kétharmadára pályázhattak, és sikerességük 10 százalékos volt. Ennek alapján a teljes szétosztható összegből, 670 milliárd forintból, körülbelül 68 milliárd forint került a nonprofit szektorba. Ha figye-

lembe vesszük, hogy egyrészt milyen kritériumoknak (megfelelő gazdasági erő, mind az önrész, mind az utófinanszírozás biztosításához; pályázati tapasztalatok; magas szervezeti professzionalizáció) kell egy szervezetnek az uniós pályázati sikerhez megfelelnie, másrészt reálisan látjuk a szektor dualitásából eredő problémákat, akkor ezt az eredményességi arányt akár sikerként is elkönnyelhetjük.

A nonprofit szervezeteknek leginkább két, a Humánerőforrás Fejlesztése és a Regionális Operatív Programokban voltak sikeres pályázataik. Noha az öt operatív program széles körű pályázati lehetőségeket kínált a nonprofit szervezetek számára, de előfordultak olyan „sajátosságok”, hogy például a Környezetvédelem és Infrastruktúra OP forrásai a nonprofit szervezetek számára semmilyen formában nem voltak hozzáférhetőek.

Kuti (2006) elemzésének egyik fontos megállapítása, hogy „az operatív programok által működtetett pályázati rendszerek alapvetően a fejlett, erősen intézményesült nonprofit szervezeteknek kedveznek.” Hasonló felvetések, kétségek fogalmazódnak meg a tanulmányokban is, sőt megjelenik a szektor kettészakadásának a „vízója” is, amennyiben az „új pályázati belépők” előtt zárva maradnak az uniós források.

Fentebb azt írtuk, hogy a nonprofit szervezetek uniós pályázati eredményességét sikerként is értékelhetjük. De nem hallgatható el az a kérdés sem, hogy milyen áron? Azaz milyen problémákkal, nehézségekkel kellett a szervezeteknek az projektek megvalósítása során szembe nézniük? Egyértelműen leszögezhetjük az ide vonatkozó kutatási eredmények alapján²⁵, hogy a problémák és nehézségek elsősorban nem a civil-nonprofit szervezetek szakmai hiányosságaiból, vagy szervezeti professzionalizációjuk gyengeségeiből, hanem leginkább a megvalósítás pénzügyi, gazdálkodási nehézségeiből fakadtak.

A Civil Lobbis Kerekasztal már 2005-ben nyílt levéllel fordult a kormányhoz 250 szervezet nevében kérve, tegyen határozott intézkedéseket annak érdekében, hogy az állami és uniós pályázatokon nyertes programjaikhoz a kiírásoknak, szerződéseknek megfelelő ütemezésben folyósítsa a támogatásokat. Ezzel egyidőben adták át az „Állam legnagyobb civil hitelezője” díjat négy szervezetnek.

Hasonló problémákat tárt fel „A civil szervezetek tapasztalatai a Strukturális Alapokból finanszírozott projektek pénzügyi megvalósításában” c. – a HEFOP- és az EQUAL-pályázók körében végzett – 2007-es kutatás is. Az eredmények szerint, az uniós pályázati programok lebonyolítása során az Irányító Hatóságok Működési Kézikönyveiben lefektetett eljárásbeli szabályokat kellene elsősorban betartani, illetve a folyamatot hatékonyabbá és felhasználóbaráttá tenni. A vizsgált szervezetek az európai uniós projektek kapcsán három kardinális, pénzügyi problémát jeleztek: a likviditási problémákat a projekt megvalósítás során, az előfinanszírozási „kényszert” és a projektek kiegyensúlyozott időbeli finanszírozását. Mindezen problémákból következően a vizsgált szervezetek mintegy 40%-a egyfajta eladósodási spirálba került bele. Valójában a projekt-támogatás utolsó részletének késése már túlnőtt – a még szervezeten belül tartható – eladósodási spirálon. A civil-nonprofit szervezetek is egy olyan körbetartozás generálóivá váltak, ami a mai magyar gazdaságban is lassan megszokott jelenség.

Nem csak kívánni, de a szektor szintű összefogásokban mindenképpen tenni kell azért, hogy a 2004-2006-os évek pályázati tapasztalataiból levonható tanulságok – 2007 és 2013 között az uniós források felhasználásakor – pozitív eredményekké is válhassanak.

Mert ha kiszáradnak az utópia oázisai, akkor a banalitás és a tanácsstalanság nyer teret...

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arató Krisztina – Bartal Anna Mária – Nizák Péter (2007): *A civil szervezetek tapasztalatai a Strukturális Alapokból finanszírozott projektek pénzügyi megvalósításában*. Civil Európa Egyesület. http://www.civileuropa.hu/downloads/documents/CEE_HEFOP_penzugyek_kutatasi_jenetes_200709.pdf
- Bartal Anna Mária (2007): *Metszéspontok*. Nonprofit tanulmányok 2004–2006. Pázmány társadalomtudomány 9. Budapest-Piliscsaba: Loisir Kft.
- Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest: Századvég.
- Bartal Anna Mária (1999): *Nonprofit alapismeretek kézikönyve*. Budapest: Ligatura.
- Evers, Adalbert (1995): Part of the Welfare Mix: The Third Sector as an Intermediate Area. *Voluntas*, 2. 159-162.
- Kuti Éva (2006): *A nonprofit szervezetek uniós pályázatokon elért eredményei*. http://www.nonprofit.hu/files/9/0/4/0/9040_euhonl.pdf
- Kuti Éva (2006): *A Nemzeti Civil Alapprogram első három pályázati fordulója az empirikus adatok fényében*. www.nca.hu/download.php?fil_id=6257
- Kramer, Ralph (1991): Öntevékeny szervezetek és szociális szolgáltatások. In: Kuti É. – Marschall M. (szerk.): *A harmadik szektor*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, 123–130.
- Salamon, Lester (1987): A piac kudarca, az öntevékenység kudarca és a kormány nonprofit szektorral kialakított kapcsolatai a modern jóléti államban. In: Kuti É. – Marschall M.: *A harmadik szektor*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, 1991. 57–71.

JEGYZETEK

- 1 Mind a cím, mind az idézet Habermas, J. (1985): A jóléti állam válsága és az utópikus energiák kiemerülése c. tanulmányából való. In Habermas, Jürgen (1994): *Válogatott tanulmányok*. (szerk. Felkai G.) Budapest: Atlantisz, 306. o., illetve 283. o.
- 2 Az utópia kifejezést a mannheimi értelemben használom. Mint ahogy Habermas írja (l. m. 285. o.): „Mannheim megtisztította az „utópia” kifejezést az utópizmus mellékizétől és rehabilitálta mint a felvázolható ... élethelehetőségek megbízható ... közegét.”
- 3 <http://www.im.hu/download/2006-4.pdf/2006-4.pdf>
- 4 A nonprofit gazdasági társaság nem önálló gazdasági társasági típus és nem új cégforma, hanem a gazdasági társaságok mind a négy formája (bt., kft., kkt., rt.) működhet nonprofit formában, amennyiben teljesítik a *profit* szét *nem osztás* kritériumát. Lásd még: <http://www.magyarorszag.hu:80/vallalkozas/ugyek/vallalkmuk/cegalap/kht20070827.html/ugyleirasjogi>
- 5 A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény határozza meg a szociális szövetkezet fogalmát, illetve lehetővé teszi annak létrehozását.
- 6 2006-ban az 1+1 százalékról rendelkező nyilatkozatok mintegy 75 %-a volt érvénytelen, ami közel 1,2 milliárd forintot tett ki.
- 7 Lásd: <http://www.nonprofit.hu/pmegyeztetes+szja+felajánlás> vagy a Népszabadságban megjelent vitát. <http://nol.hu/cikk/467726/>.
- 8 Lásd: <http://szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=14876>.
- 9 www.nca.hu/download.php?fil_id=6491

- 10 <http://www.civil.info.hu/modules.ngo?name=News&file=article&sid=1681>
- 11 lásd: Kuti Éva (2006): *A Nemzeti Civil Alapprogram első három pályázati fordulója az empirikus adatok fényében*. www.nca.hu/download.php?fil_id=6257
- 12 0635. Jelentés a Nemzeti Civil Alapprogramból civil szervezeteknek juttatott költségvetési támogatások ellenőrzéséről. [http://www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/59E14ACE06D7D3A0C12571F60040D88F/\\$File/0635J000.pdf](http://www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/59E14ACE06D7D3A0C12571F60040D88F/$File/0635J000.pdf)
- 13 A civil-nonprofit szektor működését közvetve vagy közvetlenül befolyásoló törvényi szabályozások áttekintésekor még két fejleményre kell kitérnünk. Az 1996. évi CXXVI. törvény módosítása során erőteljesebb média visszhangot kaptak egyfelől azok a nézetek, hogy „az egyházi és civil szervezetek váljanak le az állami köldökzsinorról”, másfelől ismét fellángolt a vita a normatív támogatást élvező szolgáltatások szektorsemleges finanszírozásával kapcsolatosan (lásd:http://www.szombart.org/ujhirek/1106_egyhaziegyszazelokok_tutibevetelek.htm). A kisebbik kormánypárt a módosítás előkészítése során „bedobta” a 3%-os javaslatát, ami kormány elé került, de ott nem talált támogatásra. Noha utólag úgy tűnik, hogy mindez vihar volt egy pohár vízben, érdemes arra figyelni, hogy bizonyos döntéshozói és tanácsadói körökben milyen tartós és masszív félreértések vannak a szektor állami „támogatását” és az 1 százalékos felajánlások, valamint a magántámogatások bevételi nagyságát, szerepét illetően. A 2006. október 23-ai események óta – hol direkt, hol indirekt formában, de – jól kitapintható volt az egyesülési törvény szigorítására irányuló kormányzati szándék. Ennek – a miniszterelnök mellett – a fő kommunikátora az IM akkori államtitkára volt, aki 1989-ben az egyik kidolgozója volt az egyesülési törvénynek. Sajnálatos módon a Magyar Gárda egyesületként való megalakulása, majd akciói döntő lökést adtak a „rendpárti” kormányzati törekvéseknek. A nagyobbik kormánypárt két képviselője szeptemberben már egy olyan, az egyesülési törvényt módosító javaslatot is kidolgozott, amely „megtiltja a nép demokratikus jogait elvonó, fasiszta, katonai jellegű szervezetek megalakulását.” (lásd: <http://index.hu/politika/belfold/etsz0901/>) A kormány szeptemberben megtárgyalta majd októberben az Országgyűlés elé vitte az úgynevezett gyűlöletbeszéd-törvényjavaslatot (T-3719. sz.). Az államfő alkotmányossági szempontból kifogást emelt a törvény egyes pontjaival kapcsolatosan és ezért nem írta alá, hanem az Alkotmánybírósághoz utalta. A Társaság a Szabadságjogokért jogvédő szervezet már az előkészítés szakaszában ugyancsak megfogalmazta kifogásait, sőt saját javaslatot is kidolgozott és közzé tett. (lásd: http://www.tasz.hu/index.php?op=contentlist2&catalog_id=4241)
- 14 Az olvasó számára némiképp zavaró lehet, hogy egy 2007-es elemzésben 2005-ös statisztikai adatokra hivatkozva elemezzük a szektor sajátosságait. Ennek magyarázata az, hogy a rendelkezésre álló statisztikai adatok két év „késésben” vannak. Mindezek ellenére úgy véljük, nem mondhatunk le az empirikus adatok ismertetéséről, mivel a főbb tendenciák és sajátosságok bemutatását lehetővé teszik. Lásd erről bővebben: Bartal Anna Mária: Mihez kezdjen a görög kinek Delphoi nem felel? – trendek a magyar nonprofit szektor fejlődésében 1990–2005. In: Bartal Anna Mária (2007): *Metszéspontok*. Nonprofit tanulmányok 2004–2006. Pázmány társadalomtudomány 9. Budapest–Piliscsaba: Loisir Kft. 37–68. o.
- 15 Bartal Anna Mária (1999): *Nonprofit alapismeretek kézikönyve*. Budapest: Ligatura.
- 16 Ezt a prognózt a nonprofit gazdasági társaságok számának alakulása befolyásolhatja. A tapasztalatok azt mutatják, hogy pl. 1993-ban a közalapítványok, köztestületek és közhasznú társasági forma alapítási lehetősége nem okozott a szektorban növekedési boom-ot.
A nonprofit szervezetek száma 2003-ban 53 022 míg 2005-ben pedig 56 694 volt.
- 17 Lásd erről bővebben: Bartal Anna Mária: Cél- és érdekorientált szervezetek a magyar nonprofit szektor elitjében. In: Bartal Anna Mária (2007): *Metszéspontok*. Nonprofit tanulmányok 2004–2006. Pázmány társadalomtudomány 9. Budapest–Piliscsaba: Loisir Kft. 71–129. o.

- 18 Az állami támogatások összege 1993-ban 19 441,6 millió Ft, míg 2005-ben 344 134,7 millió Ft volt. Ugyanezen időszak alatt az alaptervekenységből származó bevételek összege 21 730,6 millió Ft-ról 250 149,4 millió Ft-ra nőtt.
- 19 *Nonprofit szervezetek Magyarországon 2005*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. 2007. 161. o.
- 20 Az egyes tevékenységi területek bevételstruktúrájának modellezésekor azt vizsgáltuk, hogy az alszektor bevételeinek 75%-a milyen forrásokból származik.
- 21 A tanulmányban az érdekvényesítés, érdekvédelem, érdekképviselő kifejezéseket az alábbi értelemben használjuk: „Érdekvényesítésről tág értelemben akkor beszélhetünk, ha az érdeke alanya érdekét felismerve a különböző motívumok ütköztetését, ütközését követően olyan magatartást tanúsít, ami az ellenérdekű előtt egyértelművé teszi a meghatározott szükséglete kielégítésére irányuló szándékát, esetleg ilyen célzatos magatartással szükségleteit egyoldalúan ki is elégíti.” (PRUGBERGER, 2002:17)
- Az érdekvédelem, mint funkció elsősorban egy közösség (szervezet) felhatalmazásával jár, előre meghatározott, defenzív jellegű, szűkebb hatókörű tevékenység. Ezzel szemben az érdekképviselő, mint szolgáltatás több közösség (szervezet) általi felhatalmazás, tág tevékenységi és hatáskörrel – előre nem meghatározott területeket beleértve –, amely tartalmazhat (állandó) konfrontációs elemet is azaz, a közösség céljai mellett, mások céljaival ellentétben fogalmazódik meg. Az érdekképviselő ezek szerint, az érdekvédelemnél egy jóval aktívabb, rugalmasabb tevékenységet jelent. Míg az érdekvédelemnél jól lehatárolható feladatköröket figyelhetünk meg, hiszen azt egy meghatározható érdeke alapján, közös célok eléréséért összegyűlt közösség, vagy csoport érdekében végzik, addig az érdekképviselő már tovább mutat az adott – legitimitást biztosító – közösség érdekvédelmén, több szervezet megbízását jelenti, ahol az érdekek nem feltétlenül fedik egymást. Az érdekképviselő olyan területeken is aktivizálódhat, amelyek közvetlenül megbízó csoportok érdekvédelmén túl mutatnak. Az érdekek egyeztetése és védelme egészen addig jelenthet közös képviselőt, míg olyan közösségek nem kívánnak csatlakozni, melyek érdekei szöges ellentétben állnak az eddigiekkel.
- A civil érdekképviselő elsősorban egy olyan tevékenység, amelyben érvényre juttatják a civil szervezetek céljuk vagy vállalt feladataik elérését, őrzik a civil autonómiát, a kommunikáció révén elősegítik a civil szektor társadalmi elfogadottságát, lobbiznak a civil érdekeknek megfelelően. A képviselő szó kifejezi az érdekek mentén, az érintettek által felhatalmazott reprezentánsok megbízását.
- 22 Lásd: *Nonprofit szervezetek Magyarországon 2005*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. 2007. 260. o. Ennek alapján a számított humán erőforrás mutató a szociális területen 2005-ben 18 387 fő, a település-, és gazdaságfejlesztési szervezeteknél 14 730 fő, az egészségügyi szervezeteknél 12 447 fő, a kulturális szervezeteknél 11 683 fő, a sport és szabadidős szervezeteknél 9 538, a környezetvédelmi szervezeteknél 3 857 fő, a jogvédelmi szervezeteknél pedig 1 935 fő volt.
- 23 Lásd: *Civilek a Nemzeti Fejlesztési Terv Nyilvánosságáért negyedik jelentés*. 2006. október. http://www.humszol.hu/anyagok/negyedik_cnny_jelentes.pdf
- 24 Kuti Éva (2006): *A nonprofit szervezetek uniós pályázatokon elért eredményei*. http://www.nonprofit.hu/files/9/0/4/0/9040_euhonl.pdf
- 25 Arató Krisztina – Bartal Anna Mária – Nizák Péter (2007): *A civil szervezetek tapasztalatai a Strukturális Alapokból finanszírozott projektek pénzügyi megvalósításában*. Civil Európa Egyesület. http://www.civileuropa.hu/downloads/documents/CEE_HEFOP_penzugyek_kutatasi_jenetes_200709.pdf

SZABADIDŐS SZEGMENS

SPORT, SZABADIDŐ, REKREÁCIÓ

Bukta Zsuzsanna

I. AZ ELMÚLT ÉVTIZED TENDENCIÁI A SPORT ÉS SZABADIDŐS CIVIL SZERVEZETEK

KÖRÉBEN, A SZEGMENS BELSŐ MOZGÁSAI, SZERKEZETÉNEK SAJÁTOS SÁGAI, VÁLTOZÁSAI

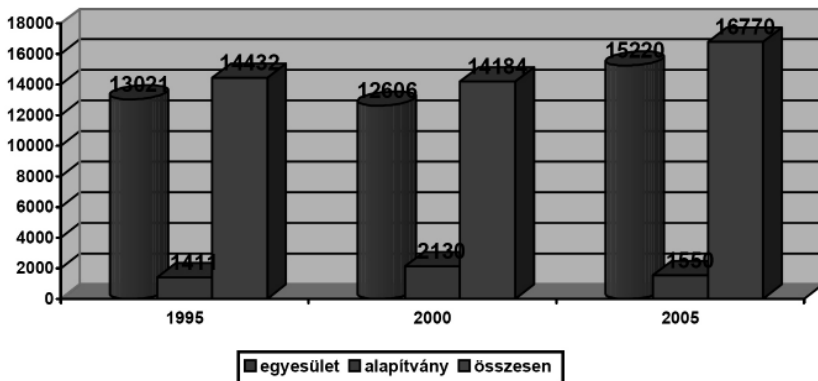
■ A szabadidős civil szervezetek sajátos fejlődési pályát jártak be a rendszerváltást követően. A sport nonprofit szervezetei kapcsán más tevékenységi területekkel szemben nem kialakulásról, majd fejlődésről beszélhetünk, hanem változásról, átalakulásról, újra építkezésről. Fokozottan megfigyelhető ez a jelenség a jelentős állami háttérrel, támogatással, gondoskodással rendelkező, főként magas szintű versenysporttal foglalkozó szervezeteknél, ahol a finanszírozás, ezáltal a működés új formáit kellett megtalálni az állami szerepvállalás részleges megszűnése miatt. A szabadidősporttal, hobbitevékenységgel foglalkozó, leginkább a tagjai által eltartott klubok csoportjában ugyanakkor hasonló fejlődési folyamat zajlott le, mint más tevékenységi területek esetében. A szervezetek száma a rendszerváltás után egy darabig gyorsan nőtt, majd a '90-es évek közepére a gyors fejlődés lelassult.

A szabadidős civil szegmens a kilencvenes évek végére-közepére kialakult, stabilizálódott, nagy mennyiségi és minőségi változások nem történtek. A civil szervezetek száma a 2000 körüli stagnálás, enyhe visszaesés után újból folyamatosan, lassan emelkedik. Ebben szerepe van az életszínvonal emelkedésének, a gazdaságilag inaktív lakosság számának a növekedésének,

a fejlett európai országokra annyira jellemző szabadidős kultúra lassú kialakulásának, és közvetlenül a Nemzeti Civil Alapprogram elindulásának.

A nonprofit statisztika sokáig külön kezelte a sport és a szabadidős területet, s mindkettő nagyjából hasonló nagyságrendet képviselt a magyar civil szférában. Tulajdonságaik, jellemzőik alapján elemezhetők egyben is, azzal a megkötéssel, hogy a szegmens egy-egy alcsoportja néhány szempontból jelentősen eltérő sajátságokat mutat.

1. ábra. A szabadidős civil szervezetek számának alakulása 1995–2005

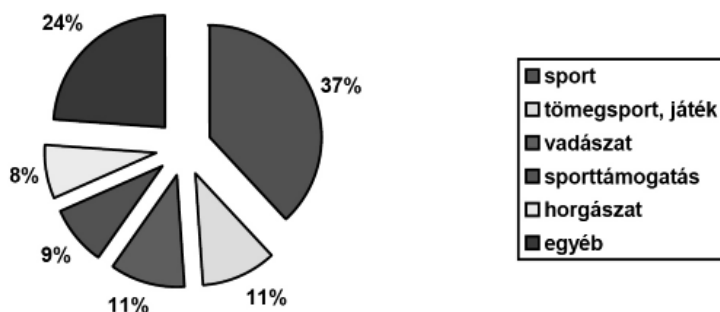

I.1 A SZEGMENS BELSŐ SZERKEZETE

A terület jellemzője, hogy a tevékenységeket nehéz kategorizálni, a közhasználatban sem válik külön a sporttevékenység egyes alterületeinek megnevezése, ezzel együtt a tudományos és statisztikai vizsgálatokban is nehézséget okoz az alcsoportok meghatározása. Egyértelműen sportnak, és nem szabadidős tevékenységnek minősíti a köztudat a sportági versenyrendszerekben részt vevő, rendszeresen versenyen szereplő egyesületeket. A technikai sportokkal foglalkozó, természetjáró, vagy éppen a táncot tanító egyesületek tevékenységét már sportként és szabadidős elfoglaltságként is értelmezhetjük. Megnehezíti még az elhatárolást az is, hogy sok sportegyesület több szakosztállyal rendelkezik, melyek a fentiek közül más-más csoportokba sorolhatók (a sakk, a természetjárás gyakran jelenik meg sok szakosztályos, élsporttal is foglalkozó klubban, és gyakori, hogy egyszerűen „tömegsportnak” vagy „szabadidő-sportnak” nevezett szakosztályok is léteznek). Egyértelműen szabadidős tevékenységnek minősül ugyanakkor a horgászat és a vadászat, amely a szabadidős szegmens két legmarkánsabb csoportja, és élénken elválík a sporttevékenységtől a nyugdíjasok, az öregdiákok, valamint az üdüléssel, szórakoztatással foglalkozó civil szervezetek köre.

A táblázatból jól látszanak a fő csoportok szegmensben belüli arányai. Az egyéb kategóriába tartoznak az üdüléssel, a természethez kötődő sporttevékenységgel, a gyűjtőtevékenységgel, a galambászáttal, a nyugdíjasokkal, és más szabadidős és rétegszervezetekkel foglalkozó szervezetek, melyeknek nagy része társas nonprofit szervezet, és csekély százaléka alapítvány.

2. ábra. A szabadidős szegmens főbb alcsoportjai 2000-ben

A többi tevékenységi területhez képest feltűnő az egyesületek és az alapítványok számának nagy különbsége, előbbieik javára. Meg kell azonban említeni, hogy a sport és hobbitevékenységet támogató, azzal is foglalkozó alapítványok nagy számban léteznek más területekhez besorolva. Iskolák, önkormányzatok, intézmények mellett működő, azok tevékenységét kisegítő, támogató alapítványok nagyon gyakran foglalkoznak ezzel a területtel is, miközben a statisztikában más megnevezéssel lehetők fel (pl. lokálpatriotizmus, oktatás).

Nem egyedi jellegzetesség, hogy a tevékenységcsoport egy szűk „elit” rétegét alkotják az ún. kormányhoz közeli, illetve országos ernyőszervezetek: a nagyobb közalapítványok, a köztisztviselők, a szövetségek, érdekképviselői szervezetek, illetve azok a nagyobb sportegyesületek, amelyek nemzetközi szinten versenyeznek. Ez a néhány százas csoport főként a bevételek és a támogatások, valamint a foglalkoztatottság tekintetében tér el a kis sport- és szabadidős egyesületek nagy tömegétől. Ide sorolhatjuk még a közhasznú társaságokat is, amelyek nagyrészt sportlétesítmények fenntartására, üzemeltetésére jöttek létre, valamint a vadásztársaságokat, amelyek nagy része végez gazdasági tevékenységet, és többnyire van főállású foglalkoztatottja. Az „elit” többsége közvetlen állami, illetve önkormányzati költségvetési támogatásban is részesül. A szabadidős tevékenységek között elsősorban az országos, ernyőszervezetként működő szövetségek tartoznak ebbe a csoportba. Különleges a státusza a sportszövetségeknek. Egyesületi alapon szerveződnek ugyan, ám feladataik, működési kereteik a sporttörvényben vannak pontosan meghatározva. A sportágak egy része (az olimpián szereplő, nagy tömegbázissal rendelkezők) a nemzeti válogatottak felkészítésének szervezése, a nemzeti bajnokságok üzemeltetése miatt jelentős mértékű állami támogatásban részesül. Sportágukban természetesen monopol helyzetben vannak, s egyfajta érdekképviselőt is ellátnak a sportág egyesületei részére, ernyőszervezetként is funkcionálnak.

Fontos jellemzője még a szabadidős csoportnak, hogy a regionális, területi elhelyezkedés semmilyen jelentőséggel nem bír, teljesen indifferens. Nincs feltűnő főváros centrikusság, bár a civil szféra egészéhez hasonlóan a központi régióban található a legtöbb szervezet. Szabadidős szervezetek még kis falvakban is megjelennek, s ha más nem, labdarúgó csapat a hozzá tartozó egyesülettel együtt szintén van mindenhol. A létesítmények miatt persze a városok, főként a megyei jogú városok dominálnak az egy lakosra jutó sport, illetve szabadidős szervezetszámot tekintve.

Bevételi jellemzőik szerint a szabadidős szegmens szervezetei között feltűnően sok olyan van, amelyik pénz nélkül működik. Azon szabadidős szervezetnek van ilyen tulajdonsága, amelyik egy-egy programot szervez, bonyolít le, és ad hoc jelleggel szed rá pénzt a tagjaitól vagy a szolgáltatást igénybevevőktől.

Az egy szervezetre jutó bevétel a szegmensben viszonylag alacsony, csak a lokálpatrióta szervezeteknél alacsonyabb az összeg. A 2005-ös adatok szerint az átlag 6,8 millió Ft, melynek hallatán sok egyesület horkanna föl, hogy ez az összeg jelentősen több, mint a saját szervezetének bevételei. Az ok megint a kis bevétellel rendelkező szervezetek nagy tömege és az „elit” szervezetek ennél nagyságrendekkel nagyobb bevételi mutatói.

1. táblázat. A szabadidős szervezetek bevételi összege (mrd Ft) és aránya forrásonként 1995–2005

	1995		2000		2005	
	összeg	arány	összeg	arány	összeg	arány
Állami támogatás	7,402	17,9%	16,597	23,1%	31,167	29,9%
Magántámogatás	7,769	18,7%	8,597	12,0%	12,339	11,8%
Alapszervezet bevétele	13,389	32,3%	24,010	33,4%	30,846	29,5%
Gazdálkodási szervezet bevétele	12,761	30,8%	21,856	30,4%	27,159	26,0%
Egyéb	0,132	0,3%	0,757	1,1%	2,913	2,8%
Összesen	41,456	100%	71,818	100%	104,426	100%

A szabadidős szegmens nonprofit szervezeteinek bevételi szerkezete az utóbbi években – arányait tekintve – stabilizálódott. Nagyjából egyharmad részt alkotnak az állami támogatások, ugyanennyit az alaptevékenység bevételei. A magántámogatások aránya már valamivel kisebb, és sajnálatosan folyamatos csökkenést mutat. Külön elemzést igényel a gazdasági tevékenység bevétele. A statisztikai adatok szerint 2005-ben a szegmens bevételeinek 26%-át adták ezek a fajta források, de a sport és szabadidős szervezetek nagy részére a gazdálkodás egyáltalán nem jellemző. Feltehetőleg a vadásztársaságok tevékenysége okoz ekkora nagyságrendű gazdálkodási bevételt.

Az állami támogatások aránya – bár jelentősen, 10%-kal nőtt tíz év alatt – mindenesetre alacsonyabb, mint a tevékenységcsoportok nagy részében. Ez a terület kisebb szociális érzékenységből fakad. Az alaptevékenység bevételének nagy aránya egyértelműen mutatja, hogy tagjaik által legalább részben finanszírozott szolgáltatásokat nyújtó, önállóan megélni képes szervezetek alkotják a szférát.

2. FOGLALKOZTATOTTSÁG, ÖNKÉNTESÉG A TEVÉKENYSÉGCSOORTBAN, SZOLGÁLTATÁSOK ÉS KÖZHASZNÚSÁG

2.1 FOGLALKOZTATOTTAK ÉS ÖNKÉNTESEK

A sport és szabadidő szegmens hagyományosan sok önkéntessel és kevés foglalkoztatottal rendelkezik. Kivételt képeznek a vadásztársaságok, és ebből a szempontból is kitérnek a szegmens „elitjei”, az országos szervezetek, szövetségek. Egy-egy sportszövetségben például akár 10–15 fizetett főállású munkaező is dolgozik, a nagy egyesületeknél úgyszintén (a sok problémával és számtalan sikertelen eladási kísérlettel küzdő Ferencvárosnál is nagy apparátus van), a szabadidős klubok közül pedig pl. a Magyar Országos Horgásszövetség rendelkezik sok foglalkoztatottal. A vadásztársaságoknak területi alapon vadőröket kell alkalmazniuk, és a bér-vadásztatás, valamint a húsértékesítés is jelent foglalkoztatást.

Az 1995–2005-ös adatok nem mutatnak egyértelmű tendenciát. A foglalkoztatottal rendelkező civil szervezetek száma és aránya is nagyobb volt 1995-ben a szabadidős szegmensben, mint a másik két évben. A különbség akkora, hogy tendenciát nem lehet hozzá párosítani, feltehetőleg az eltérő szervezeti besorolás az oka, hogy 1995-ben ennyire eltérnek az adatok.

A szegmensre nagyon jellemző az önkéntesek jelenléte, főként rendezvények, akciók kapcsán. A sport nemzetközi szinten is deklarált egyik fontos tere az önkéntes tevékenységnek, olimpiák, nagy sportrendezvények alkalmával nemzetközi akciók is indulnak fiatalok önkéntes munkaprogramjára. A szabadidős egyesületek, klubok esetében pedig már maga a tagság is egyfajta jelentkezés önkéntes munkára, hiszen a közösen lebonyolított programok előkészítése rendszerint a tagokra hárul.

A sporttevékenységekkel foglalkozó, nagyobb egyesületeknél munkavállalóként megjelenik a sportoló, illetve az edző is, bár erre még kevés a példa. Ennek oka, hogy a csapat-sportágakban az egyesületek, szakosztályok nagy része már átalakult vállalkozássá (általában Kft-vé), illetve, hogy megbízási, vállalkozási szerződéssel dolgoznak az edzők. A bújtatott költségtérítés, az esetleges feketén foglalkoztatottság sem tűnt még el a sportból.

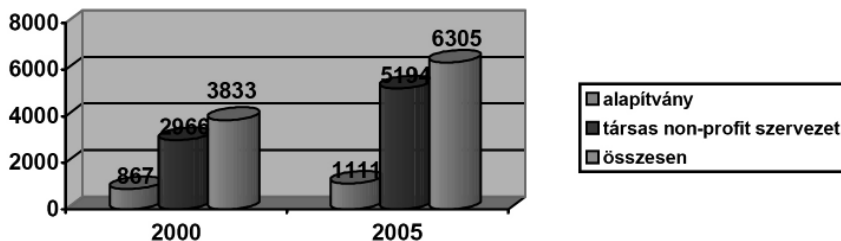
2.2 A SZEGMENS SZOLGÁLTATÁSAI, KÖZHASZNÚSÁG

A szegmens jogi és nem jogi értelemben vett közhasznúsága is elmarad más (főként a szociális, oktatási stb.) tevékenységcsoportok közhasznúságától. Hagyományosan a sport és szabadidős szervezetek a tagjaiknak nyújtanak szolgáltatásokat, azért alakulnak, hogy a közösen szervezett programokhoz kedvezményesen jussanak hozzá, valamint, hogy a hobbitevékenységet együtt gyakorolva közösségi élményhez jussanak. Ezáltal természetesen fontos funkciót töltenek be a társadalomban: fiataloknak adnak értelmes szabadidős elfoglaltságot (egyes sportágak a felgyülemlett feszültség, agresszió, túlzott aktivitás levezetésére is kiválóan alkalmasak), a nyugdíjas klubok az időskori elmagányosodást képesek ellensúlyozni, a horgász- és vadásztársaságok a tevékenységek szabályos, legális művelését segítik elő, a vizek és erdők

megfelelő gazdálkodásának biztosításához is hozzájárulnak. A versenysport, élsport szervezetei közvetve a sikeres világversenyekhez, olimpiai felkészüléshez járulnak hozzá, amely a lakosság jó érzéséhez, hangulatához járul hozzá jelentősen. Az ernyőszervezetek fontos képző, informáló, pályázó, fejlesztő szerepet kellene, hogy betöltsenek, nem beszélve az érdekérvényesítésről. Az általam ismert sport és szabadidős ernyőszervezetek ezt a funkciót kevésbé képesek betölteni, megítélésük a szűkebb környezetük által is változó. A szegmens „felnőtté válásának” legfontosabb lépése lenne, ha ezek a szövetségek, ernyőszervezetek egyértelműen betöltenék ezt a szerepet, és legitim érdekérvényesítő funkciót vállalnának.

A jogi értelemben vett közhasznúságot nézve is speciális a szabadidős szegmens: míg sok tevékenységcsoportban a közhasznúsági státuszt szerzett szervezetek száma meghaladja a nem közhasznúakét, addig a szabadidős szegmensnek alig több, mint egyharmada közhasznú. Ennek egyik oka, hogy a szervezeti formák közül az alapítványokra sokkal jellemzőbb a közhasznúság a civil szféra egészében, viszont a szabadidős tevékenységcsoportban kevés van. Az alapítványok 70%-a közhasznú a szabadidős területen is, míg az egyesületeknek csupán 33%-a szerzett valamilyen közhasznúsági státuszt.

3. ábra. Közhasznúsági státuszt szerzett szabadidős szervezetek 2000–2005

A 2000-es adatok még ennél is kisebb arányokat mutatnak: csak a szervezetek 27%-a volt abban az évben közhasznú. Öt év alatt több, mint 2000-rel több szervezet folyamodott közhasznúsági bejegyzésért, amely követi a teljes magyar civil szférában megvalósult tendenciát. A kedvezmények mellett a nagy arányú növekedés háttérében a Nemzeti Civil Alapprogramból hozzáférhető támogatások elérése is állhat.

3. KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL

3.1 AZ ÁLLAM MINT JOGALKOTÓ

A szabadidős szegmens valamennyi területén presztízskérdésként kezelik a civil szervezetek az ágazatra vonatkozó külön törvény megalkotását (pl. időügyi törvény). Ezek a törvények, ha megszületnek, nem feltétlenül igazolják, hogy szükség van rájuk. A szabályozási kérdés miatt a vadászati törvény és a sporttörvény létjogosultsága megalapozott, a többi területnek pedig nincs törvényi szintű jogszabálya.

A magyar jogrendszerben a sportról összesen négy törvény született. Az első, amely a magyar sport 20. századi szervezetrendszerében alapköveket tett le (pl. megalapította a TF-et, a testnevelést kötelezővé tette az oktatásban), 1921-ben Klebelsberg Kunó nevéhez fűződik. Nem kétséges, hogy a szigorú szabályozás oka a katonai felkészülés Trianon utáni tilalma volt, amely a testnevelésen, a sportmozgalmon keresztül próbálta a lakosság és a fiatalok fizikai felkészítését megoldani. A másik három sporttörvény viszont az utóbbi tíz év terméke, a hatályban lévő 2004. évi I. törvény módosítását pedig éppen a napokban készítik elő. Ennek a nagyfokú törvényalkotási kényszernek nagyrészt a sport civil szférájából érkező nyomás az oka, amely finanszírozását, problémáit törvényi eszközökkel próbálja megoldatni – nem sok sikerrel. A kényszer a Kormány oldaláról is érzékelhető: az aktuális sportvezetés a saját teljesítményét is hajlamos jogszabály-alkotással igazolni. A törvények ugyanakkor kezelni próbálták a legspeciálisabb sport civil szervezet, a sportszövetség feladatait, státuszát, amely mára le-tisztult, a valós igényeknek megfelelő szabályozással rendelkezik.

Az 1996-ban született törvény szerint a sportági szövetségeknek kötelezően köztestületké kellett válniuk, amely elhibázott jogi lépés volt. A köztestületi forma nagyban akadályozta a sportszövetségeket abban, hogy társadalmi igényeket kiszolgáló, az állami forrásoknál nagyságrendekkel több forrást bevonni képes szervezetek legyenek. A civil szféra számára viszont nagy gesztust tett ez a törvény: létrehozta a Wesselényi Miklós és a Gerevich Aladár Közalapítványokat, amelyek a költségvetésből közvetlenül kapták a szerencsejátékok adóbevételének meghatározott százalékát. Ezek a jórészt pályázható források sok civil szervezet működését stabilizálták a sportszférában.

A 2000-es új sporttörvény a szövetségek köztestületté alakulási kényszerét már feloldotta, ugyanakkor „mesterségesen” létrehozott három új köztestületet, illetve a Magyar Olimpiai Bizottságnak is ilyen jogi státuszt adott. A három új szervezet a sportági szövetségeket, a szabadidősport ernyőszervezeteit, valamint a fogyatékosok sportszövetségeit próbálta egy ernyő alá terelni, elsősorban az érdekképviselést, valamint az állami forrás-elosztást megkönnyítendő – főleg az állam számára. A szervezetek közül a Nemzeti Sportszövetség töltötte be leginkább a funkcióját, szolgáltatásokat nyújt tagszervezeteinek, pályázatokat ír ki, képzéseket és informatikai háttérrel szervez számukra. A Nemzeti Szabadidősport Szövetség helyzetét, feladatait nem tudta definiálni, nem tudta igazolni létjogosultságát, míg a Fogyatékosok Nemzeti Sportszövetsége tagjainak széthúzása miatt működik nehézkesen. Az ernyőszervezetek mester-séges életre hívása talán nem volt elhibázott lépés, de a széttagoltság, az ép és fogyatékos sport szervezésének szegregálása, a kialakulatlan szabadidősport érdekképviselő egy helytelen módszer megválasztására mutat rá.

A 2004-es sporttörvény nem tudta kezelni ezt a problémát, sőt a Magyar Paralimpiai Bizottság által új köztestületet hozott létre. A törvény jelenlegi módosítása többek között a köztestületi rendszer egyszerűsítésére tesz kísérletet, ám a szereplők bevonásával készülő koncepció még nem teljesen kiforrott.

A sport és szabadidős szervezetek számára az önkormányzat nagyon fontos finanszírozó és jogalkotó szervezet. Az önkormányzatok sporttal kapcsolatos feladatait az önkormányzati törvény és a sporttörvény is definiálja, de nem értelmezhető kötelezőként (normatívát sem kapnak rá). A sporttörvény alapján viszont rendeletben kell garantálniuk a sportfeladatok el-

végzését, amelynek nyomán a 10.000 lakosnál nagyobb települések valamiféle koncepciót alakítanak ki, többek között a sporthoz kötődő civil szervezetek támogatására is.

3.2 AZ ÁLLAM MINT HATALOMGYAKORLÓ

Az államigazgatás rendszerében a vadásztársaságok, horgászegyesületek, valamint a nyugdíjas szervezetek az elmúlt évtizedben ugyanazokkal a partnerekkel tudták építeni kapcsolataikat, szervezeti változások nem történtek. A sportigazgatás helye és pozíciója azonban, más területekhez hasonlóan (pl. ifjúság, esélyegyenlőség), sokat változott. 1998-ig Országos Testnevelési és Sporthivatal működött, az oktatási- és kulturális tárca, a belügyminisztérium, valamint rövid ideig egy tárca nélküli miniszter felügyelete alatt. 1998-ban a Fidesz Ifjúsági és Sportminisztériumot hozott létre, amelytől a szféra nagyon sokat várt. Bár nem végezte feladatát „közmegelegedésre”, a szféra mégis óriási visszalépésként értékelte, amikor Gyurcsány Ferenc 2004-ben a saját minisztersége után megszüntette a tárcát, és ismét sporthivatalt hozott létre. A sportügyek beolvasztása az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztériumba szintén csalódást keltett, holott ezzel a sportigazgatás ismét minisztériumi szintre került, még ha nem is domináns területként.

A sport és szabadidős szegmens érdekképviselője a nagy szervezetszám és a szerteágazó tevékenység miatt igen nehézkes. Valamennyi területen több, olykor egymással rivalizáló érdekképviselői szerv működik. A nyugdíjasoknál jellemző a foglalkoztató ágazat nyugdíjasainak külön szervezete, a vadászoknál több kamara is működik, a horgászok esetében több lépcsős, területi alapú a képviselői rendszer.

A sportszervezetek csoportjának specialitása, hogy a szövetségek sportáganként egyesítik a területükön működő klubokat, és jól-rosszul ellátják a sportág érdekképviselői szerepét is. A sportegyesületek ugyanakkor gyakran nemcsak egy sportággal foglalkoznak, ezért ez az érdekképviselői szerep csorbul, ráadásul gyakoriak a feszültségek (a versenyszabályok felett a szövetség őrökdi, amely óvások, fegyelmi ügyek miatt gyakran rejt konfliktuslehetőséget magában). Az állam ugyanakkor a sportági támogatások elosztását csak a szövetségeken keresztül tudja megoldani. A sportági támogatások, az olimpiai felkészülés, valamint az egyesületi műhelytámogatások elosztása viszont teljes egészében a köztisztviselők javaslatán múlik, amelyet az állam csak ritkán és csekély mértékben módosítja. Hasonló a helyzet a többi köztisztviselő tagszervezeteinek juttatásaival, mint ahogy általában a támogatás céljának megfelelően a minisztérium kikéri a szakterületek véleményét. Még az önkormányzatok sportfeladatainak a támogatása is a Megyei Jogú Városok Szövetségének Sporttanácsa, azaz egy civil testület javaslatára kerül felosztásra.

Az egyes ágazatok létrehozták a Kormány mellett működő tanácsadó testületeket: ilyen a Nemzeti Sporttanács, az Időügyi Tanács, az Országos Halászati Bizottság. Szerepüket, helyüket még keresik, sajnos a kormányzat sem mindig partner abban, hogy valódi súlyuk legyen a döntés-előkészítésben.

3.3 AZ ÁLLAM MINT FINANSZÍROZÓ, PÉNZOSZTÓ

A szegmens valamennyi alcsoportjának ágazatában folyamatosan csökkennek a pályázható állami támogatások. A vadászat esetében az Európai Unióval egyeztetett támogatási jogcímek is kettőre csökkentek, működési támogatás, pályázat pedig egyáltalán nincs, csakúgy mint a horgászoknál. A vadásztársaságok főként a vadállomány megóvására, a területek védelmére, míg a horgászok halpótlásra, vizek óvására, ökológiai jellemzőik fenntartására pályázhatnak. Utóbbiak sporttal összefüggő panaszja, hogy horgászversenyre egyáltalán nincs pályázható lehetőség. A nyugdíjas klubok, szervezetek állami pályázati lehetőségei is szűkülnek, esetükben az önkormányzat fontosabb finanszírozó.

A sportban hasonló a helyzet: az önkormányzati támogatások összességében magasabbak, mint a központi lehetőségek, de a szféra helyi jellegét tekintve ez talán nem olyan meglepő. Az állam feladata a sport és szabadidős tevékenységek kapcsán elsősorban a feltételek megteremtése. Ez létesítményeket, nagy fejlesztéseket, beruházásokat igényel. A sportra éves szinten költött 15–20 milliárd Ft nagy része élsport, versenysport, illetve utánpótlás-nevelés támogatására fordítódik. Amennyiben az állam valóban ellátná létesítmény-fejlesztő feladatát, nagyságrendileg hasonló forrásokat kellene még a sport rendelkezésére bocsátania. A meglévő költségvetési források nagy része civil szervezetekhez kerül, meghatározott feladatokra. Ezek nagyságrendje teljesen beágyazódott, pedig a sportfinanszírozás áttekintésére és reformjára már évek óta szükség lenne. A túl nagy ellenérdekeltség és lobbierő (elsősorban a versenysport nagy szervezetei részéről) azonban a sportvezetést eddig eltántorította ettől.

Bár a sportköltségvetés végszámai nem mutattak jelentős nagyságrendi különbséget (a Fidesz-kormányzat alatt mindenesetre néhány milliárdos emelkedés következett be), a pályázati lehetőségek a sportban is évről évre szűkülnek. A Wesselényi Közalapítványon keresztül évi 200–300 millió forint nagyságrendben részesül pályázati támogatásban több ezer sportegyesület. Közvetlen minisztériumi pályázat általában csak extra forrásokból, év közben visszakapott maradványból, tartalékból lehetséges, a költségvetési tárgyalások alatt szinte mindig eltűnik a le nem fedett összeg. Ha később maradványból, máshol fel nem használt pénzből mégis adódik lehetőség, azt általában gyorsan, megfelelő előkészítés nélkül írják ki, amire a civilek nem tudnak felkészülni. Nagy probléma még, hogy az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztériumnak jelenleg nincs pályázatkezelő szerve, ezeket a feladatokat leterhelt köztisztviselők végzik, gyenge hatékonysággal.

A települési önkormányzatok összesen kb. 20 milliárdos nagyságrendben támogatják a sportot. A sportszervezetek 70–80%-a kap valamilyen formában önkormányzati támogatást. A változatos támogatási formák között jellemzően a fenntartott létesítmények kedvezményes vagy ingyenes rendelkezésre bocsátása, eredményességi támogatás, pályázatok, önkormányzati sportprogram lebonyolítása található. A megyei önkormányzatok csekély összeggel támogatják a megyei sportági szövetségeket.

A szegmens közel 35%-a rendelkezik pályázati bevétellel. A szervezeteket ismerve ez kicsit kevésnek tűnik, a kis sport és szabadidős szervezetek nagy pályázati aktivitással rendelkeznek, s ha csak kis összegeket is, de sűrűn nyernek, elsősorban az önkormányzattól. Feltehetően

sok szervezet kap egyedi támogatást, amelyre nem kell külön pályázatot benyújtania (csak kérvényt vagy adatokat).

A Nemzeti Civil Alapprogram létrejötte és pályázati lehetőségei megmozgatták a szabadidős szegmens szervezeteit is. Bár kicsit későn észlelték a lehetőséget (ennek oka nemcsak a szegmensben keresendő, hanem a jobban informált más tevékenységcsoportok távolságtartásában is), főleg a központi régióban viszonylag jól használták ki az új lehetőséget.

4. A SZABADIDŐS SZERVEZETEK ÉS AZ ÜZLET KAPCSOLATA

Vállalati támogatásban 2005-ben a szegmens szervezeteinek 20%-a részesült. Ezek első sorban a sport szervezetei, hiszen az a leginkább szponzorálható, eladható szolgáltatással rendelkező tevékenység. A civil szervezetek között nagyságrendileg az egyik legtöbb támogatást kapó szegmens, bár a szervezetek aránya, amelyek ilyen bevétellel rendelkeznek, nem túl magas. Érdekeség, hogy a vállalati támogatásban részesülő szervezetek aránya a szegmensben 1995 óta csökkent, ugyanakkor a bevételek kb. 20%-kal növekedtek.

A szervezetek lokális, helyi szolgáltatásaik, beágyazottságuk miatt elsősorban a helyi vállalkozásokat tudják megszólítani. Országos vagy multinacionális vállalat csak nagy sportrendezvények, sikeres egyesületek és sportágak, valamint a sok embert megmozgató tömegsport rendezvények iránt érdeklődnek. Ettől függetlenül elmondható, hogy a sport szervezetei nem használják ki teljes mértékben a vállalati támogatások lehetőségét, és ennek oka a viszonylag magas arányú, biztonságot adó állami támogatás, illetve a nem jól felkészült, menedzselési képességekkel nem rendelkező, sokszor önkéntes egyesületi vezetés.

A szegmensre még nagyon jellemző a mecenatúra, amely olyan gazdag emberek adományából származik, akiknek a vadászat, a sport vagy valamelyik szabadidős tevékenység a szenvedélye. Ez nem nevezhető a nonprofit szféra és az üzlet kapcsolatának, az már inkább, amikor az egyesületek, szövetségek olyan vezetőt, elnököt választanak, aki kapcsolatai révén utat talál az üzleti szférához. Erre számos példa van, főleg a nagy sportszervezeteknél.

5. NEMZETKÖZI, EURÓPAI KÖTŐDÉSEK

A szegmens nemzetközi kapcsolatai elsősorban az élsport szervezeteire jellemzőek. A nemzetközi szinten versenyző egyesületek, valamint a részben a sportáguk nemzetközi kapcsolatát ellátó sportági szövetségek számára ez természetes és mindennapos tevékenység. Bevételeik viszont nem nagyon származnak ezekből a kapcsolatokból (sőt, tagként a magyar szövetségek, egyesületek fizetnek a nemzetközi tagságért.) Ugyanakkor a szegmens sok kis szervezetének egyáltalán nincs külföldi kapcsolata, a vonatkozó, számukra bonyolult pályázati lehetőségeket nem tudják kihasználni. A szegmens egészéhez viszonyítva a külföldi forrásból származó bevétel az összeg nagyságát és a szervezetek számát tekintve is igen csekély. Az 1995 óta eltelt időszakban ugyan mindkét szám növekedett, összességében a 2005-ös adat is nagyon csekély nemzetközi pályázati tevékenységet tükröz.

Köztudott, hogy az Európai Unió nem támogatja közvetlenül a szabadidős tevékenységet. A nemzetközi kapcsolatok, a civil szervezetek fejlesztése, a lakosság jóléte, az egészségfejlesztés, a határon túli kapcsolatok, a környezetvédelem mind olyan kezdeményezések, amelyek a sport és szabadidős programokat szívesen befogadják. A kitörési lehetőség a pályázati partnerség lehet olyan pályázatokban, melyekben az önkormányzat vagy más civil szervezet komplex programot valósít meg.

6. JÓ PÉLDÁK, AZ ÉV ESEMÉNYEI

A közhasznúsági, valamint az állam hatalomgyakorlásával foglalkozó fejezetben már említésre kerültek a sport köztisztületei. Ennek a rendszernek az átalakítása nagy kihívást jelent a sportigazgatásnak és a sport érdekképviseleti szerveinek is.

A másik érdekesség a sokak által közismert Ferencváros-kálvária, valamint a Fradi történetével szembeállítható Vasas-sikersztori. Előbbi tipikus esete az állami gondoskodás által elkenyélnemesedett, attól szabadulni nem tudó, önálló lábra állni képtelen egyesületnek. Nagy, menedzselésre és üzleti gondolkodásra alkalmatlan apparátusával, torzsalkodó elnökségével szinte lehetetlenné teszi a klub eladását és modernizálását. A pozitív ellenpélda a Vasas, amely a mamut-egyesületek leáldozása után is meg tudta újítani az egyesület működését, szakosztályainak nagy részét megtartotta, létesítményeit az államtól a saját üzemeltetésébe veszi és sikeresen fejleszti. Mára egy sok profilú, modern egyesületté vált, amelynek a sikeres élsport szakosztályai mellett a lakoságnak nyújtott szolgáltatásai, létesítmény-ellátottsága, szabadidős szegmense is példaértékű.

7. (ÁLLAMI) TEENDŐK A TERÜLETEN

A szabadidős szegmens korábban is ecsetelt alapvető jellemzője az önellátás, még ha ez bizonyos szervezetcsoporthoz is a gyakorlatban nem is jelentkezik olyan egyértelműen. Az állam elsődleges feladata, hogy a szabályozási, létesítményi feltételeket megteremtse, s a szervezetek tevékenységét csak ösztönözze, de ne finanszírozza.

Az alábbi fontos műveletek szükségesek a szegmens megerősítéséhez:

- a szabadidős alcsoportokban a civil szervezetek erősítése, védelme, ösztönző támogatása a vállalkozásokkal szemben;
- a tevékenységi területeken a Kormány tanácsadó szervei súlyának növelése;
- képzés a szervezetek részére az üzleti szféra hatékonyabb bevonására;
- tájékoztatás az EU-s forrásokról, lehetőségekről, részvétel és önerő támogatás;
- pályázatok összeférhetetlenségének biztosítása, az állami pénzek felhasználásának szigorúbb szabályozása;
- területi, regionális szintek kialakítása vagy megerősítése, annak érdekében, hogy kis, lokális szervezetekkel ne országos szinten foglalkozzanak;

■ SZABADIDŐS SZEGMENS

- a sport támogatási rendszerének reformja, az állami gondoskodás optimális szintjének beállítása;
- a Nemzeti Sportstratégia célkitűzéseinek végrehajtása a civil szféra fokozottabb bevonásával;
- a stratégiával nem rendelkező területek hosszú távú fejlesztési koncepcióinak megalkotása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Nonprofit szervezetek Magyarországon 2003. Budapest: KSH. 2005.

Nonprofit szervezetek Magyarországon 2005. Budapest: KSH. 2007.

Bakonyi T.: *Civil álmom és politikai állam.* Adalékok a civil sportszervezetek státuszának legújabb-kori politikatörténetéhez Magyarországon, Doktori disszertáció. Budapest, 2004.

Bukta Zs.: A sport civil szférája Magyarországon. *Civil Szemle*, 2005/III.

Tokarski – Steinbach – Petry – Jesse: *Two players – One goal? Sport in the European Union.* Meyer & Meyer. 2004.

EGÉSZSÉGÜGYI SZEGMENS

EGÉSZSÉGÜGYI NONPROFIT SZERVEZETEK

Bocz János – Kmetty Zoltán

I. AZ ADOTT TÉMA ÉRTELMEZÉSI KERETE (MILYEN CSOPORTOK VANNAK BENNE, MIÉRT), ELMÚLT ÉVTIZEDNYI FOLYAMATAI: MÚLTJA, ALAPADATAI, ELMÉLETI ALAPVETÉSEI

■ Az egészségügyi ellátórendszer működéséről és átalakításáról az 1990-es évek eleje óta rendszeres, gyakran éles szakmai és politikai viták folynak Magyarországon. Minden érintett egyet ért a változtatás szükségességében, ugyanakkor annak mikéntjéről és formájáról igen eltérő véleményeket fogalmaznak meg. A politikai döntéshozóknál hiányzik a konszenzushoz szükséges bizalom, az elmúlt évek egyre inkább a problémakör átpolitizáltságát jelzik.

A viták során többször is felmerült az egészségügyi intézmények nonprofit formában történő működtetésének lehetősége,¹ s ez alapjaiban változtathatja meg a hazai egészségügyi ellátást és a nonprofit szektor belső szerkezetét. A fejlett országok jelentős részében a nonprofit szolgáltatók már régóta fontos szerepet játszanak az egészségügyi ellátórendszer feladatainak megvalósításában, egyfajta összekötő és egyúttal keresletkielégítő szerepet betöltve az állam és a forprofit szektor között. Azokban az országokban, ahol intézményesült együttműködés is kialakult a kormányzattal az egészségügyi nonprofitoknak – részben éppen jelentős állami támogatásuknak köszönhetően – a szektorban,² és azon kívül is meghatározó jelentőségük van a társadalmi szükségletek kielégítésében. A magyarországi helyzet ismertetése előtt ezért érdemes röviden összefoglalni néhány a nonprofit egészségügyi intézményekkel kapcsolatos nemzetközi megközelítést is.

Az „egészségügyi piacon” a nonprofit szolgáltatók egyik legfontosabb megkülönböztető jegye az, hogy a klasszikus profitorientált intézményekkel szemben nyereségüket nem osztgatják fel a tulajdonosok között, azt (részben) vissza kell forgatniuk alaptevékenységükbe. Közgazdasági értelemben ezért célfüggvényük nem kizárólag a profit, hanem emellett számos más törekvés (pl. közvetlenebb fogyasztói ellenőrzés, minőségi szempontok, adományok gyűjtése, kormányzati támogatások elnyerése, adókedvezmények igénybevétele, közösségi értékek képviselése stb.) is célkitűzéseik között szerepelhet (SLOAN, 2000; BAJI és SZALAI, 2007). A nonprofit és a forprofit egészségügyi szolgáltatók minőségi mutatóira, illetve a szolgáltatások költségeire vonatkozóan ugyanakkor a nemzetközi vizsgálatok eltérő eredményeket jeleznek. Az ellátás minőségét illetően nincsenek szignifikáns különbségek, de a két szolgáltatói típus költséghatékonyságára vonatkozóan az eredmények leginkább ellentmondásosnak nevezhetők. Eszerint sem a profitorientált sem a nonprofit szolgáltatókról nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy hatékonyabban látják el feladatukat, társadalmi és közgazdasági környezetük ugyanis nagymértékben befolyásolja működési lehetőségeiket (BECKER és SLOAN, 1985; BREYER ET AL., 1988; SLOAN és TAYLOR, 1999).

Magyarországon – részben a szektor „fiatalsága” miatt – ilyen típusú vizsgálatok nem voltak, bár az alapítványok és egyesületek szintén régóta³ szerepet vállalnak az egészségügyi intézmények működési forrásainak kiegészítésében, a különböző társadalmi csoportok megsegítésében. A hazai egészségügyi nonprofitok alapvetően két csoportra oszthatók: az intézményeket, szervezeteket, illetve a meghatározott (beteg) csoportokat, magánszemélyeket támogató szervezetekre. Előbbiek jellemzően alapítványi formában⁴ működnek és kórházak, járó-beteg szakrendelések, bennlakásos intézmények gazdálkodási forrásainak kiegészítése, új műszerek beszerzése, a közegészségügyi célok támogatása céljából alapították őket. Utóbbiak viszont főleg egyesületi formában végzik munkájukat és meghatározott betegcsoportok (pl. krónikus betegek, egészségkárosultak) érdekeinek képviselése, az egészséges életmódra nevelés vagy speciális egészségügyi és szociális (pl. alkohol, drog, mentális stb.) problémákkal küzdő magánszemélyek, csoportok kezelésének elősegítése érdekében hozták létre őket.

1. táblázat. Az egészségügyi nonprofit szervezetek száma és aránya tevékenységi csoportok szerint, 2005

Tevékenységi csoport	A szervezetek	
	száma	aránya (%)
Többcélú egészségügyi ellátás, támogatás	676	19,4
Kórházi eszköz- és műszerfejlesztés, intézeti ellátás támogatása	588	16,9
Közegészségügy, egészségnevelés	530	15,2
Krónikus betegek, speciális betegcsoportok ellátása, támogatása	461	13,2
Egységkárosultak intézményes és általános támogatása	390	11,2
Mentálhigiéné, lelki segítségnyújtás, egyéb mentális betegségek kezelése	203	5,8
Járóbeteg- és rehabilitációs ellátás támogatása	193	5,5
Alkohol, drog, pszichológiai problémák kezelése	162	4,6

Egészségügyi jellegű közhasznú társaságok (Kht.)	102	2,9
Mentőszolgálat támogatása	98	2,8
Természetgyógyászat támogatása	86	2,5
Mindösszesen	3 489	100,0

Az egészségügyi nonprofitok között az elmúlt 13 évben egyre meghatározóbb szerepet játszanak a szervezetek speciális csoportját képviselő közhasznú társaságok⁵ (Kht.), amelyek közhasznú tevékenységet végző nonprofit vállalkozásoknak is nevezhetők. Eleinte többségüket állami, önkormányzati szervek, (egészségügyi) intézmények alapították, de az utóbbi időben a magánszemélyek, orvosok, vállalkozói csoportok is egyre gyakrabban megtalálhatók alapítóik között. Tevékenységi körük többcélú, az egészségügyi és rehabilitációs szolgáltatások mellett főleg intézményüzemeltetési feladatokat végeznek.

2. táblázat. A nonprofit szervezetek aránya jogi formájuk szerint, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Mindösszesen
	nonprofit szervezet		
Alapítvány	71,0	34,3	36,5
Közalapítvány	1,9	2,9	2,8
Egyesület	24,1	52,4	50,7
Köztestület	–	0,9	0,9
Szakszervezet	–	2,1	1,9
Szakmai, munkáltatói érdekképviselet	–	4,6	4,3
Közhasznú társaság (Kht.)	2,9	2,7	2,7
Nonprofit szervezet intézménye	0,1	0,1	0,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

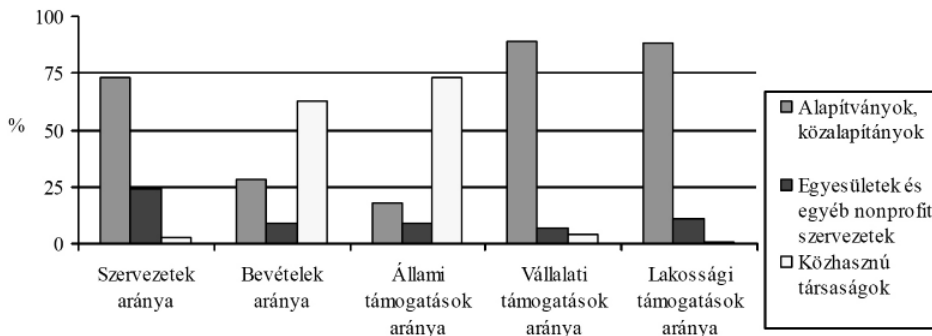
A legfrissebb, 2005-ös adatok szerint a nonprofit szféra 6%-át egészségügyi jellegű szervezetek tették ki, szerepük és helyük az egészségügyi szolgáltatások rendszerében azonban korántsem nevezhető stabilnak.⁶ Az egészségügyi szervezetek jogi forma szerinti megoszlása az elmúlt évtizedben alig változott, többségük továbbra is alapítványi formában (73%) működött, az egyesületek aránya 24, a közhasznú társaságoké 3%-ot tett ki. A vizsgált évben a szektor összes bevételének 9%-a (73 milliárd forint), az állami támogatások 12%-a (43 milliárd Ft) összpontosult egészségügyi szervezeteknél.

A költségvetési források mellett a lakosság és az üzleti, magánszektor adományai is fontos szerepet játszanak – különösen az alapítványok – működésében. A tárgyévben az összes lakossági támogatás 12% és a vállalati támogatások 16%-a (2, illetve 7 milliárd Ft) került egészségügyi nonprofitokhoz. Mindössze azonban a szervezetek 16%-nak volt fizetett munkavállalója, ugyanakkor majdnem 50%-uk önkéntesekre is támaszkodhatott céljai megvalósításában.

Munkájukat összesen 13 ezer – elsősorban a Kht.-nál dolgozó – alkalmazott és 16 ezer – főleg egyesületeket és alapítványokat segítő – önkéntes támogatta.

Az összesített mutatók háttérében szervezettípusonként jelentősek a különbségek. A szektor egészére jellemző folyamatok⁷ az egészségügyi nonprofitok esetében is megfigyelhetők (BOCZ ET AL, 2006). Az anyagi és humán erőforrások felhasználását, illetve az azokhoz történő hozzáférést illetően nagymértékben eltérnek a civil jellegű szervezetek (alapítványok és egyesületek), illetve a közhasznú társaságok lehetőségei. Utóbbiak kis számarányuk (3%) ellenére az egészségügyi nonprofitoknál rendelkezésre álló összes bevételi forrás 63%, az állami támogatások 73%-a (!) felett rendelkeztek, és ők alkalmazták a fizetett munkavállalók 71%-át (!).

1. ábra. Az egészségügyi nonprofit szervezetek aránya fontosabb mutatóik szerint, 2005

A szektor egészével összehasonlítva az egészségügyi nonprofitok viszonylag kedvezőnek mondható működési és gazdálkodási mutatói alapvetően a közhasznú társaságok – átlagosnál jóval nagyobb – állami támogatásával függnek össze. A fenti ábrából is jól látható, hogy az egészségügyi nonprofitokhoz irányuló – és a bevételi források döntő részét képező – állami támogatások nem a civil jellegű egészségügyi szervezetekhez (alapítványok és egyesületek), hanem az állami és önkormányzati intézmények, vállalkozói csoportok által létrehozott közhasznú társaságként működő nonprofitokhoz áramlanak. Ezt némileg kompenzálja az egészségügyi alapítványok átlagost meghaladó vállalati támogatása, és a lakosság anyagi és élőmunka hozzájárulása, de az adatok egy civil vs. nem civil szervezetekre elkülönülő, és igen egyenlőtlen gazdálkodási és működési forrásokkal rendelkező szervezet-együttes képét tükrözik vissza.

2. A TÉMA JELENE: 2006-BAN TÖRTÉNT ESEMÉNYEK, KEZDEMÉNYEZÉSEK, SIKEREK ÉS KUDARCOK

Az egészségüggyel foglalkozó nonprofit szervezetek szempontjából a 2006-os év egyik fontos eseményeként a közhasznú társaságok átalakításával, megszüntetésével, illetve a nonprofit gazdasági társasági forma bevezetésével kapcsolatos jogi szabályozás elfogadása említhető.

Ennek azért van nagy jelentősége, mert a piaci és nem piaci szereplők számára egyaránt megteremtődött a jogszabályi háttér a nonprofit formában történő egészségügyi szolgáltatások jövőbeni ellátásához. A gazdasági társaságokról szóló törvény⁸ értelmében 2007. július 1-je után közhasznú társaság már nem alapítható, a létezők pedig 2009-ig társasági szerződésük módosításával nonprofit korlátolt felelősségű társaságként működhetnek tovább, más nonprofit gazdasági társasággá alakulhatnak át, vagy jogutód nélküli megszűnhetnek. A nonprofit gazdasági társaságok szerepe az egészségügyi intézmények fenntartásában és működtetésében, az ellátások és szolgáltatások biztosításában feltehetően a jelenleginél⁹ jóval hangsúlyosabb lesz,¹⁰ de ezt az egészségügyi, illetve az egészségbiztosítási intézményrendszer átalakításával kapcsolatos szakmai és politikai konszenzus, a részletes szabályozás hiánya miatt jelenleg még nehéz prognosztizálni.

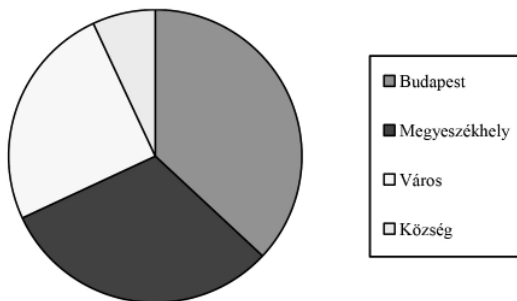
A 2006-os év másik fontos eseményeként említhető az egészségügyi érdekvédelmi szervezetek jogkörének megváltoztatása, a szakmai kamarák szerepének csökkentése és az állami hatáskörök bővítése. 2006 végén az egészségügyi szakmai kamarák (Magyar Orvosi Kamara, Magyar Gyógyszerészi Kamra, Magyar Egészségügyi Szakdolgozói Kamara) kötelező tagságának eltörlésével¹¹ az egészségügyi érdekképviseltek jogosítványait és támogatói bázisát jelentős mértékben meggyengítették, azok számos korábbi közfeladatát és hatáskörét átcsoportosították, illetve megszüntették. A kormányzat – az egységes szakmai tiltakozás ellenére – a törvénymódosításokkal az érdekképviseltek és szakmai önszerveződések szerepének erősítése helyett nagymértékben növelte az állami befolyást, nem véletlen, hogy sokan ezt az egészségügy átalakítása kapcsán esetlegesen ellenérdekeltektől szakmai csoportok érdekvégyesítési jogainak korlátozásaként, az egészségügyi miniszterrel szembeni korábbi szakmai kontroll tudatos csökkentéseként értékelték.

Az egészségüggyel foglalkozó civil szervezetek társadalmi megbecsültségét, fontosságát jelzi viszont, hogy a lakosság – közvetett módon, de továbbra is – jelentős mértékű adófelajánlásokkal támogatja munkájukat. 2006-ban az oktatási szervezeteket követően az egészségügyi nonprofitok részesültek a második legnagyobb összegű, ún. 1%-os felajánlásból. Az APEH adatai szerint a kisebb részben magánszemélyek, nagyrészt intézmények által létrehozott egészségügyi alapítványoknak a 2006-os 7,3 milliárd Ft-os felajánlási összeg 22%-át, 1,6 milliárd Ft-ot utalt át az adóhatóság. Ebből összesen közel 1900 civil szervezet (intézmény), az érvényes felajánlást kapott szervezetek 9%-a részesült.

2.1 A SZEGMENS MINT ÖNÁLLÓ ENTITÁS, BELSŐ MOZGÁSOK, LOKALITÁS-RÉGIÓS RENDSZER, TÉRBELISÉG

Az egészségügyi szervezetek a legtöbb esetben valamilyen intézményhez kötődnek, és mivel ezek döntő része a nagyobb településeken működik az egészségügyi nonprofitok is inkább városokban végzik tevékenységüket. A 2005-ben működő 3 489 szervezet mindössze 7%-ának volt községi székhelye, egynegyedük városokban, közel egyharmaduk a megyeszékhelyeken, 37%-uk pedig Budapesten működött.

2. ábra. Az egészségügyi nonprofit szervezetek aránya településtípusok szerint, 2005

A szervezetek jogi formája, és a székhelytelepülés típusa erősen összefügg egymással. Az egészségügyi nonprofitok többségét kitevő alapítványok közel 40%-a a fővárosban végezte tevékenységét, míg ugyanez a mutató a közalapítványoknál mindössze 8% volt. Utóbbiak az átlagosnál gyakrabban találhatók meg a községekben, ami azzal magyarázható, hogy a községi önkormányzatok által létrehozott alapítványok csak közalapítványi formában működhetnek. Az egyesületek az alszektoron belüli arányukhoz képest alulreprezentáltak Budapesten, felülreprezentáltak viszont a megyeszékhelyeken.

Nyilvánvalóan nemcsak a nonprofitok jogi formája függ össze szorosan a térbeliséggel, hanem egy-egy szervezet tevékenysége is. Megvizsgáltuk ezért azt is, hogy az egyes településtípusokon milyen tevékenységet folytató nonprofit szervezetek fordulnak elő a leggyakrabban.

3. táblázat. Az egészségügyi nonprofit szervezetek aránya településtípusok és összevont tevékenységi csoportok szerint, 2005

Összevont tevékenységi csoport	Főváros	Megyeszékhely	Többi város	Község	Összesen
Kórházi, szanatóriumi és egyéb intézeti ellátás	32	39	27	2	100
Mentőszolgálat	18	31	45	6	100
Járóbeteg- és orvosi rehabilitációs ellátás	35	25	32	8	100
Mentális és szenvedélybetegek kezelése	39	34	21	6	100
Közegészségügy	35	26	25	14	100
Többcélú és általános egészségügy	46	27	21	7	100
Egészségkárosultak támogatása	32	34	26	8	100
Összesen	37	31	25	7	100

A hazai egészségügyi intézményhálózat területi elhelyezkedésével függ össze, hogy a kórházi, szanatóriumi és egyéb intézeti ellátáshoz kötődő nonprofitok aránya némileg alulreprezentált Budapesten és a községekben, viszont az átlagost meghaladó a megyeszékhelyeken. A mentőszolgálatokkal kapcsolatos nonprofitok gyakrabban találhatók meg a városokban,

míg a közegészségügyi szervezetek az átlagosnál nagyobb valószínűséggel fordulnak elő a községekben, a többcélú és általános egészségüggyel foglalkozó szervezetek pedig a fővárosban. A közegészségügyi szervezetek között sok az életmód tanácsadással, és egészségmegőrzéssel foglalkozó kisebb egyesület és alapítvány. Ezek kis ráfordítással is működtethető klasszikus civil szervezetek, amelyek a községekben is hatékonyan tudnak működni, mivel nincs szükség hozzá egészségügyi intézményi háttérre. A többcélú egészségügyi szervezetek átlagosnál nagyobb budapesti előfordulása viszont főleg azzal függ össze, hogy ebben a kategóriában magas az országos hatókörű szervezetek aránya, és ide tartoznak azok az ún. ernyő szervezetek is, amelyek elsősorban fővárosi bejegyzésűek.

A szektorban végbemenő trendek változását mutatja, ha megvizsgáljuk, hogy az újonnan alakult szervezetek településtípusonként mutatnak-e szóródást a korábbi szervezetekhez képest. A 2005 előtt létrehozott szervezetekkel összehasonlítva a tárgyévben alapítottaknál magasabb volt a budapestiek aránya, viszont alacsonyabb volt az egyéb városokban működőké. Ennek alapján a következő években a – már most is meglévő – fővárosi dominancia további erősödése várható.

A térbeliség másik vizsgált formája, az egészségügyi szervezetek regionális megoszlása. Az elemzés korábbi részében már utaltunk rá, az egészségügyi szervezetek 36%-a Budapesti székhelyű, s ezzel függ össze, hogy a közép-magyarországi régióban kiugróan magas az egészségügyi nonprofitok aránya. Ha azonban az elemzés során a fővárosi szervezeteket nem vesszük figyelembe, akkor szignifikánsan kiemelkedik a dél-alföldi régió, ahol a szektor egészével összehasonlítva arányaiban több egészségügyi szervezet működött.²

4. táblázat. Az egészségügyi nonprofit szervezetek száma és regionális megoszlása, 2005

Régió	A szervezetek	
	száma	aránya (%)
Közép-Magyarország	1 511	43
Közép-Dunántúl	2 76	8
Nyugat-Dunántúl	3 18	9
Dél-Dunántúl	3 07	9
Észak-Magyarország	3 15	9
Észak-Alföld	3 75	11
Dél-Alföld	3 87	11
Összesen	3 489	100

Jogi forma szerint jelentős eltérést mindössze két régiónál találtunk. Egyrészt Közép-Magyarországon, ahol az átlagost meghaladó arányban fordultak elő közhasznú társaságok, másrészt Észak-Magyarországon, ahol felülreprezentáltak az alapítványok, viszont az országos átlagnál kevesebb egyesület és Kht. működött.

2.2 A SZEGMENS SZOLGÁLTATÁSAI, „KÖZHASZNA”, ÖNKÉNTESÉG

Az egészségügyi szervezetek 49%-ban volt legalább egy önkéntes, ami nagyjából azonos mint a szektor egészére jellemző arány. Szervezettípusok szerint az alapítványok 45 és a köz-alapítványok 38, valamint az egyesületek 65%-nak volt önkéntese, míg a közhasznú társaságok esetében ugyanez a mutató 15% volt. Utóbbiak jellemzően fizetett alkalmazottakat foglalkoztattak.

A szervezetek tevékenysége meghatározó abból a szempontból is, hogy volt-e önkéntes segítők. A kórházi szanatóriumi és egyéb intézeti ellátásban tevékenykedő szervezetek munkaerőigénye inkább professzionális munkaerőt kíván meg, és az intézetben dolgozók (pl. könyvelő) is besegíthetnek egy egészségügyi nonprofit tevékenységébe. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy ebben a csoportban az átlagosnál alacsonyabb volt az önkéntest foglalkoztató szervezetek aránya. Ezzel szemben az átlagost meghaladó mértékben fordultak elő önkéntesek a mentális és szenvedélybetegségek kezelésével, valamint az egészségkárosultak kezelésével foglalkozó szervezeteknél, ahol a szervezetek tagjai potencióális önkéntesnek is tekinthetők.

A fővárosban a szervezetek kisebb arányban vették igénybe önkéntesek segítségét, ami részben azzal magyarázható, hogy Budapesten túlsúlyban vannak az alapítványok, akiknél kevésbé jellemző az önkéntes segítők jelenléte. Említést érdemel az is, hogy az újonnan alakult szervezetek mindössze 40%-nak voltak önkéntesei. Kérdés, hogy ez abból adódik-e, hogy az egészségügyi nonprofitok egyre nagyobb mértékben tudnak foglalkoztatni fizetett alkalmazottakat, vagy inkább abból, hogy az új szervezetek, még nem értek el saját fejlődési pályájukon belül arra a szintre, hogy önkénteseket toborozzanak.

Azok a szervezetek, ahol van önkéntes, átlagosan 10 önkéntest foglalkoztatnak, ami a teljes nonprofit szektorhoz viszonyítva kisebb érték (13 fő). A szórás azonban nagyon-nagy, van olyan szervezet, ahol mindössze egy önkéntes van, és van olyan ahol félezer. 2005-ben az egészségügyi nonprofitoknál összesen 16 ezer önkéntes segítő dolgozott. Ez nagyságrendileg megegyezik a korábbi évek adataival, 2000-ben is 16–17 ezer fő között volt az önkéntesek száma.

Az önkéntesek havi munkaórája is nagyon változatos képet mutat. Átlagban egy önkéntes havonta összesen 16 órát dolgozott, tehát kevesebb, mint egy órát munkanaponként. Ez az érték azonban magasabb, mint a szektor egészének átlagos mutatója. Az egészségügyi nonprofitok tehát átlagosan kevesebb önkéntessel dolgoztak, de azoknak több munkaóráját vették igénybe. Éves szintre aggregálva a segítők összesen több mint 3 millió munkaórát dolgoztak ingyen vagy jellekes összegért.

Több különbség is megfigyelhető a szervezetet meghatározó háttérváltozók és az önkéntesek száma és munkaórája között. Az alábbi táblából látható, hogy az önkéntesek száma és munkaórája nagyon eltérő a különböző jogi formák mentén. Az alapítványok kevesebb önkéntest foglalkoztatnak átlagban (és ahogy korábban már megállapítottuk kevesebb alapítvány foglalkoztat legalább egy önkéntest), míg az egyesületek másfélszer annyit, mint az átlag érték. A közhasznú társaságoknál kevés a nem fizetett segítő, de azoknak nagyon magas a havi munkaideje.

5. táblázat. A legalább egy önkéntest foglalkoztató szervezeteken belül az önkéntesek száma, és havi munkaórája a jogi forma szerint

Jogi forma	Önkéntesek száma	Egy önkéntes havi munkaideje (óra)
Alapítvány	7	16
Közalapítvány	5	5
Egyesület, egyéb társadalmi szervezet	15	17
Közhasznú társaság (Kht.)	7	29
Nonprofit intézmény	9	16

Tevékenységi csoportok szerint kiemelendők a mentőszolgálatok, valamint a mentális- és szenvedélybetegek kezelésére létrejött szervezetek. Mindkét kategóriában az átlagosnál több segítőnek adtak munkát, és magasabb volt az egy főre jutó havi munkaerő is. Ezzel szemben a kórházi, szanatóriumi és egyéb intézeti ellátását nyújtó szervezetek átlagosan kevesebb, mint három önkéntessel dolgoztak.

Településtípusok szerint az önkéntesek száma Budapesten volt a legnagyobb, viszont a községekben az egy önkéntesre jutó havi munkaóra mennyisége jóval magasabb volt mint az átlagos érték. Regionális bontásban nem voltak szignifikáns különbségek.

A régi és új szervezeteket összehasonlítva utóbbiak arányaiban kevesebb önkéntest foglalkoztattak. Az önkéntesek száma szintén kevesebb az újaknál, de figyelemre méltó, hogy a havi munkaórák összege jóval magasabb: másfélszerese a régi szervezeteknél dolgozó önkéntesek havi munkaórájának.

2.3 KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL, ÖNKORMÁNYZATOKKAL, PÁLYÁZATOK

Azokban az országokban, ahol intézményesült együttműködés¹³ alakult ki az állam és a nonprofit szervezetek között (pl. Egyesült Államok, Hollandia, Japán), az egészségügyi szervezetek – részben jelentős állami támogatásuknak köszönhetően – mind a nonprofit szektorban, mind az egészségügyi szolgáltatók között fontos funkciót töltenek be a társadalmi szükségletek kielégítésében (SALAMON ET AL, 1999). Magyarországon ennek jelenleg csak „előképei” látszanak, a már létező jó példák ellenére nem lehet pontosan tudni, hogy a kormányzat pontosan milyen szerepet szán a nonprofit szervezeteknek az egészségügyi ellátórendszerben, milyen munkamegosztást, milyen feltételekkel képzel el az egyes szektorok között.

A hazai egészségügyi szervezetek bevételi szerkezetében az állami támogatások az elmúlt évtizedben jelentősen nőttek, de ez elsősorban a korábban már említett jelenséggel – a közhasznú társaságoknál koncentrálnódó és növekvő mértékű állami forrásokkal magyarázható. Az alábbi táblából az is látható, hogy 2005-ben az egészségügyi nonprofitok alap- és gazdálkodási tevékenységéből származó bevételei arányaiban jóval kisebbek voltak mint a szektor egészében. A szervezetek csak kis mértékben támaszkodtak (szolgáltatási) díjbevételekre és/

vagy vállalkozói jellegű forrásokra, működésük elsősorban az állami – nagyrészt a társadalombiztosításból származó – bevételektől függött.

6. táblázat. A nonprofit szervezetek bevételének aránya főbb bevételi források szerint, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Mindösszesen
	nonprofit szervezet		
Állami támogatás	59,1	39,0	40,7
Magántámogatás	14,4	12,9	13,0
Alaptevékenység bevétele	16,0	30,4	29,2
Gazdálkodási tevékenység bevétele	8,8	16,1	15,5
Egyéb bevétel	1,7	1,6	1,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

7. táblázat. A nonprofit szervezetek állami támogatásból származó bevételének aránya bevételi források szerint, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Mindösszesen
	nonprofit szervezet		
Normatív költségvetési támogatás	21,8	16,5	17,2
Nem normatív költségvetési támogatás	17,8	50,8	46,7
Személyi jövedelemadó 1%-a	4,7	1,7	2,1
Központi alapoktól kapott támogatás	7,2	12,2	11,6
Áfa-visszatérítésből származó bevétel	0,2	0,4	0,4
Normatív önkormányzati támogatás	0,3	1,5	1,4
Nem normatív önkormányzati támogatás	3,9	15,7	14,3
Átengedett iparűzési adó	0,1	0,2	0,2
Költségvetési intézménytől kapott támogatás	0,1	0,5	0,4
TB-alapoktól származó bevétel	43,8	0,4	5,8
Összes állami támogatás	100,0	100,0	100,0

Az erősen egyoldalú bevételi szerkezet arra utal, hogy a szolgáltató jellegű nonprofit szervezetek nagyrészt olyan egészségügyi feladatokat vállaltak át, amelyeket döntően az egészségbiztosítási alap, vagy közvetlenül az állam finanszíroz. Úgy tűnik, hogy a fejlett országokban

az egészségügyi nonprofitokra jellemző „több lábon állás”¹⁴ és a vállalkozói jellegű magatartás a hazai szervezeteknél kevésbé van jelen. Mindez a jövőben azért okozhat problémát, mert a társadalombiztosítási és egészségügyi rendszer átalakítása jelentősen megváltoztatja a jelenlegi támogatási és elosztási szerkezetet, s ez hátrányosan érinti majd a változó környezeti feltételekhez nem alkalmazkodó egészségügyi nonprofitokat. Végül említést érdemel az is, hogy egyaránt rendkívül alacsony az önkormányzatoktól kapott támogatások nominális összege és ezek bevételi forrásokon belüli részaránya is. Ez arra utal, hogy az egészségügyi nonprofitok és a helyhatóságok kapcsolata leginkább szimbolikusan nevezhető, ha van is közöttük együttműködés az inkább nem anyagi, s nem szerződéses viszonyon alapul.

Az egészségügyi szervezetek számára most és a jövőben is különösen fontos, hogy sikeresen szerepeljenek az állami, önkormányzati szervek és a piaci vagy nonprofit szervezetek által kiírt pályázatokon. Az elnyert pályázat lehetőséget nyújt számukra saját forrásaik kiegészítésére, új és korszerűbb módszerek kipróbálására, arra, hogy hosszabb időtávra tervezhessék meg működésüket. 2005-ben az egészségügyi nonprofit szervezetek 29%-ának, vagyis szinte minden harmadiknak volt pályázati forrásból származó bevétele. Ők összesen 3,2 milliárd forinttal gazdálkodhattak, ami a szektor összes pályázati bevételének 4,7%-át tette ki. Egy pályázatot nyert szervezet átlagosan 3 millió Ft-ot használhatott fel céljai megvalósítására.

2.4 KAPCSOLAT AZ ÜZLETI SZEKTORRAL ÉS A LAKOSSÁGGAL

Az egészségügyi nonprofit szervezetek vállalati, vállalkozói támogatása mindig fontos szerepet töltött be a szektor bevételi struktúrájában, főleg az alapítványok, közalapítványok esetében. Az egészségügy és egészségvédelem támogatása jól reklámozható formája a cégek szolidaritás vállalásának, jól illeszkedik az adományozási „policy”-ba. A híradások gyakran foglalkoztak olyan ügyekkel, mint például lélegeztető gépek átadása, különböző prevenció programok elindítása. 2005-ben a szervezetek 45%-a részesült vállalati támogatásban és közel 7 milliárd forint ilyen forrásból származó támogatás folyt be az egészségügyi nonprofitok kasszájába. Ez azt jelentette, hogy átlagban minden szervezet közel 2 millió forint támogatást kapott. A legnagyobb támogatást kapó szervezet összesen 650 millió forinthez jutott.

A támogatások kiemelkedő hányada címzett támogatásként érkezett, a pályázati források aránya igen alacsony, mindössze 2% körüli volt. Az egészségügyi szervezetek bevételstruktúráján belül ez a forrás az összes beérkezett pénz 9%-át tette ki. Ez az arány több mint 4%-os csökkenés a 2000-es adatokhoz képest, hiszen akkor a bevételek több mint 13%-a származott vállaltoktól (ettől függetlenül a támogatás nominális mértéke közel 2,5-szerese a 2000-es bevételnek). A csökkenés azonban nem abból adódott, hogy arányaiban egyre kevesebb vállalati támogatás érkezett a nonprofit szektorba, hanem inkább abból, hogy a támogatásokból az egészségügyi nonprofit kisebb arányban részesültek a 2005-ös évben. Úgy tűnik, hogy nagy média visszhangra találtak ugyan a bevezetőben említett kampányok, de megdőlni, változni látszik az a korábbi években érvényes adományozási irányvonal, ami megkülönböztetett figyelemben részesítette az egészségügyi nonprofitokat. Ezt alátámasztják az adatok is. Miközben 2000-ben a vállalati támogatások a teljes szektor bevételén belül mindössze 5%-ot tettek ki

(az egészségügyi szervezeteknél 13%-ot), addig 2005-ben az összes bevétel 9%-a érkezett a szektorba vállalatoktól, nagyjából ugyanannyi mint az egészségügyi alszektorhoz.

Átlagos értékben a közhasznú társaságok kapták a legtöbb vállalati támogatást (3 millió forint), utánuk következtek az alapítványok és a nonprofit intézmények. Az alapítványok bevételén belül ez 28%-os arányt, míg a közhasznú társaságok esetében mindössze 2%-ot képviselt. Az egyesületek átlagosan mindössze fél millió forintot kaptak a vállalati szektortól.

Tevékenységi csoportonként a kórházi, szanatóriumi és egyéb intézeti ellátás kategóriába tartozó szervezetek kapták átlagosan a legtöbb támogatást, és ez bevételi struktúrájukban is meghatározó hányadot (több mint 40%-ot) képviselt. Legerősebben a településtípustól függött a támogatás mértéke, a fővárosi szervezetek átlagosan több mint 4 millió Ft összegű támogatást kaptak. A budapesti szervezetek bevételi szerkezetében 25%-ot képviselt a vállalati támogatás, de a megyeszékhelyeken is meghaladta a 20%-ot. Érdekességként említhető, hogy a közép-magyarországi régió Budapest nélkül is az átlagosnál több vállalati támogatást tudott vonzani, a szervezetek térbeli elhelyezkedése erősen meghatározta milyen mértékben tudtak hozzáférni a vállalatok adományaihoz. Végül, érdemes megemlíteni azt is, hogy az újonnan alakult szervezetek átlagosan nagyobb vállalati adományt kaptak mint a 2005 előtt alakult szervezetek.

A továbbiakban az egészségügyi nonprofitok és a lakosság együttműködését mutatjuk be. Ez a kooperáció több irányú lehet, egyfelől a magánszemélyek igénybe veszik a nonprofit szervezetek által nyújtott szolgáltatásokat, lehetőségeket, de ez makro statisztikai adatokkal nehezen mérhető. Másfelől a magánszemélyek is segíthetik a civil és nonprofit szervezetek munkáját: egyrészt önkéntesként munkájukkal, másrészt pénzbeli és/vagy természetbeli (pl. ruhák) adományokkal.

2005-ben az egészségügyi nonprofitok 40%-a részesült valamilyen mértékű lakossági támogatásban. Ennek átlagos összege 550 ezer Ft volt, tehát jóval alacsonyabb mint a vállalati támogatásé. A teljes bevételi struktúráján belül a magántámogatások aránya 3%-ot tett ki. Ez az érték alacsonyabb, mint a szektor egészében, ahol 5% körüli volt a mértéke. 2000-ben még a lakosság által nyújtott támogatások aránya magasabb volt az egészségügyi nonprofit szervezeteknél, mint a teljes szektorban, de ez az arány 2005-re megváltozott.

Az alapítványokhoz érkezett átlagosan a legtöbb lakossági támogatás (700 ezer Ft), míg a legkevesebb a közalapítványokhoz (kevesebb mint 100 ezer Ft). A lakosság legkevésbé a mentális- és szenvedélybetegségekkel foglalkozó szervezeteket, leginkább pedig az egészségkárosultak megsegítésével foglalkozó nonprofitokat támogatta. A vállalati támogatásokhoz hasonlóan a lakossági adományok is erősen Budapestre koncentráálódtak, egy budapesti szervezetre átlagban 1 millió forint jutott, ami kétszerese volt az országos átlagnak. A városokban működő egészségügyi nonprofitok 250 ezer Ft-nál valamivel kevesebb lakossági támogatást kaptak. A régi és új szervezetek közül, a 2005 előtt alakultakat nagyobb mértékben támogatták, ami feltehetően azzal függött össze, hogy még nem rendelkeztek megfelelő társadalmi beágyazottsággal.

2.5 NEMZETKÖZI, EURÓPAI KÖTÖDÉSEK, KÜLFÖLDRŐL SZÁRMAZÓ TÁMOGATÁSOK

2005-ben viszonylag kevés szervezet, az egészségügyi nonprofitok kevesebb mint 4% kapott külföldi támogatást. Ezek a források alapvetően két nagy csoportra oszthatók: az egyik az állami, önkormányzati szervtől, intézménytől, nemzetközi programból kapott, míg a másik az egyéb szervezetektől, vállalatoktól, magánszemélyektől kapott támogatásokra. Az előbbiből 270 millió, utóbbiból 300 millió forint bevételre tettek szert az egészségügyi nonprofitok, s ez összes bevételük kevesebb mint egy százalékát (0,8%) képviselte. Az intézményi oldalról érkező forrásokon belül kifejezetten magas volt a pályázati pénzek aránya (több mint 80%), de a többi külföldi támogatáson belül is elérte a 20%-ot.

A külföldi támogatások összes bevételhez viszonyított alacsony mértéke főleg akkor szembeötlő, ha összehasonlítjuk a teljes nonprofit szektorra vonatkozó mutatóval. Eszerint a külföldi támogatások az összes bevétel 6,5%-át képviselték a szektor egészében. Figyelemre méltó az is, hogy 2000-hez képest csökkent a külföldi támogatások aránya, akkor az egészségügyi nonprofitok bevételének 3,5%-át tette ki. Az egészségügyi nonprofitok tehát, mind a szektor egészével, mind a korábbi évek adataival összehasonlítva is kisebb mértékű külföldi támogatáshoz tudtak hozzáférni 2005-ben.

A különböző jogi formák között nincs szignifikáns különbség, míg az egyes tevékenységi csoportokon belül kiemelhető a mentális és szenvedélybetegségekkel foglalkozó szervezetek, akik jóval az átlag fölött részesedtek külföldi támogatásban. Szintén említést érdemelnek a fővárosban működő szervezetek, amelyek szintén az átlagnál több külföldi támogatáshoz értek hozzá.

3. (ÁLLAMI) TEENDŐK AZ ADOTT TERÜLETEN

Az egészségügyi nonprofit szervezetek kiegyensúlyozott jövőbeni működése érdekében egy olyan szakmai, politikai és társadalmi konszenzuson alapuló átlátható cél- és eszközrendszerre lenne szükség, amely a szervezetek számára hosszú távon is kiszámítható működési környezetet, stabil pályázati- és támogatási rendszert, a feladatokhoz megfelelő anyagi és humán erőforrásokat biztosít.

- A kormányzati tevékenységet, az érdekegyeztetési rendszert illetően
- a nemzetközi gyakorlatot figyelembe véve a hazai egészségügyi intézményrendszer sajátosságainak megfelelő, hatástanulmányokkal alátámasztott, a szakmai- és civil szervezetekkel egyeztetett szakértői koncepciókat kell kidolgozni az egészségügyi intézményrendszer átalakítására vonatkozóan, amely a különböző tulajdoni és intézményi formák előnyeit és hátrányait egyaránt bemutatja;
- közérthetően és konkrétan meg kell fogalmazni, hogy a kormányzat milyen szerepet szán, milyen feladatokat adhat át, s ehhez milyen forrásokat tud biztosítani a különböző nonprofit szervezeti formáknak az egészségügyi intézményrendszer átalakítása során;

- az egészségügyi nonprofit szervezetek esélyegyenlősége, a támogatási források átlátható elosztása érdekében felül kell vizsgálni a jelenlegi nonprofit szervezeteket érintő pályázati (pl. NCA) és kormányzati támogatási rendszert;
- a kormányzati döntések előkészítésébe érdemben is be kell vonni a szakmai- és civil érdekképviseleti szervezeteket. Véleményük figyelmen kívül hagyása és mellőzése a döntéshozatali mechanizmusokban nemcsak az ellátórendszer szükséges, de felelősségteljes átalakítását lassíthatja, hanem a szolgáltatásokat igénybe vevő rétegeket, tágabb értelemben a társadalom egészét is hátrányosan érintheti.

Az adományozási potenciál bővítését és átláthatóvá tételét illetően

- a lakossági és különösen a vállalati, intézményi adományozói kör kiterjesztése érdekében felül kell vizsgálni a hatályos jogszabályokat (pl. médiatörvény) annak érdekében, hogy egy adományozó megnevezése ne számítson reklámtevékenységnek;
- a hibás 1%-os felajánlások csökkentése érdekében a felajánlók részére egyszerűsíteni kell a kedvezményezettek megjelölésének jelenlegi technikáját, a kedvezményezettek érdekében pedig könnyíteni kell az adminisztrációs terheket;
- tulajdonformától függetlenül az egészségügyi szolgáltatásokat végző szervezeteknél egységes és átlátható nyilvántartási rendszert kell bevezetni a hozzájuk érkező anyagi és természetbeni adományokkal, támogatásokkal kapcsolatban.⁵

A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos ismeretek bővítése és a hatékonyabb adománygyűjtési technikák elterjedése érdekében

- az oktatásban (pl. egészségügyi menedzser, közigazdász, pénzügyi szakemberek képzése) az eddiginél nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a különböző tulajdoni és intézményi formák bemutatására, a különböző szektorok (állami–nonprofit–forprofit) közötti együttműködés lehetőségeinek ismertetésére;
- speciális szakmai felkészítéssel kellene elősegíteni, hogy az egészségügyi intézmények szakemberei korszerű ismeretanyaggal rendelkezzenek az adományyszerzési technikákkal kapcsolatban.

TÁBLÁZATOK

8. táblázat. A nonprofit szervezetek száma jogi formájuk szerint, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Mindösszesen
	nonprofit szervezet		
Alapítvány	2 476	18 180	20 656
Közalapítvány	65	1 534	1 599
Egyesület	842	27 823	28 665
Közttestület	–	490	490
Szakszervezet	–	1 096	1 096
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	–	2 456	2 456
Közhasznú társaság	102	1 441	1 543
Nonprofit szervezet intézménye	4	36	40
Összesen	3 489	53 056	56 545

9. táblázat. A nonprofit szervezetek bevételének összege főbb bevételi források szerint, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Mindösszesen
	nonprofit szervezet		
Állami támogatás	43 162,6	300 813,0	343 975,6
Magántámogatás	10 495,5	99 678,3	110 173,8
Alaptevékenység bevétele	11 675,2	235 044,7	246 719,9
Gazdálkodási tevékenység bevétele	6 461,4	124 507,1	130 968,5
Egyéb bevétel	1 223,0	12 503,0	13 726,0
Összesen	73 017,7	772 546,1	845 563,8

10. táblázat. Az egészségügyi és nem egészségügyi nonprofitok állami támogatásból származó bevételeinek összege millió forintban bevételi források szerint, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Mindösszesen
	nonprofit szervezet		
Központi állami támogatás	20 228,0	239 328,9	259 556,9
Önkormányzati támogatás	1 847,6	51 976,1	53 823,7
Szja. 1% bevétel	2 026,4	5 123,8	7 150,2
TB alapoktól származó bevétel	18 884,7	1 218,8	20 103,5
Egyéb állami bevétel	175,9	3 165,4	341,3
Összesen	43 162,6	300 813,0	340 975,6

11. táblázat. A nonprofit szervezetek állami támogatásból származó bevételeinek összege
bevételi források szerint, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Mindösszesen (Ft)
	<i>nonprofit szervezet</i>		
Normatív költségvetési támogatás	9 420 022	49 747 087	59 167 109
Nem normatív költségvetési támogatás	7 704 336	152 814 615	160 518 951
Személyi jövedelemadó 1%-a	2 026 374	5 123 845	7 150 219
Központi alapoktól kapott támogatás	3 103 657	36 767 191	39 870 848
Áfa-visszatérítésből származó bevétel	70 378	1 301 456	1 371 834
Normatív önkormányzati támogatás	145 832	4 631 650	4 777 482
Nem normatív önkormányzati támogatás	1 701 789	47 344 424	49 046 213
Átengedett iparűzési adó	48 078	508 567	556 645
Költségvetési intézménytől kapott támogatás	57 417	1 355 406	1 412 823
TB-alapoktól származó bevétel	18 884 675	1 218 792	20 103 467
Összes állami támogatás	43 162 558	300 813 033	343 975 591

12. táblázat. A nonprofit szervezetek fontosabb adatai szervezettípusok szerint, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Összesen
<i>Alapítvány, közalapítvány</i>			
A szervezetek száma	2 541	19 714	22 255
Az összes bevétel (millió Ft)	20 539,1	253 919,5	274 458,6
Az összes pályázati bevétel (millió Ft)	2 008,6	19 165,9	21 174,5
Az összes állami támogatás (millió Ft)	7 868,2	126 786,3	134 654,5
Az összes lakossági támogatás (millió Ft)	1 722,6	9 663,2	11 385,8
Az összes vállalati támogatás (millió Ft)	6 017,1	21 675,4	27 692,5
Önkéntesek száma (fő)	7 810	75 319	83 129
Foglalkoztatottak száma (fő)	2 483	1 6222	18 705
<i>Egyesületek és nonprofit intézmények</i>			
A szervezetek száma	846	31 901	32 747
Az összes bevétel (millió Ft)	6 589,6	254 513,7	261 103,3
Az összes pályázati bevétel (millió Ft)	825,9	26 375,5	27 201,4

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Összesen
Az összes állami támogatás (millió Ft)	3 775,9	68 820,8	72 596,7
Az összes lakossági támogatás (millió Ft)	218,5	4 344,3	4 562,8
Az összes vállalati támogatás (millió Ft)	470,3	10 578,0	11 048,3
Önkéntesek száma (fő)	8 591	278 926	287 517
Foglalkoztatottak száma (fő)	1 316	2 6461	27 777
<i>Közhasznú társaság</i>			
A szervezetek száma	102	1 441	1 543
Az összes bevétel (millió Ft)	45 889,0	264 112,8	310 001,8
Az összes pályázati bevétel (millió Ft)	358,9	12 397,1	12 756,0
Az összes állami támogatás (millió Ft)	31 518,4	105 205,9	136 724,3
Az összes lakossági támogatás (millió Ft)	23,5	949,8	973,3
Az összes vállalati támogatás (millió Ft)	305,0	2 104,6	2 409,6
Önkéntesek száma (fő)	103	694	797
Foglalkoztatottak száma (fő)	9 418	39 745	49 163
<i>Mindösszesen</i>			
A szervezetek száma	3 489	53 056	56 545
Az összes bevétel (millió Ft)	73 017,7	77 2546,1	845 563,8
Az összes pályázati bevétel (millió Ft)	3 193,3	5 7938,6	61 131,9
Az összes állami támogatás (millió Ft)	43 162,6	30 0813,0	343 975,6
Az összes lakossági támogatás (millió Ft)	1 964,6	14 957,3	16 921,9
Az összes vállalati támogatás (millió Ft)	6 792,4	34 358,0	41 150,4
Önkéntesek száma (fő)	16 504	354 939	371 443
Foglalkoztatottak száma (fő)	13 217	82 428	9 5645

13. táblázat. A nonprofit szervezetek fontosabb adatai szervezettípusok szerint, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi
<i>Alapítvány, közalapítvány</i>		
A szervezetek megoszlása (%)	11,4	88,6
Az összes bevétel megoszlása (%)	7,5	92,5
Az összes pályázati bevétel megoszlása (%)	9,5	90,5
Az összes állami támogatás megoszlása (%)	5,8	94,2

■ EGÉSZSÉGÜGYI SZEGMENS

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi
Az összes lakossági támogatás megoszlása (%)	15,1	84,9
Az összes vállalati támogatás megoszlása (%)	21,7	78,3
Önkéntesek megoszlása (%)	9,4	90,6
Foglalkoztatottak megoszlása (%)	13,3	86,7
<i>Egyesületek és nonprofit intézmények</i>		
A szervezetek megoszlása (%)	2,6	97,4
Az összes bevétel megoszlása (%)	2,5	97,5
Az összes pályázati bevétel megoszlása (%)	3,0	97,0
Az összes állami támogatás megoszlása (%)	5,2	94,8
Az összes lakossági támogatás megoszlása (%)	4,8	95,2
Az összes vállalati támogatás megoszlása (%)	4,3	95,7
Önkéntesek megoszlása (%)	3,0	97,0
Foglalkoztatottak megoszlása (%)	4,7	95,3
<i>Közhasznú társaság</i>		
A szervezetek megoszlása (%)	6,6	93,4
Az összes bevétel megoszlása (%)	14,8	85,2
Az összes pályázati bevétel megoszlása (%)	2,8	97,2
Az összes állami támogatás megoszlása (%)	23,1	76,9
Az összes lakossági támogatás megoszlása (%)	2,4	97,6
Az összes vállalati támogatás megoszlása (%)	12,7	87,3
Önkéntesek megoszlása (%)	12,9	87,1
Foglalkoztatottak megoszlása (%)	19,2	80,8
<i>Mindösszesen</i>		
A szervezetek megoszlása (%)	6,2	93,8
Az összes bevétel megoszlása (%)	8,6	91,4
Az összes pályázati bevétel megoszlása (%)	5,2	94,8
Az összes állami támogatás megoszlása (%)	12,5	87,5
Az összes lakossági támogatás megoszlása (%)	11,6	88,4
Az összes vállalati támogatás megoszlása (%)	16,5	83,5
Önkéntesek megoszlása (%)	4,4	95,6
Foglalkoztatottak megoszlása (%)	13,8	86,2

14. táblázat. A nonprofit szervezetek fontosabb adatai szervezettípusok szerint, 1995, 2000, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Összesen
1995			
A szervezetek száma	2 266	40 475	42 741
Az összes bevétel (millió Ft)	5 762,9	176 150,4	181 913,3
Az összes pályázati bevétel (millió Ft)	731,1	8331,6	9 062,7
Az összes állami támogatás (millió Ft)	1 814,5	39 096,1	40 910,6
Önkéntesek száma (fő)	47 133	458 079	505 212
Foglalkoztatottak száma (fő)	2 751	66 322	69 073
2000			
A szervezetek száma	2 818	44 326	47 144
Az összes bevétel (millió Ft)	21 401,9	474 106,1	495 508,0
Az összes pályázati bevétel (millió Ft)	1 536,4	33 492,8	35 029,2
Az összes állami támogatás (millió Ft)	8 889,7	132 027,7	140 917,4
Önkéntesek száma (fő)	16 830	391 407	408 237
Foglalkoztatottak száma (fő)	6 718	74 062	80 780
2005			
A szervezetek száma	3 489	53 056	56 545
Az összes bevétel (millió Ft)	73 017,7	77 2546,1	845 563,8
Az összes pályázati bevétel (millió Ft)	3 193,3	5 7938,6	61 131,9
Az összes állami támogatás (millió Ft)	43 162,6	30 0813,0	343 975,6
Az összes lakossági támogatás (millió Ft)	1 964,6	14 957,3	16 921,9
Az összes vállalati támogatás (millió Ft)	6 792,4	34 358,0	41 150,4
Önkéntesek száma (fő)	16 504	354 939	371 443
Foglalkoztatottak száma (fő)	13 217	82 428	9 5645

15. táblázat. A nonprofit szervezetek fontosabb adatai szervezettípusok szerint, 1995, 2000, 2005

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Összesen
1995			
A szervezetek száma	5,3	94,7	100,0
Az összes bevétel (millió Ft)	3,2	96,8	100,0
Az összes pályázati bevétel (millió Ft)	8,1	91,9	100,0
Az összes állami támogatás (millió Ft)	4,4	95,6	100,0
Önkéntesek száma (fő)	9,3	90,7	100,0
Foglalkoztatottak száma (fő)	4,0	96,0	100,0

Megnevezés	Egészségügyi	Nem egészségügyi	Összesen
2000			
A szervezetek száma	6,0	94,0	100,0
Az összes bevétel (millió Ft)	4,3	95,7	100,0
Az összes pályázati bevétel (millió Ft)	4,4	95,6	100,0
Az összes állami támogatás (millió Ft)	6,3	93,7	100,0
Önkéntesek száma (fő)	4,1	95,9	100,0
Foglalkoztatottak száma (fő)	8,3	91,7	100,0
2005			
A szervezetek száma	6,2	93,8	100,0
Az összes bevétel (millió Ft)	8,6	91,4	100,0
Az összes pályázati bevétel (millió Ft)	5,2	94,8	100,0
Az összes állami támogatás (millió Ft)	12,5	87,5	100,0
Az összes lakossági támogatás (millió Ft)	11,6	88,4	100,0
Az összes vállalati támogatás (millió Ft)	16,5	83,5	100,0
Önkéntesek száma (fő)	4,4	95,6	100,0
Foglalkoztatottak száma (fő)	13,8	86,2	100,0

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baji P. – Szalai Á. (2007): Verseny az egészségügyben. *Kormányzás, közpénzügyek, szabályozás* II. évf. 1 szám.
- Bartal A. M. (1997): Kién volt a szegény? Gondolatok a két háború közötti magyar szociálpolitikáról az Egri és a Magyar Norma kapcsán. *Valóság* 12.
- Becker, E. R. – Sloan, F. A. (1985): Hospital Ownership and Preference. *Economic Inquiry* 23.
- Bocz J. (2001): Egészségügyi nonprofit szervezetek Magyarországon. *Társadalomstatistikai Füzetek* 32. sz. Budapest: KSH.
- Bocz J. – Géring Zs. – Kmetty Z. – Szabó K. – Kreitl P. (2006): Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2004. *Társadalomstatistikai Közlemények*. Budapest: KSH.
- Breyer, F. – Paffrath, D. – Preuss W. – Schmidt, R. (1988): *Die Krankenhause-Kostenfunktion: Der Einfluss von Diagnosespektrum und Bettenauslastung auf die Kosten im Krankenhaus*. Bonn: AOK-Verlag.
- Newhouse, J. P. (1970): Toward a Theory of Nonprofit Institutions: An Economic Model of a Hospital. *American Economic Review* 60.
- Pálos K. (1934): *Szegénység, szegénygondozás*. Szombathely: Martineum Könyvnyomda.
- Papházi T. (1997): *Egyesületek, társadalom, egészségügy*. Budapest. Nonprofit Kutatócsoport.
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. – List, R. – Toepler, S. – Sokolowski, W. and Associates (1999): *Global Civil Society. Dimension of the Nonprofit Sector*. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.
- Sloan, F. A. – Taylor, D. H. (1999): Does Ownership Affect the Cost of Medicare? In: Rettenmaier, A. J. and Saving, T. R. (eds.). *Medicare Reform: Issues and Answers*. Chicago: University of Chicago Press.

- Sloan, F. A. (2000): Not-for-profit Ownership and Hospital Behavior. In: Culyer, A. and Newhouse, J. (eds.). *Handbook of Health Economics*. Elsevier.
- Sloan, F. A. – Taylor, D. H. – Conover, C. (2000): Hospital Conversions: Is the Purchase Price Too Low? In: Cutler, D. M. ed., *The Changing Hospital Industry: Comparing Not-for-Profit and For-Profit Institutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Szalai J. (1997): Az egészségügyi alapítványokról. *INFO-Társadalomtudomány* No. 42.

JEGYZETEK

- 1 Az egészségügyi ellátórendszerrel kapcsolatos viták rendkívül komplex jelenséghalmazt fednek le. Az állami vs. nonprofit vs. forprofit működtetés előnyeit és hátrányait hangsúlyozó szakértők például hol a tulajdonlás, gazdálkodás célját (profit-, eredményességérdekelt), hol annak formáját (állami–nem állami), hol a profit, nyereség felhasználásának lehetőségeit (kivonható–vissza kell forgatni az alaptevékenységbe) emelik ki.
- 2 Egy az 1990-es évek közepére vonatkozó nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményei szerint 22 ország nonprofit szektorában átlagosan a foglalkoztatottak egyötöde egészségügyi célú nonprofit szervezeteknél dolgozott, s a nonprofit szektorban foglalkoztatottak száma 1990 és 1995 között leginkább az egészségügyi nonprofitoknál növekedett. A gazdaságilag fejlett országok közül Japánban a foglalkoztatottak 47, az Egyesült Államokban 46, Hollandiában pedig 42%-át egészségügyi nonprofitok alkalmazták (SALAMON ET AL, 1999).
- 3 Magyarországon a XIV. század előtt a betegek és szegények intézményes – de a maitól alapvetően eltérő – jellegű támogatása az egyházakhoz, szerzetesrendekhez (pl. ispotályok) kötődött, majd ezt részben – saját tagjaik számára – a rendi korporációk (céhek), és kisebb mértékben a városi tanácsok folytatták. A reformkor idején már léteztek a többnyire városi polgárokat és felekezeti, foglalkozási csoportokat tömörítő betegsegélyező és önszegélyező egyletek, később egyre nagyobb számban jöttek létre a nagyobb településeken élő betegeket és szegényeket támogató jótékony egyesületek. Mivel az egészségügyi ellátásban az állam alig vállalt szerepet az ilyen jellegű tevékenységet alapvetően az egyházak és részben az egyesületek végezték. Fontos szerepet játszottak a 18. és 19. században a polgárok, nemesek, egyházi méltóságok jótékony felajánlásai, akik – a maiaktól eltérő – alapítványok létrehozásával támogatták kórházak, aggok házáinak építését, a szegények és fogyatékkal élők megsegítését. A szociális és egészségügyi tevékenységet ellátó szervezetek iránti társadalmi igény nagyságára utal, hogy 1878-ban az önszegélyező- és jótékony egyesületekben összpontosult az összes egyesületi tag 42%-a, a bevételek 27%-a. A 19. század végétől az állam is egyre aktívabb szerepet vállalt az egészségügyben, folyamatosan nőtt az állami fenntartású intézmények száma. A növekvő állami és városi szerepvállalás ellenére azonban a II. világháború végéig a magánjótékonságnak és a különböző egyesületeknek jelentős szerepe maradt a betegek, szegények támogatásában, megsegítésében. Az 1948-1989 közötti államszocialista periódusban egyesületek csak a hatalom által semlegesnek nyilvánított területeken (pl. sport, hobbi) működhettek, és az egészségügy nem tartozott ezek közé (BARTAL, 1997; BO CZ, 2001; PÁL OS, 1934).
- 4 A szektor egészével összehasonlítva az egészségügyi szervezetek között lényegesen nagyobb arányban találhatók alapítványok, s ez elsősorban sajátos funkciójukkal magyarázható. Mivel jelentős részük intézmények, kórházi osztályok támogatására jött létre, az alapítók szándéka elsősorban támogatások, adományok gyűjtése volt, s e célnak leginkább az alapítványi forma felelt meg. Egy intézményhez továbbá több olyan alapítvány is kapcsolódhat, amelyek egyrészt a kórház egészének felújítását, másrészt az egyes osztályok műszerellátottságának korszerűsítését, vagy éppen az orvosok továbbképzését támogatja.

- 5 Az 1994 óta alapítható közhasznú társaságok viszonylag sikeresen ötvözik a vállalkozói jellegű gazdasági tevékenységet és a nonprofit jellegből származó előnyöket. Ilyen például a rugalmasabb és hatékonyabb szervezeti modell, az új finanszírozási- és működési források bevonásának lehetősége, a tulajdonosi kör bővíthetősége, a határozottabb tulajdonosi felelősség, a költségvetési típusú gazdálkodás és a közalkalmazotti jogviszonyból adódó korlátozások feloldása.
- 6 Jövőjük szempontjából például igen fontos, hogy az egészségügyi intézményrendszer átalakítása során milyen működési környezetet biztosítsanak számukra, a mindenkori kormányzat milyen szerepet szán nekik az egészségügyi szolgáltatások biztosításában
- 7 A civil és nem civil jellegű szervezetek markáns szétválása a gazdálkodási lehetőségeket illetően, a közhasznú társaságok egyre nagyobb mértékű diszponálása az anyagi és humán erőforrások felett, az állami támogatások növekvő mértékű koncentrációja a Kht-nál.
- 8 2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról.
- 9 A KSH adatai szerint 2006-ban az egészségügyi szolgáltatók körülbelül 5,5%-a működött nonprofit formában.
- 10 Legalábbis erre utal, hogy más-más céllal és kontextusban ugyan, de több parlamenti párt is támogatja, pártolja a nonprofit formában működő egészségügyi intézmények létrehozását.
- 11 Az Európai Unió országainak többségében kötelező az orvosi- vagy a gyógyszerész kamarai tagság.
- 12 Azért, hogy kiküszöböljük a regionalitásból a „Budapest hatást” a tanulmány további régiókkal foglalkozó részében az elemzésből kivettük a fővárosi szervezeteket, és csak a vidékieket vizsgáltuk.
- 13 Egy, a kilencvenes évek végére vonatkozó hazai kutatás eredményei szerint az egészségügyi nonprofit szervezetek kevesebb mint 10%-nak volt bármilyen fajta együttműködése minisztériummal, főhatósággal. Az egészségügyi nonprofitok egynegyede viszont munkája során együttműködött az önkormányzatokkal (Bocz, 2001). Sajnos úgy tűnik azóta a helyhatóságok és az egészségügyi nonprofit kapcsolata nem vált szorosabbá, a legfrissebb bevételi adatok alapján az önkormányzatok csak nagyon kis mértékben támogatnak anyagilag is ilyen szervezeteket.
- 14 Például az ún. keresztfinanszírozáson (a piaci árú díjbevételek felhasználása más egészségügyi szolgáltatások ellátása érdekében) alapuló ellátás, törekvés a kormányzati támogatások és a magántámogatások együttes elnyerésére.
- 15 Az egészségügyi intézmények több százmilliós forint értékben kaptak például „ingyenesen” gyógyszereket a gyógyszergyártóktól. Az ilyen jellegű adományozások háttérben azonban gyakran a gyógyszergyártó cégek indirekt receptfelfrúási és fogyasztásbefolyásolási törekvései is jelen vannak.

SZOCIÁLIS SZEGMENS

A SZOCIÁLIS ÜGYEINK CIVIL SZELETEI

Nyitrai Imre

I. AZ ADOTT TÉMA ELMÚLT ÉVTIZEDNYI FOLYAMATAI: MÚLTJA, ALAPADATAI, ELMÉLETI

ALAPVETÉSEI, SPECIALITÁSA

■ A szociális szakma – látszólag – legalább olyan hosszú és tartalmas történetiséggel rendelkezik, mint bármely más, egyéni, családi és közösségi problémákra választ kereső társadalmi alrendszer, az egészségügyi ellátástól a gyámsági rendszerig.

Mégis, az 1948-tól negyven évig tartó politikai berendezkedések a szociális ügyeket, a szegénység kezelését, a lakhatással, gyermekjóléttel és időskori elszegényedéssel összefüggő gondokat nem „sorolta” be, nem definiálta ágazatként. A kérdést teljeskörűen ideológiai alpra helyezve úgy vélekedett a korabeli, állampárti szocialista vezetés, hogy a „létező szocializmus” ezeket a gondokat „automatikusan” enyhíti, megszünteti!

1990-ig az állami szerepvállalás a – léleknyomorító, hatalmas intézetekre épülő – gyermekvédelmi rendszer mellett az időskorúak irányába terjedt ki – elsősorban gondozási egységek és bentlakásos, „szociális otthonok” formájában. 1993-ig, az első szociális törvény megjelenéséig a fogyatékosok, pszichiátriai és szenvedélybetegek ügyét, de még a három éves kor alattiak gondozását (bölcsőde) is az egészségügyi rendszer részeként kezelte az állam.

1997 után, a gyermekvédelmi törvény megjelenésével azután jogszabályi lehetőségek is nyíltak az addig leginkább csak karitatív szerepet betöltő civil szerveződések előtt,

amelyek ezután a „professzionális”, közfeladatot jelentő, közvetlen ellátásokban is részt vállalhattak.²

Nem véletlen tehát, hogy közvetlenül 1990 után nem a burjánzó nonprofit világot mutatja a területi statisztika. Felelevenedik a II. világháború előtti egyházi és civil, polgári szerveződésekre épülő, esetenként kiváló szociális védelmet nyújtó „szociális háló” szerves újräpülésének lehetősége, de mégis alapvetően az állami, önkormányzati felelősség körébe rendeli a szociális kérdések megoldását.

1. táblázat. A szociális területen tevékenykedő nonprofit szervezetek száma szervezeti jelleg szerint, 2005³

Klasszikus civil szervezet	Érdekképviselet	Egyéb nonprofit szervezet	Összesen
2 297	0	261	2 558

Az összes civil szervezet adatait is figyelembevéve ez – a 2005-ös adatok szerint – az összes, regisztrált szervezet kb. 5,5%-át teszi ki. Az 1990-es évek elejéhez hasonlítva a helyzetet láthatjuk, hogy a szociális területen aktív nonprofit szerveződések aránya csökken (8-9%-ról). Ennek magyarázatául többféle okot is találhatunk: a legvalószínűbb egyfajta „kifáradás” (nem lehet a szociális problémákat gyorsan felszámolni, az újratermelődést jelentősen fékezni), másrészt mára kialakultak a „professzionális” segítő struktúrák, amelyek megjelenésével sok, korábbi kezdeményezés válhatott „főlölséggé”.

A számszerűsíthető körbe sorolható még az ún. „hátrányos helyzet” enyhítésére létrejött szervezetek sora is.

2. táblázat. A hátrányos helyzet enyhítésére létrejött szervezetek száma, 2005

Klasszikus civil szervezet	Érdekképviselet	Egyéb nonprofit szervezet	Összesen
1 402	0	22	1 424

A szociális ágazatra jellemző, rendkívül rossz hatékonyságot és hatásosságot egyaránt nélkülöző érdekvédelmi tevékenység mellett – lásd: valódi, adatközlésekben is vállalt érdekképviseleti feladatot ellátó szervezet nincs is a területen – a nonprofit szervezetek számára a túlélés, talpon maradás lehetőségét az állami, önkormányzati szolgáltatások egy részének átvállalása jelentette a legutóbbi időkig.

2006–2007-re azonban a jogalkotók – súlyosan sértve az esélyegyenlőség és szektorsemlegesség elvét – olyan helyzetbe szorították be a szociális területen szolgáltatásokat végző civileket, amelyek után ezen szervezetek sorra számolják fel ellátásaikat!

Ráadásul a területi eloszlás szempontjait szemlélve is látható, hogy rendkívül egyenlőtlen a terület civiljeinek „eloszlása”, hiszen Budapesten, illetve a központi régióban ötször több szervezet működik, mint bármely, sorban következő régióban. Jellemző a kelet-nyugati tengely is: a társadalmi problémák megjelenésével fordított arányosságot mutat az aktív szervezetek számának alakulása az ország keleti része felől nyugatra haladva.

Mindemellett – és ez is érthető – a szociális terület nonprofit szerveződései „osztották ki” a legnagyobb pénzbeli támogatásokat az elmúlt időszakban is.

3. táblázat. A nonprofit szervezetek által kiosztott pénzbeli támogatások összege szervezetcsoportok és a támogatás címzettje szerint (mFt), 2005⁵

Szervezetcsoport	Lakosságnak	Szervezetnek	Összesen
Szociális	16 206,1	3 172,6	19 378,7
Hátrányos helyzet	1 351,1	2 702,9	4 054,0

Ezen szervezetek leggyakrabban az egészségkárosultak, fogyatékosok, az idősek, a gyermekek és a fiatalok gondjaival foglalkoznak. A célcsoportok tekintetében tehát ugyanúgy megtalálható a történetiség: éppen a szegénységi kockázatoktól legjobban sújtott csoportok körül mutatnak aktivitást a civilek.

A szociális területen ezt egy speciális helyzettel magyarázhatjuk, ugyanis – a korábban említett, gyenge érdekvédelem okán – a legtöbbször teljesen önszerveződő, meghatározott és jól körülírható, azonos problémával küzdő, sokszor a korábban is „élő kisközösségek” körüli csoportokra épülve jöttek, jönnek létre szervezetek. Az intézményesülés útján azután ezek a csoportok, nonprofit szerveződésben keretet találók megszervezik maguknak az adott, piaci viszonyok között nem, vagy nehezen kialakítható, az állami szervek által kitöltetlenül hagyott szolgáltatási szeleteket. Így egy-egy szülői, rászoruló, érintetti közösség sokszor a „kényszer-szolgáltató” szerepet is kénytelen felvállalni.

2. A TÉMA JELENE: 2006-BAN TÖRTÉNT ESEMÉNYEK, KEZDEMÉNYEZÉSEK, SIKEREK ÉS

KUDARCOK

Bár a 2006. év választási év volt, ezért – bizonyos sajátosságok okán – egyes érdekvédelmi szerepkört is felvállaló civil szervezetek a kampány(ok) adta lehetőségekkel akár élhettek volna, mégis, ebből a szempontból, ez egy nyugodt esztendő volt.

A szociális területen ekkorra már lezajlottak azok a változások, az érdekvédelem demonstrációs eszközeig is eljutó ellen-akciók, amelyek az ágazat nonprofit szervezeteinek helyzetére voltak hivatva ráirányítani a figyelmet.

A korábban már jelzett, többnyire a megszorításokból adódó, negatív változások a civilek kiszorulását indították el egyes szolgáltatási területekről.

A szociális terület miniszteriális vezetése igen jól kezelte az egyik legnagyobb sajtó-visszhangot nyerő, a mozgáskorlátozott egyesületek, a szociális ellátottak és ellátók közös egyesületének és a hozzájuk csatlakozó több tucat ágazati civilnek a megmozdulásait. Ám – túlzás nélkül mondhatjuk – az utcai demonstrációkig eljutó, petíciót a miniszter(ek)nek átadó megmozdulások igen csekély eredményeket értek el.

A szociális megszorítások elleni tiltakozások – melyek a Nagycsaládosok Országos Egyesületétől a Magyar Szegénységellenes Hálózaton át az ágazat emblematisz szereplőig megmozdítva a civil oldalt – szinte teljességgel eredménytelenek maradtak.

A nagy fontosságú és magas presztízsű civil egyeztető fórumok vezetői – Országos Foglalkoztatási Tanács, Országos Szociálpolitikai Tanács, helyi és országos hajléktalanügyi/kábítószertügyi stb. egyeztető fórumok stb. – sem számoltak be jelentős sikerekről, sőt, egyes kérdésekben mégcsak véleményformálásra sem nyílt lehetőségük.⁶

Kivételt képez, sajátos helyzetet mutat az idősek érdekeit védeni hivatott „civil szervezetek” sora: a mindenkori kormányzat az Idősügyi Tanácsban biztosítja a kormányoldali többséget, s így minden „zaj nélkül” tud bármely kérdést megvitatni. S mivel minden politikai oldal reprezentánsai ma már nem csak e tanácsban, hanem az Országgyűlésben is képvisellel bírnak, gyakorlatilag az idősek esetén nincs valódi érdekvédelem, érdekegyeztetés hazánkban.

A szociális ágazat számára talán az egyetlen, fontos sikert jelentette, hogy 2006-ra kiépült a szoros civil kapcsolatokkal rendelkező, regionális felépítésű szociális tervezési rendszer. Ez elsősorban az EU-s források allokációjával, a fejlesztések helyi irányainak befolyásolásával, a visszajelzéses-keztetési stratégiák megvalósítása és végrehajtás szervezeti hátterének működtetésével foglalkozik.

Így végsősoron az év komolyabb kezdeményezései nélkül, meglehetősen folyamatossá váló kudarcélmények mellett telt el a legtöbb civil szervezet számára. Ebben a helyzetben a legtöbbben a pusztán túlélés is erős, jó pozíciónak, helyzetnek tekintették.

2.1 A SZEGMENS MINT ÖNÁLLÓ ENTITÁS, BELSŐ MOZGÁSOK, LOKALITÁS-RÉGIÓS RENDSZER

A szociális terület sajátosságai miatt – itt újra utalnánk a szolgáltatási oldal szükségszerű erősségére – a szervezetek döntően és elsősorban a helyi önkormányzatokhoz kötődnek, java részét a települési, kisebb részben a megyei, fővárosi önkormányzatokhoz.

A helyi önkormányzat, a civil szervezetek, szociális intézmények ma már értelemszerűen megértik és vallják, hogy a társadalmi részvétel a helyi közösség működtetésének fontos alapja. A települések vezetése és a helyi civil szervezetek – többnyire – aktívan együttműködnek abban, hogy a helyi közösség tagjaiban élő tettvágyat, segítő szándékot professzionális intézményrendszer koordinálja, ami elengedhetetlen feltétele az egyéni energiák, segítő szándékok leginkább hatékony társadalmi integrációjának.

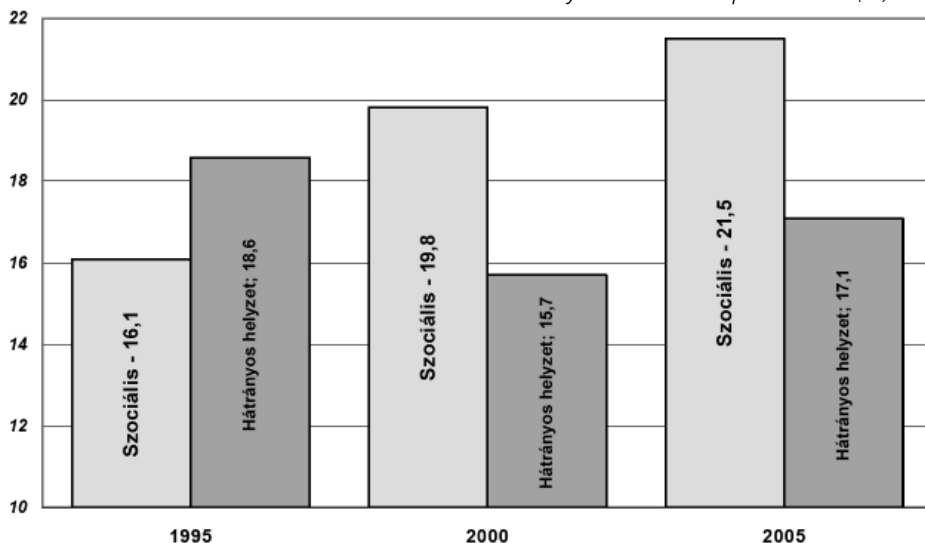
Ebben a koordinatív funkcióban nagy szerep jut az ún. helyi „Szociális Kerekasztal”-ok működtetési kötelezettségének, amelyet minden, 2000 léleknél nagyobb lakosságszámú településen meg kell szervezni. Ezek a fórumok – jogszabályi kötelezés okán is – a civil szerveződéseknek helyet kell biztosítani, s lehetőséget kell teremteni arra is, hogy a két évente felülvizsgálatra kerülő, ún. helyi szolgáltatástervezési koncepciót is véleményezhessék.

Ennek alapján – már ahol nem felejtették el összehívni ezt a „kerek asztalt” – a civilek az ágazat helyben meghatározó tényezőivé válhatnak.

A véleményformálás, a civil részvétel biztosítása azonban sok munkával, idővel jár, amit egyre kevesebb nonprofit szervezet tud biztosítani.

Ebben a körben is azok a civilek tudnak erőforrásokat mozgósítani, akiknek van fizetett alkalmazottjuk, s ezek zömmel a szolgáltatásokat is végzők körében találhatóak. Ennek segítségével lehet biztosítani, hogy a – jellemzően – munkaidőbe eső időpontra meghirdetett rendezvényeken résztvehessenek, véleményüket kifejhessék, alapvető képviselői funkcióikat elláthassák.

1. ábra. Fizetett munkaerőt alkalmazó szervezetek aránya a szervezetszinten belül (%)

2.2 A SZEGMENS SZOLGÁLTATÁSAI, KÖZHASZNA, ÖNKÉNTESÉG

A szociális tevékenységet végző civil szerveződések 2005-ben összességében több mint 65 milliárd forint bevétellel rendelkeztek, amelynek egy igen jelentős része a – már korábban taglalt – szociális szolgáltatások elvégzéséből származó, átengedett állami normatíva.

A KSH egy korábbi elemzése az 1994 és 2002 közötti időszakot vizsgálta, és arra a megállapításra jutott, hogy a szociális szervezetek bevételei a vizsgált nyolc év során a hatszorosára, 13-ról 83 milliárd forintra nőttek. A nonprofit szervezetek a szociális területen a lakosságnak több mint tízmilliárd, különféle szervezeteknek és intézményeknek mintegy hárommilliárd forintos támogatást nyújtottak.

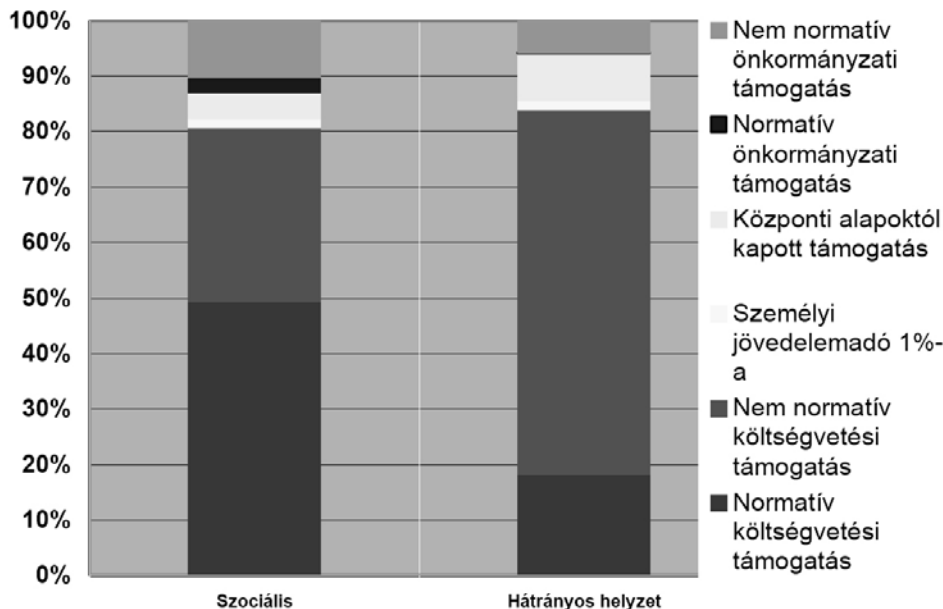
Ezen összeg – amely korábban jelentősen, húsz százalékkal nagyobb volt – döntő része azonban keveseknél összpontosul.

Az állami költségvetésből származó források tehát egyre jelentősebb, a magántámogatásból és a gazdálkodási tevékenységből eredő bevételek viszont a korábbinál lényegesen kisebb szerepet játszanak a szociális szerveződések működésében. Fontos azonban megjegyezni, hogy állami bevételekre csak a szociális szervezetek egy kisebb része jogosult, és a támogatásban részesülő szervezetek között is igen egyenlőtlenül oszlanak meg a pénzforrások.

Ötmillió forintot meghaladó költségvetési támogatást – az elmúlt évek tanulsága alapján – csak a szociális szervezetek 5–10 százaléka kap, a bevételek döntő része tehát keveseknél

összpontosul. Ha tartósan fennmaradnak ezek az egyenlőtlenségek, akkor nehezen képzelhető el, hogy a szociális nonprofit szervezetek többsége megfelelő minőségű és mennyiségű szolgáltatást képes nyújtani majd a rászorulóknak. Sőt – megismerve a 2008. évi központi költségvetés normatív támogatásainak összegeit – a jövőben még az elemi működésük is veszélybe kerül.

2. ábra. A szervezetek bevételeinek megoszlása aktivitási típusonként (2005)

Az önkéntesek száma az elmúlt években igen nagy mértékben változott. Az elmúlt tíz évben – a statisztikai adatok tükrében – a bevont önkéntes munkások száma 60%-kal csökkent.⁷

A legnagyobb, részben karitatív, részben professzionális szolgáltatói munkát is végző civil szerveződések (Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Magyar Vöröskereszt, Református, Baptista és Ökumenikus Szeretetszolgálatok) toborozzák és alkalmazzák a legtöbb önkéntes segítőt.

Az önkéntesek bevonását nehezíti azonban, hogy a szociális szakmai jogszabályok erőteljesen leszűkítik az alkalmazás lehetőségeit, és ezen az ún. önkéntes törvény sem segített. Sajátos módon számos olyan, rossz történetet ismerhetünk, amikor a nagyszámú, külső ellenőrzések során éppen az állami hatóságok különféle ellenőrző szervei szabtak ki büntetést (vontak vissza támogatást) önkéntesek alkalmazása kapcsán.

Az önkéntesek fő bázisát legtöbbször olyan emberek képezik, akik számára az önkéntes munka saját maguk érdekében is fontos, vagy azért mert hasznos, értékes időöltést, vagy közösséget, társaságot keresnek, vagy mert tanulni, fejlődni szeretnének. Aktív nyugdíjasok, diákok, egyetemisták, a munkaerőpiacra visszatérni kívánó kisgyermekes nők, munkanélküliek, egészségügyi rehabilitációban lévő lakosok egyaránt megtalálhatóak az önkéntesek között.

A KSH 2005. évre mért adatai alapján az összkép még mindig igen imponáló, akár az elévített munkaórák, akár a becsült „bérmegtakarítás” mértékét tekintve is.

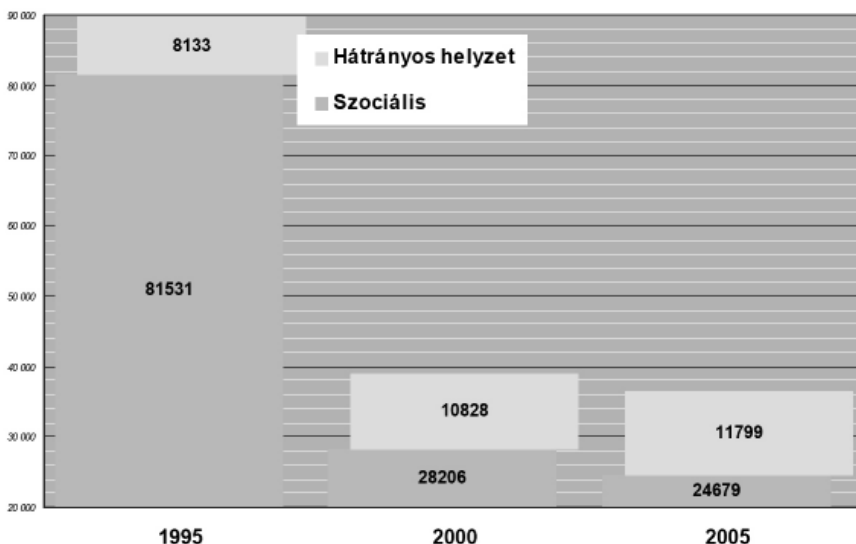
4. táblázat. Önkéntes munka becsült időtartama és a becsült bérmegtakarítás, 2005

Szervezet- csoport	Az önkéntesek által az év során végzett munka becsült időtarta- mának összege, óra	Egy főre jutó átlagos munka- óra becsült bérmegtakarítása	Számított önkéntesként foglalkoztatottak	
			száma	millió Ft
Szociális	4 498 992	182	2 163	3 755,00
Hátrányos helyzet	2 331 792	197	1 121	1 946,20

A szociális területen az egy önkéntesre eső, becsült munkaórák száma (2005-ben) magas volt – 182 óra – és így érthető, hogy az általuk végzett tevékenységek becsült költsége (a szervezetek szempontjából: megtakarítása) igen magas összegre rúg, mindösszesen 3 755 000 000,- forintot tesz ki.

A társadalmi szolidaritás, a gazdasági helyzet, az aktivitás változásait mutatja az idősoros táblázatunk, amely adatait szintén a KSH által megadott számokból merítettük.

3. ábra. Az adott területen bevont önkéntesek számának változása (1995–2005)

2.2 KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL

2.2.1 MINT JOGALKOTÓVAL

A korábbiakban már több szó is esett arról, hogy a jogalkotók a legtöbb esetben be sem kérik, és az esetek döntő részében figyelembe sem veszik az ágazati civilek véleményét.

A jogalkotás folyamatába ugyan több, akár érvelésre, számításra alkalmas pont állna az állam rendelkezésére (Időügyi Tanács, Országos Fogyatékosügyi Tanács, Országos Szociálpolitikai Tanács, stb.), de ezek szerepe marginális.

A jogalkotás ráadásul a szociális területen tökéletesen átláthatatlan: a szociális törvényt tizennégy év alatt 52 alkalommal módosították, míg az alacsonyabb szintű jogszabályok – kormányrendeletek, miniszteri rendeletek és utasítások – olyan kaotikus, konvergenciát nyomokban hordozó szabályozó együttest alkotnak, amelyben már maga a kormányzat is több alkalommal kívánt (központilag) rendet vágni. Ezek a megújítási, paradigmaváltási kísérletek – civilek bevonása nélkül – kudarcot vallottak.

Ugyanakkor – ahogyan azt korábban már kifejtettük – az önkéntesek bevonásának, eredményes munkájának nagy akadálya éppen a terület szakmai szabályozása. Ez jelentősen viszszaeszteti a szervezeteket az idő és költségigényes önkéntes toborzás-munkáltatás-megtartás feladataiban.

2.2.2 MINT HATALOMGYAKORLÓVAL (ÉRDEKVÉDELEM, HATALOMKONTROLL)

Ugyanakkor az állam tovább erősítette az ellenőrző szerepeit. Összevonta és megerősítette a – főként civil szervezetek ellenőrzését végző – közigazgatási egységeit, egy hivatal felállításával (Foglalkoztatási és Szociális Hivatal[®]) a hatalom-koncentrációt erősíti.

Az érdekvédelem rendszere 2006-ban nem változott számottevően, a hatalmi kontrollt azonban központi programok (pl. Fokozott Ellenőrzési Program) is erősítették.

Mindeközben folytatódott a terület – nonprofit szervezeteket is érintő – szervezeti átalakítása. A terület kiterjedt civil kapcsolatokkal is rendelkező, szakmai háttérintézményéből, a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézetből Szociális és Munkaügyi Intézet kerekedett. (Dicséretes azonban, hogy számos „civilbarát” tevékenységet és funkciót megtartottak, a hozzájuk köthető személyek továbbfoglalkoztatása mellett.)

2.2.3 MINT FORRÁSBŐVÍTŐVEL

Az állam a szociális ellátások területén 2005 óta folyamatos forráskivonást hajt végre. A korábban kiemelt kormányzati programok, modellkísérletek – amelyek alanyai szinte kizárólag civilek voltak – megszűntek. A hajléktalan-ellátás kivételével egyetlen területen, egyetlen célcsoport számára sem nyílt forrásbővítésre mód. (A fogyatékos területen meglévő két nagy állami közalapítvány is összevonásra került, így a Fogyatékosok Esélye Közalapítvány is likviditási, finanszírozási problémákba ütközött.)

A források szintentartására és esetleges bővítésére kizárólag az állami normatív finanszírozás minél szorosabb megragadásával nyílt csak lehetőség.

5. táblázat. A nonprofit szervezetek bevételei források és szervezetcsoportok szerint, 2005 (millió Ft)

Szervezet- csoport	Állami	Magán-	Alap-	Gazdál- kodási	Egyéb	Összes bevétel
	támogatás		szervezet bevétele			
Szociális	30 054,3	12 240,1	12 925,3	9 212,8	572,4	65 004,9
Hátrányos helyzet	10 832,4	3 323,0	857,3	444,8	211,1	15 668,6

2.2.4 MINT PÁLYÁZATÓVAL

A szociális területen tevékenykedő civil szerveződések számára hazai forrás gyakorlatilag nem volt elérhető fejlesztéseik számára. (Az összes, pályázaton kiosztott pénz alig 3%-a jelent meg a területen, támogatásban részesítve mindössze a szervezetek 4%-át.)

Ugyanakkor az EU-s pályázati lehetőségek – elsősorban a Humánerőforrás Fejlesztési Operatív Program, az Európai Szociális Alap segítségével – sok nonprofit szervezet számára forrást biztosítottak a fejlesztésre és a működtetésre.

Jellegükből adódóan azonban ezek a források többnyire képzések, továbbképzések és tréningek szervezésére adtak lehetőséget, így sok szervezet bővítette oktatási tevékenységgel is profilját.

Ezek a források azonban nagyon nehezen, nehézkesen és küzdelmesen voltak elérhetők. Tömegesen fordult elő, hogy a győztes pályázat kihirdetését követő 9–18 hónap (!) után sem kötött még a finanszírozó hatóság szerződést a civilekkel. S ha igen, akkor pedig a folyamatos likviditást nem volt képes a rendszer biztosítani. (Láthatóan a sok kudarc miatt jelentősen vizsgálta is esett a kisebb szervezetek vállalkozó kedve a pályázatok iránt.)

A részletes adatok a fentebb leírtakat erősítik, s láthatóvá teszik, hogy a szociális szervezetek bevételeinek kicsiny részét jelentették csak a pályázati források. (Ezek egy jelentős része is fejlesztési típusú és nem működtetési forrás volt.)

6. táblázat. A nonprofit szektor pályázati úton nyert bevételei szervezetcsoportok szerint, 2005

Szervezet- csoport	Pályázati bevétel		Pályázati bevétel az összes bevétel százalékában	Egy szervezetre jutó pályázati bevétel
	millió Ft	%		
Szociális	3 917,0	5,7	6,0	1 531,3
Hátrányos helyzet	4 053,0	5,9	25,9	2 846,2

Kevés szervezet jutott hát így forráshoz 2006-ban, de a nyertesek átlag 6 millió forintra számíthattak. Kialakult e szektorban is az az állapot, amikor a sikeres pályázók fokozni tudják a sikereiket, azonban kezdő, új belépő egyre kevesebb akad a területen.

7. táblázat. A pályázatot nyert nonprofit szervezetek száma és aránya szervezetcsoportok szerint, 2005

Szervezetcsoport	Pályázati úton nyert bevétellel rendelkező szervezetek			Egy pályázatot nyert szervezetre jutó pályázati bevétel, ezer Ft
	száma	megoszlása, %	az összes szervezet százalékában, %	
Szociális	616	3,1	24,1	6 358,8
Hátrányos helyzet	678	3,5	47,6	5 977,8

2.3 KAPCSOLAT AZ ÜZLETI SZEKTORRAL

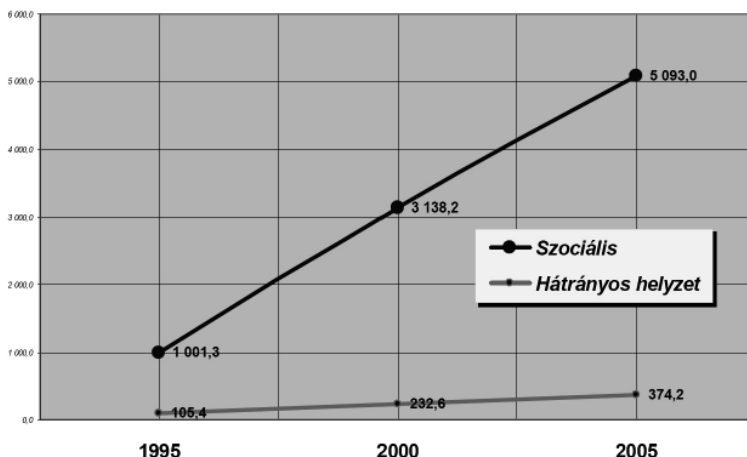
A szociális ágazat sajátos helyzetben van a vállalati támogatások területén is. Annak ellenére, hogy a fejlett világban, kiemelten az Európai Unió forprofit cégei között, elterjedt nézet a piaci szervezetek társadalmi szerepvállalásának növelése, jelen Magyarországon ez az elv még csak nyomokban lelhető fel.

Ennek ellenére 2005-ben a szervezetek közel harmada kapott valamilyen „céges”, vagy más, vállalkozói tevékenységből származó jövedelmet.

8. táblázat. Vállalati támogatásban részesülők aránya (%) szervezetcsoportok szerint, 2005

Szervezetcsoport	Klasszikus civil szervezet	Érdekképviselő	Egyéb nonprofit szervezet	Összesen
Szociális	31,8	–	22,2	30,8
Hátrányos helyzet	17,3	–	13,6	17,3

4. ábra. A szervezetek vállalati bevételei (1995–2005, millió Ft)

A szociális szolgáltatásokat végző civil szervezetek esetében azonban egy másik jelenség is magyarázhatja, hogy – 1995-höz képest – miért mutat dinamikus növekedést a vállalati szponzoráció. Létezik ugyanis néhány olyan ellátási forma, amelyben jelentős a konkurenciaharc a beszállítók terén, s ezen cégek hajlandóak (visszaforgatásként) anyagi áldozatokra is a piac megtartása érdekében. Ezek az összegek nagy részben a szolgáltatók által megjelölt civil szervezeteknél (általában az érintett, ellátotti célcsoportot támogató alapítványoknál, egyesületeknél) jelennek meg.

2.4 NEMZETKÖZI, EURÓPAI KÖTÖDÉSEK

2005-ben 788 szociális nonprofit szervezet részesült külföldi támogatásban, amely elenyésző számnak mondható a teljes szervezeti körhöz mérten.

9. táblázat. A nonprofit szervezetek külföldi forrásból származó bevétele szervezetcsoportok szerint, 2005

Szervezet-csoport	Külföldi állami szerv, intézmény, nemzetközi program		Külföldi nonprofit szervezet, vállalkozás, magánszemély	
	Ebben részesülő szervezetek száma	Támogatási összeg, millió Ft	Ebben részesülő szervezetek száma	Támogatási összeg, millió Ft
Szociális	74	2 369,7	91	1 233,6
Hátrányos helyzet	58	2 155,5	54	211,9
Civil szervezetek összesen	939	17 282,7	1 296	20 844,1

A szociális területen tevékeny civilek nemzetközi kapcsolatai rendkívül hiányosak, kiéptetetlenek. Ezek kialakításához és fenntartásához (nemcsak a tagdíjak miatt) jelentős forrásokra, magas szintű nyelvismeretre és kapcsolati tőkére lenne szükség a területen.

Európai – szakmai – szervezeti tagsággal jóformán csak a fogyatékosügy legnagyobb szervezetei, a felsőoktatási intézmények és környékükön tevékeny civil szervezetek és a legnagyobb szakmai ernyőszervezet, a Szociális Szakmai Szövetség rendelkezik.

Az uniós csatlakozásunk egyik igen nagy vesztese a szociális terület, s főként a területen dolgozó civil szervezetek összessége. Nemcsak azért, mert a magyarországi szociálpolitika eszköztára és nyelvezete, beszéd- és gondolkodásmódja igen jelentősen eltér ma még az európai mainstream szakmaiságtól, hanem azért is, mert az EU-s forrásokért folytatott harcban, lobbikörökben a legutolsóak között kulloghatnak csupán a hazai non-profit szervezetek. Helyi-közzel azt is mondhatni, hogy szakmai fejlesztésekre, tevékenységek bővítésére elenyésző, néhány tízmillió forintos forrást hívhattak le a területen dolgozók.

3. TEENDŐK AZ ADOTT TERÜLETEN

A magyarországi szociális civil szervezetek jelenleg a túlélés lehetőségeit keresik.

Az elmúlt évek – legtöbbször tudatosan tűnő – visszaszorítási, szűkítési folyamatai a rendkívül kiszolgáltatott, szociális ügyekben szerepet vállaló nonprofit szervezeteket védtelenül, kiszolgáltatva találták. Tartalékaik, fejlesztési-válságmenedzselési útvonalaik lezárultak.

A konkrét, kötelező (állami) szolgáltatásokat végző szervezetek sokasága a harmadik-negyedik éve tartó, állami forráskivonás miatt adósságcsapdába keveredett. Az elmúlt időszakban visszaadott, visszavont működési engedélyek száma azt mutatja, hogy a civil szelet súlya csökken, s bár az egyházi szervezetek csekély mértékben ellensúlyozni tudják a növekvő hiányokat, a szektor szűkülő tendenciát mutat.

Az ágazati rendszer különösen nagy értéke, hogy a gyakorlatban minden szereplő ugyanannyira értékes, és társadalmi, szociális hozzájárulása egyaránt elengedhetetlenül fontos, ugyanakkor – mivel minden egyes szereplő mások által nem pótolhatóan sokat ad hozzá az egészhez –, így az összes eredmény nagyságrendileg nagyobb, mint amit az egyes elemek el tudnának érni. A szinergia hatásban rejlő ezen értékek folyamatosan erodálódnak.

A civil szervezetek azon sajátossága, hogy betöltik, betölthetik a nagy szervezetek, állami szereplők által le nem fedett problémákat, a „hajszálrepedéseket” is – mára lassan illúzióvá válik. A gyors reagálás és a növekvő szolidaritás helyett a lassú visszavonulás idejét éljük.

Fontos kiemelni, hogy sem az önkormányzatok, sem a civil szervezetek, sem a szociális intézmények, sem az önkéntesek saját hozzájárulása nem nélkülözhető ebből az egyenrangú kapcsolatokon alapuló társadalmi együttműködésből, melynek eredménye az egész közösséget gazdagíthatná, növelhetné a társadalmi kohéziót, a közösségek összetartását és gazdasági értéke is újra hatalmas lehetne.

Az alábbi feladatok bármelyikének eredményessége azonban csak akkor releváns, ha a szociális terület folyamatos változása végre nyugvópontra ér, s a nonprofit szektor szerepét újra visszanyeri.

1. A másfél évtizedes, mára formájában és tartalmában tarthatatlan törvény helyébe meg kell alkotni a korszerű, Alkotmányban garantált szociális jogok valódi érvényesítését célzó szociális szolgáltatási kerettörvényt. Ebben a törvényben garantálni kell a civil szektor semlegességét, az állami szervezetekkel egyenlő elbírálás alá történő vonását.
2. Biztosítani kell az önkéntesek teljes részvételének koherens szabályozását, meg kell szüntetni az önkéntesek szociális ellátásokba történő bevonásának adminisztratív akadályait.
3. Meg kell szüntetni a „kettős mércét” a civil szolgáltatók ellenőrzése és finanszírozása területén. Tarthatatlan állapot, amikor egy önkormányzati szolgáltató fele teljesítményért kétszer nagyobb finanszírozásban részesülhet egyazon településen belül.
4. Ki kell építeni a szociális érdekvédelem és érdekvégyesítés jelenlegi mechanizmusainak tartalommal való megtöltésének esélyeit.
5. A társadalmi egyenlőtlenségek hatékony kezelésében résztvállaló, célcsoportokat képviselő szervezetek (ÉFOÉS, MEOSz, VGYOSz, SINOSz, ÉTA stb.) számára biztosítani kell a folyamatos fennmaradás alapjait, működésük biztonságát – akár a korábbi, központi finanszírozáshoz hasonlóan – meg kell teremteni.

6. Valódi, súllyal bíró egyeztetések mellett kell kidolgozni a civil terület fejlesztéseinek jövőképét, el kell készíteni az Ágazati Stratégiai Programot, a nonprofit szervezetek értékeinek és speciális lehetőségeinek figyelembevételével.
7. Be kell vonni a civil szervezeteket is az NFT2 szociális célkitűzéseinek megvalósításába.
8. Az EU által nem támogatott, de nemzeti szempontból fontos, szegénységellenes és lemaradást mérséklő programokat (romaprogramok, lakóotthoni kitagolás folytatása, drogprevenció, kis létszámú akcióprogramok stb.) – kellően nagy számban – meg kell nyitni a szociális civil szektor számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Albert Fruzsina – Dávid Bea: *Ha elszakad a háló... Új Mandátum*, Budapest, 2001.
- Andorka Rudolf (szerk.) (1995): *Szegénység és szociálpolitika a 90-es években*. Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem.
- Atkinson, Tony: Társadalmi kirekesztődés, szegénység és munkanélküliség. In: *ESÉLY* 98/4. (3–18).
- Balla Bálint (2001): *Szűkösség*. Kultúrszociológiai tanulmányok. Budapest: Osiris Kiadó.
- Békés Gellért – Endreffy Zoltán (szerk.) (1994): *Szegénység, gazdaság, gazdálkodás*. Közgazdaság, szociológia, evangéliumi tanítás, keresztény etika. 36. Magyar Pax Romana Kongresszus, Siófok-Tihany.
- Dr. Biró Endre (2005): *A KCR dimenzió*. Budapest: EMLA Egyesület.
- Bíró Lajos – Bódi György – Gerencsér Balázs – Kuti Éva – Mészáros Geyza – Sebestény István – Vajda Ágnes (2000): *1% – Forintszavazatok civil szervezetekre*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport Egyesület.
- Buda József (1999): *Szemelvények a szegénygondozás történetéből*. Jegyzet az Általános Szociális Munkás Szak hallgatói számára. Pécs: Pécsi Orvostudományi Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar.
- Bús Balázs: Lakáscsereprogram a hajléktalanná válás megelőzése érdekében. *Hajszolt Hírlap* 1997. szeptember 10–13.
- Castel, R.: A társadalmi biztonság elvesztése. *Esély* 2005/4-5-6.
- Czike Klára – Bartal Anna Mária (2003): *Nonprofit szervezetek és önkéntesek*. (kézirat) Önkéntes Központ Alapítvány – Önkéntesség Magyarországon konferenciakötet, Budapest.
- Czike Klára – Cszimady Adrienn – Ligeti György – Rózsavölgyi Adél (2000): *Minden másképp van*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Czike Klára – Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótékonyosság, társadalmi integráció*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, Önkéntes Központ Alapítvány.
- Esping-Andersen, G.: Ismét a Jó Társadalom felé? *Esély* 2006/6.
- Ferge Zsuzsa: ... mindig más történik. A jóléti állam lehetséges jövőképei Magyarországon 2015-ig. In: Tausz Katalin (szerk.) (2006): *A társadalmi kohézió erősítése*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Ferge Zsuzsa: Szegénység, szegénypolitika In: Ferge Zsuzsa (1994): *Szociálpolitika és társadalom*. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke.
- Gáspár Károly: Gyermekek, állami gondozott fiatalok és családok hajléktalanná válásának megelőzése a Gyermekvédelmi törvény tükrében. *Hajszolt Hírlap* 1999. január–február. 8–12.
- Gönczöl Katalin (1991): *Bűnös szegények*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Spéder Zolt (2002): *A szegénység változó arcai*. Tények és értelmezések. Budapest: Századvég Kiadó.
- Kuti Éva (2005): *A jótékonyosság vállalati stratégiája*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport Egyesület.

Kuti Éva (2003): *Kinek a pénze? Kinek a döntése?* Budapest: Nonprofit Kutatócsoport Egyesület.

Gross Jolán: A hajléktalanügy legfontosabb tényei és tendenciái. In: *Utak és lehetőségek a szegénység visszaszorítására*. Szociális párbeszéd az ezredforduló Magyarországon Budapest, 2000. szeptember 22–23. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 2001. 113–122. oldal

Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1999): *Szektor születik II.* Budapest: Civitalis Egyesület.

Vecsei Miklós: A szociális kerekasztal lovagjai. A szociális tevékenységet végző civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolata. In: *Budapest szociálpolitikája – Szociálpolitika Budapesten*. Budapest, 1998. 24–27.

JEGYZETEK

- 1 Ebből az ideologisztikus attitűdből adódik az, hogy még ma is sokan hiszik, vallják, hogy egy-egy problémakör – például a hajléktalanság – „megszüntethető”. Ez a felfogás a szociális munka professzionális képzési rendszerének kialakulásával csökken, háttérbe szorul.
- 2 A hivatkozott, ágazatban alapvető törvények külön fejezetben szabályozzák az ún. „szerződéses ellátások” különös szabályait.
- 3 A vonatkozó KSH-adatok alapján.
- 4 Jelen tanulmánynak nem lehet témája – márcsak területi okokból sem – annak a többszöri jogszabály-módosításnak az elemzése, amelyeknek egyértelmű célja a működési engedélyezéstől a normatív finanszírozáson át a nyilvántartási rendszer feladataiig, hogy csökkentse (más szóhasználattal racionalizálja) a „civil szolgáltatói piac” kapacitásait.
- 5 Forrás: KSH (2006).
- 6 Pedig ezek a kérdések a nagy rendszerek átalakításáról szóltak, szólnak: az egészségügyi és nyugellátás kérdésein át a megváltozott munkaképességű személyes rehabilitációs rendszeréig. Talán az idő szorítása miatt, de mégcsak formális egyeztetésekre sem kerül(t) sor ezekben a súlyos, reformlépésként definiált változtatási kísérletekben.
- 7 Nemzetközi adatokkal összehasonlítva a hazai nonprofit szektor szociális szervezeteinél az alkalmazottak aránya az átlagosnál kisebb, míg az önkénteseké az átlagosnál nagyobb.
- 8 Ennek az új hatóságnak a feladata például eldönteni, hogy mely civil szervezetek nyernek befogadást az állami normatív finanszírozás rendszerébe. Kapacitáskorlátozással, engedélyezés felülvizsgálatával és normatív visszavonásával éppen úgy élhet, mint hatósági bírsággal.

KÉPZÉSI SZEGMENS

KELL-E MÉG TÖBB TANULÓPÉNZ?

Sátor Balázs

I. A KÉPZÉSI SZEGMENS AZ ELMÚLT 10 ÉVBEN: A KÍNÁLATI PIACTÓL AZ ÁLLAMILAG

TÁMOGATOTT PIACIG

■ Mit értünk képzési szegmens alatt? Ez a fejezet a nonprofit szervezetek által és a nonprofit szervezetek részére nyújtott, formális és informális képzéseket tekinti át. Az elemzésbe tartoznak az oktatással és kutatással, mint fő tevékenységgel foglalkozó szervezetek, a fogyatékos gyermekek gondozását tanító civil szervezetektől a munkanélküliek átképzésén át a nonprofit kutatóintézetekig; az alapítványi iskolák és az iskolákat támogató alapítványok; a különböző oktató intézmények, az egyetemek nonprofit szektor kurzusai éppúgy, mint a for-profit pályázatírást oktató cégek; valamint az egyébként más profilú civil szervezetek szervezett oktatási tevékenységei (pl. egy jogvédő szervezet antidiszkriminációs tanfolyamai). A szerző elsődlegesen a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) rendelkezésre álló elemzéseire, az oktatási, kutatási, nonprofit szolgáltatási címszavak alatt nyilvántartott szervezetekre vonatkozó adatokra támaszkodott, másodlagosan – a nyilvánosan elérhető, témába vágó kutatások mellett – a Civil Társadalom Fejlesztéséért Alapítvány elmúlt 13 éve során összegyűjtött piackutatási, marketing, szolgáltatási adataira és belső elemzéseire.

A képzési szegmens többször ment át drámai átalakuláson az elmúlt 10–15 évben. Az átalakulás mennyiségi szempontból részben, minőségi szempontból jóval inkább hullámszerűen

zajlik. Először a primér nonprofit ismeretek¹ és adatok megszerzésére koncentrált a szektor, sokan kezdtek ilyen szolgáltatásokat nyújtani, az érdeklődés egyre nőtt, de a szolgáltatók felhígulásával, az ilyen típusú igények kielégítődésével alábbhagyott. Ezután megkezdődött a nonprofit szakmák egyetemi-főiskolai illetve akkreditált oktatásba való beemelése, egyre növekvő érdeklődéssel, majd itt is megindult a hullámvás – néhány kivételtől eltekintve (elsősorban az ismertebb felsőoktatási intézmények) változó minőségű és használhatóságú képzések születtek. Érdekes, hogy a kutatásoknál is ugyanez a tendencia játszódott le. Eleinte a KSH, a Nonprofit Kutatócsoport elemzésein kívül alig volt elérhető objektív kutatás, míg napjainkban tömegével készülnek a jobb-rosszabb minőségű kutatások. A hullámvás mindenhol ugyanúgy érvényesül: valaki elvégzi az úttörő munkát, többen követik, ahogy rentábilissá válik² újabbak követik a példát, majd az érdeklődés vagy a források elapadásával csak a képzéseket megszíjóként kezelők maradnak aktívak. A folyamat organikusnak tekinthető, gyakorlatilag a forprofit piachoz hasonló elv érvényesül a nonprofit környezetben.

I.1 A SZÁMOK TÜKRÉBEN

A nonprofit szervezetek közül sokan szerveznek képzéseket, nyújtanak képzési szolgáltatásokat. Míg 1995-ben több mint 5700, addig 2005-ben közel 9300 nonprofit szervezet nyújtott képzési szolgáltatást. Az 1995 és 2000 közötti időszakban nőtt nagyobb mértékben képzéseket nyújtó szervezetek száma, a 2000. évi KSH statisztika alapján meghaladta a 8000-et³.

Ezen számok, valamint a szegmens bevételeinek, kiadásainak vizsgálata alapján is elmondhatjuk, hogy a nonprofit képzési piacon jelentős átalakulások mentek végbe a vizsgált időszakban. A kilencvenes évek derekán sokkal inkább a kínálati piac volt a jellemző, semmint a keresleti. Mind a külső, mind a belső (nonprofit, tagi) piacok felé nyújtott szolgáltatások gyakran ingyenesen, vagy erősen támogatott áron voltak elérhetőek. Ugyanakkor elmondható az is, hogy a képzési piac anyagi függetlensége, forrásai kiegyensúlyozottsága ekkor volt a legmagasabb. Nagyjából egyenlő arányban származtak ezen szervezetek bevételei állami-, és magántámogatásokból, alap-, és gazdasági tevékenység bevételeiből. A legnagyobb eltérés 1995-ben az állami támogatásból (21,8%) és a gazdálkodási bevételből származó százalékos érték (27,2%) között mutatkozik.

Ezen bevételek jelentős átalakulása figyelhető meg a későbbiekben, amennyiben az állami támogatás aránya 2005-re a képzési szegmensben elérte a 46,3%-ot, míg a gazdálkodási tevékenység bevétele aránya visszaesett 8,6 %-ra. A képet még jobban árnyalja az a tény, hogy míg volumenében az állami források mértéke tizenháromszorosára nőtt, addig a gazdálkodási bevétel alig duplájára (az inflációs hatásokat nem figyelembe véve).

1. táblázat. A nonprofit szervezetek bevételei források és szervezetcsoportok szerint, 1995 (millió Ft)

Szervezet-	Állami	Magán-	Alap-	Gazdál-	Egyéb	Összes
csoport	támogatás			kodási		bevétel
	szervezet bevétele					
Szabadidő	7 402,7	7 769,6	13 389,8	12 761,5	132,6	41 436,2
Egészségügy	1 814,5	2 404,0	637,9	884,0	22,5	5 762,9
Szociális	10 216,1	5 700,6	1 418,2	4 630,7	14,3	21 979,9
Képzés	4 779,7	5 712,8	5 422,8	5 970,6	70,3	21 956,2
Gazdaság	5 310,9	11 737,4	19 148,4	20 374,2	102,2	56 673,1
Kultúra	7 945,9	5 756,2	2 905,5	6 477,9	41,1	23 126,6
Zöld	266,9	606,0	214,8	1 709,0	6,8	2 803,5
Ifjúság	717,1	1 842,1	858,6	923,1	3,3	4 344,2
Hátrányos helyzet	1 509,0	387,0	126,8	106,2	36,8	2 165,8
Jogvédelem	2 525,0	2 524,0	17 742,3	11 571,9	73,1	34 436,3
Lokálpatriótizmus	902,5	770,2	248,3	1 104,3	8,5	3 033,8
Összesen	40 910,6	42 492,6	44 273,5	55 801,5	433,2	181 913,3

2. táblázat. A nonprofit szervezetek bevételei források és szervezetcsoportok szerint, 2005 (millió Ft)

Szervezet-	Állami	Magán-	Alap-	Gazdál-	Egyéb	Összes
csoport	támogatás			kodási		bevétel
	szervezet bevétele					
Szabadidő	31 167,1	12 339,4	30 846,1	27 159,8	2 913,9	104 426,3
Egészségügy	43 162,6	10 495,5	11 675,2	6 461,4	1 223,0	73 017,7
Szociális	30 054,3	12 240,1	12 925,3	9 212,8	572,4	63 004,9
Képzés	60 735,4	31 439,4	26 757,3	11 281,2	948,3	131 161,6
Gazdaság	72 588,5	12 687,1	124 665,6	53 780,0	2 813,8	266 335,0
Kultúra	69 446,4	14 767,2	30 443,5	10 027,8	3 783,9	128 468,8
Zöld	13 635,4	2 425,6	6 349,4	9 993,3	725,2	33 128,9
Ifjúság	4 887,4	6 016,2	1 367,2	1 541,1	248,0	14 059,9
Hátrányos helyzet	10 832,4	3 323,0	857,3	444,8	211,1	15 668,6
Jogvédelem	18 318,4	7 882,8	55 209,2	14 737,3	1 193,1	97 340,8
Lokálpatriótizmus	8 132,1	3 406,5	2 029,3	1 054,1	396,4	13 018,4
Összesen	343 975,6	110 173,8	246 719,9	130 968,5	13 726,0	843 363,8

1.2 A SZEGMES MINŐSÉGI FEJLŐDÉSE, MÉRFÖLDKÖVEK

Néhány, a magyar nonprofit szektor fejlődését elemző tanulmány⁴ felhívja a figyelmet arra, hogy a demokratikus átmenet felgyorsításában, megerősítésében jelentős szerepe van a nonprofit szervezeteknek. Ezek professzionalizálása, stabilitásuk gyors megteremtése nagyobb biztonságot nyújthat a társadalmi átmenet pozitív kimenetét tekintve. Ennek a felkészítésnek kiemelkedő eszköze a képzés.⁵ A korai fázisban ez a képzési szegmens leginkább olyan tréningekből, műhelymunkákból állt, amelyek viszonylag nagyszámú résztvevővel, univerzálisabban alkalmazható tartalmakkal kerültek megrendezésre. A kilencvenes évek közepétől javult a képzési szolgáltatók földrajzi eloszlása, létrejötték olyan regionális képzési szolgáltató központok, amelyek hálózati formában szerveztek képzéseket, biztosítottak infrastruktúrát. 2005 végére

nagyfokú specializáció és rétegződés ment végbe a piacon. A képzési programok egyre inkább szervezetre szabottá váltak, új szolgáltatások erősödtek meg (pl. a szupervíziós szolgáltatások) vagy addig a szektorban ismeretlenek terjedtek el (pl. management-tanácsadás, coaching).

Ennek a folyamatnak része az is, hogy egyre több szervezet (nemcsak képzési profilú) volt képes olyan know-how generálására, amelyet képzéseken kívánt terjeszteni. Ez mindenképpen jó jelnek tekinthető, hiszen már nemcsak a tudás létrehozására, hanem annak terjesztésére is teremtenek kapacitást, ezzel növelve piacukat, ismertségüket, szakmai presztízsüket, stb. Ezen tényezők segítik javuló fenntarthatósági mutatóikat is. Az egyetlen kérdéses pont ezen a területen a már említett állami támogatás kérdése. Nonprofit szolgáltatók gyakran csak a piaci ár alatt képesek az állam felé eladni képzési szolgáltatásaikat, sok esetben ráadásul ezért az ártól a copyright-ról is le kell mondaniuk – még olyankor is, amikor a szellemi termék megszületését más finanszírozó támogatta. Ezzel gyakran veszélybe sodorják a legfejlettebb tudással rendelkező szervezetek egyébként akár profitot is generáló szolgáltatásait.

Sokszor elfelejtjük azt a tényt, hogy a nonprofit szektorban rendkívül magas azok aránya, akik nem végzettségük szerinti munkakörben dolgoznak. Ez betudható annak, hogy a különböző nonprofit szakmák még nem kerültek be szakmai jegyzékekbe, valamint azok oktatása néhány kivételtől eltekintve megoldatlan. Gyakran más határterületekről érkeznek főállású és önkéntes munkatársak, azok tudása adaptációra szorul. Épp ezért nagyon magas a „házon belüli” képzések aránya, melyet sem a statisztikák, sem pedig a szervezet beszámolóiban nem dokumentálnak. Ugyanakkor ezek a képzések biztosítják jelentős részben azt a szakmai fejlődést, valamint kontinuitást, amelyet a jelenlegi képzési rendszerek nem biztosítanak. Nem reprezentatív vezetői felmérések alapján⁶ a szervezeti vezetők munkaidejének kb. 15–18 %-át viszi el a munkatársak, irányítótestületi tagok felkészítése, oktatása, coaching-ja.

Komoly pénzügyi kihívást jelentett a szervezeteknek a felnőttképzési szolgáltatások ÁFA-mentességének eltörlése. Ez a fordulat elsősorban azokat érintette hátrányosan, akiknek a képzési szolgáltatásai olyan minőségűek, hasznosíthatóak voltak, amelyekért a szolgáltatást igénybevevő fizetett is, legalább szimbolikus díjat. A képzési programok akkreditálása javított a helyzeten (ÁFA-mentesség), de nem változhatott jelentősen az egyre fontosabbá váló, és bizonyíthatóan hatékonyabb személyre/szervezetre szabott képzési szolgáltatásoknál.

1.3. EREDMÉNYEK, ÉS AZOK HIÁNYA

Jogosan tehető fel a kérdés: mi változott meg attól, hogy a képzési szegmens ekkorát nőtt?

A nonprofit szervezetekben a képzések biztosították a növekedéshez szükséges kapacitás jelentős részét. Noha a szektorba egyre nagyobb mértékben kerülnek be nonprofit végzettségű szakemberek, a többség a mai napig belső képzéseken, szervezett tréningprogramokon tanulja a pályázatírás, közbeszerzés, stratégiaalkotás vagy forrásteremtés fortélyait. Sok esetben a képzési programok biztosították a szervezeteknek, hogy szélesebb, nemcsak nonprofit közösségeket tudjanak megszólítani. A harmadik legfontosabb hozadék a hatékonyság növelése volt. A képzés kiváló disszeminációs eszköz. Növeli a hatékonyságot, megfelelő elmé-

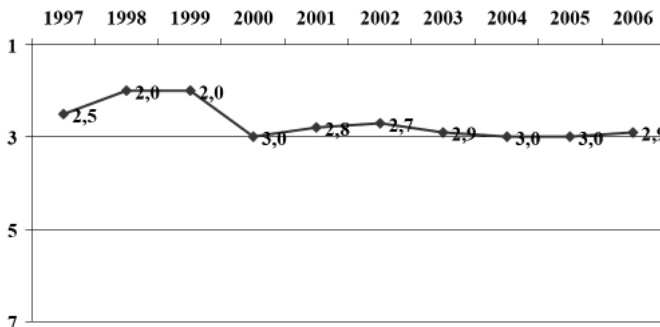
lyülést biztosít a képzett számára, aktív részvételre serkent, ráadásul ezt a szakképzésekhez képest sokkal koncentráltabban, fókuszáltabban teszi.

Szervezeti szinten leginkább strukturált know-how fejlesztést hozhat a képzés növekedése, bár ezt a lehetőséget sokan még mindig nem használják ki eléggé, know-how-juk elavult, nem felel meg az aktuális elvárásoknak. A magyar nonprofit szervezetek a tudásmenedzsment területén még elmaradottnak mondhatók nyugat-európai társaikhoz képest. Nincs erre vonatkozó empirikus adat, de évi többszáz szervezet működését látva, értékelve tapasztaltuk ezt a jellemző hiányosságot⁷.

Egyéni szinten pedig valószínűleg mindannyian tapasztaltunk már olyat, hogy egy minőségi képzés, oktatási esemény, kutatási beszámoló adott választ problémáinkra, felvillanyozott, cselekvésre ösztökölt. Továbbra sincsenek azonban széles körben elérhető adatok arra vonatkozóan, hogy mi volt az eredménye és hatása egy-egy képzésnek, mennyire hasznosulnak a kutatási projektek eredményei a gyakorlatban.⁸ Sok szolgáltató a minimális minőségellenőrzést, hatásvizsgálatot sem tarja fontosnak, ezzel aláásva a képzési szegmens megítélését. Eredményességük vizsgálata, benchmarking projektek indítása, minőségi szempontok nagyobb fokú alkalmazása viszont segítheti a szegmens további fejlődését.

A USAID Fenntarthatósági indexe⁹ alapján az látszik, hogy az egyik kimeneti oldalt, a civil szervezetek kapacitását tekintve, a jelentős képzési szolgáltató és forrástöbblet a szervezetek számának fokozatos emelkedése mellett nem jelentett az elmúlt hat évben jelentős elmozdulást.

1. ábra. A magyar civil szektor szervezeti kapacitásának változása a USAID Fenntarthatósági Indexében, 1997–2006

Megjegyzés: Minél kisebb az érték, annál jobb a helyzet

2. A KÉPZÉSI SZEGMENS A JELENBEN: EGYRE FONTOSABB SZEREP, EGYRE NÖVEKVŐ KIHÍVÁSOK

2.1 MIÉRT IS FONTOS A KÉPZÉSI-KUTATÁSI SZEGMENS?

Az állandóan változó jogi, szakmai, nonprofit piaci elvárások mindig újabb tudás elsajátítását igénylik. Ennek generálása és szektorban való elterjesztése nagyrészt a képzési szegmens feladata. Rendkívül fontos feladat hárul rá a különféle kísérleti projektek hatékony disszeminációjában is. Ez a funkció gyakran forrásosztói elvárás is, ezért évről-évre növekszik ez a szolgáltatói kör. Ebben a körben készülnek olyan kutatások, felmérések, amelyek a terjeszthetőséget vizsgálják, gazdaságossági elemzések, standardizációs és minőségbiztosítási szolgáltatások, új módszerek alkalmazását segítő képzések, valamint a terjesztést segítő tanácsadói, monitor-, és képzők-képzői programok. Ez, a szakmai innovációk terjesztését segítő funkció a minőségjavításon kívül hozzájárul ahhoz is, hogy megtakaríthatóak legyenek az (általában drágább) kísérleti/fejlesztési programok és költségek felesleges duplikációi.

A 2004–2006 közötti időszakban a képzési szegmens volt az, amely elsősorban az EU-s forrásokból finanszírozott projekteknél jelentős tudásapporttal segítette a kevésbé felkészült, vagy kapacitás-hiánnyal küzdő szervezeteket.

A képzési tevékenységek társadalmilag fontos feladata a szemléletformáló funkció. Különféle képzési programok segítik a társadalmi feszültségek, konfliktusok megoldását, felhívják a figyelmet előítéletekre, hiányosságokra. Ezek a programok a 2006-os évben egyre hatékonyabban alkalmazták nemcsak a szokványos, hanem a populáris oktatás eszközeit is,¹⁰ így más eszközökkel nem elérhető rétegeket is megszólítottak.

A kutatási területen az elmúlt években több hiánypótló eredmény született. A vállalati adományozási, és a lakossági adományozási gyakorlat felmérésén kívül sok olyan kistérségeket és nonprofit részterületet elemző kutatás készült, amelyek a viszonylag jól megismert országos trendek mellett kevésbé ismert területeket vizsgáltak. Ezen kutatások fő finanszírozója az NCA volt, amely korábbi (2004 évi) gyakorlatán módosítva sok kisebb kutatást támogatott. Sajnos ezek minősége erősen fluktuál, mégis, jó néhány területen részletes információt nyújtanak korábban szakszerűen feltáratlan szegmensekről.

A nonprofit képzési szektor egyik kiemelt feladata volt kezdetektől fogva a leszakadó, főszórból kikerülő felnőttek és fiatalok elérése és valamilyen fokú reintegrációja. A különféle át-, és továbbképzések bonyolításával, felzárkóztató oktatási programok megvalósításával foglalkozó, a munkaerőpiacról tartósan kimaradó, vagy gyakran diszkrimált emberek önbecsülését, karrierlehetőségét, méltóságát visszaadó, esetleg új piacképes szakmához jutást segítő programok társadalmi szempontból talán a leginkább figyelemreméltó tevékenységei a szegmensnek. Talán ezen a területen a legnagyobb a képzési szolgáltatók felelőssége is: amennyiben a szolgáltatás nem elég jó minőségű, olyan kliensek sorsát befolyásolja negatívan, akiknek esélyei a felzárkózásra minimálisak. (Az alább tárgyalt forrásoldal figyelembe vételével vélhetően a képző nonprofitok önhibáján kívül is sérülhetnek ezek a szempontok).

Az oktatási és felnőttképzési metodika korszerűsödésében vitathatatlanul nagy szerepük volt azoknak a nonprofit képzési programoknak, amelyek a hagyományostól eltérő hatékonyabb tanulási formákat, participatív, kompetenciaalapú módszertant terjesztettek el (Gordon-tréningek, pszichodráma egyesületek képzései, CTF tréningek, gyermekek oktatásában a Waldorf, Rogers, KÁVA stb.). Az üzleti világban a rendszerváltás után még sokáig a diás/powerpointos prezentáció divott, az outdoor csapatépítés vagy az élményalapú tanulás csak később terjedt el, sok esetben a nonprofit szférából importálva az ötleteket, szakértelmet. A szegmens társadalmi funkciói között meg kell említeni, hogy az általános és középiskolai oktatás modernizálására, a nagyobb gyermek- illetve diákcentrikusság kialakulására az alapítványi iskolák egyértelműen nagy hatással voltak.

A képzési szegmens viszonylag népszerű adományozói körökben. Jól mérhető a képzési, kutatási tevékenységek azonnali kimeneti szintje, a programok jól tervezhetőek, időben behatárolhatóak. Az sem mellékes szempont, hogy fázisai elemenként is értékelhetőek, így sokszor árnyaltabb információkat kapnak egy-egy módszertan hasznosságáról. A közép- és hosszú távú hatékonyság mérésében itt sem túl rózsás a helyzet, ritkán készülnek ilyen felmérések, ha mégis, azok gyakran nem publikusak.

A képzési szervezetek nagy arányban használnak önkéntes munkát. A KSH adatai szerint 2005-ben itt dolgozott a legtöbb munkaórát egy önkéntes (309 óra/év), a többi szervezet-csoporthoz viszonyítva ez kiugróan magas arány (sorban a következő évi 203 munkaórával a lokálpatriótizmus területe, legalacsonyabb évi 161 órával a jogvédelem). Mivel például az iskolai alapítványoknál magas a szülői önkéntesség mértéke vélhetően ez jelentősen befolyásolja a magas óraszámot, ugyanakkor szembeötlő az is, hogy a számított főállású foglalkoztatottak egy főre jutó éves átlagbére is itt a legmagasabb (2 413,9 ezer Ft). Tehát egyszerre van jelen a nagyfokú önkéntesség és a viszonylagosan jól fizetett kvalifikált munkaerő.

2.2 PILLANATKÉP A JELENRŐL: TÖBB SZEREPLŐ, ALACSONYABB MINŐSÉG

Az egyre szaporodó egyetemi kurzusok, szakirányok és akkreditált képzések mellett piaci szereplők is egyre nagyobb számban bonyolítanak nonprofit képzési programokat. Jónéhány forprofit szereplő képes olyan kapacitás megmozgatására, valamint olyan pénzügyi és szakmai referenciák bemutatására, amire nonprofit képzési szereplők egyelőre ritkán. Ezen programok szakmai színvonaláról, részvételi arányokról, résztvevői elégedettségéről legtöbbször sem a támogató (legtöbb esetben állami intézmény), sem a bonyolító szervezet, cég nem tesz közlé adatokat. Fontos azonban, hogy tömegszolgáltatás jellegük ellenére ezek a képzések nagyszámú résztvevőhöz való eljutást, valamint országos lefedettséget is képesek elérni. A fenti két szempont gyakran jelent minőségi fluktuációt, hiszen azon térségekben, ahol minőségi képzők állnak beszállítóként rendelkezésre, általában jó minőségű képzések bonyolódnak, míg másutt, ahol kisebb a választási lehetőség sokszor a sztenderdizált modulok sem hozzák a várt eredményeket.

Általában elmondható, hogy a képzések, ezen belül is leginkább a tréningpiacon kínált ingyenes tréningdömping komoly minőségi híguláshoz vezettek, amely hosszabb távon nega-

tívan hathat a képzési részvételi hajlandóságra és a képzések megítélésére. A korábban már említett bévételi arány eltolódása egyrészt azt jelzi, hogy az állami szereplők komoly szerepet szánnak a szektor fejlődését előmozdító képző szervezeteknek, másrészt a gyakorlat azt mutatja, hogy szűk állami/minisztériumi/irányító hatósági prioritások mentén van elérhető forrás modellezésre, amelyek jelentős része a kísérleti fázis után elhal. Így ez a befektetéstöbblet nem hozza meg a várt eredményt, a kikísérletezett koncepciók, modellprogramok nem tudnak beérni, hatásukat lehetetlen vizsgálni.

A képzési szegmens rendkívül tagolt. Hiányoznak az intézményesülést, az összevetést elősegítő standardok, etikai kódexek, egységesített hatás- és hatékonyság-mérési eszközök. Talán az egyik legnagyobb problémát a saját képzési kapacitás, és a saját intézményesült tudás hiánya okozta az elmúlt évben is. A pályázatból elnyert képzési bevételek aránya nem nőtt jelentősen 1995 és 2005 között (4,3%–6,6%). Ugyanakkor 2005-ben már a szervezetek a korábbiakhoz képest jóval nagyobb mértékben vásároltak „anyagokat és szolgáltatást”, mint fordították bérekre bevételeiket (míg 1995-ben és 2000-ben ez fordított arányban volt igaz). Ennek több oka is lehet. Bizonyosan szerepet játszik ebben a bérterhek növekedése, vagy az az EU-s adományozói gyakorlat, amely könnyebben befogad pályázatokon szakértői díjakat, mint a korábbi pályázati rendszerek. Mindemellett a megnövekedett szolgáltatásvásárlás egyik oka éppen a saját know-how és képzési kapacitás hiánya lehet.

Gazdaságilag a szolgáltatásvásárlás mindenképpen megéri, ha a szervezet nem folyamatosan nyújt képzési szolgáltatásokat, hanem csomópontszerűen vagy szezonálisan. Ilyenkor a szervezet eltolódik egy képzés-bonyolítói, vagy képzést támogató státusz felé. Megpályáz programokat, a szakmai tartalomszolgáltatást kiszerezői, egyfajta adminisztrátori, pályázat-bonyolítói, szervezői díjat tart meg magának. Ez a modell nagyon hasonlít ahhoz, amit a profitérdekelt vállalkozások követnek. A beszállítók díjainak leszorításával, a maximális költséghatékonyságra törekvéssel (a képzési, tudományos munka körülményeinek standardjainak leszállításával) nettó profitot tudnak realizálni. Így viszont sok esetben a minőség, a képzési hatékonyság, valamint a felmerülő problémák rugalmas kezelése hiányzik. Nem is beszélve arról, hogy ha szervezeten belül nem intézményesül az importált know-how, nincs mit továbbfejleszteni, szakmailag kiürül a szervezet.

A statisztikai adatok, de szervezeti tapasztalatom is azt mutatja, hogy ez utóbbi általános tendencia a nonprofitok körében. Sorra számolódnak fel a belső műhelyek, fejlesztő központok, helyettük kész, kevésbé igazított programokat vásárolnak a szervezetek, ami gyakran a terület ismerete nélkül kudarca van ítéve.

A fenti gazdaságossági törekvésekkel szemben viszont egyre növekszik az igény az egy szervezet egy konkrét feladatának megoldását segítő, esetleg egy team, vagy vezető fejlesztését szolgáló exkluzív képzésekre, felmérésekre, auditokra. Ezen szolgáltatások hatékonysága rendkívül magas lehet, hiszen prémiumszolgáltatásról lévén szó a lehető legjobban előkészített, adaptált tudás kerül átadásra, a tanácsadó, szervezetfejlesztő, coach, tréner, auditor, vagy oktató többnyire jártas a területen, és az ott még nem alkalmazott eszközök bevezetésében segít.

A másik növekvő igény a szektorban dolgozók részéről, hogy a megszerzett tapasztalati tudást formális képzésen megszerzett diplomával, tanúsítvánnyal tudják igazolni. A régebben

formalizált oktatási központok mellett (ÁVF, Pázmány, Századvég, IBS stb.) mellett egyre több ismert és kevésbé ismert akkreditált képzés iránt is növekvő kereslet mutatkozik.

A szektor szegmensei közül talán a képzési az, amely viszonylag egyenletes regionális eloszlást mutat, a nem meglepő Budapest-központúság mellett. Árnyalja a helyzetet, ha figyelembe vesszük, hogy ebbe a szegmensbe kerül a képzést támogató szervezetek egy része, mint például az iskolák mellett működő alapítványok, egyesületek¹¹. Mivel ezek a meglévő iskolai lefedettség mellé épültek ki, országos megoszlásuk arányos. A képzési szegmens részesült a legnagyobb számban a 2005. évi 1%-os felajánlásból (6016 szervezet), és ide folyt be volumenében is a legnagyobb összeg (2,0613 Mrd Ft).

Sajnos arra nézve nem állnak rendelkezésre adatok, hogy az egyéb (tehát nem egy oktatási intézményt támogató, nekik képzéseket finanszírozó, szervező civil szervezetek) képzési szereplők minősége milyen, vajon a minőségi képzőközpontok is országos lefedettséget mutatnak-e.

2.3 KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL: FESZÜLTÉGFORRÁSOK

2.3.1 SZAKPOLITIKA ÉS JOGALKOTÁS

Az állam alapvetően három jogalkotási-szakpolitikai területen gyakorolt befolyást a nonprofit képzésekre az elmúlt években. Az egyik, talán legfontosabb elvi szintű vállalás a lifelong learning, vagyis a teljes életen át tartó tanulás koncepciójának előtérbe helyezése. Amennyiben ez az elv hosszú távon forrásokat és motivációt biztosít átlátható feltételek mellett képző szervezeteknek, a szegmens és vele együtt a szektor megítélése jelentősen javulhat. Komoly versenyt jelentenek majd az egyetemek, forprofit képzési szolgáltatók, ugyanakkor akár az NFT operatív programjain keresztül, akár más források elérhetővé tételével a területen működő civilek rugalmasságukból adódóan nagy eséllyel fontos szereplői lesznek az oly sokszor hangoztatott tudás alapú társadalom megteremtésének.

Ennek a növekvő szerepkörnek tudható be, hogy megjelentek, és várhatóan szaporodni fognak az olyan kiírások, pályázati források, amelyek ún. előminősítéshez (pl. KÜM tervezi bevezetését), vagy akkreditációhoz (pl. OFA) kötöttek. Ennek előnye, hogy egy viszonylagosan objektív mérőrendszerhez kötik a szolgáltatás-nyújtást; ugyanakkor egy újabb bürokratikus akadályt gördítenek a pályázók és képzést nyújtók elé, ezzel szűkítve a lehetséges pályázók körét.

Jogalkotói szerepkör az akkreditációs eljárások szabályozása, ez úgy tűnik hogy még némi kívánnivalót maga után. A nagy médiavisszhangot kiváltott szcientológia egyház esete¹² csak látványos tünete volt a rendszer nehézségeinek. A nonprofit szervezetek esetében különösen fontos lenne, hogy az akkreditáció megfelelő szakmai színvonalat, megbízhatóságot jelentsen, hiszen itt többnyire segítő szakmákat sajátítanak el, melyeken nem annyira a képzésen résztvevő saját karriere, érvényesülése, hanem inkább mások sorsa múlik.

A harmadik e téren megemlíthető fejlemény, ami a jogalkotási folyamat egyébként fontos lépése volt, sajnos hátrányosan érintette a nonprofit szektort: ez pedig a lobbitorvény elfogadása volt. Ebből teljes mértékben kimaradt a nonprofit lobbizás területének szabályozása.

Különösen hátrányosan érinti ez azokat a jelen dokumentumban képzésiként definiált kutatóhelyeket, think-tank szervezeteket, amelyek a közpolitika alakításában vállalnak szerepet.

2.3.2 ÉRDEKVÉDELEM, CIVIL KONTROLL

A szegmens rendkívül sokrétű érdekei nehezé teszik az érdekérvényesítésben, érdekvédelemben az egységes fellépést. Míg egyes alszegmenseknek a nagyobb verseny, addig másoknak a képzési piac bizonyos fokú levédése, monopolizálása felelne meg.¹³ Ugyancsak mások a tömeges, standardizált képzéseket lebonyolítók érdekei, míg mellettük vannak olyan szolgáltatók, akik az intenzívebb, szervezetre, egyénre szabott, speciális szolgáltatások nyújtását juttatnák előnyhöz. Talán a nagyarányú forrástöbblet miatt a 2006-os évben is a tömeges, gyorsan és egyszerűen megvalósítható programok domináltak a piacon, és ezekben egyre nagyobb szerepet kaptak az üzleti szereplők.

Mivel az elmúlt évtizedben az egyik legkiegyensúlyozottabb finanszírozású képzési szegmens bevételi struktúrája teljesen az állami finanszírozás felé billent (2005-ben 46,3 %¹⁴), nehéz volt a „kenyéradóval” szembeni hatalomkontroll funkciót ellátni. Néhány kivételtől eltekintve alig voltak független, hiteles elemzések a források disztribúciójára és felhasználására vonatkozóan (a kivételek elsősorban a Nonprofit Kutatócsoportokhoz kötődtek), ugyanakkor megfigyelhető volt, hogy pályáztatás nélkül, vagy olyan nyílt pályázati kiírásoknál, amelyeknél a pályázók száma magas volt, behatárolhatóan nagy arányban nyertek támogatást meghatározott állami és civil érdekcsoportok képviselői. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy nem ezen pályázók voltak a legalkalmasabbak. A helyzet azért aggályos, mivel esetenként nem publikusak, vagy nem állnak rendelkezésre azok a dokumentumok, amelyek ezt bizonyítanák.¹⁵

2006-ban több szervezet kereste a megoldást arra, hogyan védhetnék meg jobban az általuk generált know-how-t, főleg abban az esetben, ha annak átadását állami adományozók források nyújtásának feltételéül szabják.¹⁶ Gyakori volt az az érvelés, hogy a támogató már korábban is finanszírozta a szervezetet, tehát a korábban generált knowhow-ért sem kell külön fizetnie. Ez részben azért aggályos, mert az esetek többségében egy szervezet alaptudásának kialakulását nem egy pilot projektben több adományozó együttesen finanszírozta, ráadásul esetenként komoly önkéntes munka valamint a bekerülési költség alatti finanszírozással valósították meg. Ezzel a lépéssel gyakorlatilag ellehetleníthetik a szervezetet, hiszen piacképes tudásához kell ingyenes forráskódot biztosítani, ezzel veszélybe sodorva saját, és kliensei jövőjét.

2.3.3 FORRÁSOK, PÁLYÁZTATÁS

Az Európai Unió forrásából jelentős bevétele származott a szektornak is, a képzési szegmensnek is. 2005-ben az alapítványi és egyesületi formában működő szervezetek becsült¹⁷ uniós bevétele 33 milliárd forintot tett ki. Ennek pontosan nem ismert hányada fordítódott képzési tevékenységre, de mind a Humán erőforrás operatív programot, mind pedig az Equal

programot vizsgálva¹⁸ látszik, hogy bérek és támogatások kifizetésén túl jelentős költséghányadért képzési szolgáltatást vásároltak a szervezetek.

Ezen Uniós források kedvezményezettjei a bejegyzett alapítványok és egyesületek alig 1 százalékát teszik ki. Ez azt is jelenti, hogy néhány száz (becslés szerint 300) szervezethez jutott el a nagyértékű képzési forrás, ami hátrányosan érintette a kisebb, az uniós elvárás-rendszernek megfelelni nem tudó, vagy akaró szervezeteket. Mivel közsímet az a tény, hogy jelentős elmaradások voltak folyamatosan ezen pályázatok elbírálása, a szerződések megkötése, a támogatások folyósítása során, a nyertes szervezetek beszállítóiknál komoly tartozásokat halmoztak fel. Ezzel sok esetben lehetetlen helyzetbe hozták a kisebb, kevésbé tőkeerős képzési beszállítókat, partnereiket. Jelentős többletterhet jelentettek ezek a forrásoldal által generált nehézségek a minőség terén. A többhónapos késéssel indult, nehezen tervezhető bevételi oldalal, bürokratikus akadályokkal nehezített programok számos esetben a képzés felgyorsításával, az optimális oktatási módszertan leegyszerűsítésével, az egyéni igényekhez flexibilisen idomuló tapasztalatszerzést uniformizáltabbra változtatva próbálták meg kezelni. Ezzel sokszor a papír szerinti megfelelést, nem pedig a minőségi, hatáscentrikus megközelítést helyezték előtérbe. Félt, hogy ezen programok későbbi hatása jelentősen elmarad majd a várttól.

A Nemzeti Civil Alapprogram által meghirdetett képzési és kutatási pályázatok sokkal kisebb elvárásokat támasztottak a pályázókkal szemben, így elviekben jóval kisebb, kevésbé intézményesült szervezetek is képzési támogatásokhoz juthattak. A képzési kiírás alatt 2006-ban 82 szervezetet támogatott a Civil Szolgáltató, Fejlesztő és Információs Kollégium, összesen 160 millió forint értékben. Képzési elemek természetesen a regionális kollégiumoknál, valamint más témákban is támogatást nyertek, de ezek nem szerepelnek elkülönítetten az NCA dokumentumaiban.

Egy területen sajnos az NCA sem teljesített jobban az uniós alapokat felügyelő tárcáknál, irányító hatóságoknál. Mint ahogyan arra az ÁSZ jelentése¹⁹ is rámutat, a programok pénzügyi ellenőrzésén túl alig végeztek tartalmi és hatásvizsgálatokat, amelyek a támogatási politikát vagy stratégiát igazolnák.

A képzésekre vonatkozó támogatási stratégia megalkotása, hatásszintű eredményeinek definiálása és megvalósulásának vizsgálata az a terület, amely bár az állami szerepkör része, jelentős lemaradással bír. Néhány területen indultak ugyan ilyen jellegű tevékenységek, ám ezek eredményei ritkán hozzáférhetőek széles körben. Az ilyenfajta visszacsatolások nemcsak a közvetlen érintetteknek, de a szélesebb közvéleménynek is garanciákat jelentenének és növelnék az átláthatóságot.

2.4 KAPCSOLAT AZ ÜZLETI SZEKTORRAL: ADOK-KAPOK

Jó évtizedes késéssel ugyan, de az elmúlt években megindult a kapcsolatok intenzívebb kiépítése a nonprofit és forprofit képző szervezetek között. A kooperációnak számos szintje és fajtája figyelhető meg, és összességében elmondható, hogy kölcsönös előnyökön alapul. Bár a tendenciák alapján a nonprofit szektor egyre fizetőképesebb, és a pályázati piac a forprofitok előtt is nyitva áll, egyelőre mégsem beszélhetünk közvetlen versenyhelyzetről a két szektor

között, mivel a nonprofit képzések résztvevői jellemzően továbbra sem tudják megfizetni a forprofitok által nyújtott szolgáltatások árkülönbségét. Azonban mindkét szektorban egyre több szereplő ismeri fel az együttműködésben rejlő előnyöket, egyebek között a pályázatokon való közös részvételt is (ahol a piaci szereplőnek rendszerint a tőkéje és adminisztrációs háttere, a nonprofit szereplőnek pedig a szakértelme adott). Tény, hogy a fentiekben már leírt anomáliák miatt a nonprofit szereplő sokszor kiszolgáltatottabb helyzetben van, mégis a tapasztalatok szerint sokuknak a nehézségek ellenére is megéri a partnerség.

A közös pályázason túl is akadnak jó példák az együttműködésre. Egyik esetben a piaci szereplő adja át tudását a nonprofit képző szervezet részére másszor a nonprofit szervezet képezi a forprofitot (pl. a Salva Vita Alapítvány munkáltatókat képez fogyatékosok foglalkoztatására; a WWF szakmai képzéseket tart cégeknek a környezeti felelősség terén). Ismét más esetben a nonprofit képző szervezet a cégnek, mint adományozónak nyújt szolgáltatást (pl. a CTF Alapítvány a Vodafone Alapítvány által támogatott szervezeteket segíti képzéssel, tanácsadással), illetve – a klasszikus eset – támogatást kap vagy hosszú távú partnerséget épít ki a céggel (pl. a Citigroup és Junior Achievement évek óta működik együtt fiatalok matematikai-pénzügyi képzése terén).

2.5 NEMZETKÖZI, EURÓPAI KAPCSOLATOK: CSAK LASSAN, DE BIZTOSAN

Bár az elmúlt 10–15 évben sokat javult a képzési szegmens nemzetközi kapcsolatrendszere (és a többi szegmenshez képest ez valószínűleg így is átlagos vagy valamivel átlag feletti arányú), mégis el lehet mondani, hogy a nemzetközi kapcsolatok nagyrészt a határon túli magyarok lakta területre korlátozódnak. A képzésekkel, azok fejlesztésével foglalkozó szakemberek jelentős hányada nem beszél idegen nyelvet, gyakran nem fér hozzá, vagy nem ismeri a korszerű külföldi szakirodalmat, tudását nem méri nemzetközileg elismert tudáspontokhoz.

A nemzetközi újítások, szakmai trendek gyakran 10-15 év eltéréssel gyűrűznek be az országba. Akik viszont jól beágyazódtak a nemzetközi hálózatokba, azok a magyar piacra is bizonyíthatóan jobban, gyorsabban adaptálnak külföldi tudást, ezzel időt és ráfordítást takarítanak meg a szektornak. Nőtt azon szervezetek száma, amelyek sikeresebbek a magyar tudásexportban is, ezzel a szektor hírnevét, valamint esetenként saját pénzügyi fenntarthatóságukat is növelik.

Elmozdulást leginkább az EU-s forrásokhoz (Leonardo, Equal, stb.) gyakran feltételül szabott tapasztalatcsere-programok, látogatások, valamint a Nemzeti Civil Alapprogram által kiírt nemzetközi tapasztalatcserét segítő támogatások hoztak.

Általánosságban is elmondható: változásokat hozott a képzési alszektorban az EU csatlakozás a nemzetközi kapcsolatok terén. A magyar civil szervezetek 2005–2006-ban már teljes jogú EU-s tagország szervezeteiként vállalhattak (többnyire alvállalkozói) feladatokat olyan konzorciumokban, amelyek az új, 2007-ben taggá vált országokban tevékenykedtek. Várhatóan ez a tendencia folytatódik más országok bevonásával, újabb tapasztalatokhoz és bevételekhez juttatva a szektort.

Ezen a téren a verseny egyre élesebb, más kelet-európai tagországok szervezetei gyakran nagyobb eséllyel indulnak pályázatokon, jobbak az általuk kínált kondíciók, mivel sok esetben

országuk külügyi tárcája civilbarát módon próbálja leginkább a segélyezési és fejlesztő szervezetek külföldi segítségvállalását elősegíteni. (Csehországban például meglévő, korábban is ezzel foglalkozó civil továbbosztó szervezetekre bízta a nemzeti segélyezési és fejlesztési programok bonyolítását.)

2.6 AZ ELVESZTETT FONAL

2006 a képzési szektor talán eddigi legzavarosabb éve volt. Egyszerre volt jelen a nagyvonalú állami finanszírozású programok költséges attitűdje (pl. a megcsúszott, késedelmes kifizetések miatt sokkal gyorsabb ütemben kellett képzési programokat bonyolítani, nem meglepő módon gyakran kifogásolható minőségben), valamint a szabad felhasználású források hiányából adódóan az innovatív képzési modellek gyakorlati ellehetetlenülése. Csak az NCA pályázataiból bonyolított képzések, a Trust Program három komponenséből finanszírozott kezdeményezések jelentettek kivételt, itt volt mód a kísérletezésre, innovatív képzési projektek bonyolítására. Szerencsére a hagyományos képzési események (konferenciák, szakmai fórumok) 2006-ban is működni tudtak, mint például a Nyári Egyetem a közösségi részvétel fejlesztéséért, a Civilkomp, a Nonprofit Nyári Kollégium stb. Sajnos a 2006-ban bonyolított és az NCA által támogatott kutatási pályázatok nem hozták a várt eredményeket, ezért várható volt az, hogy nem lesz újabb kiírás. A 2006-os évet érintő, az NCA támogatási tevékenységét vizsgáló, már említett ÁSZ-jelentés sajnos nem a kellő változásokat eredményezte. Civil oldalról egyértelmű háritás volt a jellemző, anélkül, hogy az esetleges tévedésekre reagálva, a jogos felvetéseket (pl. stratégia hiánya) megfontolva megkezdődött volna az NCA minőségi átalakítása. Állami oldalon leginkább a felelősség kérdésének tisztázatlansága miatt gyakorlatilag nem volt tényleges következménye, sem érdeklődés az ÁSZ felvetései iránt. A gyakori likviditási problémák, a napi működési nehézségek kezelése a képzési szektort is súlytotta. Forráshiánnyal küzdött, ugyanúgy, mint a kliensei és ez a képzések bonyolításának körülményeit, a befogadó/olvasó lelkiállapotát, ítélőképességét is negatívan befolyásolta.

3. FELADATLISTA

A fent leírtakból kitűnik, hogy az állami források elosztásának racionalizálása kiemelt fontosságú a felhasználás hatékonyabbá tételében. Nem több forrásra van szüksége a szegmensnek, hanem arányosabban megoszló, civil oldalról jobban tervezhető, a minőséget jobban előtérbe helyező és megkövetelő forrásokra. Ehhez az elsődleges lépés a forrásosztási szakértelem növelése. Megengedhetetlen gyakorlat az operatív programok során korábban tapasztalható kísérletező attitűd. Az irányelvek, folyamatszabályozások, pontos elvárások, döntési kompetenciák meghatározása a hatékonyságot növelné mindkét oldalon. Ezek hiányában az eddig tapasztalt gyakorlat fog érvényesülni, hogy az ügyintézők túlságosan sokszor vártak egy kompetens vezető döntésére.

Az egyébként egyre jobb minőségű monitorozási tevékenység mellett ezen programoknál utánkötéseket, környezettanulmányokat és hatásvizsgálatokat szükséges elvégezni.

Fontos lenne azt is átgondolni, mely képzési tevékenységek finanszírozását nem kellene állami pénzekből támogatni, megszüntetve a fizetőképes keresletet figyelmen kívül hagyó komoly piactorzító hatást.

Vannak feladatkörök, amelyeket a képzési szegmensnek és az államnak együttesen kellene megoldania. Ha átláthatóak a döntések, nyilvánvalóak az elvárások, nincsenek privilegizált képzési szolgáltatók, ezen szervezetek piaca képes annak eldöntésére, mely szolgáltatókat tartja minőséginek, melyeket nem. A hatékonyság kérdésében viszont a szereplők kölcsönösen egymásra vannak utalva. Komplex hatásvizsgálatokat csak úgy lehet készíteni, ha az adományozó megláthatja azokat a hibákat, amelyek a megvalósítás során előfordultak, megvizsgálja saját felelősségét a probléma kialakulásában, nem szankcionálja az őszintén kommunikáló szervezetet, mert az általában megszokottal ellentétben vállalta hibáit, és mind a megvalósító, mind pedig az adományozó módosítja gyakorlatát, hogy a hiányosságok többé ne fordulhassanak elő.

A képzési szegmensbe tartozó szervezetek legnagyobb belső kihívása az állandó megújulás. Ha egy modern tudásanyag jön létre, amit elfogad a piac, gyakran elkényelmesedik a szervezet, nem fejleszti tovább. Mivel a képzési szektor innovációkkal, modellezésekkel, ismeretlen okok és megoldások feltárásával foglalkozik, nehéz fogódzókat találnia. Nincs mihez viszonyítson, hiszen a sztenderdek a modellezés közben alakulnak ki. Nehéz meghatározni mi a jó, és mi nem. Ebben segíthet a *benchmarking*, amely révén alaposabban megismerik más hasonló szolgáltatók gyakorlatát, tapasztalatait, mérőszámait. Ha esetleg piaci pozícióját veszélyeztetné egy ilyen benchmarking gyakorlat, hasonló külföldi szervezethez mérve magát kaphat értékes visszajelzéseket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bocz, J. – Kuti É. – Sebestény I. és tsai (1995–2007, évente): *Nonprofit szervezetek Magyarországon 1993-2005*. Társadalomstatistikai Közlemények. Budapest: KSH.
- Elek J. és tsai (2006): Jelentés a Nemzeti Civil Alapprogramból civil szervezeteknek juttatott költségvetési támogatások ellenőrzéséről, Állami Számvevőszék, [http://www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/59E14ACE06D7D3A0C12571F60040D88F/\\$FILE/0635J000.PDF](http://www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/59E14ACE06D7D3A0C12571F60040D88F/$FILE/0635J000.PDF)
- Kiss J. (2007): *A magyar nemzetközi fejlesztési politika a számok tükrében*, HAND Szövetség, http://www.zpok.zoldpok.hu/img_upload/f880a7b608b6eaa8411125e501dc0547/Aidwatch_jelentes_hand.pdf
- Kuti É. (2007): *Nonprofit szervezetek uniós pályázatokon elért eredményei*, Általános Vállalkozási Főiskola <http://www.nonprofitkutatas.hu/letoltendo/euhonl.pdf>
- Nonprofit Kutatócsoport „Kutatás és Gyakorlat” program (2001–2003) <http://www.nonprofitkutatas.hu/gyakorlat.htm>
- Saidel J. R. – Wyatt M. – Mura-Mészáros L. – Sátor B. (2003): *Nonprofit irányítás gyakorlata Magyarországon* (CTF-BoardSource, angolul és magyarul)
- Siegel D. – Yancey J. (1992): *Amerikai gondolatok a magyar szektor fejlődéséről*. In: Kuti Éva (szerk.): *A nonprofit szektor Magyarországon: Tanulmányok* (Nonprofit kutatások 3). Nonprofit Kutatócsoport http://www.nonprofitkutatas.hu/letoltendo/538_a_nonprofit_szektor.doc
- USAID (1998-2006, évente): *A civil szektor fenntarthatósági indexe*. http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/index.htm

JEGYZETEK

- 1 Önazonosítást szolgáló képzések, az államhoz, üzlethez való viszony meghatározása, különféle alap management területek közül a szervezetek létét meghatározóképzések kutatások: pl. pályázatírás, projektervezés, stb.
- 2 A rentabilitást pályázati források elérhetősége is jelentheti.
- 3 *Nonprofit szervezetek Magyarországon*. Budapest: KSH, 2002.
- 4 Daniel Siegel – Jenny Yancey: Amerikai gondolatok a magyar szektor fejlődéséről. In: Kuti Éva (szerk.) (1992): *A nonprofit szektor Magyarországon : Tanulmányok* (Nonprofit kutatások 3) Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- 5 Magyarországon még nyilvánosan nem zajlanak viták a szervezetek nemzetbiztonsági kockázatáról, jólehet ez már nemcsak az USA, hanem az EU jogalkotási reformjának is vitatémája.
- 6 CTF Akciókutatás, 2001
- 7 CTF 2006-ban 398 hazai szervezettel dolgozott.
- 8 Kivéve a Nonprofit Kutatócsoport *Kutatás és gyakorlat* programját, valamint NCA-kutatásokat feldolgozó másodelemzés a Philos Alapítvány és a Századvég kivitelezésében.
- 9 A USAID az NGO Fenntarthatósági Indexet 1998 óta készíti el a közép-kelet-európai, a balkáni és a volt szovjet tagállamok körében. Minden országban szakértői team végzi a pontozást és írja meg a narratív részt. http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/index.htm
- 10 Civil kezdeményezésre megjelentek a pl. az álreklámok, a reklámok kritikus szemlélésére ösztönző kampányok.
- 11 A KSH 2004 évi oktatási célú szervezeteket vizsgáló felmérés alapján a gyermek oktatás területén működött az ide sorolt szervezetek 65,2%-a.
- 12 Weblink: <http://www.rtklub.hu/hirek/hazank/?id=0706275641>
- 13 Ez elsősorban abból adódik, hogy bizonyos alszektorokon belül először inkább intézményrendszert építettek, később kezdtek képzési programokba, így ezen a területen knowhow-juk még fejlesztésre szorul.
- 14 Ebben az arányban benne foglalt az iskolai alapítványok, egyesületek 1%-os bevétele is.
- 15 A Hand Szövetség által elkészített Aid Watch Report, ami a más országoknak nyújtott segélyeket veszi számba nagyszámú nyilvánosságra hozandó dokumentum nem volt megismerhető.
- 16 A CTF Alapítványhoz, az Alapítvánnyal kapcsolatban álló jogászokhoz befutott megkeresések alapján.
- 17 Becslésünk alapjául Kuti Éva tanulmányát használtuk. *Nonprofit szervezetek uniós pályázatokon elért eredményei*, 2007
- 18 CTF Kutatások, Mura-Mészáros-Sátor, 2006
- 19 2006 jelentés a Nemzeti Civil Alapprogramból civil szervezeteknek juttatott költségvetési támogatások ellenőrzéséről, Állami Számvevőszék

GAZDASÁGI SZEGMENS

GAZDASÁGFEJLESZTŐ ÉS FOGLALKOZTATÁSI CÉLÚ NONPROFIT SZERVEZETEK MAGYARORSZÁGON

Domokos Tamás – Mahler Balázs

I. A SZOCIÁLIS GAZDASÁG PILLÉREI

■ Közismert, hogy a területi egyenlőtlenségek rendszere át meg átszövi a magyar társadalom alrendszerét. Így van ez a civil társadalom esetében is: fejlettségük, szervezethezességük, gazdasági és társadalmi erejük, legitimációs bázisuk jelentős területi egyenlőtlenséget mutat, s ez nemcsak a szokásos főváros-vidék dichotóm relációban értelmezendő, hanem egyre komolyabban kell számolni a régió belüli egyenlőtlenségekkel is. E tekintetben a centrum-periféria viszonya minden területi szinten érvényesül, a települési közösségek, helyi társadalmak akaratlanul is hierarchikus viszonyba rendeződnek (A. Gergely 1993). Mindig van régióközpont, kistérségi központ vagy éppen egy-egy településen koncentrálódó szolgáltatás.

A területi szempontú megközelítés a társadalom és gazdaságfejlesztési tervezésben mindig is jelen volt Magyarországon, eltérő koncentrációs szintet mutatva az egyes történelmi korszakokban. A poszt szocialista átalakulás után az utóbbi években a hatósági-igazgatási, ágazati irányítási feladatok regionális szintre konvergálnak (ez némely esetben koncentrációt, némely esetben dekoncentrációt jelentett) a középszintű közigazgatás érezhető funkcióváltása mellett. Ezzel párhuzamosan a statisztikai tervezési, területfejlesztési és szolgáltatásszervezési feladatok esetében – összhangban az Európai Unióban hangsúlyos szubszidiaritás elvével – a kistérségi szintű (de)koncentráció a tendencia. E tekintetben Magyarország élen járt, csakúgy,

mint a civil szervezetek demokratizálása és a közéletben betöltött szerepük játékszabályainak kialakítása tekintetében (MENDELSON AND GLENN 2000).

Részben az elmúlt évtizedben lezajlott társadalmi és gazdasági folyamatoknak köszönhetően, részben a jogszabályi módosulásoknak, részben pedig a forrásallokációs mechanizmusok változásának okaként a településfejlesztési, gazdaságfejlesztési és munkaerőpiaci civil szervezetek szerepe jelentősen felértékelődött, melyet a gazdasági súlyuk növekedése éppen úgy jelez, mint a működési feltételeik stabilizálódása és funkciójuk letisztulása.

Ezen civil szervezetek megítélése a szakirodalomban és különösen a civil szektoron belül vitatott helyzetben van, köszönhetően annak a sajátos célrendszernek, melynek megvalósulásáért létrejöttek. Annyiban nem is tekinthetők klasszikus civil szerveződéseknek, hogy többségük alapítója vagy a piaci szektorból, vagy pedig az állami és önkormányzati szervezetek közül kerül ki. További sajátossága, hogy ez a kategória tartalmazza a köztisztviselőket (pl. kamarákat), a szakmai és munkavállalói érdekképviselőket is és a közhasznú társágok közel felét, melyeket jellemzően valamilyen közszolgáltatás szervezésére alapított az állam vagy az önkormányzat. Hogy mennyire heterogén ez a csoport, azt jól mutatja, hogy ide tartoznak az ipartestületek, az agrárkamarák, a területi és országos kereskedelmi kamarák, a hegyközségek, de az országos ágazati szövetségeket is ide sorolja a statisztikai adatgyűjtés, így egy szervezeti csoportként tekinteni erre a nonprofit körre értelmezési veszélyeket rejt magában.

A civil szervezetek funkcionalista megközelítésének két nagy – egymással is versenyző – paradigmája a politológiai és a közgazdaságtani megközelítés. A klasszikus közgazdasági modell alapján, mely az angolszász gazdaságok tapasztalataiból indul ki (WEISBORD, 1977; HANSMANN, 1987) ezen gazdaságfejlesztő, munkaerő-piaci és településfejlesztő szervezetek 90-es évekbeli felfutása mögött a közjavak maradéktalan kielégítésében kudarcot vallott piaci és állami redisztributív működés hiányosságaival vagy bizonyos esetekben a szerződéses kapcsolatok kudarcaival magyarázzák elsősorban a gazdaság és településfejlesztő, illetve utóbbi esetben a munkaerőpiaci célú civil szervezetek megjelenését. Ugyanakkor politológiai alapon is meg lehet közelíteni ezen szervezetek felfutásának okait. Egyrészt látható, a térségi különbségeket elsősorban annak a társadalmi tőkének lehet tulajdonítani (PUTNAM, 2000), amely alakulásában kitüntetett szereppel bírnak a civil szervezetek. Másrészt a demokratikus intézményrendszerben betöltött funkciójuk szerint érvényes rájuk az a neo-tocquevillianus magyarázati modell (PUTNAM, 1993), amely szerint kettős feladatot látnak el (kapocs a polgárok és a politikai rendszer között, valamint az értékek és normák társadalmi beágyazása). Mindezek részbeni kritikája (FOLEY AND EDWARDS, 1996; SKOCPOL, 1996) tovább finomítja a gazdaság- és településfejlesztő valamint foglalkoztatási célú civil szervezet pozicionálást, különös tekintettel arra a kérdésre, hogy egyes szervezetek kifejezetten érdekartikulációs célra jöttek létre, és hogyan tölthetik be társadalmi kontroll funkciójukat pl. az ágazati egyeztetésekben, miközben többségük igen sajátos részérdekek mentén tevékenykedik.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy ezen szervezeteket sem az a társadalmi közösségi tér, amelyben működnek, sem pedig maga az állam nem tekinti klasszikus civil szervezetnek¹, merthogy nem is azok. Olyan szervezetekről van szó, amelyeket elsősorban a civil szektor sajátos kelet-európai fejlődési modellje termelt ki, és mint ilyenek, sajátos funkcióval bírnak (HOWARD, MARC M., 2002), s szerepüket a posztkommunista átalakulás viszonyrendszeréből

kiragadva nem igen lehet érteni. Ezen civil szervezetek ugyanis az újjáalakuló piaci viszonyok között talán a legfontosabb határterületen, a gazdaság és a társadalom határvidékén működnek, a társadalmi és gazdasági alrendszerek „ütköző” zónájaként léteznek (gondoljunk csak a kereskedelmi kamarák által betöltött funkciókra, a foglalkoztatási célú, munkaerőpiaci szervezetekre vagy éppen a hegyközségekre, vagy a térségi fejlesztő közhasznú társaságokra). A nonprofit szektornak e sajátos szegmense a kommunista országokban jellemzően nem létezik,² és nem azért, mert a hatalom tiltotta, hanem egyszerűen nem volt funkciójuk egy olyan társadalomban, amelyben az állam meghatározó erővel bírt a gazdaságban és a társadalomban egyaránt. A '90-es években bekövetkezett gazdasági és társadalmi változások azonban életre hívták ezen szervezeteket, ám az állami befolyás igen jelentős maradt esetükben.

Sajátos jellemzőjük, hogy Magyarországon a helyi, regionális gazdasági felzárkózás és a társadalmi integráció talán legfontosabb motorjai ezek a szervezetek, ugyanakkor a klasszikus értelemben vett széles társadalmi kontroll nélkül működnek, gyakran az állami vagy önkormányzati szolgáltatásszervezés eszközeként, helyi forrásallokációs bázisként vagy pedig részérdekek mentén működő csoportként (pl. a munkavállalói vagy a munkaadói érdekképviseltek)³ jönnek létre.

Ha mindenképpen európai modellt keresünk, akkor Magyarországon tipikusan ezen szervezetek lehetnek azok, amelyek a kibontakozó szociális gazdaságot alkotják. Azt a szociális gazdaságot, mely a maga sokféleségében egyesíti a társadalom gazdasági, civil és részvételt elősegítő jellegét, s a szolidaritásra, a méltányosságra és a szabályozott szabadpiac elveinek elfogadására épülve a fenntartható fejlődés záloga lehet. Az Európai Unió hosszú távú stratégiájában rögzítettek szerint az EU-t olyan gazdasági-társadalmi struktúrává kell fejleszteni, melyre jellemző a szociális kohézió, a teljes foglalkoztatottság, mellyel sikeresen lehet harcolni a szegénység és kirekesztettség ellen, a képviselői demokrácia mellett működnek a részvételi demokrácia intézményei, jobb minőségű kormányzás valósul meg, ahol a tudás alapú társadalomban megteremtődnek a fenntartható fejlődés keretei, s hosszú távon a világ legdinamikusabban fejlődő régiójává válik. Mindez a szociális gazdaság modell helyzetbe hozását jelenti, mely az Európai Unió gazdaságának több mint egytizedét teszi már most is ki.

Különösen fontos szerepük lehet a szociális gazdaság kialakításában a foglalkoztatási célú nonprofit szervezeteknek. Bár a munkaerőpiac kilencvenes évek elején tapasztalható beszűkülése megállt, a foglalkoztatás jelzőszámai ma is sokkal rosszabbak Magyarországon, mint akár a rendszerváltás kezdetén voltak, akár pedig a környező európai államokat nézzük. Tartós munkanélküliség csökkentéséhez, illetve a jelenleg inaktív, munkaképes korú lakosság foglalkoztatási kérdésének megoldásához sem a piaci szférától, sem a létszámleépítésre kényszerülő költségvetési szervezetektől nem várható hathatós segítség, ezért a nonprofit szervezetekre támaszkodva lehet csak megoldásokat keresni (FREY, 2005). Ennek már eddigi gyakorlata is kimutatható a nonprofit szervezetek foglalkoztatási kezdeményezéseinek támogatásában, ám a tapasztalatok szerint az innovatív elgondolások eddig a munkaerőpiaci nonprofit szektorban csak korlátozottan jelentek meg.

A vizsgált gazdaságfejlesztési, településfejlesztési és munkaerő-piaci szervezetek általános jellemzője egyébként az új megoldások megvalósításának igénye iránti nyitottság a saját tevékenységi területükön, illetve tagjaik és ügyfeleik igényeinek sikeres kielégítése vezérli őket, elsősorban olyan területeken, amelyeken hiányos a helyi szolgáltatástervezés.

Általános nézet, hogy nonprofit céljainak elérése érdekében alkalmazott megoldásaival ezen civil szervezetek határozott és értékes szerepet játszanak az erős, fenntartható, virágzó és befogadó társadalom felépítésében.

2. SZERVEZETI JELLEMZŐK 2006-BAN

2.1 BELSŐ MOZGÁSOK, LOKALITÁS, TERÜLETI MEGOSZLÁS

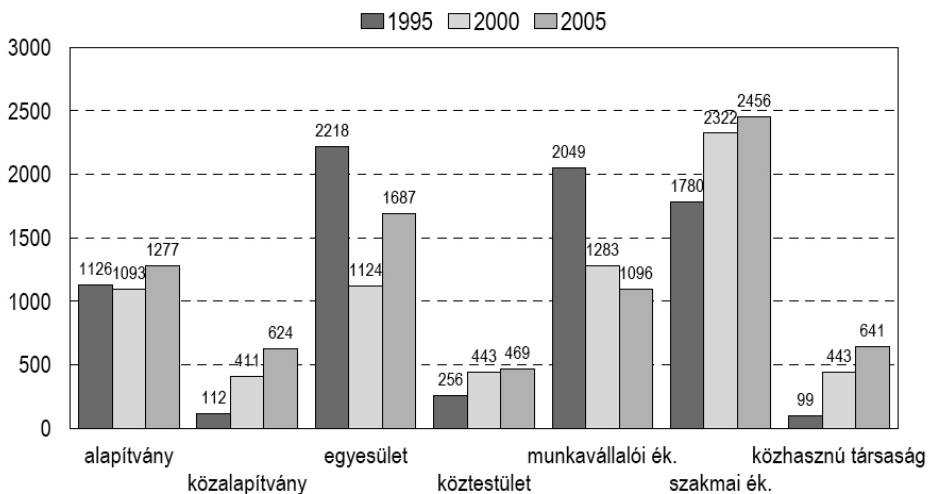
A KSH a Nonprofit Szervezetek Országos Regiszterében 18-féle tevékenységi főcsoportba sorolja a civil szervezeteket, mely tevékenységcsoportok szerinti besorolása a nemzetközi gyakorlatban használatos osztályozási rendszer⁴ alapján készült. Ennek alapján a szervezeteket összesen 195 alcsoportba rendszereztek⁵ (KSH, 2003). A 2003-ban publikált regiszterben az NSZOR a 18 fajta tevékenység-főcsoportban 61 244 civil szervezetet regisztrált, melyből a nemzetközi sztenderdek alapján gazdaságfejlesztéssel és munkaüggyel 1273 szervezet, szakmai és gazdasági érdekképviseléssel pedig 4481 civil szervezet foglalkozott, ezek mindösszesen az összes nonprofit szervezet közel egytizedét tették ki.

A szociális gazdaság bázisát jelentő gazdaságfejlesztési, településfejlesztési és munkaerőpiaci nonprofit szervezetek (melyek tartalmazzák a szakszervezeteket is az elemzés alapjául szolgáló adatbázisban) száma 1995 és 2005 között számosságát tekintve 7643-ról csak 8251-re nőtt, ami 8 százalékos bővülést jelent, miközben a szektor egészét 35 százalékos létszámbeli gyarapodás jellemezte. Ennek megfelelően részarányuk a létszámbeli növekedés ellenére az összes nonprofit szervezetből 18 százalékról 15 százalékra csökkent, ugyanakkor a szektor egészén belüli gazdasági súlyok tovább erősödött. Míg 1995-ben az összes nonprofit szervezeti bevétel 30 százalékát adták ezen szervezetek 57 milliárd forintos bevételükkel, addig 2005-ben már a 32 százalékát 267 milliárdos bevételi oldallal.

Időközben azonban a szervezeti kategórián belül nagyon fontos átrendeződés történt (1. ábra). Míg 1995-ben 43 százalékuk klasszikus civil szervezetként működött (egyesület, alapítvány), 53 százalékuk pedig valamilyen érdekképviselői szervezet volt, s mindössze 3 százalékuk volt ún. egyéb nonprofit szervezet, addig 2000-ben már számosságában is csökkent a klasszikus civil szervezetek száma csoporton belül, arányuk pedig 31 százalékra módosult, míg az egyéb szervezetek száma öt év alatt 215-ről 855-re emelkedett (12 százalékra). 2005-re az egyéb szervezetek száma (elsősorban a közhasznú társaságoké) nőtt, részarányuk a csoporton belül már 15 százalék, miközben csökkent az érdekképviselőlek száma és aránya (jelenleg 48 százalék).

Konkrét szervezeti forma szerint vizsgálva a gazdaságfejlesztő és munkaerőpiaci civil szervezetek számának időbeli alakulását, jól látható a közalapítványok és közhasznú szervezetek számának jelentős bővülése, 1995 óta hatszorosára nőtt, miközben munkavállalói érdekképviselőlek száma a felére csökkent. Ezzel párhuzamosan alapvetően nem nagyon változott a magánalapítványok száma, 40 százalékkal bővült a szakmai érdekképviselői kör és csökkent az egyesületként tevékenykedő szervezetek száma. Összevetve az összes szervezet adatával jelenleg a közalapítványok 40, a közhasznú társaságok 42, a köztestületeknek (pl. kamarák, hegyközségek) pedig 95 százaléka működik ezen célterületen.

1. ábra. Gazdasági és munkaerő-piaci civil szervezetek számának alakulása szervezeti forma szerint

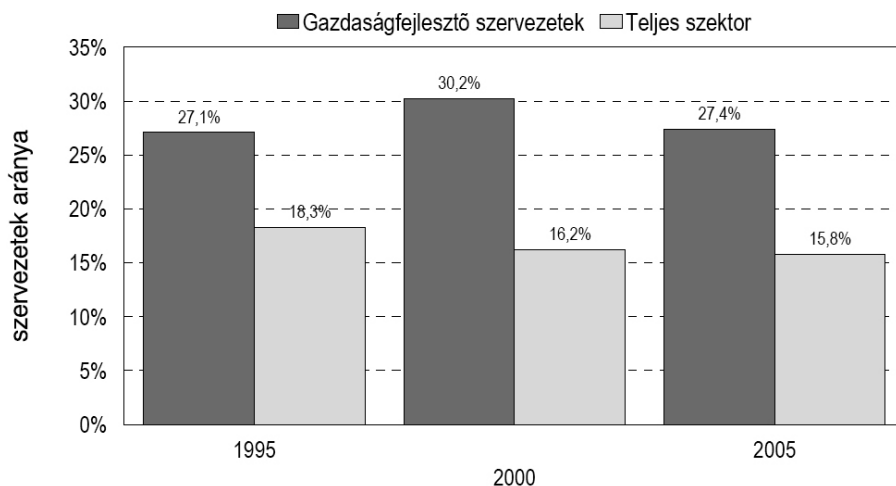

Forrás: KSH.

Településtípus szerint is történt némi elmozdulás az elmúlt 10 évben. Míg 1995-ben az ilyen szervezetek 29 százaléka a fővárosban, 23 százaléka pedig megyeszékhelyeken működött, addig 2005-ben már 5 százalékponttal alacsonyabb a részesedésük, miközben a községek és a kisvárosok részaránya nőtt. Mindez mutatja a gazdaság és településfejlesztő szervezetek regionális és térségi szerepkörben való előretörését. Területi eloszlásuk pontosan követi az összes civil szervezet területi megoszlását, kb. egyharmaduk a közép-magyarországi régióban működik, s a többi hat régióban 10–12 százalékban egyenletes oszlanak el.

Humán erőforrás tekintetében is sajátos helyzetben vannak a gazdaságfejlesztő civil szervezetek, hiszen nagyobb potenciállal bírnak más szegmensben működő szervezeteknél. A számított főállású alkalmazottak száma 1995-ben 14 295 fő volt, ez 10 év alatt majdnem megduplázódott, 2005-ben 27 634 fő állt alkalmazásban. A drasztikus növekedés mégis a mért első ciklusban következett be, azaz 1995 és 2000 között több mint 60 százalékos növekedést regisztrálhattunk ebben a szegmensben, míg a teljes szektor bővülési üteme ebben az időszakban nem érte el a 40 százalékot. A fizetett munkaerőt alkalmazó szervezetek aránya a gazdaságfejlesztő szervezetek között 1995 és 2005 között gyakorlatilag nem változott (2. ábra), mindazonáltal egy kisebb emelkedést, majd pedig csökkenést lehet regisztrálni 2000 előtt és után. Látványos azonban ez az eredmény, ha összevetjük a teljes szektorban bekövetkezett változásokkal, ahol a fizetett munkaerőt alkalmazó szervezetek aránya folyamatos csökkenő tendenciát mutat, 2,5 százalékpontos eltérés van az 1995-ben és 2005-ben mért adatok között. Mindezek ellenére a gazdaságfejlesztő szervezeteknél dolgozó önkéntesek száma, az önkénteseket alkalmazó szervezetek aránya gyakorlatilag a teljes szektor változásait nyomon követte.

2. ábra. Fizetett munkaerőt lakalmazó szervezetek aránya a szegmensen és a teljes szektoron belül

Forrás: KSH.

Az állami, önkormányzati szervek részére teljesített szolgáltatásokból származó szektor szintű bevétel 2005-ben 66 milliárd forint volt, melyből 43 milliárdot a gazdasági és munkaerő-piaci szervezetek könyvelhettek el, ezek közül is elsősorban a nem a klasszikus civil szervezetként működők, hanem a közhasznú társaságok (41 milliárd), az érdekképviseleteknél ez az összeg 1,6 milliárd volt. A szervezeti átlag még nagyobb különbséget mutat, míg a gazdaságfejlesztő civil szervezeteknél az átlag 85 millió, addig a többi civil szervezetnél csupán 9 millió forint. Ez az aránytalanság is azt mutatja, hogy ezen szervezetek pozicionálása igen sajátos a civil szektoron belül, és sokkal inkább a szektorok közös metszetéről van szó, mintsem tisztán civil, piaci vagy állami szervezetekről. Ebbéli minőségüket tekintve ezen szervezetek egyszerre hordozzák a három szektor sajátosságait, s mint ilyenek, komoly társadalmi és gazdasági szervezőerővel bírnak.

2.2 A SZEGMENS SZOLGÁLTATÁSAI, KÖZHASZNÚSÁG

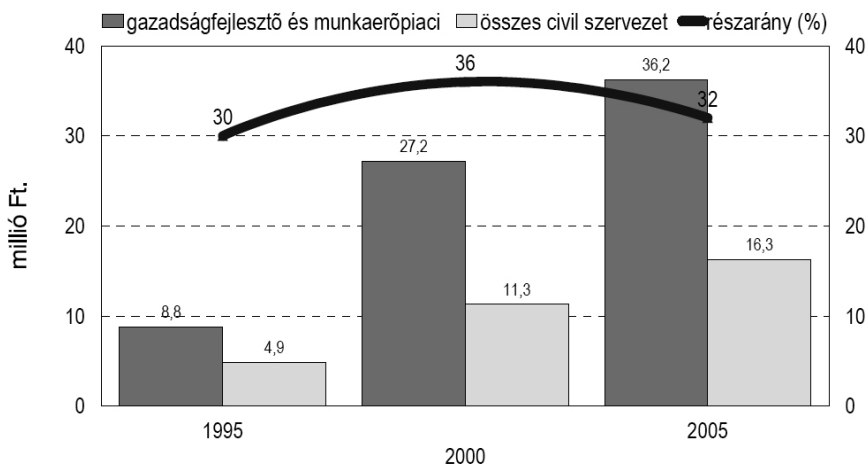
Közhasznúsági státuszuk szerint azon szervezetek aránya, melyek nem szereztek közhasznú besorolást az átlagnál magasabb, 55 százalék, szemben az egész civil szektorban regisztrált 45 százalékos aránnyal. A tendencia egyébként a közhasznú szervezetek növekvő számát és arányát mutatja, míg 2000-ben 2299 (32 százalék) gazdaságfejlesztő civil szervezet rendelkezett közhasznú besorolással, addig 2005-ben már 3700 (45 százalék).

Bevételi struktúrájuk tekintetében jellemző (3. ábra), hogy 2005-ben a civil szektorban az összes bevétel 32 százaléka a gazdaságfejlesztő és munkaerőpiaci szervezeteknél, valamint az érdekképviseleti szervezeteknél realizálódott, a szektorban jelentkező pályázati bevételnek pedig 23 százaléka. Ezek az arányok nagyjából hasonlóak minden évben, csupán a nominálér-

tékük emelkedik jelentősen. Ha a pályázási sikerességüket nézzük, 2005-ben pályázati bevétellel mindössze 22 százalékuk rendelkezik, ami a legalacsonyabb a civil szektorban, ellenben a pályázatokat nyert szervezetekre jutó pályázati bevétel átlaga a legnagyobb, több mint 8 millió forint (3,4 millió volt a szektor egészének átlaga).

A nonprofit szektorba érkező külföldi forrásból származó bevételek tekintetében a Magyarországra érkező külföldi állami szervtől, intézménytől vagy programból részesülő szervezetek 22 százaléka gazdaságfejlesztő vagy munkaerő-piaci civil szervezet, 2005-ben 3,3 milliárd forintot kaptak ebből a forrásból, ez a szektorba érkező külföldi források 19 százaléka. Ez az összeg elsősorban pályázati úton került a gazdaságfejlesztő illetve munkaerőpiaci szervezetekhez. A külföldi nonprofit szektorból érkező források esetében sokkal alacsonyabb a részesedésük, mindössze 5 százalék.

3. ábra. Egy szervezetre jutó bevétel átlaga (millió Ft) és a gazdasági célú szervezetek részesedése az összbevételből

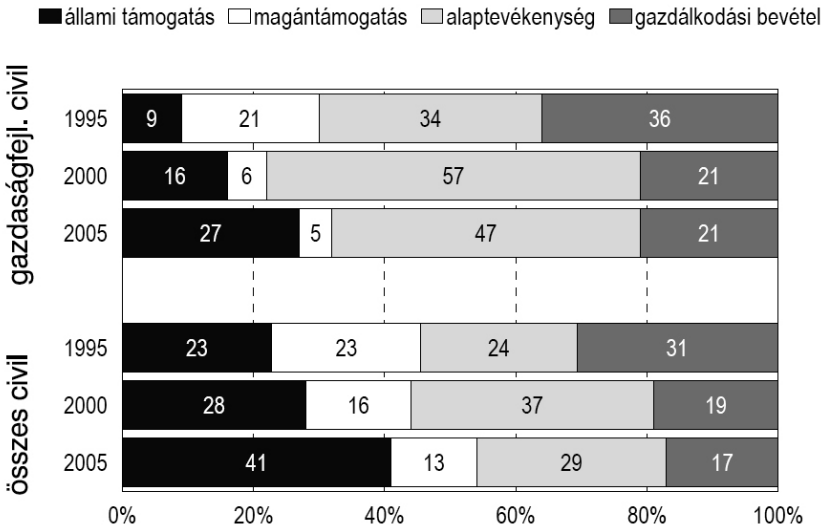

Csak a bevétellel rendelkező szervezetekre számítva.

Forrás: KSH:

A bevételi szerkezetük ennek megfelelően jelentősen eltér az szektor egészétől (4. ábra). Bár az állami támogatás részaránya esetükben is emelkedik, csakúgy, mint a civil szektor egészében, de sokkal kisebb részarányt jelent bevételükben, 1995-ben 9 százalékot, 2005-ben pedig 27 százalékot, ami figyelemre méltó növekedés. Ezzel szemben a civil szektor egészét tekintve az állami támogatás 41 százalék. Ezzel párhuzamosan érezhető a magántámogatások erős csökkenése, bár a gazdaságfejlesztő és munkaerőpiaci szervezeteknél ez nem számottevő arány (5 százalék csupán), ellenben az alaptevékenység bevétele (pl. szolgáltatási díjak, átruházott hatáskörben szedett díjak igazolások kiállítása stb.) a domináns esetükben, s a gazdasági tevékenység bevétele is átlag feletti.

4. ábra. Gazdasági és munkaerő-piaci civil szervezetek bevételi szerkezete

Forrás: KSH.

2.3 KAPCSOLAT AZ ÁLLMMAL

A gazdasági fejlődés elősegítése, a foglalkoztatás bővítése, a munkaerő-piaci esélyegyenlőség megteremtése bármennyire is az állami- és a gazdasági szektor tágan értelmezett feladatának tűnik, ezen feladatok megoldásában mégis nagy szerepük van a nonprofit szervezeteknek is.

A foglalkoztatási célú szervezetek helye és szerepe nem munkaerő-felszívás, mint ahogy sokan azt az elmúlt másfél évtizedben Magyarországon félreértették, hanem az Európai Unió irányelvei alapján is egyértelműen a szociális feszültségek csökkentése és a gazdasági növekedés biztosítása. A demográfiai problémákkal terhelt Európa egyik esélye pont az lehet, hogy olyan gazdasági alternatívát nyújt, amely felveszi a versenyt a (nem elsősorban észak-, sokkal inkább dél-) amerikai gazdasági fejlődés ütemével, valamint eséllyel ered az ázsiai országok nyomába. Ez persze meglehetősen szerves és összetett probléma, aminek megoldására nem feltétlenül a nonprofit szektor hivatott, mégis: tágan értelmezve az egyik legfontosabb szereplőnek tekinthetők a civil szervezetek ebben a rendszerben.

A foglalkoztatási célú civil szervezetek Magyarországon, ahogy azt az OFA-programok monitoring elemzése is bizonyítja, hagyományosan nem elsősorban innovatív projektek lebonyolításában, munkaerő-piaci és foglalkoztatás fejlesztésekben voltak érdekelték, hanem kényszerű munkaadóként alkalmazták a munkaerőpiacról kihullott, hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportok tagjait. A stratégiai cél az így felhizlalt szervezetekkel az volt, hogy eséllyel induljanak az európai uniós források megszerzéséért, legyen egy olyan erős, de egyben

nagy tapasztalattal bíró réteg a civil szektoron belül, amely a gazdaság és a foglalkoztatottság fejlődésének elősegítésére hivatott.

Ez a feladat azonban messze áll azoktól az elvi céloktól, melyek a civil szektort éppen civil szektorra teszik. Ugyanakkor tevékenységük mindezekkel együtt sem lebecsülendő, hiszen a munkanélküliség akut enyhítésében tényleges szerepet vállalnak a kilencvenes évek közepétől.

Továbbá a foglalkoztatási célú civil szervezetek forrásait vizsgálva arra a nem meglepő következtetésre jutunk, hogy ezt a feladatot az állam is fontosnak tekinti, hiszen a többi nonprofit célterületre kiírt pályázati források összege arányosan jóval kisebb, mint amennyit az ilyen típusú szervezetek megszereztek az elmúlt tíz évben. Az eredmény nem meglepő, hiszen a kilencvenes évek eleji munkanélküliség robbanásszerű megjelenése a kormányzati, rendszerváltási politika megítélésre is hatással volt, melyet az állam minden módszerrel próbált kezelni. Az önkormányzatok is ugyanebben a cipőben jártak, éppen ezért sorra alakították meg és támogatták a saját foglalkoztatás-fejlesztési célú (kezdetben gyakorlatilag közmunkaprogramokat lebonyolító) intézményeiket és szervezeteiket. (MAHLER, 2005)

A változás szele azonban nem hagyta érintetlenül a foglalkoztatási célú civil szervezeteket sem. Napjainkra a pályázati források átstrukturálódtak, a hagyományos közmunkaprogramok átalakultak, a pályázati kiírásokban megjelent az igény a komplexebb, tényleges fejlesztő típusú programokra, amelyeket az OFA, az utóbbi időben pedig az Európai Szociális Alap támogatott. Megjelent az igény az erős partnerségen alapuló együttműködésekre, melyben a korábbi alapítók (önkormányzatok, önkormányzati társulások) igyekeztek a szervezetek segítségére. Napjainkra a foglalkoztatási célú civil szervezetek elmondhatják magukról, hogy több ezer pályázatban vettek részt az elmúlt évtizedben, és szakmailag, valamint forrásaikat tekintve is megerősödtek. Ugyanakkor számuk viszonylag alacsony maradt.

2.4 KAPCSOLAT AZ ÜZLETI SZEKTORRAL, A FOGLALKOZTATÁSI CÉLÚ CIVIL SZERVEZETEK HELYZETE

A statisztikai adatok alapján kb. 200 foglalkoztatási célú civil szervezet működik az országban, ami meglehetősen kevésnek tűnik, ráadásul amíg a civil szervezetek száma 1997–2003 között növekedett, a foglalkoztatási célú szervezeteké valamelyest csökkent. A SZITI Szociális Egyesület által végzett kutatás⁶ viszont tovább cizellálja ezt az adatsort. A telefonos megkeresést követően az elérhető 254 szervezetből mindössze 132 intézménynél tudtunk sikeres interjút végezni. Ez már önmagában is fontos jelentőséggel bír. Valószínűsíthető ugyanis, hogy az összes foglalkoztatási célú civil szervezetnek mindössze a fele az, amely ténylegesen is működik, és közhasznú feladatot lát el.

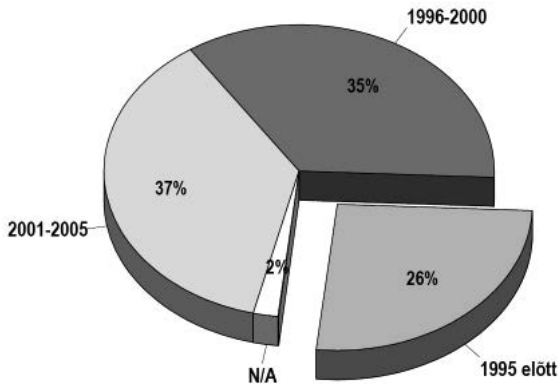
A kutatás célja az volt, hogy feltárjuk milyen potenciállal bírnak ma ezek a szervezetek, milyen fejlődési cikluson mentek keresztül, és milyen lehetőségek birtokában vannak. Ennek fényében kérdeztük őket jelenlegi helyzetükről, forrásszerzési stratégiájukról, tevékenységeikről, terveikről.

A szervezetek napjainkban már nem csak tényleges álláskeresővel, foglalkoztatással nyújtanak segítséget a hozzájuk fordulóknak, hanem a tág értelemben vett fejlesztési programok megvalósítását is feladatuknak érzik és folyamatosan végzik. Ez elsősorban két dimenzió

mentén különül el, egyrészt vagy célcsoport orientált (pl. roma, hátrányos helyzetű, stb.), vagy pedig feladat orientált (pl. közmunka, álláskeresés, pályázatírás, oktatás, stb.) tevékenységet végeznek, és így próbálják saját működésüket is definiálni.

A megkérdezett szervezetek szinte mindegyikének (95 százalék) működése folyamatos, azaz egy jól megalapozott szektorról beszélhetünk. A stabilitás szempontjából fontos továbbá az időtényező vizsgálata. A megkérdezett szervezetek között nagyjából egyenlő arányban találunk régi (évtizedes múltra visszatekintő) tíz évnél fiatalabb, illetve viszonylag új (2001–2005 közötti) alapításúakat (5. ábra). Jogi formájukat tekintve az első időszakban főleg az alapítványi és közalapítványi forma dominált, míg a második és harmadik időszakban előtérbe kerültek az egyéb társadalmi szervezetek, valamint a közhasznú társaságok is, mint népszerű jogi formák a foglalkoztatási célú civil szervezetek körében. Érdekes eredményként könyvelhető el az is, hogy a a szociális gazdaság nemzetközi trendjeibe jól illeszkedő szociális foglalkoztatási célú szervezetek az utóbbi néhány évben váltak népszerűvé Magyarországon.

5. ábra. A szervezet alapítási éve

Forrás: SZITI Szociális Egyesület, 2006.

A legtöbb szervezet működési hatóköre egy-egy településre vagy megyére koncentrált, az ennél nagyobb léptékű szervezetek aránya az összes megkérdezett egyharmada. Célcsoport tekintetében vegyes a kép (1. táblázat), bár a megkérdezettek majdnem fele valamilyen etnikai kisebbséget jelölt, de minden harmadik a fiataloknak, pályakezdőknek is segítséget nyújt. Érdekes még kiemelni az idősebb munkavállalókat, a nőket, és az alacsony iskolai végzettségűeket, mint releváns célcsoportot.

1. táblázat. Van-e olyan célcsoport, amelyre megkülönböztetett figyelmet fordít az Önök szervezete?

	N	%*
1. Etnikai kisebbség tagjai	57	43,5
2. Fiatalok, pályakezdők	47	35,6
3. 45 év feletti, idősebb munkavállalók	33	25,0
4. Alacsony iskolázottságú emberek	28	21,2
5. Nők	28	21,2
6. Nagycsaládosok	27	20,6
7. Fogyatékkal élők	26	19,8
8. Munkanélküliek	25	18,9
9. Szegények, hajléktalanok	25	18,9
10. Nyugdíjasok	19	14,5
11. Hátrányos helyzetűek (általában)	16	12,1
12. Csökkent, megváltozott munkaképességűek	11	8,3
13. Egy szakmai csoport vagy egy konkrét intézmény dolgozói (pl. közalkalmazott, gyógyszerári dolgozó, iskola)	10	7,6
14. Diplomások	7	5,3
15. Más célcsoport (pl. szenvedélybeteg, szociálisan rászoruló, gyesen lévő, bevándorló, falun élő)	8	6,1

*) Az összes megkérdezett 132 intézmény százalékában számolva. Mivel egy szervezet többféle választ is adhatott, az összes válasz meghaladja a 100%-ot.

Forrás: SZITI Szociális Egyesület, 2006.

Az eredmények tükrében vizsgálva a nonprofit szervezetek ezen csoportjához tartozók tagjainak kereslet-kínálat jellemzőit, azt mondhatjuk, hogy akik támogatásért fordulnak hozzájuk, nagy valószínűséggel meg is kapják az igényelt szolgáltatást.

A forrásszerzés kiemelt jelentőségű probléma az egész civil szektorban, nincs ez másként a foglalkoztatási célú szervezetek körében sem, annak ellenére, hogy a támogatási források meglehetősen bőkezűen bántak a szegmessel. A korábbi gyakorlatot alátámasztják a felmérés eredményei (2. táblázat), ugyanis támogatóként a szervezetek legtöbbször a saját tagságon kívül a helyi önkormányzatokat, minisztériumokat jelölte meg. Együttműködések tekintetében a helyzet szintén hasonló, az önkormányzatok jelentik a civil szervezetek legfőbb partnereit, további kapcsolatokat elsősorban más nonprofit szervezetekkel, vállalkozásokkal, minisztériumokkal és szociális intézményekkel építettek ki a megkérdezettek. Ide kapcsolódik még az ernyőszerkezeti tagság is (6. ábra), melyet a csatlakozók kétharmada sikeresnek, eredményesnek tekint.

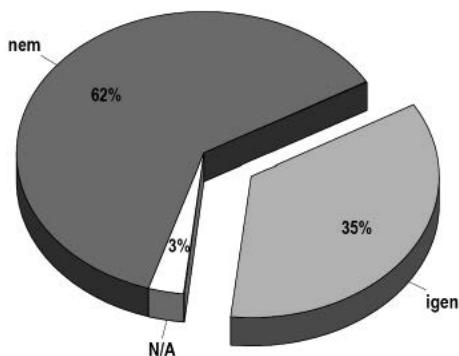
2. táblázat: Kik támogatják az Önök szervezetét céljaik elérésében?

	N	%*
1. Helyi önkormányzat	76	61,3
2. Tagok	78	60,0
3. Kormány, minisztérium	64	49,2
4. Ismeretlen állampolgárok az SZJA 1%-ával	49	37,7
5. Egyéb nevesített magánszemélyek	37	28,5
6. Nonprofit szervezetek	29	22,3
7. Vállalatok, vállalkozások, bankok	27	20,8
8. Költségvetési intézmények	28	21,5
9. Külföldi szervezetek	9	6,9
10. Egyház, vallási szervezetek	5	3,8
11. Politikai szervezetek, érdekképviselők	3	2,3
12. Más szervezetek	7	6,5

*) Az összes megkérdezett 132 intézmény százalékában számolva. Mivel egy szervezet többféle választ is adhatott, az összes válasz meghaladja a 100%-ot.

Forrás: SZITI Szociális Egyesület, 2006.

6. ábra. Ernyőszerkezeti tagság

Forrás: SZITI Szociális Egyesület, 2006.

A kutatások azt mutatják, hogy források és infrastruktúra tekintetében a szegmens nagyon erős (3. és 4. táblázat). Bár összehasonlító vizsgálat nem áll rendelkezésre, de korábbi civil szervezeti kutatási eredmények alapján azt mondhatjuk, és ezt a forrásszerzési tendencia is bizonyítja, hogy más célterületen működő társaikhoz képest a foglalkoztatási célú civil szervezetek kiemelkedő háttérrel bírnak. Ez megmutatkozik eredményességükben is, melynek megítélése eleve pozitív a szervezetek döntő többségénél (84 százalék), valamint eredményességük hatékonyságának javulásában (92 százalék szerint javult vagy nem változott).

3. táblázat. Szervezetük rendelkezik-e a következőkkel? Ha igen: milyen formában?

	Nem rendelkezik vele	Rendelkezik vele, és/de...			Együtt
		saját tulajdonukban van	de csak bérlik	nem saját, csak ingyen használják	
Telefonnal	16,8	62,6	84	12,2	100,0
Számítógéppel	22,1	664	1,5	9,9	100,0
Önálló irodával	23,7	22,1	41,2	13,0	100,0
Internettel	32,1	58,8	1,5	7,6	100,0
Fénymásolóval	344	56,5	2,3	6,9	100,0
Telefax-szal	374	49,6	4,6	84	100,0
Gépjárművel	49,6	45,0	2,3	3,1	100,0
Önálló épülettel	51,2	18,6	264	3,9	100,0

Forrás: SZITI Szociális Egyesület, 2006.

4. táblázat. Az Önök 2005-ös bevétele milyen nagyságrendű volt, vagyis mennyi pénzzel gazdálkodtak?

	N	N	%
Nem válaszolt a kérdésre:	41		
Nem volt bevétele:	34	34	37,3
1 millió alatt	17	17	18,6
1-75 millió között	18	18	19,7
75 millió fölött	22	22	24,1
Összesen	132	91	100,0

Forrás: SZITI Szociális Egyesület, 2006.

3. VÁRHATÓ TRENDK

A gazdaságfejlesztési és munkaerő-piaci szervezetek jövője szempontjából kiemelkedően fontos kérdés az állami szabályozórendszerek működése. Jelenleg ezen szervezetekre korántsem egységes a vonatkozó jogszabályi környezet, bizonyos szervezeteknek kiemelt feladatokat és jogosítványokat biztosít a jogalkotó, némely szervezetek a gazdasági törvény, mások a polgári törvénykönyv alapján, megint mások a kamarai törvény szerint jönnek létre és működnek, de ezen szervezetek egységes jogi szabályozása nem is lehetséges.

A szociális gazdaság szereplőit európai viszonyrendszerbe helyezve az európai szociális modell közös értékrendet tükröz, amely a társadalmi igazságosság, az egyenlőség, a szolidari-

tás, a szabadság és a demokrácia megőrzésére, valamint az emberi jogok tiszteletben tartására épül. A gazdaságfejlesztő, településfejlesztési célú valamint munkaerőpiaci szervezetek és érdekképviselők e modell magyarországi implementációjának legfontosabb szereplői lehetnek a jövőben, amennyiben működési feltételeik, technikai és humán infrastruktúrájuk tovább erősödik valamint a jelenleginél sokkal erősebb társadalmi ellenőrzés mellett működnek. Ez utóbbi feltétel nélkül féltő, hogy a közösségi érdekek helyett pusztán egy-egy döntéshozói csoport vagy ágazati képviselő érdekei mentén tevékenykednek csupán.

Ezek a szervezetek a 2007-2013 közötti időszakban várhatóan igen jelentős forrásfelvételké válhatnak, mind a II. Nemzeti Fejlesztési Terv operatív programjaihoz, mind pedig a közvetlen brüsszeli pályázati forrásokhoz való kapcsolódásuk tekintetében sokkal nagyobb sikerekre számíthatnak, mint a civil szektor átlaga. Ennek oka, hogy a 2000-2006 közötti időszakban többségük már rutint szerzett az EU által megkívánt projekttervezési és programmenedzsment módszerek tekintetében, sikeres GVOP, HEFOP, AVOP és ROP pályázatokon vannak túl, humán erőforrásuk, a programokhoz szükséges önerő is jóval nagyobb arányban áll rendelkezésükre, mint a civil szektor hazai átlagának.

Az utóbbi években egyre több jel mutat arra, hogy az Európai Bizottság és a nonprofit szféra közötti kapcsolat a jövőben nem lesz olyan szoros, mint eddig volt, és a szektor számára elérhető források, főleg a kisebb szervezeteknek nyújtott támogatások drasztikusan csökkenni fognak. A 2002-ben meghozott Európai Tanács rendeletek, amelyek az Unió költségvetésére vonatkozóan új pénzügyi szabályokat vezettek be, egyenesen kizárták a támogatásra jogosultak köréből azokat a szervezeteket, amelyek nem rendelkeztek a szükséges adminisztratív háttérrel, szervezettel, szofisztikált szabályzatokkal vagy anyagi erőforrásokkal, a jogosult kisebb szervezetek pedig a jelentkezéssel járó költségek, erőfeszítés és az elért eredmény közötti aránytalanság miatt hajlanak a távolmaradásra⁷ (ZUGOR, 2006).

A probléma az, hogy a rendeletek csak kevésbé, vagy egyáltalán nem veszik figyelembe a kisebb civil szervezetek speciális jellemzőit, lehetőségeiket és anyagi erőforrásaikat. Sok civil szervezetnek nincsen ideje vagy megfelelő anyagi erőforrása, amelyet a komoly adminisztrációra, vagy a rendeletek által előírt pályázati menedzsmentre fordíthatna, vagy megfelelő anyagi háttere, amely a gyakran ismétlődő auditokhoz, illetve a banki garanciához szükséges. Ebben a vonatkozási rendszerben a gazdaságfejlesztő és munkaerőpiaci szervezeteket felértékelődnek, mint a strukturális alapok potenciális partnerei, s bár a rendeletek jelenleg túlságosan is differenciáltan kezelik az egyes alapok munkájába és közösségi programokba partnerként bevonható különböző típusú szervezeteket, várhatóan a 2007–2013 közötti időszakban a gazdaságfejlesztő, településfejlesztő és munkaerő-piaci szervezetek ennek csak az előnyeit fogják látni, s a magyarországi nonprofit szektoron belüli erőforrás koncentráció tovább folytatódik a szervezetek fokozottabb előtérbe kerülésével.

Míndez várhatóan azzal is jár, hogy a hazai civil szektoron belül a konfliktusok erősödni fognak, s még az Unióban minden területen alkalmazott magasabb és koherensebb standardok mellett sem történhet meg a civil társadalom szélesebb körű bevonása kapacitásfejlesztés nélkül. E helyi kapacitásépítésben is fontos szerepük lesz a gazdaságfejlesztő, településfejlesztő és munkaerő-piaci szervezeteknek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A. Gergely András (1993): *Urbanizált méhkas, avagy a helyi társadalom*. Budapest: MTA PTI – Akadémiai Kiadó.
- Foley, Michael W. and Bob Edwards (1996): „The Paradox of Civil Society.” *Journal of Democracy* (No.3):38–52.
- Frey Mária (2005): Szociális gazdaság, alternatívák a munkahely-teremtésben, a szociális munkahely-teremtő szektor.
- Hansmann, H. B. (1987): Economic Theories of Nonprofit Organization. In: Powell, W. W. (ed.): *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press.
- Held, David (1987): *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Howard, Marc M. (2002): The Weakness of Postcommunist Civil Society. *Journal of Democracy* 13, pp. 157–169.
- KSH 2003: Nonprofit szervezetek Magyarországon. Módszertan. Budapest: KSH, 2003.
- Mahler Balázs (2005): Pályázatok civil szervezeteknek 1995–2005. In: *Civil Szemle* 2005/3
- Mendelson, Sarah and John Glenn (2000): *Democracy Assistance and NGO Strategies in Post-Communist Societies* (2000) Carnegie Endowment Working Papers 08.
- Mendelson, Sarah and John Glenn (eds.) (2002): *The Power and Limits of NGOs*. New York: Columbia University Press.
- Putnam, Robert (1993): „The Prosperous Community. Social Capital and Public Life.” *The American Prospect* (No.13):35–42.
- Putnam, Robert (2000): *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Skocpol, Theda (1996): „Unravelling from above.” *The American Prospect* (No.25):20–25.
- Weisbord, B. A (1977): *The Voluntary Non-profit Sector: An Economic Analysis*. Lexington, Mass.: Lexington Books
- Zugor Zsuzsanna (2006): A civil szektor részvétele az Európai Unió közösségi kezdeményezéseiben. In: Domokos Tamás (szerk) (2006): *Oktatási segédanyag a helyi közösségi kezdeményezések fejlesztéséhez*. KDRFÜ.

JEGYZETEK

- 1 Csak utalnánk arra, hogy ezen szervezetek többsége szervezeti formájából fakadóan ki van zárva pl. a Nemzeti Civil Alapprogramból illetve a helyi önkormányzatok civil rendeletei sem vonatkoznak rájuk, ellenben éppen az alapítói szerepvállalás és a betöltött funkciók miatt többször jogszabályban rögzített előnyökhöz jutnak.
- 2 Ez alól csak a szakszervezetek és bizonyos ágazati szövetségek vagy szakszervezetek képeznek kivételt ám ezek is elsődlegesen az állampárt befolyása alatt álltak.
- 3 Ennek jó példáját adják az utóbbi időszak önérdékű vasutas sztrájkjai, a gyógyszerész kamara fellépése a gyógyszerforgalmazás kérdésében vagy éppen az orvosi kamara egészségügyi reformmal kapcsolatos határozott állásfoglalása.
- 4 International Classification of Nonprofit Organization.
- 5 Nonprofit Szervezetek Osztályozási Rendszere (NSZOR).
- 6 A kutatási programot az Nemzeti Civil Alapprogram támogatta, a fejezetben szereplő összefoglalás a kutatási beszámoló felhasználásával készült. A teljes kutatási beszámoló megtalálható a www.echosurvey.hu internetes oldalon.
- 7 Ezek a lépések oda vezettek, hogy az európai civil szféra általában elvesztette a bizalmát a Bizottságban, a magyarországi civil szektort pedig teljesen felkészületlenül érte a brüsszeli adminisztrációs kényszer, és a szervezetek túlnyomó többségét már a pályázat maga elriasztja.

KULTÚRA SZEGMENS

SZUBKULTÚRÁK — A CIVIL SZEKTOR

KULTURÁLIS SZEGMENSÉNEK ÉRTÉKELÉSE

A CIVIL ÉVES JELENTÉSBEN¹

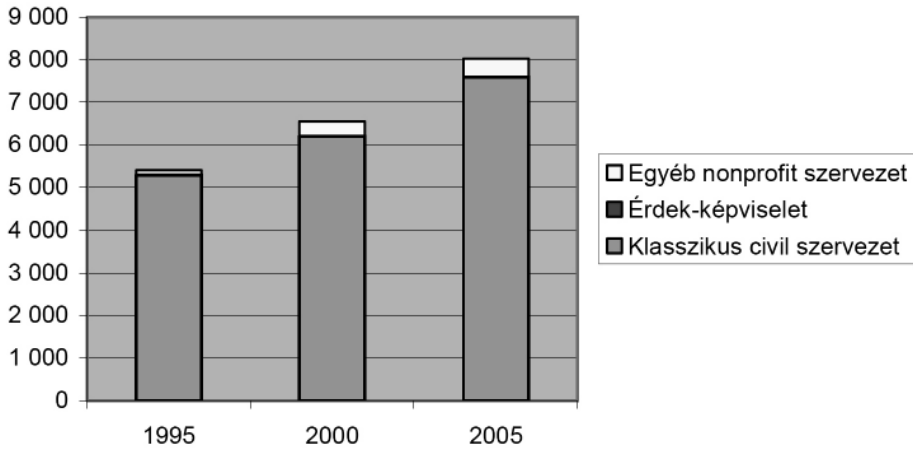
Cziboly Ádám

■ I. KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG — AZ ELMÚLT ÉVTIZED FOLYAMATAI, ALAPADATOK, ALAPVONÁSOK

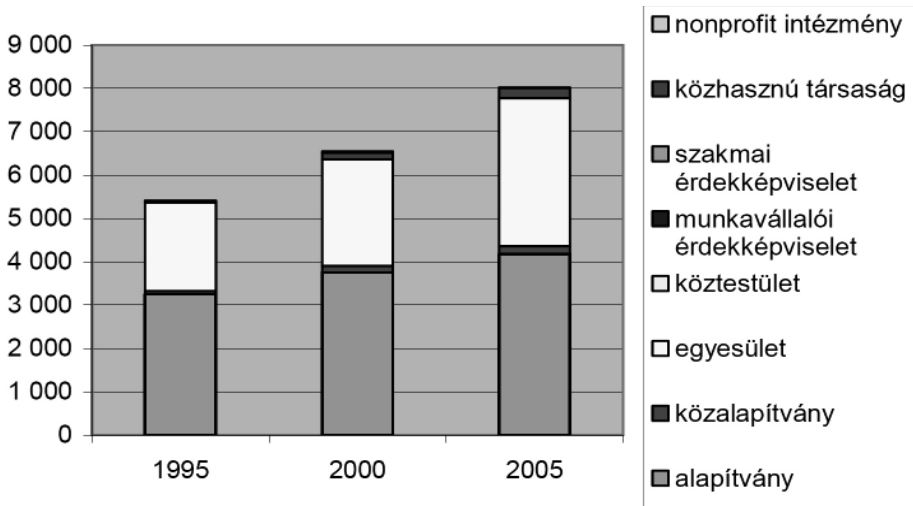
■ *Statisztikai elemzés.* 2005-ben a KSH adatai szerint összesen 8023 kulturális területen működő civil szervezet volt, ez az összes bejegyzett civil szervezet 14%-át jelentette. A tizenegy tematikus szegmens közül a kulturális szegmens a negyedik legnagyobb volt. Az elmúlt tíz év alatt a kulturális szegmens növekedése követte a civil szektor lassú növekedését: 1995-ben 5411 szervezet, 2000-ben 7120 szervezet tartozott a területhez (1. táblázat). Az elmúlt tíz év alatt a kulturális szegmens mindig az első öt legnagyobb között volt.

Az alapítványi forma már 1995-ben is kedveltebb volt, mint az egyesületi, de az elmúlt tíz évben az egyesületek számának jelentős növekedését látjuk (2. táblázat). Amíg 1995-ben másfélszer annyi alapítvány, mint egyesület működött, addig 2005-re már az alapítványok és az egyesületek aránya közel egyenlő (4179 alapítvány, 3416 egyesület). Az állami szektor kiemelt jelenlétét mutatja, hogy a kulturális szegmens mind a közalapítványok, mind a kht-k számát tekintve az elmúlt évtized alatt folyamatosan dobogós helyen volt. (Ezt a ténytet tartjuk szem előtt, amikor később a szegmens finanszírozását tekintjük át.)

1. táblázat. A kulturális szervezetek száma szervezeti jelleg szerint

2. táblázat. A kulturális szervezetek száma szervezeti forma szerint

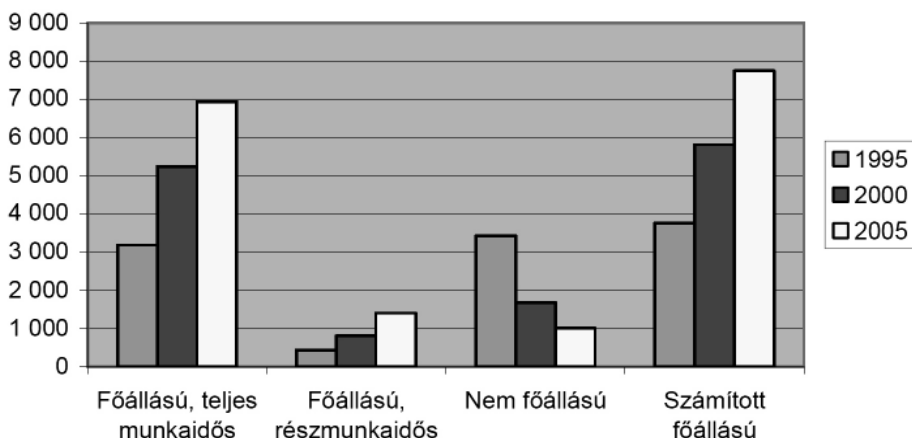
A kulturális civil szervezetek több mint 30%-a Budapestre koncentrálódik, és csak kevesebb, mint 20% működik községekben (3. táblázat). Ez azonban nem a szegmens jellegzetesége, hanem a teljes magyar civil szektor főváros-centrikusságát tükrözi. A vidéki szervezetek területi eloszlása nagyjából egyenletes.

2005-ben a szegmens bevételeinek eloszlása az alábbiak szerint alakult: 54,1% érkezett állami támogatásból, 11,5% magánadományokból, 23,7% az alaptevékenység bevételeiből, 78% gazdálkodásból és 2,9% egyéb saját bevételből.

A szegmens összkiadása 109 milliárd forint körül volt, ami az alábbiak szerint oszlott meg: 44 milliárd eszközbeszerzésre és szolgáltatásokra, 23 milliárd személyi kifizetésekre és járulékokra, 42 milliárd mások támogatására ment el. Ebből 34 milliárd volt továbbosztott pénz: 3 és fél milliárd magánszemélyekhez, 30 és fél milliárd szervezetekhez jutott. (Valószínűsíthető, hogy ebben nagy részt vállaltak a szegmensen belül továbbosztó szerephez jutó közalapítványok.)

Az összes kulturális szervezet 13%-a foglalkoztatott csak főállású munkatársat (6. táblázat), ám ez az alacsony arány általánosan is jellemző az egész szektorra. Ez az 1040 szervezet összesen 7735 számított főállású munkatársat foglalkoztatott, vagyis szervezetenként átlagosan 7-8 főt. Az éves átlagkereset 1 859 000 forint volt.

6. táblázat. A kulturális szervezetek által foglalkoztatottak száma

Strukturális elemzés. Szembetűnő, hogy nincs olyan ernyőszervezet, amely a kulturális civil szervezeteket akár csak részben tömörítené. Ez a civil szféra kulturális szegmensének egyik legfontosabb tulajdonságából következik: ezen a területen tevékenykedő legtöbb szervezet önmeghatározása elsősorban kulturális-művészeti, és csak másodsorban civil. A civil működési formát a legtöbben kényszerből választják, szükséges muszájból ahhoz, hogy kulturális-művészeti tevékenységük jogi kereteket kapjon (ad absurdum ahhoz, hogy támogatások igénylésére váljanak jogosulttá).

A teljes kulturális szegmensnek nincsen egyetlen olyan összefogó ernyőszervezete sem, amilyenből a szociális vagy a zöld területeken többet találunk. A speciális alterületek sem a jogi forma, hanem a kulturális-művészeti ág mentén szerveződnek. A Magyar Színházi Társaság² tömörít magánszemélyeket, gazdasági társaságokat, állami vagy önkormányzati fenntartású kőszínházakat és civil szervezeteket egyaránt. Még a jóval speciálisabb profilú Független Színházak Szövetsége³ (amely a kőszínházi struktúrán kívüli színházi csoportokat gyűjti egybe) is befogad gazdasági társasági háttérrel, vagy jogi személyiség nélkül működő alkotócsoportokat.

Hasonló szerveződést találunk valamennyi egyéb területen: még a legspeciálisabb alterületeken sincsenek tisztán civil ernyőszervezetek.

Mivel a kulturális szegmens szereplői számára a civil létforma gyakran kényszer, és nem telik meg olyan tartalommal, mint pl. a szociális vagy zöld szervezetek esetében, ezek a szervezetek szinte teljesen távol maradnak a civil szektor rendezvényeitől, önszerveződéseitől. Egy-egy civil tematikájú konferencián, képzésen nagyon kevés a kulturális szereplő, ha egyáltalán akad. Nyílt társadalmi vitákhoz nagyon ritkán szólnak hozzá kulturális civilek (gyakran ezekről nem is tudnak), az Új Magyarország Fejlesztési Terv, valamint az operatív programok és az akciótervek véleményezése úgy zajlott le, hogy a hozzászólók között ötnél kevesebb kulturális szervezet volt.

2. KULTURÁLIS KÖRKÉP — ESEMÉNYEK, KEZDEMÉNYEZÉSEK, SIKEREK ÉS KUDARCOK

Ha a magyar kulturális szektort egyetlen szóval kellene jellemezni, az ez lenne: sokszínű – mind kínálatában, mind minőségében, mind szervezeti fejlettségében. Kínálat tekintetében igen széles a spektrum: az előadóművészet széles tárházától (tánc, színház, báb, zene, pantomim, cirkus, stb.) az irodalmon és a képzőművészetben (festészet, szobrászat, grafika, multimédia, stb.) át a kulturális örökségig, műemlékvédelemig, kultúrpolitikáig, interdiszciplináris területekig terjed – a teljes listára jelen cikk korlátai nem lennének elegendőek. A magyar kulturális élet európai viszonylatban is annyira széleskörű és színes, hogy az egy év alatt végbement változásokat bemutatni képtelenség, abból kulcseményeket kiemelni csak önkényesen lehet.

A jogi személyiségű háttérrel nem rendelkező egyéni alkotótól a kiemelt állami normatív támogatásban részesülő nemzeti intézményekig teljes a skála. A civil szegmens ebben nem egyértelműen középen helyezkedik el, hanem teljes vertikumában lefedi ezt a skálát: az olyan „egyszemélyes szervezetektől”, akiket épp csak a jogi személyiség választ el az egyéni alkotótól (de pénzmozgással már nem rendelkeznek) a milliárdos nagyságrendű állami támogatással bíró kht-ig mindent találunk. Éppen ezért a teljes szegmensről átfogó képet adni nagyon nehéz – valamennyi statisztikai mutató mögött fontos látnunk a sokszínűséget, azzal együtt, hogy „átlagos” szervezet igazából nincs is, csak olyan, akiknek a mutatói valahogyan a statisztikai átlag köré esnek.

A statisztikai átlag két oldalán nagyon egyenlőtlen arányokat találunk: az alacsony számú „nyertesre” nagyon magas számú kisszervezet jut. Egy hasonlattal élve: a méreletet az egyik oldalról néhány száz nagyobb kő, a másik oldalról egy nagy zsák apró kavics tartja egyensúlyban. Az ország kulturális civil szegmensét nagyrészt ezek a „kavics-szervezetek” alkotják, akik túlnyomó többségben helyi szinten, közművelődési feladatokat ellátva működnek, vagy valamilyen helyi kulturális csoportosulás (pl. kórus, néptánc csoport, alkotókör) számára nyújtanak jogi hátteret. A sok kis szervezet összességében az ország „grassroot” szintű kulturális apportját alkotja, és igen csekély erőforrásokból a szegmens munkájának jelentős részét végzi – ahogyan azt láttuk a fenti, és látni fogjuk a későbbi statisztikákból is.

Állami oldalról a legfontosabb változás, hogy 2006-ban az új kormány megalakulásával a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma újra összevonásra került az Oktatási Minisztériummal, és az újonnan létrejött Oktatási és Kulturális Minisztériumban a teljes hazai kulturális igazgatás a kulturális szakállamtitkár irányítása alá került, aki mellett négy másik szakállamtitkár is dolgozik még. Közülük egy, a nemzetközi szakállamtitkár szintén nagyrészt kulturális együttműködésekkel foglalkozik, ezzel együtt a minisztériumban nagyobb hangsúlyt kapott az oktatási terület.

A nemzetközi területről Pécs Európa Kulturális Fővárosa előkészítő programsorozatát emelnénk ki, amelyben több pécsi székhelyű civil szervezetnek is jutott szerep. 2006-ban számos európai országban voltak magyar vonatkozású kulturális események: Varsóban, Prágában, Brüsszelben, Tallinnban, Stuttgartban, New Yorkban és Delhiben is számos színvonalas program futott, hogy csak a legkiemelkedőbbeket említsük. A nemzetközileg kimagasló sikereket elérő civil szervezetek közül az alapítványi háttérrel működő Krétakör Színház⁵ említenénk meg, akik 2006-ban is számos külföldi fesztiválon szerepeltek kiemelkedő sikerrel.

3. KULTURÁLIS IPAR — A SZEGMENS SZOLGÁLTATÁSAI, KÖZHASZNA, ÖNKÉNTESSÉG

Szolgáltatások. A kulturális szegmens szolgáltatásai az alaptevékenységből fakadóan elsősorban a kultúrára és művészetekre fogékony magánszemélyeknek szolt, ugyanakkor több szervezet szolgáltatása terjedt ki üzleti és állami szervezetekre is. A KSH 2005-ös adatai azt mutatják: a szegmens bevételeinek kb. negyede (23,7%), picit több mint 30 és fél milliárd forint alaptevékenységből származott. Emellett gazdálkodásból származott 78%, azaz tízmilliárd forint. 615 szervezet nyújtott szolgáltatást állami vagy önkormányzati szervek részére, az ebből származó bevétel több mint ötmilliárd forint volt. Fontos megjegyezni, hogy az állami szektor számára szolgáltatók között igen magas az „egyéb nonprofit szervezetek” (így a közalapítványok és kht-k) aránya.

Közhasznúság. A szervezetek közel 60%-a rendelkezik közhasznú, 7%-a kiemelkedően közhasznú státussal, a közhasznú szervezetek között kétszer annyi alapítványt, mint egyesületet találunk (2000-ben még csaknem háromszoros volt a különbség). Amíg az alapítványok háromnegyede, addig az egyesületeknek csak a fele szerezte meg 2005-re a közhasznúsági státust.

Érdemes elgondolkodnunk azon, mi lehet ennek a hátterében. A kulturális tevékenység és a kulturális örökség megóvása jogosít a közhasznú státus megszerzésére, a státust a bíróság az alapszabály/alapító okirat alapján szinte automatikusan megadja, és a közhasznú státus ma már a legtöbb pályázatnál elengedhetetlen feltétel – ezzel együtt a szervezetek több, mint harmada nem szerezte meg. Ebből arra kell következtessünk, hogy a szervezetek harmada vagy nem folytat valós (közhasznú) tevékenységet, vagy az alapvető jogi szabályozásnak sincs tudatában.

Önkéntesség. A KSH adatai szerint a szervezetek picit több, mint fele (52,6%) rendelkezett önkéntes segítővel, összesen 45 664 fő önkéntessel, ami azt jelenti, hogy egy-egy ilyen szervezetnél átlagosan tíz önkéntes dolgozott. Ez összesen több, mint nyolc és fél millió óra önkéntes

munkát jelentett a szegmens életében, önkéntesenként átlagosan 189 órát (több, mint 23 munkanapot!), ami hihetetlen jellege ellenére nem ugrik ki a többi szegmens mutatói közül. Az önkéntes munka több, mint hétmilliárd forintnyi megtakarítást jelentett a szektor számára.

Czike Klára és Kuti Éva egy évvel korábbi gyorsjelentése⁶ helyenként ellentmond a KSH adatainak: a harmadik leggyakoribb önkéntességi forma a segítségnyújtás oktatási, egészségügyi vagy művelődési intézmény számára (740 122 fő, az összes önkéntes 21,3%-a végzett ilyen tevékenységet). A gyorsjelentés szerint 212 231 fő önkénteskedett kulturális területen, összességében majdnem másfél millió óra időintervallumban.

A két kutatás közötti eltérés szembeötlő: amíg a KSH 45 ezer fő nyolc és fél millió órájáról ad számot, addig a gyorsjelentés ötször annyi emberről, viszont hatod annyi időről beszél. Az egy éves eltérés önmagában nem jelent magyarázatot, a különbséget valószínűleg az adja, hogy amíg a KSH adatai a szervezetek önbevallásainak összesítésén, addig a gyorsjelentés az önkéntesek reprezentatív önbevallásain alapszik. A valóság valószínűleg a két adat között van, ugyanakkor elgondolkodtató, hogy a két oldal ennyire különbözően reflektál ugyanazokra a tényekre. Úgy tűnik, a magánszemélyek számára sokkal tágabb az önkéntesség fogalma, sokkal többen élték meg saját tevékenységüket annak, mint a szervezetek – ezzel szemben a szervezetek úgy tűnik, felülbecsülik a náluk működő önkéntesek munkaidejét (az évi 23 munkanap per fő valóban kicsit túlértékeltnek tűnik.)

4. KULTÚRPOLITIKA — KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL

4.1 AZ ÁLLAM, MINT JOGALKOTÓ

A terület törvénykezésében az egyik legnagyobb előrelépés, a színházi törvény megalkotása 2006 végén indult útjára, amikor Hiller István összehívta a színházigazgatókat a Kolibri Színházban azzal a céllal, hogy párbeszédet indítson el a struktúraátalakítás és a finanszírozás, az ifjúság és a közönség, a képzés, az igazgatói kinevezések rendje és a munkajog témájában. Innen datálódik az a folyamat, amely 2007 október 1-jére társadalmi vitára bocsátott koncepcióhoz vezetett el, és amely során számos fórumon mondhatták el véleményüket nem csak a kőszínházak, de a civil háttérrel működő színházak képviselői is. Mivel a téma finanszírozást is érintett, a konzultációk nem voltak súrlódásoktól mentesek, ugyanakkor rávették a szakmát olyan konszenzusokra, öndefiníciós folyamatokra, amelyekre már évtizedekkel ezelőtt szükség lett volna. Éppen ezért a színházi törvény létrehozásának szándékát inkább pozitív kezdeményezésként értékeljük.

Ellenpontként szeretnénk jelezni, hogy a kormányzati civil kapcsolatok fejlesztésében az Oktatási és Kulturális Minisztérium teljesítménye az utolsók között van, a mai napig semmilyen nyoma nincsen a minisztérium önálló civil stratégiájának, azzal együtt, hogy ennek megalkotását 2007. augusztus 23. óta már kormányrendelet is kimondja (igaz, csak 2008-tól teszi kötelezővé).

4.2 AZ ÁLLAM, MINT HATALOMGYAKORLÓ (ÉRDEKVÉDELEM, HATALOMKONTROLL)

A Társadalmi Megújulás Operatív Program társadalmi véleményezése híven tükrözi, milyen mértékben volt nyitott az állam a civil vélemények befogadására. Az Operatív Programok közül a legnagyobb érdeklődést övező TÁMOP esetében, ahová összesen 721 javaslat érkezett, a javaslatok 68,6%-át utasították el, 2,4%-át fogadták el teljesen, 29% kapott köztes minősítést.⁷ A rendkívül alacsony elfogadási ráta mutatja, hogy a központi tervezés igen csekély mértékben enged be civil véleményt a tervezési folyamatba.

Érdekességként említjük meg, hogy a 210 oldalas TÁMOP-dokumentumban összesen 113 alkalommal szerepel a kultúra szó. (Összehasonlításképpen: a munka szó 1040, az oktatás 569, a képzés 483, az egészség 361, a foglalkoztatás 274, az iskola 251, a szociális 206, a hátrányos 204, a civil 98, az integráció 78 alkalommal szerepel. Nyilván ez az összehasonlítás nem ad objektív támpontokat, ugyanakkor mégis képet ad a szövegíró prioritási listájáról.)

4.3 AZ ÁLLAM, MINT FORRÁSBŐVÍTŐ

A KSH 2005-ös adatai szerint a szegmens bevételeinek több mint fele (54,1%), összesen 69 és fél milliárd forint állami támogatásból származott. Ezzel a szegmens a a tizenegy terület között második az állami támogatás nagyságát, negyedik az állami támogatás arányát tekintve. A statisztika azonban nem különíti el, ennek az összegnek mekkora része jutott a nagy számú egyesülethez és alapítványhoz, és mekkora része a kis számú, ám annál nagyobb költségvetésű (állami érdekeltségű) közalapítványokhoz és kht-khez.

A szervezetek kaphattak támogatást a központi költségvetéstől normatív és nem normatív úton, központi alapoktól, továbbá az önkormányzatoktól normatív és nem normatív úton. Valamennyi esetben a támogatások egy része pályázat útján, más része nem pályázati úton érkezett. Mindezt részleteiben a 7. táblázat összesíti.

7. táblázat. Különböző támogatási formák összesítő adatai

Támogatás formája	A támogatási formában részeseülő szervezetek száma (db)	A támogatási formából származó összes bevétel (mFt)	Pályázati támogatásban részeseülők száma (db)	Pályázati támogatásból származó összes bevétel (mFt)
Normatív költségvetési támogatás	122	3 779,9	39	173,1
Nem normatív költségvetési támogatás	1 194	46 286,0	878	3 238,7
Központi alapoktól kapott támogatás	1 969	5 358,9	1 781	4 406,2

Normatív önkormányzati támogatás	59	598,5	20	5,0
Nem normatív önkormányzati támogatás	2 094	12 033,6	993	1 237,6
Összesen	5438	68 056,9	3 711	9 060,6

Megdöbbenő a pályázati úton elnyert támogatások aránya a teljes kerethez viszonyítva: eszerint az összes állami és önkormányzati támogatás 13%-a, azaz tizenhárom százaléka került pályázati úton elosztásra, 87% pedig pályázaton kívül. (Összehasonlításképpen: a teljes civil szektor adatait tekintve ez az arány 14%–86%.) Az eltérés a normatív támogatások esetében még érthető, sőt a normatív támogatások között a pályázati forma alkalmazását nem is kellene elvárni (valószínűleg meghívásos pályázatokról volt szó). Az eltérés a nem normatív költségvetési támogatások esetében drasztikusan szembeötlő: a központi büdzséből a kulturális civil szervezeteknek átutalt támogatások kevesebb, mint 7%-a került pályázati úton elosztásra. Az önkormányzati nem normatív támogatásoknál sem sokkal jobb az arány: itt a teljes összeg 10%-a dőlt el (nyílt vagy meghívásos) pályázat útján.

A központi alapok statisztikai adatai mutatják, hogy a kormányzat szándéka szerint ezek a szervezetek azzal a céllal jöttek létre, hogy pályázati tevékenységet folytassanak: itt csak a teljes összeg 18%-a dőlt el nem pályázati úton. (Mint azt később látni fogjuk, még ez is érdekelhet figyelmet.) Az összes pályázati úton elnyert támogatás csaknem fele központi alpból származik. Éppen ezért szomorú, hogy a központi alapok össztámogatása a teljes évi támogatási összegen belül még a 8%-ot sem éri el.

A nem normatív költségvetési támogatások kedvezményezettjeiről csak részben található információ az OKM honlapján,⁸ az itt szereplő összegek közel sem adják ki a negyvenhat milliárd forintot.

4.4 Az ÁLLAM, MINT PÁLYÁZTATÓ

A statisztika szerint a kulturális szegmens a teljes civil szektornak juttatott pályázati támogatás 15,3%-át, csaknem tíz és fél milliárd forintot nyert el. Ezzel mind az összeget tekintve, mind arányaiban a második legsikeresebb pályázói körnek számít, csak a gazdasági szegmens előzi meg. Valójában a szervezetek több mint hatvan százaléka egy fillér sem jutott, ugyanis az összes kulturális szervezet 37,6%-a, vagyis összesen 3018 szervezet nyert csak pályázati támogatást. (Az összes sikeres pályázó civil között a kulturális szervezetek aránya 15,4%.) Ha a pályázatokon sikeresen nyert szervezetek között egyenlő arányban osztottuk volna el a kiosztott támogatást, akkor egy szervezetre 3 459 200 Ft jutott – volna.

A már korábban áttekintett statisztikák ismeretében joggal feltételezhetjük, hogy a nagymértékű támogatás korántsem egyenrangúan oszlott meg: az (arányaiban amúgy is csekély) pályázati pénzeknek (is) egy szűk réteg volt a nagy nyertese, akikhez a támogatások jelentős

része jutott, a sikeres pályázók többsége valójában csak néhány százezer forint értékben részesült támogatásban. Erről objektív statisztikai mutatók sajnos nem állnak rendelkezésre, de eleendő talán tüzetesebben átnézni a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) elmúlt két éves döntéseit⁹ hogy kiderüljön: tisztán kulturális állami pályázati támogatásból igen keveseknek jön össze évi három és fél millió forint (azoknak a keveseknek viszont annál jóval több jön össze). Külön felhívnánk a figyelmet a hagyományos pályázati úton elnyerhető átlagos támogatás, és az egyedi / miniszteri keretből származó átlagos támogatás között feszülő nagyságrendi különbségre, ill. a kétféle támogatási forma eltérő kedvezményezett körére.

A miniszteri kerettel¹⁰ önállóan is érdemes foglalkoznunk: 2006-ban az NKA keretein belül a kulturális célokra jóváhagyott teljes miniszteri keret 1 840 053 573 Ft volt¹¹, olyan magas összeg, amire a sajtó is felfigyelt. A miniszteri keret eredeti célja szerint olyan programokat hivatott támogatni, amelyek nem illeszthetők bele a meglévő pályázati struktúrába. Kérdés azonban, hogy ha egy 16 ágazati kollégiummal működő, eseti kollégiumok létrehozására is feljogosult intézményi háttérnél valóban szükség van ekkora keretre, akkor az a struktúra tényleg jól működik-e, a pályázati rendszer valódi igényekre válaszol-e.

Hogy megérett-e egy alapos revízióra a rendszer, nem feladatunk eldönteni – az azonban biztos, hogy a támogatások felosztása mellett azok felhasználása sem problémamentes. Az NKA szerződésai helyenként nem követik az elmúlt évek jogszabályváltozásait. Az utóbbi évek munkajogi gyakorlata megkövetelte a szervezetek munkatársainak állásba vételét, de az NKA támogatásait a mai napig nem lehet bérekre és járulékokra fordítani, csak számlás kifizetésekre – ezáltal a szervezetek két egymásnak ellentmondó állami direktíva között kell, hogy döntsenek.

5. ADOMÁNYOZÓI KULTÚRA — KAPCSOLAT A MAGÁNSZEKTORRAL

A KSH 2005-ös adatai szerint a szegmens bevételeinek kb. egytizede (11,5%), összesen kevesebb, mint 15 milliárd forint magánadományokból származott. Ha az összeget tekintjük, a kulturális szegmens a második helyen áll a tizenegy terület között, ha viszont az arányokat, akkor csak a nyolcadik helyen. Ez az eredmény ambivalens – habár maga az összeg impozáns, egyben mutatja azt is, van még min dolgoznunk.

Összesen 1647 szervezet, vagyis a szervezetek egyötöde kapott vállalatoktól támogatást, a támogatások összességében megközelítették az öt és fél milliárd forintot. A kulturális szegmens jellegéből fakadóan talán a leginkább lenne alkalmas a magánadományok mozgósítására: az adományozás mellett a szponzoráció és a mecenatúra is szóba jöhet.

Vállalati oldalról vannak biztató jelek, az elmúlt években, de különösen az elmúlt két évben egyre nagyobb teret nyer a vállalatok életében a CSR (corporate social responsibility – társadalmi felelősségvállalás), amely kulturális oldalon nem merül ki a nagyrendezvények szponzorálásával. A teljesség igénye nélkül megemlítenéd a Magyar Telekom (akik a Magyar Adományozói Fórum „A Legkiemelkedőbb Üzleti Adományozó” díjjal jutalmazott), a Raiffeisen Bank (akik élen járnak a kortárs művészetek támogatásában) és a MOL (akik az utóbbi években kezdtek

nagyobb hangsúlyt fektetni a kultúra támogatására). Az egyik kiváló kezdeményezést, a Summa Artium Kht. Mecénás Napját a sikertörténetek között ismertetjük részletesen.

A cégek mellett a kulturális szegmens éveken át kiemelkedő támogatást kapott a szintén magánszférához tartozó hazai és nemzetközi magánalapítványoktól. Az uniós csatlakozással egy időben ezek a szervezetek kivonultak a régióból, olyan úrt hagyva maguk mögött, ami a mai napig betöltetlen maradt. A Soros Alapítvány kísérleti színházak számára nyújtott projekt-támogatását a mai napig nem vállalta át senki. Igaz, hogy megjelentek újabb magánalapítványok is, melyek háttérben a mecénások új generációja áll, a legkiemelkedőbb példa a Kovács Gábor által életre hívott KOGARTI.²

A magánszféra elemzésénél még érdemes megemlítenünk a magánadományokat, és azon belül az 1%-os felajánlásokat is. A kulturális szervezetek kevesebb, mint fele, 3627 szervezet kapott bármilyen felajánlást, összességében 779 és fél millió forintot. A gyenge mutatók ellenére a kulturális szegmens az 1%-os felajánlások megnyerésének élvonalában végzett.

6. INTERKULTÚRA — NEMZETKÖZI, EURÓPAI KÖTŐDÉSEK

Nemzetközi finanszírozás tekintetében a kulturális szervezeteknek még bőven van mit tanulniuk. A 2005-ös statisztikák szerint azon szervezetek száma, akiknek külföldi forrásból is származott bevételük, elenyészően csekély. 144 szervezet kapott külföldi állami szervtől vagy nemzetközi programtól összesen 1 320 millió forintnyi támogatást, az esetek nagyjából felénél (79 esetben) pályázati úton. 323 szervezet járt sikerrel a külföldi magánszférában, összesen 1 843 millió forintnyi adománnyal, ennek igen csekély hányada, összesen 37 támogatás történt pályázat útján.

A nemzetközi kulturális együttműködésekre több lehetőség is rendelkezésre állt, amelyek kihasználtsága váltakozó volt – helyenként kiemelkedően magas, más esetekben kevésbé. A nemzetközi programok egyik legfontosabb támogatója az Európai Unió „Kultúra 2000” keretprogramja, aminek magyarországi koordinátora a Kultúrpoint Iroda.¹³ A 2006-ban elindult projekteknel (melyek leadása 2005 végén volt) a 207 nyertes projekt között 34 magyar érdekelttségű szervezet volt, vagyis a nyertes projektek 16%-ában volt magyar partner.¹⁴ A magyar érdekelttségű nyertes projektek valamennyi alprogramra kiterjedtek: volt közöttük rövid és hosszútávú, kulturális örökség megóvására irányuló, fordítás, előadó- és vizuális művészeti projekt egyaránt. A Kultúra 2000 program kiemelkedően magas támogatást ad egy-egy nyertes projektre, ugyanakkor 50%-os önrészt ír elő, amit csak kevés szervezet tud vállalni.

További lehetőségek voltak még többek között a Visegrad Fund, amely a visegrádi négyek közötti együttműködést támogatta, a European Cultural Foundation, amely határmenti együttműködések támogatását segítette főként balkáni országokkal, valamint az NCA Nemzetközi Civil Kapcsolatok és Európai Integráció Kollégiuma által kiírt pályázatok. Az elmúlt év egyik legmeghatározóbb programját a Bipolar programot alább mutatjuk be.

7. MULTIKULTÚRA — JÓ PÉLDÁK

A nemzetközi pályázati lehetőségek közül a német-magyar kulturális együttműködést erősítő BIPOLAR programot emeljük ki, amely a megvalósítás során fellépő problémák ellenére is jelentősen hozzájárult a német-magyar kapcsolatok elmélyüléséhez, a kulturális értékek cseréjéhez. A programon belül 28 projekt kapott támogatást a képzőművészet, a színház, az irodalom, a közművelődés, a zene és a kultúrtörténet területéről. A projektet a Német Szövetségi Kulturális Alapítvány (Kulturstiftung des Bundes) kezdeményezte, interaktív ötleteket keresve, amelyhez olyan területeken kellett együttműködéseknek létrejönniük, ahol korábban erre még nem volt példa. Rendhagyó módon a német és a magyar fél egyenrangú partnerekként vettek részt a projektekben, vagyis nem volt konzorciumvezető – ez a projektek során a konfliktusokon túl közös tanulási folyamathoz, az együttműködési készség javulásához, egymás kommunikációjának és kultúrájának megértéséhez is vezetett.

Az üzleti élet és a kultúra találkozási pontjában a Summa Artium Kht. által kezdeményezett Mecénás Nap emelendő ki, mint sok reménnyel kecsegtető kezdeményezés. 2006-ban a második alkalommal került megrendezésre a Múcsarnokban ez az esemény, amely egy helyszínen vonultatta fel az üzleti szektor kulcsfiguráit és a kulturális élet krémjét. Az esemény két részből állt: az est első felében a kulturális támogatások területén kiemelkedő teljesítményt nyújtó szervezeteket és magánszemélyeket díjazták, ezután kulturális projektek kerültek árverezésre. A 2006-ban díjazottak listáját a 8. táblázat mutatja – azért is érdemes őket megemlíteni, mert valóban sokat tettek az elmúlt évben az üzleti és kulturális kapcsolatok elmélyüléséért. A Mecénás Nap egyik nagy erénye, hogy műsorában és projektjeiben is teret ad az alternatív, kísérleti művészeknek is, a kisebb, de magas nívón teljesítő csoportok, magánszemélyek kapnak itt esélyt, szemben az amúgy is (túl)támogatott állami intézményekkel.

8. táblázat. A Mecénás Nap díjazottjai 2006-ban¹⁵

Kortárs művészetért díj	Raiffeisen Bank
Kis-és középvállalkozások díja	Vass László (Vass Cipő Kft.)
Az év patrónusa díj	Dr. Lakatos Péter, ügyvéd
Eszme díj	Dr. Kuti Éva

8. KULTÚRSOKK — TEENDŐK

A kulturális területen (is) mind az államra, mind a civil szektor egészére komoly feladatok várnak. Állami részről a legfontosabb feladat a nyílt pályázati úton elosztásra kerülő állami támogatások mértékét 13%-ról legalább 50%-ra emelni, a magánszféra számára a kulturális támogatásokat adókedvezmények formájában sokkal vonzóbbá tenni, valamint a civil kapcsolatok területén stratégiát kidolgozni.

A 2007–13-as időszakra elfogadott Európai Unió támogatási struktúra végérvényesen kettészakítja a szektort, ha nem teszünk ez ellen tudatosan. A rendszer tulajdonképpen nem

enged a nagyobb források közelébe új belépőket, csak olyanokat, akik már korábban tapasztalatot szereztek nagyobb állami/uniós támogatások felhasználásában (pl. OFA, HEFOP, Phare, EQUAL), és ehhez rendelkeznek a megfelelő pénzügyi, emberi és infrastrukturális háttérrel. A rendszer azokat részesíti kiemelt előnyben, akik eddig is nyertesek voltak, és tovább támogatja őket. (Mítöbb, az akciótervek gyakran szövetszerűen is kimondják ezt.) Mivel a kulturális szegmensben kevés ilyen van, ez a kulturális szereplők nagymértékű leszakadásához vezethet.

Új belépők, pl. kistélepülések kisebb szervezetei számára a támogatási struktúra továbbra is zárva marad, aminek következtében a kulturális civil szektor (már mostanra is elég jó kapacitásokkal bíró) felső 5%-a még jobban megerősödik, a szektor nagy része pedig véglegesen leszakad.

Amennyiben a támogatási struktúra 2013-ig nem változik jelentősen, az igazságtalan rendszer előbb elmélyíti, majd végül csaknem visszafordíthatatlanul bebetonozza a szektor kettészakítottságát. „Igyekezz, az égbolt zár”, ahogyan Lovasi András éneklí – azok, akik nem váltják meg jegyüket a nagy pályázatok felhasználására képesek szűk körében, évtizedekre leszakadnak, a szektort kettévágó olló csaknem végérvényesen levágja őket az évi néhány milliós (vagy akár néhány százazres) költségvetésű szervezetek hatalmas táborába.

A problémát most kell kezelnünk, és a felelősségünk közös az állammal, de a megfelelő erőforrásokkal rendelkező civileknek talán ugyanakkora. Állami oldalról kívánatos lenne, ha (1) a bírálati szempontok megfogalmazása során a rendszer nyitottabb lenne az új belépőkre, (2) prioritást élveznének azok a pályázók, akik valamilyen módon az új belépőket segítik (pl. konzorciumba való bevonással), ill. (3) az akciótervekben megjelenéne a korábban már tárgyalt, azonban mostanra elsikkadt Global Grant-ek.

Civil részről a szektor kiemelt véleményformálóinak sokkal komolyabb felelősséget kellene vállalniuk a teljes szektorért. A civil szféra „elitjében” kétféle szervezetből találunk sokat: (1) egy szegmens meghatározó, többszáz szereplőjét összefogó ernyőszervezeteket, ill. (2) olyan szervezeteket, amelyek indulásukkor külföldi tőkéből jöttek létre és/vagy külföldi támogatásokat koordináltak. Mindez jól van így, de ezen szervezetek kulcsfiguráinak fontos minden esetben emlékezniük, hogy a 2005-ben 54 545 szervezetet számláló szektor 99,9%-a nem bír olyan véleménynyilvánítási erővel, mint ők, és a teljes szektor képviselőiténél felelőssége akaratlanul is rájuk hárul.

Azok az egyesületek és alapítványok, amelyek a saját erejükből küzdötték fel magukat a nulláról, gyakran jeltelenül működnek saját területükön, és nem válnak a civil szektor hangadóivá. Ez nem várható el tőlük, az viszont igen, hogy saját területükön segítsék az új belépőket, az erőforrások nélküli kisebb szervezeteket, hogy legalább minimális esélyük legyen a nagyobb forrásokhoz való hozzáférésre. Történhet ez hálózatépítéssel, tanácsadással, információk megosztásával is, a legjobb út talán a kis szervezetek konzorciumba történő bevonása, ez ugyanis védett lehetőséget ad nekik a megerősödésre, tapasztalatszerzésre, és a későbbiekben referenciaként is szolgál. Minden szervezetnek, ami jelenleg uniós forrásokra pályázik, de emlékei vannak arról, milyen évi néhány százezer forintból működni, adott a felelőssége, hogy másokat is segítsen azon az úton, amit ő korábban már végigjárt.

Mindez a kulturális szegmensben, a szegmens információhiányából és apátiájából fakadóan talán különösen fontos – de akár megfontolásra méltó lehet az egész civil szektor egészére nézve is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Czike Klára – Kuti Éva (2005): *Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport Egyesület.

Nonprofit szervezetek Magyarországon 2005, Budapest: KSH, 2007.

CNNy ötödik jelentés. http://www.nfu.hu/download/4082/5_jelentes.pdf

www.kogart.hu

www.kulturpont.hu

JEGYZETEK

- 1 Mindjárt az elején fontos leszögezni: a tanulmány írója a kulturális szegmens speciális területén dolgozik: egy gyerekekkel és fiatalokkal foglalkozó színházi nevelési egyesületnél, amely téma rokon az oktatás, az ifjúság, a szabadidő és a szociális szegmensekkel is. Ebből adódóan az itt vázolt kulturális körkép tükrözni fogja a szerző sajátos rálátását a szektorra, és minden objektivitásra törekvés mellett is bele fog keveredni az elemzésbe némi szubjektivitás. E sorok írója, valamint az általa képviselt szervezet számára kiemelten fontos a civil szektor, a civilség által közvetített függetlenség, a civil önszerveződő csoportokhoz való kapcsolódás, ez tovább árnyalhatja a (civil kérdések irányában gyakran apatikus) kulturális szféra bemutatását.
- 2 <http://www.mszt.org>
- 3 <http://gt.hu/tabanmuhely/tm/aszsz/main.php?lapid=kezdolap>
- 4 www.pecs2010.hu
- 5 www.kretakor.hu
- 6 Czike Klára – Kuti Éva (2005): *Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport Egyesület.
- 7 CNNy ötödik jelentés http://www.nfu.hu/download/4082/5_jelentes.pdf
- 8 <http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=1065>
- 9 <http://www2.nka.hu/OPPportal/portal/cn/DefaultContainerPage/Kezdolap;jsessionid=E65FC59A31A84C2-4A1981D661255F517>
- 10 A szerző szervezete 2007-ben a miniszteri keretből kapott egyedi támogatást, miután a színházi nevelési társulatok támogatása ebben az évben kikerült a független színházak számára elkülönített keretből, de még nem kapott önálló tárcafejezetet.
- 11 <http://www2.nka.hu/pages/uvegseb/02.pdf> (67old.)
- 12 www.kogart.hu
- 13 www.kulturpont.hu
- 14 http://www.kulturpont.hu/content.php?hle_id=9778
- 15 részletesebben: <http://mecenasnap.summa-artium.hu/?w=439>

ZÖLD SZEGMENS

A ZÖLDEK (KÖRNYEZET-, TERMÉSZET- ÉS ÁLLATVÉDŐ SZERVEZETEK)

Móra Veronika

■ A civil társadalom egyik legmarkánsabb arculattal rendelkező „szelete” a környezetvédő mozgalom. Így van ez Magyarországon is, ahol a rendszerváltás után az ilyen céllal létrejött szervezetek indultak leghamarabb fejlődésnek. A hazai civil szektor véleményvezérei is elismerik, hogy mára a környezetvédők szervezettsége érte el a legmagasabb fokot, mind az egyedi szervezetek állapota, mind a közöttük való kapcsolatrendszer, mind pedig a más szektorokkal való együttműködés tekintetében.

I. AZ ELMÚLT ÉVTIZED FOLYAMATAI: A ZÖLD MOZGALOM TÖRTÉNETE A RENDSZERVÁLTÁS ÓTA

A magyarországi mozgalom gyökerei a rendszerváltás előtti időkre vezethetők vissza (Duna mozgalom, „hagyományos” természetvédő szervezetek, egyes vallási kisközösségek), és sok ma aktív szervezet múltja vagy előképe is a nyolcvanas évekből ered, pl. egyetemi csoportok (*ELTE Természetvédelmi Klub, BME Zöld Kör*) és vidéki településeken működő egyletek (*Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Természetvédelmi Egyesület*) formájában. A pártállam körülményei között e helyi szervezeti „csírák” többszöri próbálkozás ellenére sem tudtak országos szervezetet létrehozni. Sőt az állam inkább a környezetvédelmi törekvések betagozására „játszott”, részben a Hazafias Népfront kereteiben létrehozott kvázi-társadalmi szervezet, a

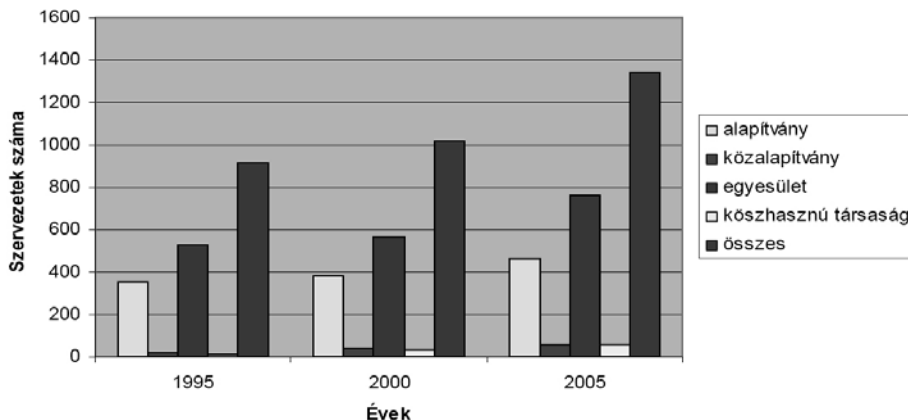
Magyar Környezetvédelmi Egyesület, részben pedig a KISZ-ben az ifjúsági zöld szervezetek összefogására hivatott Ifjúsági Környezetvédelmi Tanács létrehozásával – ezek tevékenysége a rendszerváltás utáni időben is hatással volt a mozgalom fejlődésére!

A kilencvenes évek elején a mozgalom robbanásszerű fejlődésnek indult, a szervezetek száma többszörösére nőtt. Nagy részüket a már meglévő csoportokból kiváló aktivisták hozták létre. (Megjegyzendő, hogy az első szabad választások során a Duna-mozgalmak jó néhány tagja bejutott az Országgyűlésbe és egyéb állami funkciókba. Az akkori mozgalom e szószólói azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, és a nagypolitikába lépve elvesztek a környezetvédelmi mozgalom számára.)

Ezzel együtt a kilencvenes évek első felében nagyon sokszínű és változatos mozgalom jött létre, amelyet a szocialista nagyberuházások által okozott környezetszennyezések visszaszorulása után újfajta feladatok elé állított a piacgazdaság kiépülése, a privatizáció és a fogyasztói életmód terjedése. Az ökológiai mozgalmak tevékenységi területe így csakhamar kiterjedt a szűkebb értelemben vett környezetvédelmen túlra is: gondolkodói a „minden mindennel összefügg” elve alapján felismerték, hogy e problémák kezelése nem lehetséges a modern társadalmat feszítő egyéb ügyektől (fogyasztói életmód, társadalmi igazságosság, emberi jogok stb.) elszigetelten.

Továbbra sem alakult ki egy ezeket átfogó országos szervezet, annak ellenére sem, hogy erre több kísérlet is volt (pl. *Magyar Természetvédők Szövetsége*). A szervezetek közötti kapcsolattartás és információcsere legfontosabb fórumává az 1989 óta évente más-más szervezet által rendezett, 3–500 fő részvételével tartott *Országos Találkozók (OT)* váltak.² A két találkozó közötti egyeztetéseket nagymértékben megkönnyítette a Zöld Pók számítógépes hálózat életre hívása 1993-ban, ami elősegítette a témakörök szerinti együttműködés fejlődését is. A fontos ügyek, a hasonló érdeklődés hamar összehozta a szervezeteket, amelyek együttműködési hálózatokat alakítottak. Emellett a kilencvenes évek második felére az egyes szervezetek is jelentős fejlődési utat jártak be: „kitermelték” szakértőiket, lobbistáikat, kampányszervezőiket. Így – a folyamatos változás állapotában – napjainkra kb. 500–600, a környezetvédelmet (egyik) fő céljának tekintő szervezet jött létre (bár a KSH közel ezerötszázat tart nyilván, itt most csak azokkal számolunk, amelyekről „tudni lehet”, benne vannak a közéleti vérkeringésben).

1. ábra. A „zöld” civil szervezetek számának alakulása (1995–2005)

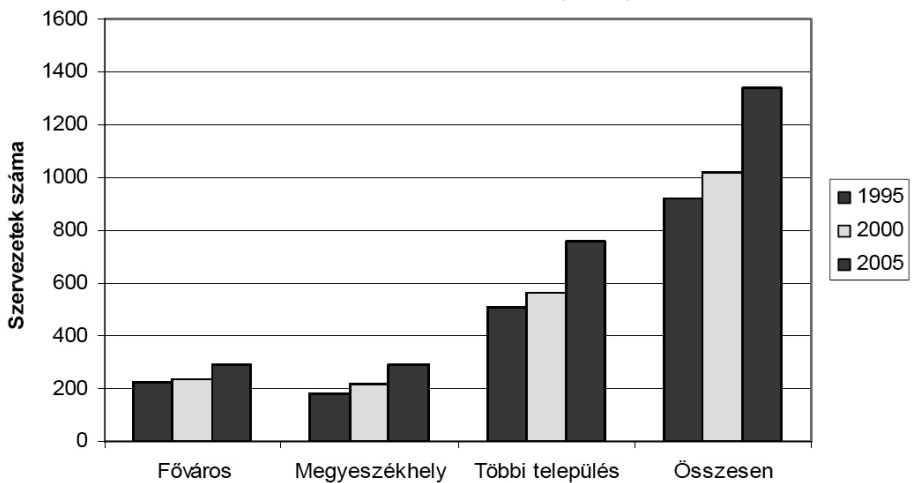
Ezek alapvetően három fő típusba oszthatók:

(1) *Országos (tematikus) szövetségek és hálózatok.* Ezek a témakörönkénti együttműködésre és érdekképviseletre létrejött országos szervezeti szövetségek. Ilyenek a közlekedés és légszennyezés terén tevékenykedő *Levegő Munkacsoport*, az atomenergiára, megújulókra és energiahatékonysági kérdésekre szakosodott *Energia Klub* vagy a hulladékcökkentéssel, fogyasztással foglalkozó *Hulladék Munkaszövetség* (HUMUSZ). Ilyenekből országosan kb. 8–10 működik, 10–100 között változó számú tagszervezettel, amelyek önállóságuk megtartása mellett vesznek részt a szövetség tevékenységében, közös akcióiban.

(2) *Regionális szervezetek, „végvárak”.* A nagyobb vidéki városokban működő szervezetek többségének hatóköre mára megyei ill. több megyét felölelő szintűvé vált. Országsszerte 10–12 ilyen szervezet működik, pl. *Reflex* (Győr), *Életfa* (Eger), *E-MISSZIÓ* (Nyíregyháza). Ezek elsősorban működési területük problémáival foglalkoznak, általános profilúak, de részt vesznek az országos szintű megmozdulásokban is. Közülük több szintén a szövetségi formát választotta, segítve a térségükben működő kisebb, új csoportokat is.

(3) *Helyi szervezetek, a „derékhad”.* Megtalálhatók közöttük iskolai, elsősorban környezeti neveléssel foglalkozó csoportok, egyetemi klubok, kisebb településeken működő faluszé-pítő-termesztvédő és természetbarát egyesületek. Tevékenységük, jellegzetességeik nagyon változatosak, az országos ügyekben való részvételük mértéke is igen eltérő.

2. ábra. A „zöld” civil szervezetek száma településtípusok szerint

A mozgalom diverzifikálódása mellett a kilencvenes évek közepétől – részben külső nyomásra – ismét előtérbe került a közös képviselet kérdése. Az államapparátus (elsősorban a környezetvédelmi tárca) ugyanis többször kifejezte óháját, hogy a mozgalom jelöljön ki sorai-ból egy vagy néhány képviselőt, akiken keresztül a minisztérium egyszerűen és kényelmesen kommunikálhat a civilekkel. Fontos fordulatot jelentett e szempontból – a mozgalom egyik legnagyobb sikerének tekinthető – környezetvédelmi törvény elfogadása 1995-ben, amely komoly részvételi jogokat biztosított a szervezeteknek. Ez írta elő többek között egy kormányzati

tanácsadó szervezet, az *Országos Környezetvédelmi Tanács* felállítását.³ (E háromoldalú testületben egyenlő arányban vesznek részt az ipar, a tudomány és a környezetvédő mozgalom képviselői.) Ez, és a mozgalmi képviselők részvételét igénylő egyéb szakmai bizottságok létrehozása különösen szükségessé tette egy legitim jelöltállítási rendszer megalkotását, ami heves vitákhoz vezetett a 1996–97-es Országos Találkozókon. Végül 1998-ban az aktuális találkozó elvetette a mozgalmat képviselő állandó testület (kerekasztal) felállítására irányuló javaslatot, de elfogadta az OT jelöltállítási és választási rendjét lefektető *Működési Szabályzatot* (MSZ)⁴, amely – noha számos módosításon esett át – azóta is a belső együttműködés rendjének mindenki által elfogadott, legitim alapja.

Ezt a belső egyeztetési folyamatot informális együttműködések is segítették. Az *Ökotárs Alapítvány* 1994-ben és 1996-ban egyhetes nyári találkozót szervezett a mozgalom vezető egyéniségeinek, szószólóinak részvételével az aktuális közös ügyek megbeszélésére. A „varbói” beszélgetések eredményeként alakult ki 1996 őszétől az „utolsó szerdai” havi közös megbeszélések intézménye⁵. Ezek az általában 40–50 fő részvételével zajló rendezvények nem hoztak döntéseket és nem léptek fel a mozgalom képviseletének igényével – így mindenki számára elfogadhatóvá váltak. Emellett az államigazgatással való kapcsolattartás fontos fórumai is voltak, a környezetvédelmi és más minisztériumok képviselőinek rendszeres meghívásával, „kínpadra vonásával”.

Az 1998-ban hivatalba lépő kormány, és a Környezetvédelmi Minisztérium ekkor átszervezett, hírhedtté vált vezetése azonban megakasztotta és visszavetette a folyamatot. Az államapparátussal való együttműködés lehetősége a nullára csökkent, és a Központi Környezetvédelmi Alap korábban kialakult átlátható támogatási rendszere helyébe lépő, a korrupciónak tápot adó központi pénzügyi irányítás a szervezetek között is feszültséget teremtett. A csoportok egyre inkább befele fordultak, saját fenntartásukkal és működtetésükkel foglalkoztak, a közös ügyek háttérbe szorultak. Bár Pepó Pál miniszter leváltása után lassan normalizálódtak a viszonyok, az egymás után következő, többé-kevésbé súlytalan miniszterek kinevezése jól jelezte a környezetügy politikai leértékelődését, amely helyzet 2002-es kormányváltás után is fennmaradt.

Mindeközben egyre többször merült fel, hogy az évente egyszer összehívott OT már nem elegendő a közös ügyek egyeztetésére, szükség lenne egy, az év közben adódó, sürgősebb döntések meghozatalára, „időközi választások” lebonyolítására alkalmas legitim fórumra is. A 2003-as OT-n Szombathelyen megválasztott munkacsoport előkészítő munkája nyomán a 2004-es debreceni OT elfogadta az MSZ módosítását, kiegészítve azt az Egyeztető Fórum intézményével. Ennek tagjai az OT-n megválasztott delegáltak – számuk általában 70–90 között mozog –, és egy ötfős elnökség (amelynek hivatalból tagja az előző és a következő OT szervezőinek képviselője is) koordinálása mellett negyedévente ülésezik. A logisztikai háttérrel egy szintén választott lebonyolító szervezet biztosítja – az első évben az Ökotárs, azóta az *Ökoszolgálat Alapítvány* látja el. Ezzel teljessé vált a zöld szervezetek ma is érvényes együttműködési, belső feladat megosztási rendszere, ami a mozgalom egyik legfőbb értéke és erejének záloga is egyben.

2. A TÉMA JELENE

2.1 A ZÖLD MOZGALMI EGYÜTTMŰKÖDÉS HELYZETE ÉS TENDENCIÁI

Az elmúlt másfél-két évben a zöld mozgalom struktúrája, belső eljárásrendje mintegy „beállt”: az írott és íratlan szabályok által meghatározott együttműködés stabilizálódott és bizonyos mértékig rutinszerűvé vált. Ez teszi lehetővé az egységes és viszonylag gyors érdekvéonyesítést – pl. közös állásfoglalások, nyilatkozatok tétele alkalmazásával –, ami a mozgalom szervezettségének kulcsa és talán legfőbb erőssége. Az azonos eszmei bázis mellett a szervezetek között fennálló alapvető bizalomnak köszönhetően magától értetődik a szakmai álláspontok széles körű elfogadása (gyakran hallhatunk meghatározó mozgalmi személyiségek szájából olyasféle kijelentéseket, mint hogy „ugyan én nem értek a hulladékos kérdésekhez, de ha a HUMUSZ azt mondja, hogy így van, nekik elhiszem”). De viták esetén is megköthetőek a szükséges kompromisszumok, kialakítható egyfajta közös minimum (pl. a biomassza kérdésében az energiával foglalkozó és természetvédő szervezetek között). Mindennek erejét jelzi a zöldek viszonylagos médiabeli sikere is: az Ökotárs megrendelésére készült médiafigyelés⁶ tanúsága szerint 2006-ban (annak ellenére, hogy választási és politikai botrányokkal tarkított év volt) a 10 vagy annál több megjelenést generáló több mint 32 civil ügy közül 11 volt részben vagy teljesen „zöld” kezdeményezésű (összesen több, mint 350 megjelenéssel).

Ugyanakkor a „beállt” rendszerben rejlik a mostani működésmód gyengesége is: a rutin hosszabb távon a belső kommunikáció és együttműködés potenciális kiüresedésével, elszűrülésével járhat. Ennek jelei már most megmutatkoznak: az utóbbi években minden OT szervezője azzal a nekibuzdulással látott neki a feladatnak, hogy egy „másféle”, a korábbi hibákat kiküszöbölő találkozót szervez – de az eredmény rendre olyan lett, mint az előző évi, és ez nem a szervezők hibájából fakadt. Egyrészt az OT-vel szemben nagyon sokféle elvárás van: legyen szakmai fórum (a szekcióülések révén), találkozó a környezetpolitika és közigazgatás képviselőivel, alkalom a „közös ügyek” kibeszélésére, mozgalmi ötletbörze (a plenárisokon), PR-esemény, no és persze személyes találkozási lehetőség – nyilvánvaló, hogy mindez aligha férhet be két és fél napba, vagy csak nagyon felszínes formában. Mindenki (legalábbis a legtöbben) unják a delegálással járó „időrabló hercehurcákat”, szavazásokat – de az is világos, hogy ezt nem lehet leválasztani a találkozóról, hiszen egy évben kétszer aligha lehet ennyi szervezetet és személyt sikeresen összehívni.

Ugyanez még fokozottabban igaz a rövidebb múltra visszatekintő EF-re is: sokszor az egyszerű határozatképesség eléréséhez is sűrű noszogatásra van szükség (annak ellenére, hogy ehhez csak a tagok 25%-ának részvétele szükséges), és nem serkenti a részvételi kedvet, hogy a találkozók egy része formális (vagy annak látszó) ügyekkel telik el.

A belső együttműködés tekintetében az elmúlt egy-másfél év talán egyetlen jelentősebb fejleménye az ún. Z8-csoport létrejötte volt. Ez a tömörülés a legnagyobb országos szervezetek – Energia Klub, Greenpeace, HUMUSZ, Levegő Munkacsoport, MME, MTvSz, Védegylet, WWF – informális találkozója, amely jórészt az európai környezetvédelmi hálózatok brüsszeli nyomásgyakorló csoportjának mintájára alakult, és szintén elsődlegesen érdekvéonyesítő-lobbizó (és egyben egyeztető) szerepet tölt be. A Z8, bár növeli a környezetvédők állammal

szembeni súlyát és erejét, ugyanakkor magában hordozza (ismét) a mozgalom központosságának problémáját is, annak összes lehetőségével és veszélyével együtt, hiszen a résztvevő szövetségek tagszervezeteik és kapcsolataik révén lefedik szinte a mozgalom összes jelentősebb szereplőjét (a „végváratát”). Mivel egyelőre egy többé-kevésbé zárt és informális csoportról van szó, még nem egyértelmű, hogy hosszabb távon milyen hatást gyakorol a mozgalom egészének fejlődésére, de léte mindenképpen befolyásolni fogja annak jövőjét is.

A mozgalmi viszonyok „bebetonozódását” jelzi az is, hogy viszonylag kevés az „új arc”. Bár a szervezetek jelentős sikereket értek el a nyomásgyakorlás, törvényalkotás és a szakmai kérdések terén, a mai napig leggyengébb pontjuk a társadalmi beágyazottság, a „constituency” hiánya. Ennek oka személyes véleményem szerint abban keresendő, hogy a rendszerváltás után, a jogrend teljes átalakítása során a frissen létrejött szervezetek sokkal fontosabbnak találták az erős környezetvédelmi szabályok megalkotását, és magától értetődőnek vették az emberek támogatását. Míg az elmúlt években a környezetvédelmi szabályozók rendszere már létrejött, a társadalom szemében a környezetvédelem ügye leértékelődött. Erre a szervezetek nem tudtak jó választ adni, inkább saját intézményesülésükkel, fennmaradásukkal voltak jórészt elfoglalva. Noha az elmúlt években megjelent a palettán néhány újabb, de meghatározóvá fejlődő szervezet is (pl. *Védegy/let*), és létrejött egy fiatalabb „második generáció”, a mozgalom „közéleti” személyiségeinek túlnyomó része legalább egy évtizede vagy akár még régebben a pályán van. Ezt jelzi az OT-delegálások személyi összetétele is: más-más funkcióban, de sokszor ugyanazok a nevek szerepelnek a listán évekig. Mindez felveti a mozgalom, mint olyan definíciójának kérdését is: noha elvileg beletartozik minden, a környezet- és természetvédelem érdekében tevékenykedő civil szervezet, a gyakorlatban sokszor inkább ugyanazon 100–120 ember és a mögöttük álló szervezetek jelennek meg ebben a köntösben. Kérdés, hogy hogyan lehet „bővebbre szabni a kabátot”, hogyan lehetne nyitottabbá, inkluzívabbá tenni a mozgalmat, bevonni, aktivizálni a peremen lévőket is.

Mindezek a kérdések, ha nem is kívánnak azonnali beavatkozást, és most még nem feszítik szét az együttműködés kereteit, kimondva-kimondatlanul ott lappanganak a felszín alatt. Az Ökotárs Alapítvány által 2007-ben készített interjúsorozat tanúsága szerint is sokan érzik, hogy szükség lenne az OT „reformjára”, erősebb külső kommunikációra, kapacitásépítésre, de ennek útja-módja még homályos.

2.2 KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL

Az elmúlt években a zöld mozgalom és az államigazgatás kapcsolatát alapvetően meghatározta a Persányi Miklós irányította Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium (KVVM) hozzáállása. A mozgalmi kapcsolatokkal rendelkező sikeres állatkert-igazgató kinevezése 2004-ben még némi óvatos optimizmust keltett, de a legtöbben hamarosan úgy érezték, hogy a miniszter a kormányon belül kevésbé áll ki a környezeti érdekek érvényesítése mellett, sőt inkább kiszolgálója az egyéb kormányzati törekvéseknek és a költségvetési megszorításoknak. Mindez különösen a tárca folyamatos sikerpropagandája mellett volt szemet szűrő (sajtóközlemények címei 2006-ból: „Sikeres évet zárt a környezetvédelem”⁷⁷, „Sikertörténet a gyógyszerhulladék-begyűjtés”⁷⁸)

– ennek köszönhetően érdemelte ki a miniszter „PR-sányi” gúnynevet is. Mivel a szervezetek nem asszisztáltak ehhez, sőt rendszeres kritikával illették a környezeti közigazgatást, a miniszter is hamarosan afféle elviselendő kellemetlenségként tekintett rájuk (ld. a 2006-os veszprémi OT nyitónapjára időzített A tagadás felelőssége⁹ című, Népszabadságban megjelent publicisztikáját). Emiatt 2006-ra annyira megromlott a kapcsolat, hogy a választások után, amikor világossá vált, hogy a tárca ismét az SZDSZ-hez kerül, több zöld szervezet közös levélben fordult Kuncze Gáborhoz, kérve, hogy mást jelöljön a posztra (bár a lépés nem élvezte mindenki támogatását). Persányi azonban maradt, és vele együtt a kölcsönösen ellenséges hangulat is.

A Persányi vezette KVM egy területen nyitott igazán a szervezetek felé: olyan határon túli ügyekben, amelyek idehaza is nagy visszhangot kaptak, és anélkül lehetett nagy támogatást élvező kampányt folytatni, hogy a minisztérium bárkinek (értsd bármely hazai érdekcsoportnak) a „tyúkszemére lépett” volna – ilyen volt Verespatak, a német hulladékimport majd a Rába-habzás kérdése.

A zöld mozgalom évtizedes érdekérvényesítő képessége azonban nem tette lehetővé a szervezetek teljes félresöpítését. Bár az elmúlt egy-két évben a tárcánál nagyobb horderejű jogszabályalkotásra nem került sor – sőt, a miniszter mozgalmi támogatást élvező kezdeményezései pl. a betétdíjrendszer kiterjesztésére, sorra elvéreztek – a KVM azon kevés minisztériumok közé tartozott, amelyek a jogalkotas.hu¹⁰ elemzése szerint már az első évben megfelelték az elektronikus információszabadságról szóló 2005. évi XC. törvény előírásainak. Emellett az EF lebonyolító szervezetén keresztül a mozgalomhoz is rendszeresen eljuttatták az éppen egyeztetés alatt álló jogszabályokkal kapcsolatos tudnivalókat.

Noha nem tartozik a hagyományos értelemben vett jogalkotás körébe, a második Nemzeti Fejlesztési Terv dokumentumainak kidolgozása a zöldek számára is központi téma volt az elmúlt években, és ez jelentősen befolyásolta a többi tárcához (elsősorban a Gazdasági és Közlekedési illetve a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumhoz valamint a Nemzeti Fejlesztési Ügynökséghez) való viszonyt is. Több szervezet – MTVSz, Levegő Munkacsoport, Ökotárs – aktívan részt vett a *Civilek a Nemzeti Fejlesztési Terv Nyilvánosságáért (CNM)*¹¹ munkacsoport tevékenységében, és jelentős szerepet vállaltak olyan dokumentumok, mint a Fenntartható Fejlődés Stratégia illetve az Új Magyarország Vidékfejlesztési Terv kidolgozásában illetve társadalmi egyeztetésében.

A 2006-os év további meghatározó motívuma a környezetvédelmi hatósági rendszer meggyengítése volt. A folyamat ugyan korábban indult, a választások utáni költségvetési megszorítások talán minden korábbinál nagyobb leépítéseket és átalakítást indítottak el, amelyek végképp „kiverték a biztosítékot” amellett, hogy az egységes (a környezet-, természetvédelmi és vízügyi felügyelőségekből összevont) zöldhatóságok működésének hiányosságai is ekkor kezdték el a gyakorlatban éreztetni hatásukat. Mindez azon kívül, hogy több közös levél és állásfoglalás születését eredményezte, a közhangulatot is alapvetően a pesszimizmus irányába befolyásolta.¹²

A tárca és „civiljei” közötti elmergesedő viszony leginkább a pénzügyi támogatásban képeződött le. Bár a mindenkori környezetvédelmi minisztérium már a kilencvenes évek második fele óta az összes tárca közül talán a legátláthatóbb formában, nyílt pályázati úton támogatta a szervezeteket (a döntéshozatalban az OT mindenkori delegáltjai is helyet kaptak), a támogatás

összege évről-évre csökkent (2004-ben 450 millió Ft, 2005-ben 300, 2006-ban 265), és még ennek kivívásához is egyre keményebb csaták kellettek. Persányi miniszter többször hangoztatta abbéli (a liberális felfogást visszhangzó) véleményét, hogy a civil szervezeteket nem az államnak, hanem a társadalomnak kell eltartania, vagyis adományok gyűjtésével kell teremtsék meg anyagi alapjaikat. A minisztérium 2007-es költségvetésében végül már egyáltalán nem is szerepeltette ezt a tételt, ebben az évben csak tavalyi maradványpénzek (illetve a kibocsátás-kereskedelemből az év végén befolyó összegek) szétosztására került sor.³

1. táblázat. A „zöld” civil szervezetek bevételeinek nagysága és megoszlása

Év	Állami	Magán-	Alap-	Gazdál-	Egyéb	Összes bevételek (millió Ft)
	támogatás		szervezet bevétele			
1995	266,9	606	214,8	1 709,00	6,8	2 803,50
%	9,5	21,6	7,7	61	0,2	
2000	3 227,20	2 199,70	1 492,10	2 537,30	92,3	9 548,60
%	33,8	23	15,6	26,6	1	
2005	13 635,40	2 425,60	6 349,40	9 993,30	725,2	33 128,90
%	41,1	7,3	19,2	30,2	2,2	

Hozzá kell tenni, hogy bár a strukturális és kohéziós támogatások egyik fő felvevője a környezetvédelem volt, az első NFT időszakában a Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Program forrásai a civilek számára semmilyen formában nem voltak hozzáférhetőek, ezekből kizárólag nagyberuházások (szennyvíztisztítók, regionális hulladéklerakók) finanszírozására jutott pénz. A nem EU-s források pedig rendre elapadtak, és nem csak a civilek viszonylatában: az ezredfordulón nagy dérrrel-dúrral beharangozott árvízvédelmi program, az új Vásárhelyi Terv megvalósítására 2006-ban már csak az eredetileg előirányzott összegek töredéke jutott, idén pedig annyi sem. Bár az új Környezet és Energia Operatív Program megnyit bizonyos forrásokat a civilek előtt is, arányaiban a helyzet a következő költségvetési periódusban sem fog változni.

2. táblázat. A „zöld” civil szervezetek állami támogatásának nagysága és megoszlása

Forrás típusa	Normatív költségvetési támogatás	Nem normatív költségvetési támogatás	SZJA 1%	Központi alapoktól kapott támogatás	Normatív önkormányzati támogatás	Nem normatív önkormányzati támogatás	Összesen (millió Ft)
1995	0	114,1	N.A.	94,2	0	58,6	266,9
2000	0	983,9	105,6	1 139,40	0	858,1	3 087
2005	0	7 713,50	373,3	3 492,30	0	1 974,40	13 553,50

Míndez persze csak fokozta a zöld mozgalomban az utóbbi években eluralkodó pesszista hangulatot – a levelezőlistán és a találkozókön többen, többször egyenesen a mozgalom végét, teljes ellehetetlenítését jósolják. Bár az NCA pályázatain a zöldek rendre sikereket értek el – ez a szektor más szereplőinek rosszsallását is kivívta, mondván: „túlnyerték” magukat –, ez nem helyettesíthette az elapadó támogatási forrásokat (PHARE, Regionális Környezetvédelmi Központ, Ökotárs Alapítvány adományi program stb.) Ugyanakkor a minisztérium – a szóbeli biztatáson kívül – semmilyen formában nem segítette a zöld civilek adománygyűjtő tevékenységét sem.

2.3 KAPCSOLAT AZ ÜZLETI SZEKTORRAL

A zöld mozgalom és az üzleti szektor kapcsolatát röviden az „ellentmondásos” szóval jellemezhetnénk. Nem mondunk azzal újdonságot, hogy a környezetvédő szervezetek ellenőrző „watchdog” funkciójukban sokszor kerülnek összeütközésbe egy-egy beruházás mentén a nagyvállalatokkal (pl. Holcim – nyergesújfalui cementgyár, Strabag – bükkösi mészkőbánya), de az ökológiai lábnyom csökkentésére, a pazarló fogyasztói életmód megváltoztatására irányuló szemléletmódjuk alapvetően ellentétben áll a reklámok és a marketing fogyasztásösztönző világgal is.

Ennek következtében a zöld aktivisták egy része *per se* „multiellenes”, de az árnyaltabb üzenetek egy jó része is így jelenik meg a médiában. Bizonyos esetekben az elzárkózás érthető, sőt a hitelesség megtartása szempontjából az egyetlen járható út: az etikus vállalati magatartás kialakítását (is) céljának tekintő Tudatos Vásárlók Egyesülete vagy a rendszeresen versenyhivatali és fogyasztóvédelmi eljárásokat indító győri Ökológiai Stúdió nyilván nem fogadhat el céges támogatást.

Néhány évvel ezelőtt még heves támadások érték azt a szervezetet, amelyik bármilyen nagyobb vállalattal szóba állt, mára azonban némi elmozdulás, finomodás figyelhető meg e téren: kisebb vagy nagyobb hírverés mellett, de a legtöbb nagyobb költségvetésű szervezet támogatói között megjelentek az üzleti szféra szereplői. E folyamat egyik üttörőjének mindenképpen „hivatalból” is a vállalatokkal foglalkozó Környezettudatos Vállalatirányítási Egyesület illetve a – nemzetközi tapasztalatokra építeni tudó – „üzleti klubját” tudatosan építő WWF Magyarország¹⁴ tekinthető. De a többi alapvetően természetvédelmi orientációjú szervezetek számára is kevesebb értékütközéssel jár a vállalati források bevonása. Hozzá kell tenni azonban, hogy a legtöbb vállalat számára a környezetvédő szervezetek és célok támogatása kevésbé vonzó, mint a nagy társadalmi támogatottságot élvező, érzelmileg is megindító ügyeké. Ez nemcsak a zöldek ellentmondásos megítélése miatt van így, de a cégvezetők többsége úgy érzi, hogy ha a gyárkapun belül betartják a vonatkozó előírásokat, környezetirányítási rendszert vezetnek be, és fenntarthatósági jelentést adnak ki, azzal megtették, amit tenniük kellett, további feladatuk a környezetvédelem terén már nincs. Kivételek természetesen vannak: épp az elmúlt másfél évben indult be két nagyobb, üzleti szereplők által támogatott környezetvédelmi program: a MOL és az Ökotárs által működtetett Zöldövezet¹⁵ program, illetve Demján Sándor 2006-os adománya a Levegő Munkacsoportnak¹⁶ (jellemző azonban, hogy mindkét esetben zöldfelület-növelő programok, azaz nem-konfliktusos témák támogatásáról van szó).

A zöld mozgalomban már hosszú évek óta napirenden van egy, az üzleti szektorral való kapcsolattartás általános elveit is lefektető etikai kódex megalkotása, ennek kidolgozása azonban még várat magára – nem is annyira a szándék, inkább a kapacitás hiánya miatt. Egyes szervezetek – pl. HUMUSZ¹⁷ – ennek híján már megalkották a sajátjukat (a HUMUSZ-ét egyébként sokan irányadónak tekintik).

3. táblázat. A „zöld” civil szervezetek vállalati támogatásának nagysága és aránya a szegmens egészében

Év	Klasszikus civil szervezet, millió Ft	Klasszikus civil szervezet db	Az összes zöld százalékában	Egyéb nonprofit szervezet, millió Ft	Egyéb nonprofit szervezet, db	Az összes zöld százalékában	Összesen
1995	272,2	192	21,1%	6,8	11	23,2%	279
2000	206,4	191	20,2%	56,1	20	27,1%	211
2005	392,3	258	21,7%	58,2	27	31,4%	285

Természetesen az üzleti világgal való kapcsolat nem egyszerűsíthető le az ellenség vs. támogató kettősségre, de a zöld mozgalom esetében a legtöbbször így merül fel a probléma. A politika- és jogalkotás terén általában három szereplős játszmákról van szó: a közigazgatásnak a gazdasági érdekvédelmi tömörülések és a zöldek között kell kompromisszumra jutnia. Szó nincs arról, hogy a két utóbbi csoport ne állna szóba egymással, de az érdekek többnyire homlokegyenest ellenkezők. A környezetvédők körében nem javítja az üzleti szektor megítélését az sem, hogy nem egy ilyen érdekszövetség létrehozta már a maga civilnek álcázott szervezetét, amelynek nyilvánvaló célja az adott területen ténykedő zöldek munkájának megnehezítése, hitelének aláásása (pl. Fialok a Nukleáris Energiáért vs. Energia Klub).

2.4 NEMZETKÖZI, EURÓPAI KÖTÖDÉSEK

A „szennyezés nem ismer országhatárokat” jelszó jegyében a zöld szervezetek nemzetközi együttműködése hagyományosan erős, és a hazaiak is már a rendszerváltás előtt megtalálták a csatornákat külföldre. Mára gyakorlatilag minden nagyobb, tematikus szervezet tagja a megfelelő nemzetközi hálózatnak, sőt akár többnek is (pl. MME – Birdlife Europe, Energia Klub – Climate Network Europe, LMCs – Transport & Environment). Hasonlóképpen megjelentek Magyarországon is a legnagyobb világszervezetek is, vagy saját hazai „fiók” létrehozásával (WWF, Greenpeace), vagy hazai tagszervezet felvételével (Friends of the Earth – MTvSz). Ezek közül sajátos eset volt a Greenpeace-é, amely elég későn, az ezredforduló után hozta létre hazai csoportját (amely szervezetileg maig az osztrák irodához tartozik). A zöld „multi” – amelynek ismertsége már megjelenése előtt nagyobb volt, mint bármely hazai szervezeté – megérkezését sokan ellenérzésekkel fogadták, attól félve, hogy elveszi majd a publicitást és

a potenciális támogatókat a küszködő hazai mozgalmaktól. Ezt tovább erősítették a Greenpeace első öntörvényű és nem egyeztetett akciói. Mára a szervezet kisebb-nagyobb zökkenők után „megtalálta helyét”, a mozgalom szerves részévé vált, a fő „brand”-jének tekinthető direkt akciói pedig nem egy kampánynak nyújtottak hatékony támogatást (pl. génmódosított kukorica betiltása).

4. táblázat. A „zöld” civil szervezetek külföldi támogatása és aránya a szegmens egészében

Év	Külföldi állami szerv, intézmény, ebben részesülő szervezetek száma	Nemzetközi program az összes zöld százalékában	Támogatási összeg, millió Ft
1995	77	8,4%	152,8
2000	104	10,2%	942,1
2005	109	8,1%	1290,3

A nemzetközi kapcsolatoknak hála, mára a hazai zöld szervezetek is aktív szereplőivé váltak az európai és globális (ENSZ) folyamatoknak, tárgyalásoknak és érdekérvényesítésnek. (Sőt az európai hálózat brüsszeli együttműködésének mintájára jött létre a korábban említett hazai Z8 csoport is.) Ide sorolhatók az EU új vegyianyag-politikájának (REACH) megalkotásáért folytatott vagy a kiotói egyezmény végrehajtásával kapcsolatos kampányok. Bár a zöldek mára beletanultak az európai döntéshozatal és bürokrácia működésébe, érdemes megemlíteni, hogy a csatlakozás előtt (és után) a kevés „nem-zsigeri” kritikus közé tartoztak: 2004-ben pl. több szervezet közreműködésével jelent meg a *Belezöldülünk?*¹⁸ című, az EU szinte minden jelentősebb politikáját górcső alá vevő füzet.

2.5 AZ ÉV ESEMÉNYEI

2006 nehéz, de eseménydús év volt a zöldek szemszögéből, amit a médiában megjelent témák nagy száma is mutat. A Zengőn aratott történelmi győzelem a lokátor új helyszíné, a Tubes kijelölése nyomán új megvilágítást kapott, és ez majdnem össze is ugrasztotta a baranyai és a budapesti szervezeteket: előbbieket sokáig elszigeteltnek érezték magukat, és azzal vádolták az utóbbiakat, hogy csak a médianyilvánosság miatt vállalták fel a zengői küzdelmet. Ezzel együtt a helyi népszavazáshoz szükséges aláírások összegyűjtése Pécsen már önmagában nagy sikert jelentett, hiszen soha korábban megyei jogú városban nem volt ilyenre példa, és a téma az országos sajtóban is napirenden maradt. Emellett több más ügy (ld. fent) is jelentős visszhangot kapott, nemcsak a botrányok, de néhány jól eltalált médiakampány eredményeként is (pl. Márkus Ferenc WWF-igazgató Duna-túrája¹⁹).

2006 egyben a csernobili katasztrófa 20. évfordulója is volt, aminek különös aktualitást adtak a paksi atomerőmű körüli kérdések: egyrészt még folyamatban voltak a kettes blokkban 2003-ban bekövetkezett üzemzavarral kapcsolatos információkérési perek, másrészt

az Országgyűlés 2005-ös döntése nyomán elindult az erőmű élettartam-hosszabbításának környezeti hatásvizsgálata. Mindkét ügy élesen rávilágított az erőviszonyok szélsőségesen kiegyenlítetlen voltára, és az atomerőmű „kivételezettnek” látszó helyzetére: noha az adatvédelmi törvény alapján indított pereket soron kívüli eljárásban kellene lefolytatni,²⁰ a fenti ügyek a mai napig nem zárultak le, és a civilek nem várt nehézségekkel találták szembe magukat a médiában is (pl. volt olyan lap, amely az Energia Klub fizetett hirdetésének megjelentetését is visszautasította).

De nemcsak az atomerőművel kapcsolatban zajlottak bírósági eljárások: általános tendenciának látszik, hogy a zöld szervezetek jogszabályokban (sőt nemzetközi egyezményben) biztosított részvételi jogukat rendre csak peres úton érvényesíthetik. Az elmúlt év ilyen ügyei közül kiemelkednek a SZIKE Egyesületnek és a Levegő Munkacsoportnak az M0 környezeti északi szakaszának környezetvédelmi engedélyezésével kapcsolatos erőfeszítései, a pesti zsidónegyed illetve a Jókai téri fák megóvásával kapcsolatos akciók (ÓVÁSI, Védegylet). Az év vége felé pedig ismét fellángolt a vasúti mellékvonalak tervezett megszüntetésével szembeni tiltakozás, amelynek zöld oldalról a Magyar Közlekedési Klub volt egyik fő mozgatója.

A környezetvédelmi konfliktusok nagy száma mellett azonban más, kevésbé „látványos” területeken komoly, egyes esetekben eredeti újításokat is el lehetett érni, pl.: a HUMUSZ kintartó munkájának eredményeként a „második” 1%, az egyházak mellett egyes kiemelt költségvetési előirányzatok támogatását szolgáló felajánlási célok közé bekerült – az erdővédelem mellett – az illegális hulladéklerakók felszámolása is, amely 2007-ben közel 250 millió forintot felajánlásban részesült.²¹

Mindezek azonban nem feltétlenül jártak a zöldek népszerűségének növelésével – az év folyamán nem egy publicisztika vádolta a szervezeteket a „szokásos” haladás-, piac és fejlődésellenességgel: a „miért utálják a zöldeket” vita a belső levelezőlistákon is napirendre került. Ezzel ellentétes tendenciaként 2006-ban vált (végre) ’mainstream’ témává a klímaváltozás kérdése, amihez az időjárás rendellenességek mellett a brit kormány megrendelésére készült Stern-jelentés²² adta a végső lökést. Bár ettől sokan a zöld ügy „felfutását”, súlyának növekedését várják az elkövetkező években, félő, hogy a mostanában népszerű és politikai támogatást élvező megoldási javaslatok (pl. bioüzemanyag) csak újabb problémákat szülnek, és a szervezetek ismét a „mindenre nemet mondó” kerékkötők szerepébe kényszerülnek majd.

3. TEENDŐK

A fentiekből talán nyilvánvaló, hogy a környezetügyi tennivalók listája szinte végtelen, de röviden tulajdonképpen minden ugyanarra a néhány dologra vezethető vissza: a problémák gyökerének feltárására és kezelésére van szükség a rövidtávú, „csővégi” megoldások helyett, jelentősen növelni kell a kérdés politikai súlyát (és anyagi támogatását) az általános szemlélet- és tudatformálás és váltás mellett. Mindez természetesen nem képzelhető el valamennyi szektor összefogása nélkül – a zöld mozgalom, helyzetéből, eddigi tapasztalataiból fakadóan ennek csak „kovásza”, katalizátora és éber őre lehet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Jávor Benedek – Németh Krisztina (2007): *Kisebb állam, nagyobb baj?* – Jelentés a zöldhatósági rendszer kialakításának értékeléséről, Budapest: Védegylet.
- Környezetvédelmi Lexikon, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993, II. kötet, p. 52–54
- Scheiring Gábor (szerk.) (2003): *Belezüldülünk?* Zöldek az EU-ról, Budapest: Ökotárs Alapítvány.
- Stern, Nicholas (2006): *The Economics of Climate Change* (The Stern Report), London: Cabinet Office HM Treasury.

JEGYZETEK

- 1 Környezetvédelmi Lexikon (1993) Akadémiai Kiadó, Budapest, II. kötet, p. 52–54.
- 2 Ld. <http://www.zoldot.hu>
- 3 1995. évi LIII. törvény 45. §
- 4 A hatályos változatot ld. <http://www.ot2005.hu/otszmsz.html>
- 5 <http://www.okotars.hu/hu/rolunk/tortenetunk>
- 6 <http://www.okotars.hu/hu/civiltars/mediamonitor>
- 7 <http://www.kvvm.hu/index.php?pid=9&sid=9&hid=1106>
- 8 <http://www.kvvm.hu/index.php?pid=4&sid=26&hid=1167>
- 9 <http://www.nol.hu/cikk/396894/>
- 10 <http://jogalkotas.hu/drupal/node/672>
- 11 Ld. www.cnn.hu
- 12 Ld. Jávor Benedek – Németh Krisztina (2007): *Kisebb állam, nagyobb baj?* – Jelentés a zöldhatósági rendszer kialakításának értékeléséről, Budapest: Védegylet. <http://www.vedegylet.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=651>
- 13 Pályázati felhívást ld. <http://www.kvvm.hu/index.php?pid=9&sid=9&tid=214>
- 14 <http://www.f.hu/index.php?p=adomany&sub=uzleti&alal=88&id=88>
- 15 <http://www.okotars.hu/hu/palyazoinknak/kiirasok>
- 16 <http://www.levego.hu/zoldlevel/>
- 17 <http://www.humusz.hu/hirek/1343>
- 18 Scheiring Gábor (szerk.) (2003): *Belezüldülünk?* Zöldek az EU-ról, Budapest: Ökotárs Alapítvány. <http://www.vedegylet.hu/doc/belezoldulunk.pdf>
- 19 <http://dunatura.blog.hu/>
- 20 http://www.tasz.hu/index.php?op=contentlist2&catalog_id=3015
- 21 http://www.apeh.hu/szja/kimutat/szja_1_1_2007_egyhazi_kiem.html
- 22 Stern, Nicholas (2006): *The Economics of Climate Change* (The Stern Report), London: Cabinet Office – HM Treasury. http://www.hm-treasury.gov.uk/independent_reviews/stern_review_economics_climate_change/stern_review_index.cfm

IFJÚSÁGI SZEGMENS AZ IFJÚSÁGI CIVIL VILÁG

Nagy Ádám – Székely Levente

■ Napjainkban az ifjúsági civil szervezetek, hasonlóan magukhoz a fiatalokhoz igen jelentős nehézségekkel küzdenek. A politika által hol ilyen, hol olyan irányú, de mindvégig mostohán kezelt területet pillanatnyilag a pénzügyi botrányok keltette (soha nem látott) közérdeklődés kíséri, ami rövid távon könnyen vezethet bizalmi válsághoz. Emellett az ifjúsági civil szervezetek életét jócskán megnehezíti (elhetetleníti) a finanszírozás elégtelensége is. Évek óta folyamatosan csökkennek a források, ráadásul a többi területtel való összehasonlítás tapasztalata szerint a fiatalokkal foglalkozó civil szervezetek anyagi lehetőségei a legkorlátozottabbak. A kedvezőtlen körülmények ellenére azonban a szervezetek tevékenysége nem nélkülözhető: szükség van közösségi térre, mobil ifjúsági pontra, információra és tanácsadásra, közösségszervezésre, részvételre, demokráciatanulásra.

A civil szféra ifjúsági szegmense minden bizonnyal abból a szempontból is sajátos helyzetben van, hogy a fiatalok önszerveződése leginkább informális keretek között történik. Fontos szerepet kapnak tehát a külső erők, amelyek megkísérlik formális struktúrába szervezni az ifjúságot, ami leginkább kampányjelleggel történik, a terület prioritásának változásával, illetve mint láttuk jellemzően a parlamenti választásokhoz igazodóan.

Mannheim a generációkról írt művében (Mannheim, K.: *A nemzedéki probléma*. In: Huszár–Sükkösd (szerk.) (1969): *Ifjúságpszichológia*, Budapest: KJK) kifejti, hogy a nemzedéki összetartozás nem konkrét csoportképződés felé tartó társadalmi egymáshoz kötöttség, azaz nem valamilyen objektív tartalom jelenti az alapot. Ebből következik, hogy az „ifjúsági” szervezetek kevésbé illenek a tematikusan szerveződő civil szervezetek sorába. A fejezet nem ad, nem adhat teljes, kerek képet a szegmensről, ami talán éppen az ifjúsági terület sajátosságaiban rejlik, hiszen az ma kívülről konstruált és kultivált, kevésbé önszervező, civil jellegű.

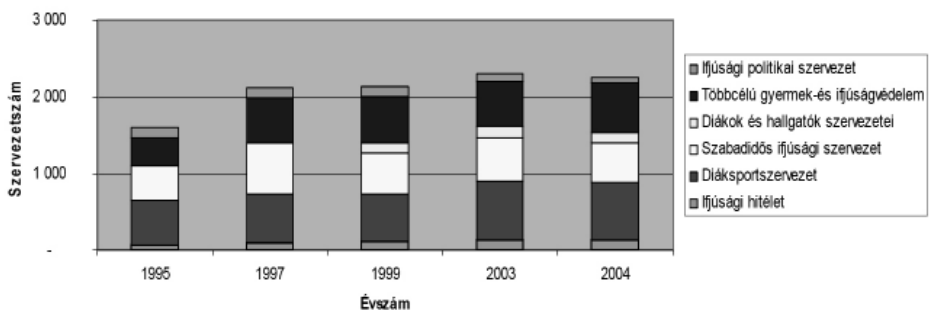
I. AZ ADOTT TÉMA ELMÚLT ÉVTIZEDNYI FOLYAMATAI: MÚLTJA, ALAPADATAI, ELMÉLETI ALAPVETÉSEI, SPECIÁLITÁSA

„Az elmúlt másfél évtizedben végrehajtott ifjúsági adatfelvételek és politikai szocializációs vizsgálatok egyaránt az ifjúsági korosztály formális szervezetektől történő elfordulását, társadalmi, közösségi passzivitását jelezték. Az általános tendenciák mögött azonban gyakran a különböző oktatási szintek formális részvételre szocializáló, vagy éppen valódi aktivitást kiváltó intézményi világa, a tagságukat integrálni és mobilizálni képtelen ifjúsági szervezetek rezisztenciája, megújuló közösségi önszerveződések, vagy éppen az ifjúsági szervezetek működési lehetőségeit befolyásoló kormányzati és pártpolitika paternalista viszonyrendszere áll.”¹

Az Ifjúság 2004 és a KSH 2005-ös adatai szerint az ifjúsággal kapcsolatos szerveződések az 56 545 nonprofit szervezet 4%-át tették ki (2061 szervezet), összesen 14 milliárd forintos bevétellel. Az egy szervezetre jutó átlagosan 7,5 millió Ft-os bevétel azonban lényegesen kisebb volt a nonprofit szektor átlagánál (17 millió Ft), továbbá az ifjúsági szervezetek 7%-ának sem bevétele, sem kiadása nem volt. Az ifjúsági szervezetek jellemző szervezeti formája az egyesület és az alapítvány, kb. fele-fele arányban vannak jelen a szegmensben. A szervezetek harmada (37%) a Közép-Magyarországi régióban működött, négyötödük (78%) városokban fejtette ki tevékenységét.²

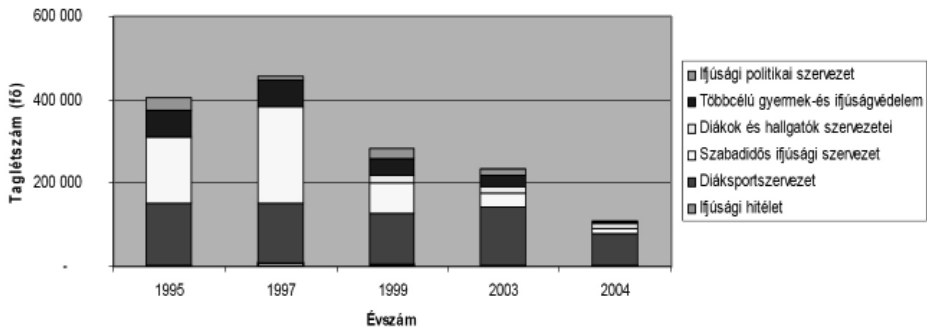
Az ifjúsági civil szervezetek száma 1995 óta növekedett, taglétszámuk azonban nagymértékben csökkent és a szervezetcsoport belső szerkezete is átalakult. A legtöbb és a legnagyobb taglétszámú ifjúsági szervezetcsoportot továbbra is a diáksport egyesületek alkotják, a második legnagyobbat a heterogén összetételű és célú gyermek- és ifjúságvédelmi szervezetek képviselik. A legnagyobb változás a szabadidős ifjúsági szervezeteknél történt, amelyek száma és taglétszáma is jelentősen visszaesett. 1995-ben még a szervezetek 28%, a tagok 39%-a kapcsolódott hozzájuk, 2004-ben ugyanezek a mutatók már csak 23% és 12% voltak. Az ifjúsági szervezetek speciális csoportját alkotó politikai szerveződések mutatói ellentmondásosan alakultak. Az ifjúsági szervezetek között számarányuk folyamatosan, 9%-ról 3%-ra csökkent, ugyanakkor taglétszámuk nagyon hektikusan alakult. A választásokat követő években tagságuk mindig jóval magasabb volt, mint a köztes időszakban.

1. ábra. A nonprofit formában működő ifjúsági szervezetek megoszlása 1995 és 2004 között

Forrás: a KSH 1995 és 2004 közötti adatfelvételei.

2. ábra. A nonprofit szervezetek taglétszámának megoszlása 1995 és 2004 között

Forrás: a KSH 1995 és 2004 közötti adatfelvételei.

A hazai adatok összességében azt jelzik, hogy a rendszerváltozást követően is működő nonprofit szervezetek és civil önszerveződések az ifjúsági korosztályt csak kis mértékben tudták integrálni és mobilizálni céljaik elérése érdekében. Az ifjúsági szervezetek száma a '90-es évek közepéhez képest növekedett, de ez nem járt a taglétszám gyarapodásával. Ugyanakkor ezen adatokat óvatosan érdemes kezelni, hiszen a 21. század elején talán nem is a taglétszám-ban mérhető már a társadalmi hatás.

Az ifjúsági ernyőszervezetek működésére a változó politikai követelményeihez való alkalmazkodási kényszer volt a jellemző. Az 1990-es években a rendszerváltást követően több ifjúsági ernyőszervezet is létrejött, de tevékenységüket és működési lehetőségeiket folyamatosan beárnyékolta a pártpolitikai szempontok. A történet 1988-ban kezdődött, amikor megalakult az ifjúsági szervezetek együttműködését koordináló Magyarországi Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa (MISZOT). A tömörülés 1992 végén két részre – a jobboldalhoz közelebb álló Nemzeti Ifjúsági Tanács-ra (NIT) és a baloldalhoz közelebb álló Magyar Gyermek- és Ifjúsági Tanács-ra (MAGYIT) osztdott. A NIT tagjai 1994-ben létrehozták az Országos Gyermek- és Ifjúsági Parlamentet (OGYIP). 2002-ben és 2003-ban nagy lendülettel, de kevesebb sikerrel ismét kísérletek történtek egy egységes ifjúsági ernyőszervezet létrehozására. A MAGYIT és OGYIP nevéből alkotott Magyar Gyermek- és Ifjúsági Parlament (MAGYIP) kezdeményezés az alakuló közgyűlésen a Nemzeti Gyermek- és Ifjúsági Szövetség (NEGYISZ) nevet kapta. A NEGYISZ-t végül 2002 végén a szakmai szervezetek megalapították, de a szervezet alapszabályát nem minden ifjúsági szervezet írta alá. Bár történt azóta is kísérlet az együttműködésre (2003 tele, a Gyermek és Ifjúsági Konferencia (GYIK) alakulása) mindeztidáig a kezdeményezést nem koronázta osztatlan siker, a három ernyőszervezet mára kiüresedett, elvesztette jelentőségét.

Az ifjúságügyet kezelni hivatott kormányzati struktúrában minden egyes parlamenti ciklus más szervezeti megoldásokat hozott magával. A következő táblázat az ifjúsági ügyekért felelős kormányzati csúciszervek változását foglalja össze.

1. táblázat. Ifjúsági ügyekért felelős kormányzati szervek³

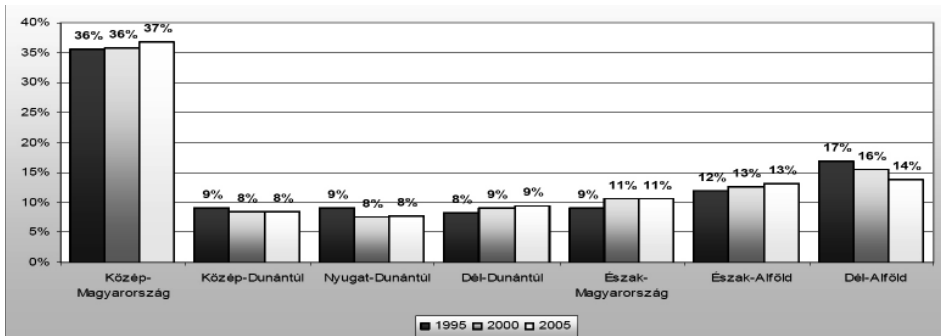
1990–1994	Miniszterelnöki Hivatal (és 5 miniszter)
1994–1998 1995–1998	Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Miniszterelnöki Hivatal
1998–1999 1999–2002	Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági és Sportminisztérium
2002–2004 2004–2006	Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium
2006–	Szociális és Munkaügyi Minisztérium

2. A TÉMA JELENE: 2006-BAN TÖRTÉNT ESEMÉNYEK, KEZDEMÉNYEZÉSEK, SIKEREK ÉS KUDARCOK

2.1 A SZEGMENS MINT ÖNÁLLÓ ENTITÁS, BELSŐ MOZGÁSOK, LOKALITÁS-RÉGIÓS RENDSZER

Az ifjúsági civil szervezetek területi megoszlásában a központi régióknak van a legnagyobb szerepe, a szervezetek közel kétötöde (37%) itt található (ráadásul ezek többsége budapesti illetőségű), míg a többi régió nagyjából egyenlő arányban osztozik a maradék háromötöden.

3. ábra. Ifjúsági szervezetek régiók szerinti megoszlása (1995–2000–2005)

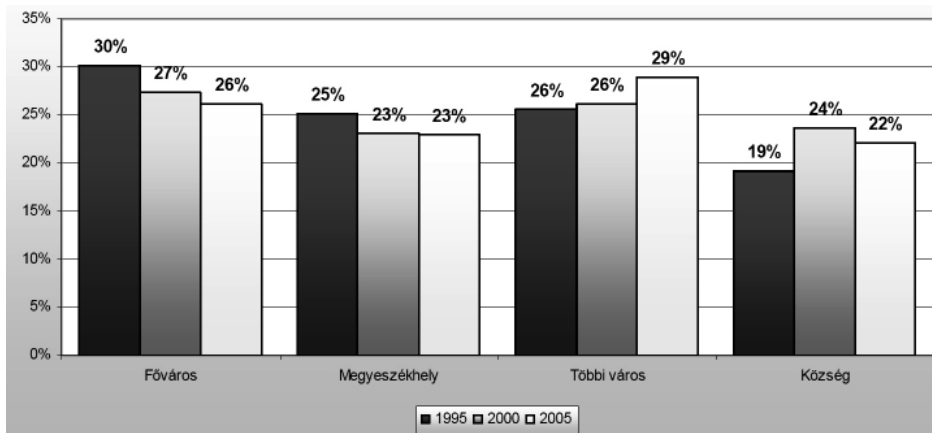

A szervezetek többsége városokban működik, csupán az összes civil ifjúsági szervezet ötöde (22%) tevékenykedik községekben. A városokban működő szervezetek legkisebb része megyeszékhelyi illetőségű (az összes szervezet kevesebb, mint negyede). A korábban (1995–2000) legtöbb ifjúsági civil szervezetnek otthont adó főváros szerepe is csökkent, a legfrissebb 2005-ös adatok szerint a „községes” városokban van a legtöbb szervezet.

Az ifjúsági szegmens területi bemutatásából nem maradhat ki az ifjúsági intézményrendszer bemutatása sem. Fővárosi és megyei szinten működnek a gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátorok, akik a veszélyeztetett, vagy bűnelkövető fiatalok védelmét, rehabilitációját lát-

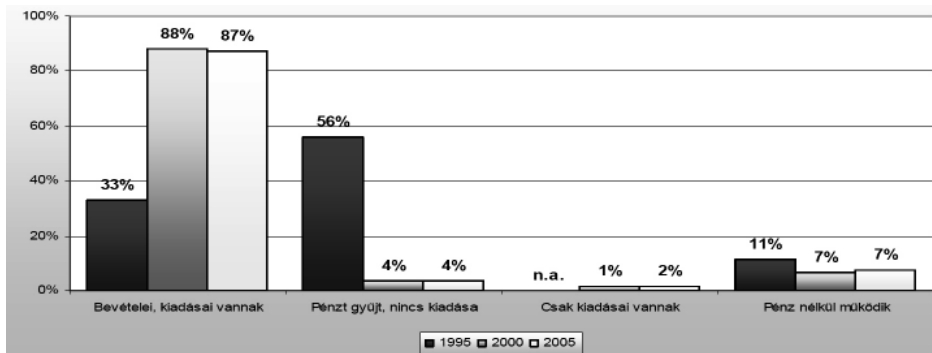
ják el Az ifjúsági intézményrendszer helyi szintjét alkotják az önkormányzati ifjúsági referensek, valamint az ún. ifjúsági információs pontok. Előbbiek feladata az önkormányzatok ifjúsággal kapcsolatos intézkedéseinek koordinálása, utóbbiakat pedig különféle intézmények, nonprofit szervezetek üzemeltetik annak érdekében, hogy az ifjúság korosztály számára releváns információk elérhetőségét biztosítsák. Az önkormányzati törvény alapján számos feladat- és ellátási kötelezettség hárul a helyi és települési önkormányzatokra, de ezek tényleges ifjúságpolitikai tevékenységéről és hatékonyságáról nincsenek hozzáférhető statisztikai információk.

4. ábra. Ifjúsági szervezetek településtípus szerinti megoszlása (1995–2000–2005)

Az ifjúsági szervezetek többsége (87%) ma már bevétellel és kiadásokkal is rendelkezik, szemben az 1995-ös állapottal, amikor a szervezetek több mint felének nem volt kiadása. A legfrissebb 2005-ös adatok szerint kevesebb, mint minden tizedik szervezet (7%) működik teljesen pénz nélkül.

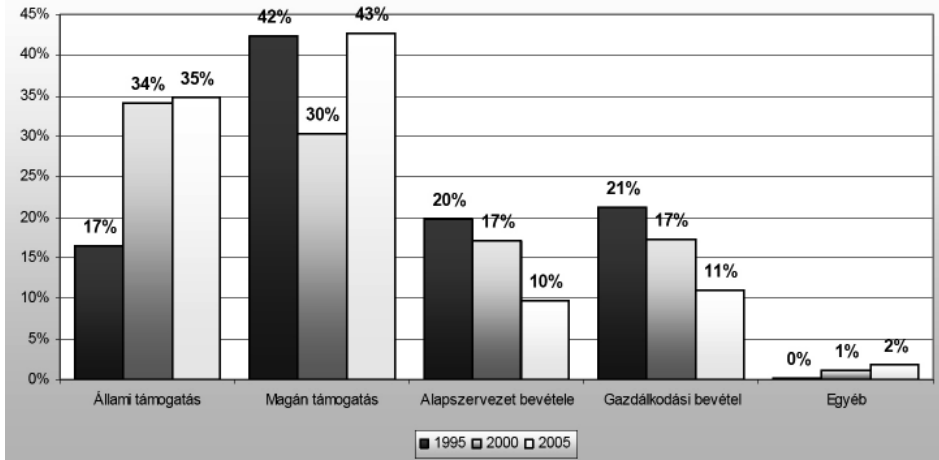
5. ábra. Ifjúsági szervezetek működési jellemzőik szerint (1995–2000–2005)

A KSH adatai alapján elmondható, hogy az ifjúsági szegmens civil szervezeteinek bevétel-szerkezetében túlnyomórészt a (magán, vagy állami) támogatások a hangsúlyosak. A támogatások mellett, amelyek a teljes bevétel 78 százalékát tették ki 2005-ben, az alapszervezettől

és a saját gazdálkodásból származó bevétel aránya említésre méltó még, mindkét forrásból a bevételek egy-egy tizede (10–11%) származott. Az alábbi ábrára pillantva látszik, hogy arányukban folyamatosan csökkennek az alapszervezetek bevételei, illetve a gazdálkodásból származó bevételek.

6. ábra. Ifjúsági szervezetek bevételszerkezete (1995–2000–2005)

A KSH adatai szerint az 1995–2000–2005 időintervallumban növekedett az ifjúsági szervezetek száma, a bevétellel rendelkező ifjúsági szervezetek aránya ugyanakkor lényegében nem változott, mindvégig a szervezetek kilenczede rendelkezett bevételekkel. Ugyanakkor a bevételek összege, valamint az egy szervezetre jutó bevétel jelentősen növekedett a vizsgált évek során, 2005-ben ez több mint 14 milliárd forintot jelentett, ami szervezetenként 7,5 millió forintos bevételt tett ki. Összességében az ifjúsági szegmens a KSH által vizsgált civil szervezetek közül a legkevesebb bevétellel rendelkezik (a legnagyobb bevételre szert tévő civil szervezetek ennek az összegnek 10-20 szorosát érik el), továbbá az egy szervezetre eső bevételek tekintetében is a legalacsonyabbak között találjuk az ifjúsági szervezeteket.

2. táblázat. Bevétellel rendelkező ifjúsági szervezetek

	1995	2000	2005
Száma	1 265	1 715	1 872
Aránya	89%	92%	91%
Bevételének összege (millió Ft)	4 344,2	9 973,5	14 059,9
Egy szervezetre jutó bevétel (ezer Ft)	3 433,5	5 815,4	7 510,6

Az ifjúsági szervezetek pályázati bevételei 1995-ről 2000-re több mint duplájára emelkedtek, a 2005-ös adat ugyanakkor az ezredfordulónál tapasztaltnál képest jelentősen csekélyebb. A pályázatokon nyert szervezetek aránya az összes szervezeten belül alig változott, mindössze az ifjúsági szervezetek 3–5 százalékának vannak pályázati bevételei, amely szerve-

■ IFJÚSÁGI SZEGMENS

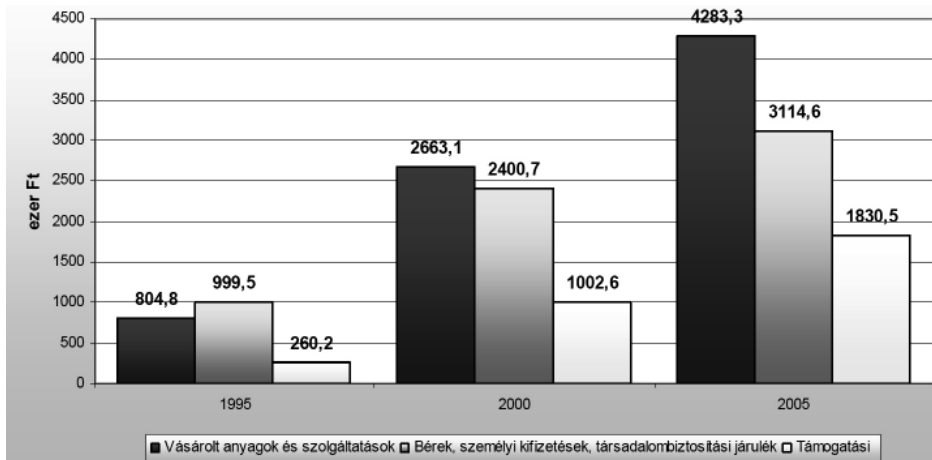
zetenként átlagosan 1,7 millió forint. Az ifjúsági szervezetek kedvezőtlen helyzetét jelzi, hogy míg az ezredfordulón a pályázati bevételek csupán tizedét (10%) tették ki az összes bevételnek, addig 2005-ben ez az arány kétötöd (41%).

3. táblázat. Az ifjúsági szervezetek bevételei

	1995	2000	2005
A szegmens pályázati bevételei (millió Ft)	469,1	1 025,9	842
Pályázaton nyert szervezetek aránya	5%	3%	4%
Pályázati bevétel a bevételek százalékában	11%	10%	41%
Egy szervezetre jutó pályázati bevétel (ezer Ft)	330,1	549,2	1 733,6

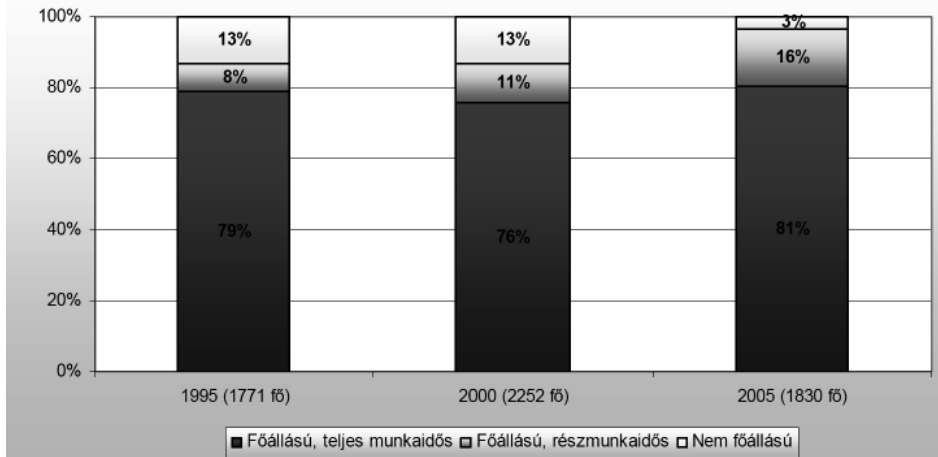
Az ifjúsági civil szervezetek kiadásai a vizsgált időszakban folyamatosan emelkedtek. Az emelkedés igaz a vásárolt anyagokra, vagy szolgáltatásokra, a bérjellegű kiadásokra és a támogatási tételekre egyaránt. A kiadás szerkezete is átalakult a vizsgált időszakban, míg a bérjellegű kiadások szerepe arányaiban egyre kisebb (1995-ben az összes kiadás 48 százaléka, 2005-ben csak 34 százaléka), addig a vásárolt szolgáltatások és eszközök, valamint a támogatási kiadások egyre jelentősebbek. Összességében az ifjúsági civil szervezetek kiadásainak ötöde (20%) támogatási kiadás volt 2005-ben.

7. ábra. Ifjúsági szervezetek kiadásai (1995–2000–2005)

A bérjellegű kiadások csökkenő tendenciájának egyik magyarázója lehet az, hogy az ifjúsági civil szervezetek az ezredfordulótól 2005-re jelentősen lecsökkentették munkatársaik számát (majdnem az 1995-ös szintre). A teljes állásban foglalkoztatottak aránya nőtt az összes foglalkoztatott között. Illetve míg korábban a főállású részmunkaidős és a nem főállású foglalkoztatott között utóbbi volt elterjedtebb 2005-re olyannyira megfordul a helyzet, hogy mindössze a munkatársak három százaléka dolgozik mellékállásban.

8. ábra. Munkatársak száma és aránya (1995–2000–2005)

Az ifjúsági szervezetek kedvezőtlen anyagi helyzete megmutatkozik a munkatársak jövedelmében is. A többi szervezethez képest, az ifjúsági civil szervezeteknél dolgozók a civil szféra átlagánál alacsonyabb jövedelemmel rendelkeznek. Habár a munkatársak átlagkeresete folyamatosan növekedett az évek folyamán, a leszakadás a többi civil szervezethez képest egyre nagyobb, hiszen míg 1995-ben az ifjúsági szervezetekben tevékenykedők átlagkeresete a civil szféra átlagának 93 százaléka volt, addig 2005-re ez csupán 73 százalék.

4. táblázat. Éves átlagkereset (1995–2000–2005)

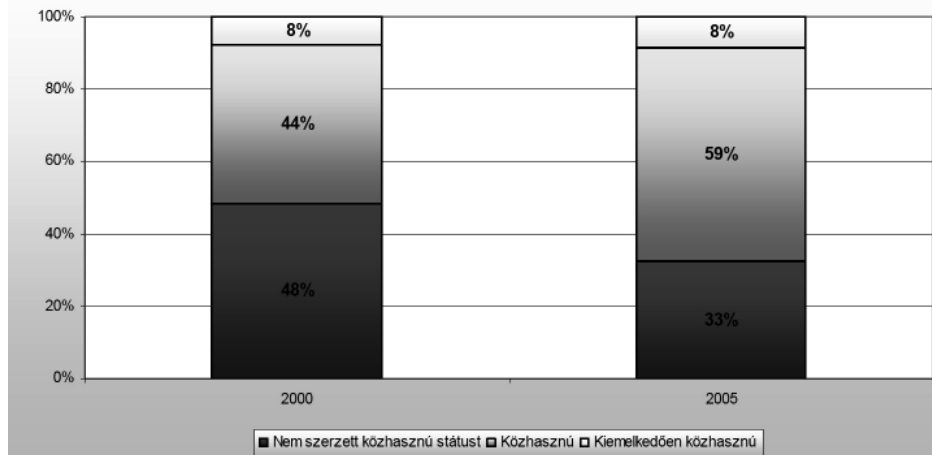
	1995	2000	2005
Éves átlagkereset a főállásuaknál (ezer Ft)	631	827,5	1 238,30
Átlagjövedelem százaléka	93%	81%	73%

2.2 A SZEGMENS SZOLGÁLTATÁSAI, „KÖZHASZNA”, ÖNKÉNTESÉG

Az ifjúsági civil szervezetek nyolc százalékának volt kiemelkedően közhasznú minősítése 2000-ben, ez az arány nem változott 2005-re sem, a közhasznú minősítéssel rendelkező szervezetek aránya ugyanakkor jelentősen emelkedett a két vizsgált időpont között. Elmondható, hogy 2005-re az ifjúsági civil szervezetek kétharmada (67%) közhasznú, vagy kiemelkedően közhasznú.

Az önkéntesek az ezredforduló óta meghatározó szerepet játszanak az ifjúsági civil szervezetek életében. A legfrissebb 2005-ös adatok szerint az ifjúsági szervezetek többsége (60%) rendelkezik önkéntes segítőkkel. Szerepüket mi sem mutatja meg jobban, mint a részvételükkel megtakarítható munkabér összege, amely 2005-ben több mint 2,1 milliárd forintot tett ki.

9. ábra. Ifjúsági szervezetek közhasznúság szerinti megoszlása (2000–2005)

5. táblázat. Önkéntesség az ifjúsági szegmensben

	1995	2000	2005
Önkéntes segítővel rendelkező szervezetek aránya	46%	77%	60%
Becsült munkabér megtakarítás (millió Ft)	349,9	854,5	2 165,40

Az Ifjúság 2000 és 2004 kutatás adatai szerint a 15–30 éves korosztályból 2000-ben a megkérdezettek 16, 2004-ben 20 %-a jelezte, hogy tagja volt valamilyen ifjúsági szerveződésnek. A tényleges ifjúsági részvétel azonban valószínűsíthetően ennél kisebb, mivel a szervezeti tagság mérése mindkét felvételben kiterjedt az egyházi közösségekre is. Az ifjúságkutatások eredményei alapján a fiatalok leginkább a sport és szabadidős, valamint a diák- és hallgatói szervezetek tevékenységében vettek részt, a többi civil szervezet említési gyakorisága 2% körül van. A fiatalok közéleti aktivitását illetően figyelemre méltó, hogy a 2004-re vonatkozó ifjúságkutatás szerint a fiatalok a jövőben jóval magasabb arányban vettek volna részt tiltakozó- és érdekvédelmi megmozdulásokban, mint tették azt korábban. Ez jelzi, hogy az ifjúsági korosztály egyre határozottabban kívánja érdekeit képviselni, s utal arra, hogy a létező érdekvédelmi formákkal kevésbé elégedett.

2.3 KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL

2.3.1 MINT JOGALKOTÓVAL

A kormány ifjúsági jogalkotó tevékenysége 2006–2007-ben számos területen elmaradást mutat. Máig nem történt meg a gyermek- és ifjúságvédelmi korosztályokkal kapcsolatos (pl. gyermekvédelmi, közoktatási stb.) jogszabályok harmonizációja, s nem született meg az évek óta napirenden lévő ifjúsági törvény sem. A hosszú ideje tartó és igen költséges előkészítési mun-

ka ellenére teljesen bizonytalan az új ifjúsági törvény tartalma és megszületésének időpontja. Pusztán a forrásbővítő testületekről szóló még hatályban lévő, a civil képviselet lehetőségét szabályozó ISM-rendeletet módosították immár sokadszor: valamennyi civil helyet a Gyermek és Ifjúsági Konferenciához delegált a jogalkotó (GylA, RIT-ek és Youth in Action Bíráló Bizottság), amely nyilvános pályázat során választotta ki a szektor képviseletét ellátó delegáltakat.

Jelentőséggel bír, hogy a Gyermek és Ifjúsági Konferencia úgy döntött, hogy a többszöri sikertelen kormányzati kísérlet után a „fejéről a talpára állítja a dolgokat”, s miután elsősorban a társadalmi igényt a társadalomnak, a civil szektornak kell megfogalmaznia, kezdeményeznie: kidolgozta és szakmai vitára bocsátotta az ifjúsági törvény tervezetét.

2.3.2 MINT HATALOMGYAKORLÓVAL (ÉRDEKVÉDELEM, HATALOMKONTROLL)

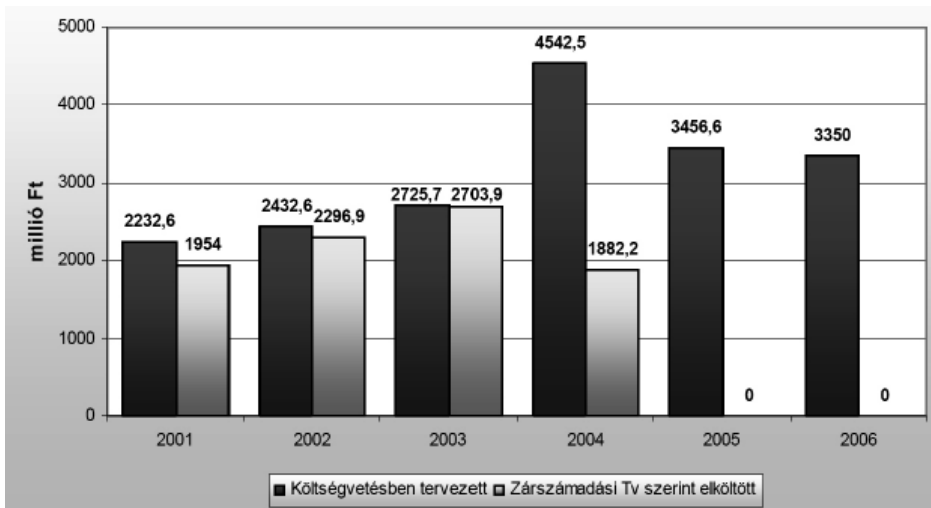
A választás eredményeképp a kormányzás folytonossága egyúttal azt is jelentette, hogy folytatódott az ifjúsági ügyek kormányzati képviseletének újrastrukturálása és alacsonyabb szintre történő telepítése, valamint az ifjúságüggyel foglalkozó köztisztviselők számának csökkenése: Jelenleg miniszteriális szinten bár a Szociális és Munkaügyi Minisztérium felelős a gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységért, a gyermek- és ifjúságpolitika, valamint a civil stratégia végrehajtásáért, de ezeket „házon belül” hermetikusan elkülönítetten kezeli. A közigazgatási reform részeként a Mobilitás önálló részprofilokkal, de beolvadt három meglévő állami intézménybe: a nemzetközi terület és regionális hálózat – Állami Foglalkoztatási Hivatalban mint Mobilitás-Országos Ifjúsági Szolgálat kapott helyett; az ifjúságkutatás a Nemzeti Családpolitikai és Szociális Intézetben (új nevén Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet) folytatódott főosztályi kereteken belül; a pályázatkezelést pedig az ESZA Kht. bonyolítja. Az ifjúsági szolgáltató rendszer regionális feladatait a Regionális Ifjúsági Tanácsok (RIT) és a Mobilitás részegységeiként működő, a pályázatkezeléstől megszabadított Regionális Ifjúsági Szolgáltató Irodák (RISZI) végzik.

A minisztérium 2003-ban nem újította meg a tizenhat ifjúsági (korosztályi és szakmai) szervezettel 2000–2002 között évenként megkötött ún. stratégiai partneri megállapodásait és támogatási szerződéseit. Ehelyett egy ötelemű struktúrát igyekezett létrehozni: a civil, a hallgatói, az egyházi, a politikai és a határon túli szegmensben próbált meg együttműködési megállapodásokat tető alá hozni. A három működő ifjúsági ernyőszervezet (Országos Gyermek és Ifjúsági Parlament, Magyar Gyermek és Ifjúsági Tanács, Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Szövetség) közös felhívásban próbált meg a civil szegmens képviseletét ellátó együttműködésre szólítani: létrejött a Gyermek és Ifjúsági Konferencia (civil szegmens), amely később együttműködési megállapodást kötött az ifjúsági tárccal, hasonlóképp a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájával (hallgatói szegmens). Ugyanakkor a mai napig nem jött létre az ifjúsági szervezeteket és a gyerekek-fiatalok érdekeit képviselni hivatott Nemzeti Ifjúsági Tanács. A tárca vezetői számos alkalommal kijelentették, hogy a minisztérium az ifjúsági szervezetek képviseletének megszervezését a civil társadalom belügyének tekinti, ha a szervezetek létre tudják hozni az integrált ifjúsági képviseletet, azt a tárca a társadalmi egyeztetés partnerének fogja tekinteni: bevonja a jogszabály előkészítés folyamatába, biztosítják számára az ifjúsági intézményrendszer civil kontrollját biztosító testületekbe való delegálás jogát és a működéséhez szükséges forrásokat.

2.3.3 MINT FORRÁSBŐVÍTŐVEL, PÁLYÁZTATÓVAL

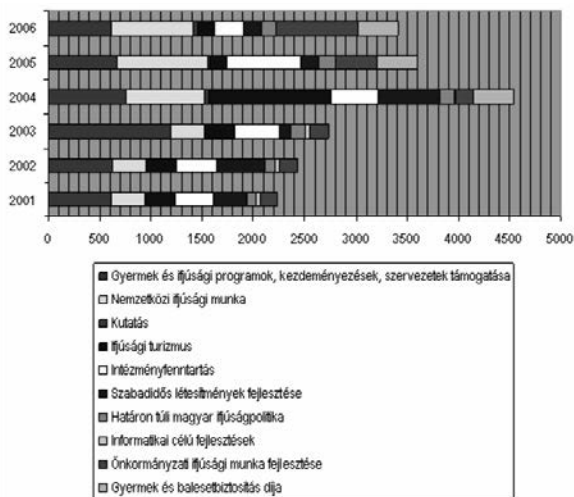
A következő táblázat 2001-től veszi sorra az ifjúsági ügyekért felelős kormányzati szerv ifjúsági előirányzatait.⁵

10. ábra. Ifjúságért felelős minisztériumok ifjúsági célú előirányzatai (2001–2006)

Hogy pontosan képet kapjunk az államilag dotált területekről, tematikus kategóriákba rendeztük az egyes támogatási célokat:⁶

11. ábra. Ifjúságpolitika fejlesztési területei a kormányzati ráfordítások tükrében (2001–2006)

Évek óta csökken az ifjúságügyre szánt pénz, a demokráciatanulás egyik, ha nem a legfontosabb terepét számolják föl szép lassan. Néhány évvel ezelőtt még 3,5 milliárd – egyébként

elégtelen – forint jutott az ifjúságpolitikára, 2007-ben már csak összesen 1,1 milliárdot szánnak, s ennek negyedrészt is az ifjúsági ingatlanok kapják (többek közt Zánka). Szakmai fejlesztésekre, képzésekre, közösségi programokra, táborozásra nem egészen 900 millió jut.

6. táblázat. Ifjúsági pályázati források (2000–2005)

KERET (m Ft)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GYIA	282	134	127	176	68	130
DA-RIT	20,6	43,7	35,7	32,6	20,5	43,7
DD-RIT	18,3	46,8	46	51	19	40
ÉA-RIT	25	56	56,8	55,6	25	30,5
ÉM-RIT	23,7	53,6	49	63,1	22,7	47,8
KD-RIT	18,2	38,3	38	41,8	18,1	37,9
KM-RIT	25,1	54,7	55,5	52,7	28	34
NYD-RIT	16	36,6	41,8	38,2	14,8	37,9
Youth/Youth in Action Program (mEuro)	0,85	1,416	1,482	1,59	2,342	2,530
Minisztérium	n.a.	649	666	1129	1157	812

Forrás: Szociális és Munkaügyi Minisztérium

Nem lehet elmenni szó nélkül a pályázati rendszer lebonyolítása körüli évente ismétlődő anomáliák mellett. A pályázatok kiírása fél éveket csúszik, s nem vigasz, hogy a bírálatokkal is ez történik. Ahol az internetes pályázati rendszer hol működik, hol nem, a hotline az esetek többségében nem elérhető, ahol a beszámolók és a regisztráció egy részét csak postán vagy személyesen lehet intézni, amivel a szereplők egyetlen résztvevőjének a munkája lesz egyszerűbb: a pályázatoté.

Az ifjúságstratégia hiánya miatt a terület finanszírozása esetleges, kiszámíthatatlan így tervezhetetlen. Az állam évről évre, fejlesztési koncepció hiányában, az ifjúságkutatási adatokat nem használva, többnyire az előző éves pályázatait írja ki újra, nincsenek indikátorok és mérések, amelyek segítségével mérni lehetne a közpénzek hasznosulását. Az ifjúsági területen a szervezetek számára nincsenek automatizmusok, normatívák. Alapvető problémát jelent a transzparencia hiánya, valamint az a tény, hogy a pályázatokban érdekelt szervezetek képviselői aktív részvevői a pályázati témák meghatározásának, a szakértésnek és a döntéshozatalnak.

2.4 KAPCSOLAT AZ ÜZLETI SZEKTORRAL

Az ifjúsági szegmens meglehetősen fejletlen üzleti kapcsolatokkal rendelkezik. Habár a vállalati szektorból származó bevételek összességében jelentősen növekedtek 1995 és 2000 között, viszont 2005-re még valamelyest csökkentek is az ezredfordulós állapothoz képest. Mindeközben a vállalati támogatásban részesülő szervezetek aránya alig változott a vizsgált években,

mind a három esetben a szervezetek nagyjából negyede tud a vállalati szférából származó támogatásokat felmutatni. A vállalati támogatásokat szinte teljes egészében a klasszikus ifjúsági nonprofit szervezetek kapták.

Az ifjúsági szervezetek vállalati támogatásait összehasonlítva a többi civil szervezettel elmondhatjuk, hogy csupán egy-két másik szegmens múlja alul az ifjúsági szervezetek vállalati támogatásainak összegét, ráadásul a többi területen az ifjúsági szegmens esetében tapasztalt vállalati támogatásnak többszörösét képesek felmutatni a szervezetek.

7. táblázat. Ifjúsági szervezetek vállalati támogatásai

	1995	2000	2005
Vállalati támogatásban részesülő szervezetek száma	352	492	502
Vállalati támogatásban részesülő szervezetek aránya	24,8	26,3	24,4
Vállalati támogatások összege (millió Ft)	132,7	1 190,30	1 046,50

2.5 NEMZETKÖZI, EURÓPAI KÖTÖDÉSEK

A nemzetközi kapcsolatokat két főcsoportba sorolhatjuk. Egyfelől a működő szervezetek többsége rendelkezik valamifajta nemzetközi kötődéssel. A meghatározó szervezetek tagjai a rájuk jellemző európai tagsággal (politikai szervezetek a politikai család európai ifjúsági hálózata, szakmai szervezetek a szakmai hálózati együttműködés). Külön alcsoportot képeznek azok a szervezetek, amelyek maguk is nemzetközi hálózatok magyarországi tagszervezetei. Az ifjúsági ernyőszervezetek nemzetközi felületét a Nemzetközi Ifjúsági Koordinációs Iroda (NIKI) látja el. A nemzetközi ifjúságszervezeti együttműködéseket, csereprogramokat a Youth in Action program is támogatja. Másfelől a fiatalok maguk is vállalkozhatnak nemzetközi ifjúsági munkára. Az Európai Önkéntes Szolgálat (EVS) keretében mód van arra, hogy más európai szervezetnél lássanak el néhány hónapos önkéntes munkát, amelyhez ugyancsak a Youth in Action program nyújt anyagi segítséget.

Az ifjúsági szervezetek nemzeti kötődéseinek leírásából nem maradhat ki a külföldről származó bevételek bemutatása sem. Összességében elmondható, hogy az ifjúsági szervezetek a legutolsó 2005-ös adatok szerint az összes civil szervezethez viszonyítva az átlagkörüli támogatásban részesült. A támogatások túlnyomó többsége (nagyjából 3,2 milliárd Ft) külföldi nonprofit szervezetektől, vállalkozásoktól, magánszemélyektől származik és az összes támogatás csupán töredékének (127 millió Ft) forrása valamilyen állami szerv.

A vizsgált években változatosan alakultak a külföldi támogatások összegei, illetve a részesülő ifjúsági szervezetek számának tekintetében sem mutatható ki egyértelmű tendencia. Az ifjúsági szervezetek, a többi civil szervezethez képest továbbra is jelentős hátrányban vannak a külföldi pályázatok terén, a 2000–2005 közötti időszakban alig emelkedett a külföldi pályázatokon sikeres szervezetek száma, valamint az elnyert összeg – amely a civil szervezetek körében a legalacsonyabb – sem változott érdemben.

8. táblázat. Külföldi támogatások az ifjúsági szervezetek életében

	1995		2000		2005	
	Részesülő szervezetek száma	Támogatási összeg (millió Ft)	Részesülő szervezetek száma	Támogatási összeg (millió Ft)	Részesülő szervezetek száma	Támogatási összeg (millió Ft)
Az ifjúsági nonprofit szervezetek külföldi forrásból származó bevétele	93	1 048,60	164	916,7	132	3 309,20
Az ifjúsági nonprofit szervezetek külföldi pályázati forrásból származó bevétele	15	44	39	207,5	44	228,90

2.6 JÓ PÉLDÁK, AZ ÉV ESEMÉNYEI

2.6.1 A ZUSCHLAG-ÜGY

2007-ben az ifjúsági civil szegmens, de talán az egész civil szektor leginkább médiaképes eseménye az úgynevezett Zuschlag-ügy volt, zárójelbe téve ezzel az év legfontosabb szakmai innovációit (Ifjúságsegítő képzés fejlesztése, a VII. Település és Ifjúsága konferencia ajánlásai, stb). A fél MSZP vezérkart is érintetté tevő volt helyettes államtitkári vallomással lavinaszerűen elindult és a média vezető hírei közé kerülő csalássorozat jól rávilágít a pártfinanszírozás elégtelenségére, valamint a civil és a politikai szervezetek közti határvonal elmosódottságára.

2.6.2 PÁLYÁZATOK A DÖNTÉSHOZÓ TESTÜLETEK CIVIL HELYEIRE

A magyar ifjúságügy forrásbővítő testülete a Gyermekek és Ifjúsági Alapprogram. A GYLA Tanácsban, illetve a RIT-ekben lévő civil posztokat eddig nem nyilvános pályázatok útján, hanem a nagyobb ifjúsági ernyőszervezetek delegáltjai tölthették be. 2007-ben a mechanizmus megváltozott. A Szociális és Munkaügyi Minisztérium 24/2007-es rendeletében a Gyermekek és Ifjúsági Konferenciát bízta meg azzal, hogy a kétféle – egy országos és hét regionális – forráselosztó testület civil képviselőjét biztosítsa. A GYK nyilvános pályázat keretében adott alkalmat arra, hogy ne csak tagjai, tagszervezetei kapjanak lehetőséget, hanem az egész ifjúsági szektor részt vehessen a pályázatban.

2.6.3 AZ IFJÚSÁGI TÖRVÉNNYEL KAPCSOLATOS CIVIL NYOMÁSGYAKORLÁS

A rendszerváltás óta várt, évtizede folyamatosan ígért ifjúsági törvény először 2000-ben, majd többszöri próbálkozás után 2006-ban öltött konkrét formát, de a Parlamentnek elfogadni

eddig egyetlen alkalommal sem sikerült. Az 1995. évi CLVI törvény idejétmúlt, s az ifjúsági szolgáltatási környezet csak igen kis szeletét szabályozza, hovatovább az ifjúsági szolgáltatások, intézmények léte, működése nem jogszabályi legitimáción alapul. Az ifjúsági civil szektor évek óta várja, kéri, követeli a törvényt, ezzel is elismerve-serkentve az ifjúsági diszciplína megerősödését: eredmény nélkül. 2007-ben a civil szektor elkészítette a törvényjavaslat szövegét, konferenciákon és szakmai körökben vitatta azt meg, s a Palamentben mutatta be.

2.6.4 AZ NGYIKA BEZÁRÁSA

A Nemzeti Gyermekek és Ifjúsági Közalapítvány a valaha volt KISZ ingatlanvagyonot volt hivatott kezelni. Az elmúlt 17 évben a politikai erők saját vagyonukként kezelték a Közalapítványt, volt kuratóriumi elnökei ellen az utódok nemegyszer büntetőfeljelentést is tettek. A vagyon a felújítás hiányában és a széthordás okán fizikailag és pénzügyileg is erodálódott, mígnem 2007-re jutott el oda a helyzet, hogy a Kormány megszüntette a Közalapítványt, maradék ingatlanvagyonát beapportálva Magyar Nemzeti Üdülési Alapítványba.

3 (ÁLLAMI) TEENDŐK⁷

A magyarországi ifjúsági szervezetek a rendszerváltás óta eltelt 17 év folyamán végig olyan környezetben végezték munkájukat, amelyet az ifjúságpolitika intézményrendszer folytonos átalakítása, a feladatok, a felelősségi- és hatásköri kérdések különböző kormányzati intézmények, illetve intézményi szintek közötti megosztása, s nem kis részben a pártpolitikai befolyásoltság jellemezett. Az ifjúsági ernyőszervezetek működésére leginkább az instabilitás volt a jellemző, a mindenkori kormányok és politikai pártok igyekeztek olyan intézményi struktúrákat létrehozni, ami a hozzájuk közelebb álló ifjúsági szerveződések számára biztosítanak előnyösebb működési feltételeket. A kormányzati ifjúsági intézményrendszer kormányzati ciklusokat követő átalakítása jelentősen csökkentette a rendszer hatékonyságát és az ifjúságpolitikai célok végrehajthatóságát. Épp ezért az alábbi feladatlistának csak akkor van értelme, ha az ifjúságügy állami kezelése végre stabilizálódik.

1. Meg kell alkotni végre az ifjúsági törvényt, és életre kell hívni a gyermek- és ifjúsági ombudsman intézményét.
2. Közös, kormányzati–civil döntéshozatalon és vezetésen alapuló, skandináv típusú partnerséget kell kialakítani, véget vetve végre a mi–ők típusú szembenállásnak, s ki kell alakítani azt a rendszert, amelyben a Nemzeti Ifjúsági Tanács létrejöhet. Az egységes érdekképviselet képes lenne a szektor megerősödését is szolgálni, hovatovább közvetíteni tudná a civil értékeket is a hatalomnak (és a civileknek).
3. Meg kell alkotni az Országos Ifjúsági Stratégiát és Programot.
4. Utólag meg kell vizsgálni annak megvalósulását, illetve hatását (Ifjúsági Éves Jelentés).

5. Szükséges az ifjúsági intézményrendszer racionalizálása és strukturális átalakítása: a források elosztásának ésszerűsítése, a pályázati eljárások gyorsabbá, egyszerűbbé, olcsóbbá és átláthatóbbá tétele, a teljes folyamat nyilvánosságának és civil kontrolljának biztosítása.
6. Ezzel együtt mérhetővé kell tenni a civil szervezetek teljesítményét, megakadályozandó, hogy a társadalmi hatás nélküli fantomszervezetek keselyűkként körözve a pályázatok körül felzabálják a szűkös források jó részét a szolgáltatásra képes civilek elől. Emellett lehetetlené kell tenni, hogy a döntéshozók saját szervezeteiket báránybőrbe bújtatva, maguknak osztogassák a pénzeket.
7. A gyermek- és ifjúsági ingatlanvagyon (többek közt Zánka) áttekintése és rendbetétele sem halogatható tovább. Fel kell tenni végre a kérdést, ha mégoly fájdalmas is: mi szolgálja jobban a gyermekek, fiatalok érdekét? Az ifjúsági ingatlanvagyon (fű alatti folyamatos széthordása, annak rendbetétele, vagy az egész értékesítése, és a források kamatainak eljuttatása közvetlenül a felhasználókhhoz, a gyerekekhez, csökkentve ezzel az esélyegyenlőtlenséget.
8. Rendbe kell tenni a pályázatok kezelését, ahol a szabályok kizárólag a pályázókat kötik, az állam viszont akár fél évet is csúszhat a pénzek kifizetésével.
9. Egységes alapokra kell helyezni az ifjúságsegítő képzést.
10. Meg kell történnie a kiemelt gyermek- és ifjúsági projektek előkészítésének az önkéntes és szakmai képzések, az ifjúságkutatás, a gyermek- és ifjúsági információ, a helyi gyermek- és ifjúsági munkában.
11. Szükség van tiszta és független ifjúságkutatásra, azok eredményeit fel kell használni a stratégiaalkotásnál és a cselekvési terv létrehozásánál.
12. A gyermekjólétet, a gyermekügyet, a jelenlegi hermetikusan elkülönítés helyett (előbbit a szociálpolitika, utóbbit az esélyegyenlőség területe) együtt kellene kezelni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bánszegi Zsuzsa: Fiatalok és közéleti szerepvállalás (A fiatalok részvételi elősegítése az ifjúsági munkában) *Új Ifjúsági Szemle* 2004. tavasz 2. 107–119. o.
- Bauer Béla – Szabó Andrea – Laki László (szerk.) (2002): *Ifjúság2000*. Tanulmányok I. Budapest: Nemzeti ifjúságkutató Intézet.
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2005): *Ifjúság2004* Gyorsjelentés, Budapest: Mobilitás.
- Beke Márton – Ditzendy Károly Arisztid – Nagy Ádám: Áttekintés az ifjúsági intézményrendszer állami és civil aspektusairól. *Új Ifjúsági Szemle* 2004. őszi
- Bodor András – Gabrielle Lara: Az ifjúságpolitikák jogi és szervezeti keretei: az európai gyakorlatok áttekintése. *Új Ifjúsági Szemle* 2005. őszi 8. 5–31. o.
- Ditzendy Károly Arisztid – Nagy Ádám – Wéber László: Ifjúsági kormányzat. Civil Ifjúsági Éves Jelentés 2005, *Új Ifjúsági Szemle* 2006. tél.
- Herczog Mária: Ifjúságszakmai struktúrák. *Új Ifjúsági Szemle* 2006. tavasz.
- Kátai Gábor (2006): *Gondolatok az ifjúságpolitikáról és eszközeiről*. Belvedere: Szeged.
- Nagy Ádám (szerk): Civil Ifjúsági Éves Jelentés 2005 (2006). *Új Ifjúsági Szemle*. 2006. tél.

Nagy Ádám (szerk) (2007): Ifjúságsegítés. Probléma vagy lehetőség az ifjúság? ÚISZ Könyvek/3. Budapest–Szeged: Belvedere–Palócvilág Alapítvány–Új Mandátum Könyvkiadó.

Nagy Ádám: Javaslatok az ifjúsági törvény szempontjaira. *Új Ifjúsági Szemle* 2004. tavasz

Az Európai ifjúsági paktum végrehajtása és az állampolgári szerepvállalás ösztönzése, SEC(2005)693

http://ec.europa.eu/youth/whitepaper/post-launch/com_206_hu.pdf

Az Európai Unió ifjúságpolitikai irányelvei, céljai. Az Európai Bizottság Fehér Könyve (2001). Az Európai Bizottság „Ifjúság 2000–2006” és a „Fiatalok Lendületben 2007–2013” programjainak irányai. Az Európai ifjúsági paktum (2005). Az Európa Tanács ifjúságpolitikai tevékenysége.

JEGYZETEK

- 1 Átvéve az Európa Tanács számára készült Magyar Ifjúságpolitikai jelentésből.
- 2 A vonatkozó KSH-adatok alapján.
- 3 Átvéve az Európa Tanács számára készült Magyar Ifjúságpolitikai jelentésből.
- 4 ISM, GYISM: helyettes államtitkárság (14–18 fő); ICSSZEM: főosztály (8–12 fő), SZMM: osztály (4–6 fő)
- 5 Átvéve az Európa Tanács számára készült Magyar Ifjúságpolitikai jelentésből.
- 6 Átvéve az Európa Tanács számára készült Magyar Ifjúságpolitikai jelentésből.
- 7 A Teendők rész forrása a Civil Ifjúsági Éves Jelentés (Új Ifjúsági Szemle 13. szám, 2006 tél). A felsorolt pontok azóta mit sem vesztek aktualitásukból.

HÁTRÁNYOS HELYZET SZEGMENS

LESZAKADÓ TÁRSADALMI CSOPORTOKKAL FOGLALKOZÓ CIVIL SZERVEZETEK

Csongor Anna – Rész Levente

■ Az alábbiakban a hazai civil szerveződések egyik formáját, a *szociális* illetve *esélyegyenlőségi* munkát végző társadalmi szervezetek körét szeretnénk röviden bemutatni. Ezek a civil programok, mind tevékenységük *jellege* mind pedig konkrét *célcsoportja* szerint igen sokfélék lehetnek. Közös vonásuk, hogy valamilyen leszakadó vagy a korábbi szóhasználat szerint „hátrányos helyzetű” csoport képviseletét és támogatását vállalták fel.

Ebből a széles szervezeti körből mi – szűkebben vett munkaterületünk szerint – két alcsoportnak, a roma szervezetek és a fogyatékos-ellátást végző szervezetek jellemzőit vesszük sorra.

KÖZÖS ALAPADATOK

A következőkben bemutatott statisztikai adatokban *többedmagukkal* szerepelnek a leszakadó csoportokkal foglalkozó civil szervezetek. Mivel a civil szféra szociális/érdekképviseleti szegmense magában is igen rétegzett, alábbiakban megelepszünk a közös alapadatok elemzésével.

1995-ben a nonprofit szervezetek összesen 1,26 százaléka jelölte meg elsődleges céljának a leszakadó csoportok segítését, 2000-ben 2,36 százalékuk, 2005-ben pedig 2,5 százalékuk

tette ugyanezt. 1995 és 2000 között a számszerű növekedés 164 százalékos volt, 2000 és 2005 között pedig 275 százalékos. Az első öt évben tehát mértékét és részesedését tekintve is *duplájára* nőtt a szegmens. 1995-ben a szervezetek harminchét százaléka alapítvány, hatvankét százaléka pedig egyesület volt, a maradék négy közalapítványként működött. A szervezeti formát tekintve jól kivehető, hogy az alapítványok, közalapítványok részaránya csökken (2000-ben számszerű növekedésük megállt), míg az egyesületek száma és részaránya folyamatosan nő.

A szervezetek eloszlása településtípus szerint lényegében változatlan, a fővárosban, megyeszékhelyeken, a többi városban illetve a községekben lényegében 25–25 %-uk működik, némi eltolódással a községek irányába. Első látásra meglepő, hogy 2000-ig a leszakadó rétegekkel foglalkozó szervezetek fele nem szerzett közhasznú státuszt, és ez az arány nem igazán javult 2005-re sem (42 %). Összevetve azonban a teljes sokasággal egyértelmű, hogy ugyanazt a trendet követi, mint az egész szektor: 2000-ben az összes nonprofit szervezet 58 %-a volt közhasznú, 2005-ben pedig 45 %. Az egyik feltételezhető magyarázat, hogy ezek a szervezetek nem számítottak olyan forrásokra, amely közhasznúsághoz kötött.

A szegmens bevételei az 1995-ös 2.265 millióról 2000-re 75 millióra, majd 2005-re 15.6 millióra nőttek. Feltűnő, hogy a források között az állami támogatás részesedése stabilan magas, a legmagasabb a szektorban, az utána következő szociális szegmenst csak 2005-ben előzi meg az egészségügy és a kultúra (59 ill. 54 %):

1. táblázat. A nonprofit szervezetek bevételeinek százalékos megoszlása források szerint. Hátrányos helyzettel és szociális kérdésekkel foglalkozó szervezetek 1995, 2000, 2005.

	Állami	Magán	Alap-	Gazdálkodási-	Egyéb
	támogatás		szervezet bevétele		
1995 HH	69,6	17,9	5,9	4,9	1,7
1995 SZ	46,4	25,9	6,5	21,1	0,1
2000 HH	61,0	25,4	6,0	7,3	0,3
2000 SZ	48,7	28,9	13,8	8,1	0,5
2005 HH	69,2	21,2	5,5	2,8	1,3
2005 SZ	46,2	18,8	19,9	14,2	0,9

A leszakadó csoportokkal foglalkozó szervezetek legfontosabb költségeinek és kiadásainak összetétele is sajátosan alakult, ez azonban valószínűleg különösen nem értelmezhető anélkül, hogy ezt a csoportot további alcsoportokra bontanánk.

2. táblázat. A leszakadó csoportokkal foglalkozó szervezetek legfontosabb költségeinek és kiadásainak összetétele 1995–2005, millió forintban és az adott év költségének százalékában.

	Vásárolt anyagok és szolgáltatások	Bérek, személyi kifizetések, társadalombiztosítási járulékok	Támogatási kiadások	Összesen
1995 millió forint	207,6	358,2	297,5	863
1995 a teljes költség százalékában	24,1	41,5	34,5	100
2000 millió forint	977,1	1 306,6	2 863,9	5 148
2000 a teljes költség százalékában	19,0	25,4	55,6	100
2005 millió forint	3 165,2	3 931,9	4 154,3	11 251
2005 a teljes költség százalékában	28,1	34,9	36,9	100

Érdemes megjegyezni, hogy a szervezetek 15–18 %-a alkalmazott fizetett munkaerőt 1995-ben, 2000-ben és 2005-ben egyaránt, az átlagbérük havi 38, 77 és 116 ezer forint. Ezekben az években a bruttó átlagkereset az országban 38 900, 87 645 illetve 158 325 forint volt, azaz a keresetek az alszektorban eredetileg együtt haladtak, majd lemaradtak az aktuális átlagkeresettől! A szervezetek mind a három évben jelentős, de változó mértékben (46,8, 78,5 és 57,1%) alkalmaztak önkénteseket. Az egy főre jutó átlagos önkéntes munkaóra a szektorban kiemelkedően magas (177, 102, 197). 1995-ben ebben a szektorban messze a legmagasabb volt az önkéntes munkaórák száma. 2000-ben e tekintetben a második helyen állt az egészségügy mögött, 2005-re azonban hiába emelkedett az önkéntes munkaórák száma a duplájára, a hirtelen nagyon erősen feljövő képzési alszektor megelőzte a maga 309 egy főre jutó átlagos önkéntes munkaórájával.

I. ROMA CIVIL SZERVEZETEK

I.1 AZ ADOTT TÉMA ELMÚLT ÉVTIZEDNYI FOLYAMATAI: MÚLTJA, ELMÉLETI ALAPVETÉSEI, SPECIALITÁSA

I.1.1 HÁTTÉR

A statisztikákban szereplő megfogalmazás igen sokféle hátrányosnak nevezhető helyzetet foglal magába. Mind a szociális, mind a jogvédő szervezetek foglalkoznak, illetve foglalkozhatnak hátrányos helyzetű emberekkel, bár nem így írják le főtevékenységüket. Ami az oktatás, képzés ügyeit illeti, szintén nyilván sok az átfedés, arra pedig talán nem is érdemes kitérni, hogy a gazdaságfejlesztéssel foglalkozó szervezetek szintén sokszor választják célterületül a hátrányos helyzetű régiókat.

A társadalmi rétegződésről folytatott elméleti viták és empirikus kutatások a mobilitás területén a hatvanas évek közepe táján elvezettek a hátrányos helyzetnek, mint oktatásszociológiai illetve oktatáspolitikai kategóriának a megjelenéséhez, megjelölve azt a csoportot, amely segítségre szorul ahhoz, hogy esélyegyenlőségre tehessen szert a társadalmi pozíciók terén. Ekkor ez a megfogalmazás egyértelműen szociális (szociokulturális) hátrányra utalt.² Hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetről, deprivációról lehetett beszélni, szegénységről egyedül Kemény István 1970-es akadémiai előadása szólt, őt ennek következtében aztán fokozatosan kiszorították a magyar szociológiai életből, majd a hetvenes évek második felében emigrálni kényszerült.

Ilyen körülmények között, ezen a háttéren alakult meg 1979-ben a SZETA³, a Szegényeket Támogató Alap, az a civil szerveződés, amelynek tagjai megkísérelték ellátni azokat, akiken a hivatalos szociálpolitika nem segített, egyszerre végeztek aktív szociális munkát, láttak el jogvédelmet, kritizálták a létező szociális ellátási rendszert, és demonstráltak a szegények mellett. Ez idő tájt jött létre az első nem állami szociálpolitikai szervezet is, a LARES Humán Szolgáltató Kiszövetkezet⁴.

Azt lehetett várni, hogy a rendszerváltás után az ilyen típusú civil szerveződések által megérintett emberek, illetve azok, akiket vonz ez a fajta tevékenység, de nem tudtak vagy nem akartak bekapcsolódni, majd csoportokba szerveződnék, hogy a régi és az új szegényeknek segítsenek, ez azonban nem pontosan így történt. (Részletesebben lásd a *Szociális szegmens* fejezetben.) Az azonban idetartozik, hogy az érintettek milyen mértékben hozták létre saját szervezeteiket, amikor erre már legális lehetőségük volt.

Sajátos módon a rendszerváltás után elhalványult a szegénység kérdése – ekkor már elvben semmi nem akadályozta meg, hogy szegénységről beszéljünk hátrányos helyzet helyett, ugyanakkor nagyobb hangsúlyt kapott a szegények egy sajátos csoportjának, a cigány szegényeknek a helyzete.⁵ „A foglalkoztatás szerkezeti átrendeződése nem kedvezett az alacsonyabb iskolázottságú népességnek: az iskolázatlan – általános iskolánál magasabb végzettséggel nem rendelkező – munkaerő foglalkoztatási részesedése 1995 és 2004 között tíz százalékkal visszaesett.” 1993-ban a munkaképes korú roma férfiak 39, 2003-ban 38 százaléka dolgozott, szemben azzal, hogy a Kemény István 1971-es cigány vizsgálatának adatai szerint a munkaképes korú cigány férfiak lényegében ugyanolyan mértékben dolgoztak, mint nem cigány társaik.⁶ A rendszerváltás után az alacsony iskolázottságúak csoportjában stabilan magas lett a foglalkoztatás instabilitása, a munkában álló alacsony iskolázottságú népesség összetétele azóta is gyorsan és állandóan változik, ezek a munkavállalók szélsőségesen kiszolgáltatottakká váltak. Az alacsony iskolázottságú nem romák munkához jutási esélyei azonban még így is háromszor jobbak a romákénál. Minden feltétel egyenlősége mellett a mutatók ilyen mértékű eltérése munkaerő-piaci diszkriminációra utal.

Mivel a munkaerő-piaci hátrányos helyzet egyik fő okának az alacsony iskolázottságot tüntették fel, az oktatáspolitikában újra megjelent a hátrányos helyzet fogalma. A kibontakozás nem volt egyszerű, hiszen hosszú ideig a rendszerváltás utáni oktatásirányítási rendszer sem ismerte a szegénység fogalmát, az ebből fakadó hátrányoknak nem hogy kompenzálására, de még a fogalom definiálására sem törekedett. Az úgynevezett hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztató normatívát kaptak, ami a cigány tanulók iskolai elkülönítésének legjobb eszközévé vált.⁷ A „cigány felzárkóztató normatíva” elnevezés mögött nehéz lenne nem meglátni az etnocentrista hozzáállást. 1994-ben a nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló

11/1994 (VI.8.) MKM rendelet 39/D§ 5. pontja végre definíciót hozott: hátrányos helyzetű a tanuló, ha „a) a törvényes felügyeletet gyakorló szülő tanulmányait legfeljebb az iskola nyolcadik évfolyamán fejezte be, továbbá b) a gyermek után a szülő rendszeres gyermekvédelmi támogatásra jogosult”. Innentől fogva, akárhogyan is módosult megfogalmazás, világossá vált, hogy a hátrányos helyzetnek legalább két fontos – mérhető – komponense van: az iskolázatlanság és az alacsony jövedelem. Továbbra is sok roma került ebbe a kategóriába, de legalább nem volt etnikai színezete a hátrányos helyzetnek nevezett szegénységnek.

I.1.2 ROMA ÖNSZERVEZŐDÉS⁸

A rendszerváltás után a szegények önszerveződés⁹ időben és számosságban is megelőzte a romáké¹⁰. Ez persze nem volt minden előzmény nélkül: az 1920-as évek elején megalakult a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete, melyet „gazdasági érdekeik hathatósabb védelmére” hoztak létre a muzsikus cigányok, 1935-ben pedig a Magyar Cigányzenészek Országos Szövetsége¹¹, 1957-ben a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége, majd a rendszerváltásig több más felülről létrehozott szervezet.

1989-ben létrejött a Phralipe, az első nem az állam által létrehozott, független cigány szervezet, a következő években mintegy másfél száz új cigány szervezet alakult. 1990 decemberében kilenc szervezet megalakította a Roma Parlamentet, tagszervezeteinek száma 1993-ra 41-re nőtt. (Ekkor összesen 168 bejegyzett cigány szervezet volt már, több országos, számtalan alap- illetve tagszervezettel.) Az 1991-ben létrehozott kisebbségi kerekasztal munkájában több cigány szervezet vett részt, köztük a Roma Parlament is.

Az 1993-as kisebbségi törvény és a kisebbségi önkormányzati rendszer létrejöttékor sokan a kisebbségi önszerveződés halálát jósolták.¹² A kisebbségi törvény elsősorban kulturális autonómiáról szól, de az az országos testületek megalakulásakor rögtön világossá vált, hogy a cigányság esetében itt kultúráról (múzeum, gyűjtemény, könyvtár, képtár, hangtár, színház, zenekar, folyóiratok, rádió, televízió stb.) csak igen kismértékben lesz szó. Az összes cigányokat érintő ügyben az Országos Cigány Önkormányzat a mindenkori kormány tárgyaló partnere. Kihagyhatatlan, ha koncepció készítésről, programtervezésről, program-végrehajtásról van szó, szóljon az szociális lakások építéséről, telepfelszámolásról, közmunkáról vagy oktatásról. És hasonlóképpen a helyi kisebbségi önkormányzatok is önként vagy éppen nyomás hatására vállalnak fel sokszor döntés-előkészítési és végrehajtói feladatokat a helyi szociális ellátás, szociálpolitika, oktatás terén, amikor romákról van szó.¹³

A kisebbségi önkormányzatiság mindenestre a kisebbségi érdekérvényesítés, érdekképviselet minden eddiginél hatékonyabb csatornájának látszott, amit ráadásul – ha minimális szinten is, de – kötelező módon finanszíroz a költségvetés. 1994-ben 477 cigány testület alakult az országban, a résztvevők egy része egyéniként, más része pedig szervezeti, tagszervezeti jelöltként került be a kisebbségi önkormányzatokba. 1996-ban 240 cigány szervezetet tartottak nyilván (tagszervezetek nélkül)¹⁴. 1998-ban 766 CKÖ alakult, 2002-ben 999, 2006-ban több mint ezeregy száz. A kisebbségi választásokon a kisebbségi civil szervezetek nagy erővel vettek részt, azonban egyértelmű volt, hogy a kisebbségi törvény módosításáig a kisebbségi

jelöltekre (akiknek kisebbségi voltához is sokszor fért kétség) leadott szavazatok nagyobb részét nem a kisebbségek adják le. (Az első kisebbségi önkormányzati választásokon a cigány jelöltekre mintegy nyolcszáz ezer voks érkezett. Ekkor a cigány lakosság száma a népszámlálás szerint 190 ezer, mérvadó szociológiai kutatások szerint pedig 450 ezer volt.)

A kisebbségi törvény 2005-ös módosításakor¹⁵ hosszú vita után megnyílt a lehetőség a „regisztráció” előtt, ha a választók felvetetik magukat egy úgynevezett kisebbségi választói jegyzékbe, akkor választóként és választhatóként is megjelenhetnek a települési kisebbségi önkormányzati választáson. Ahhoz, hogy valaki jelölt lehessen, egy legalább három éves múlttal rendelkező kisebbségi szervezet jelölése szükséges. Ez a szabályozás lecsökkentette a kisebbségi önkormányzati jelöltekre szavazók számát (kb. százezren szavaztak a roma jelöltekre), de az eddigieknél nagyobb formális felelősséget és hatalmat adott a civil szervezetek kezébe.

A kisebbségi választási névjegyzék intézményének bevezetésének egyik prominens ellenzője Horváth Aladár, a Roma Polgárjogi Mozgalom elnöke volt. Aggodalma, miszerint a névjegyzék létrejöttével a kisebbségi önkormányzatok száma felére, harmadára csökkenhet ugyan nem vált valóra, de javaslata, hogy a civil önszerveződés irányába kellene fejleszteni a választási rendszert továbbra is figyelemre méltó. Személyes regisztráció helyett közösségi regisztrációt javasolt, ami csökkentené a nemzetiségi választók egyéni kiszolgáltatottságát!¹⁶

Az országban jelenleg működő cigány szervezetek illetve tagszervezetek számáról csak becsléseink lehetnek. A Szociális és Munkaügyi Minisztérium honlapja¹⁷ egy 215 egyesületből, szövetségből, 4 közalapítványból és 12 roma alapítványból álló listát közöl, de ez korántsem teljes. A Roma Program Támogatási Hálózat evel csak kis részben megegyező listája 201 szervezetet tartalmaz.¹⁸ A romaweb érdekképviselővel foglalkozó roma szervezetek címszó alatt 56 szervezetet tart nyilván.¹⁹ Különböző szakemberekkel történő konzultációk alapján a tagszervezeteket is beleértve a szám ötszáz körül lehet. Ezek jó része elsősorban a roma lakosság hátrányos helyzetének kompenzálásával és az integrálódással foglalkozik, ilyen típusú pályázati lehetőségekre reagál, de feladatai között van az identitásőrzés, az oktatás és az információátadás is.

A szervezetek számossága persze fontos, de értékelhetetlen anélkül, hogy ismertségükről és hatékonyságukról tudnánk valamit. Ezzel kapcsolatban egyedül az MTA 1993-as reprezentatív cigányvizsgálata szolgál megbízható adatokkal: „Az országos romavizsgálat adatai szerint még a magukat országos hatókörűnek valló, számos tagszervezettel és több tízezres taglétszámmal dicsekvő szervezetek ismertsége is rendkívül alacsony. ... Arra a kérdésre válaszolva, hogy „Ismer-e roma szervezeteket, és ha igen, melyek ezek?”, a megkérdezettek csaknem 90 százaléka egyetlen szervezetet sem tudott megnevezni. A fennmaradó 10 százalék nagyobbik felét azok tették ki, akik vagy a Phralipét vagy a Lungo Dromot nevezték meg. A 14 éven felüli roma népesség 5 százaléka tagja valamelyik roma szervezetnek. A tagsággal rendelkezők nagyobbik fele (2,8%) a Phralipe és a Lungo Drom között oszlik meg egyenlő arányban. Az összes többi szervezet ismertsége és tagsága elenyésző mértékű, és vannak olyan, jelentős anyagi támogatást élvező szervezetek, amelyekről a megkérdezettek közül senki sem tudott.”²⁰ Azóta nem rendelkezünk erre vonatkozó adatokkal. A cigányságot, mint segélyhez szoktatott népcsoportot, „amelynek öntudatát lassan felemészti a kiszolgáltatottság” aposztrofáló Czene Gábor keserűen ír erről 2006-ban: „A cigányság mára mintha leszámolt volna azzal, hogy képes az önszerveződésre.”²¹

1.2. A TÉMA JELENE: 2006-BAN TÖRTÉNT ESEMÉNYEK, KEZDEMÉNYEZÉSEK, SIKEREK ÉS KUDARCOK

2006 a roma szervezetek számára nagy politikai kihívást jelentett. Az, hogy több mint ezer-egyszáz cigány kisebbségi önkormányzat jött létre, a roma civil szervezetek mozgósító erejének köszönhető. Ez azt jelenti, hogy léteznek roma civil szervezetek, és képesek politikai részvételre. „A választáson a két legtöbb jelöltet állító Lungo Drom (LD) és az Országos Cigány Önkormányzat (OCÖ) eddigi »kormánypártja«, az MCF Roma Összefogás Párt kapta a legtöbb szavazatot. A Fideszhez közel álló LD majdnem 63 ezret, míg az MCF 50 ezret gyűjtött be. Mellettük az Eurife, az Európai Unió Roma Ifjúságáért lett a harmadik, míg negyediknek a korábbi Országos Cigány Önkormányzat elnök, Horváth Aladár vezette Roma Polgárjogi Mozgalom futott be.”²² A választásokat vezető négy nagy szervezetről sem sokat, de a többi szereplő vagy akár a választások során meg sem nyilatkozó roma civil szervezet összetételéről, egyéb tevékenységéről, az önkormányzatisághoz való viszonyáról, választások utáni tevékenységéről azonban nagyon keveset tudunk.

Erre az évre esik a 2005-ben létrejött Roma Program Támogatási Hálózat érdemi beindulása is. Ez a szerveződés elsősorban a roma civil szervezetek kapacitását szeretné növelni, projektgenerálással, pályázatkészítési készségek és képességek fejlesztésével, mediációval és közösségfejlesztéssel. A hálózatban működő fiatal roma szakemberek 2006 nyarától különböző regionális fejlesztési ügynökségekkel és az OFA-ROP programmal is együttműködési megállapodást kötöttek hogy segítséget tudjanak nyújtani a vidéki roma szervezeteknek. Az RPTH azt ígéri, hogy 2007 végére kiépíti a hiánypótló megbízható naprakész adatbázist a hazai roma civil szervezetekről.

1.2.1 KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL

1.2.1.1 MINT JOGALKOTÓVAL

2006 végén a Romaügyi Tanács és a Cigányügyi Tárcaközi Bizottság megszűnt, és megalakult a Roma Integrációs Tanács²³ „a cigányság társadalmi helyzetének javítására irányuló kormányzati feladatok hatékonyabb ellátása céljából, valamint annak érdekében, hogy a romák társadalmi integrációja a jogalkotás, illetőleg a cselekvési programok kidolgozása során érvényre juthasson.” Ez egy konzultatív, véleményező, javaslattevő testület, amely

- a) véleményt nyilvánít a romák társadalmi integrációját érintő szabályozási és intézkedési javaslatokról, illetőleg a hazai és nemzetközi jelentésekről, tájékoztatókról és beszámolókról;
- b) közreműködik a romák társadalmi helyzetének javítását szolgáló kormányzati stratégia kialakításában, a hazai, illetve nemzetközi támogatással megvalósuló programok, cselekvési tervek kidolgozásában, a tárgyban készült jelentések, beszámolók elkészítésében;
- c) a romák társadalmi esélyegyenlőségének megvalósítását elősegítő jogszabály-módosításokat, egyéb kormányzati döntéseket, új programokat kezdeményez.

A tanács tagjai többek között a minisztériumok szakállamtitkári megbízatású képviselői, az OCÖ elnöke és „a roma közösségek képviselőit ellátó szervezetek javaslatára a miniszter által 2 éves időtartamra felkért hét személy.” Azok a szervezetek javasolhatnak résztvevőt,

amelyek tevékenysége legalább négy megyére kiterjed, és 2000 óta a magyarországi cigányság társadalmi helyzetének javítása érdekében dolgoznak. Rajtuk kívül - tanácskozási joggal - a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány és a Gandhi Közalapítvány kuratóriumának elnöke is részt vesz a tanács ülésein.

A rendszerváltás óta már számos ehhez hasonló képződményt kipróbáltak, valójában egyik sem működött gördülékenyen. Talán ennek a formációnak a működését serkenti majd az úgynevezett Civil Ernyő, azoknak a szervezeteknek az informális szövetsége, amelyek jelentkeztek ugyan a tanács munkájában való részvételre, de nem vették be őket. A szélesebb körű társadalmi egyeztetés érdekében a Civil Ernyő tagjai előzetesen megvitatják a Roma Integrációs Tanács napirendjén szereplő szakmapolitika kérdések, anyagokat, és kialakítják állásfoglalásukat, amit továbbítanak megvitatásra a tanács ülésére.

1.2.1.2 MINT HATALOMGYAKORLÓVAL (ÉRDEKVÉDELEM, HATALOMKONTROLL)

A roma civil szervezetek érdekvédelme az Országos Cigány Önkormányzaton keresztül kellene történjen²⁴, de ennek nem sok nyomát látni. Választások táján fellendül a szervezeti élet, erősebben nyilatkoznak meg mind a kormánypárti mind az ellenzéki holdudvarba tartozó szervezetek vezetői, de ez általában a választások után hamar jelentőségét veszti.

1.2.1.3 MINT FORRÁSBŐVÍTŐVEL, PÁLYÁZATÓVAL

A roma szervezetek kapcsolata az állammal, mint finanszírozóval a kezdetektől fogva politikával terhelt. Az ezzel foglalkozó irodalom egyértelműen arról tanúskodik, hogy működési támogatás tekintetében a roma szervezetek a mindenkori hatalom kiszolgáltatóitjai, politikai játszmák nyertesei vagy vesztesei.^{25 26 27 28} Hangsúlyosan megjelenik egy olyan vélemény, hogy az Országos Cigány Önkormányzaton kívül rekedt szervezetek kimaradnak a támogatásból. Kerényi György 1999-ben egyenesen költségvetési gyepőlőről beszél, amivel a hatalom kordában tudta tartani a cigány szervezeteket.²⁹

A projektfinanszírozás korában továbbra is jelentős a működési támogatások szerepe,³⁰ de az igazi lehetőséget a nagy uniós programok jelentik, jelentenek a romák számára is. A nagy, tőkeerős vagy legalább jelentős kapcsolati tőkével rendelkező roma civil szervezeteken kívül más roma szervezet uniós forráshoz közvetlenül nem fér hozzá. Marad az a lehetőség, hogy alárendelt konzorciumi tagként, minimális felelősséggel, de minimális forráshozzáféréssel adja a pályázat elnyeréséhez szükséges roma komponenst. Kivételt képeznek az EQUAL második körének (foglalkoztatási) programjai, ahol a konzorciális partnerek külön-külön gazdálkodnak, felelnek a saját programrészükért, ezért ebben a formában a főpályázó mellett némi önállóságra is szert tudnak tenni.

A 2006-ban futó 39 EQUAL program keretén belül 18 hazai társulás foglalkozott roma témával. Ebből négyet vezetett roma szervezet, további háromban volt roma konzorciumi partnerszervezet és kettőben cigány kisebbségi önkormányzat. Azaz a pályázó konzorciumok több mint felénél nem volt tapasztalható roma civil szervezeti részvétel.

1.2.2 KAPCSOLAT AZ ÜZLETI SZEKTORRAL

A roma civil szervezetek kapcsolata az üzleti szektorral témában igen kevés jót lehet mondani. Azon kívül, hogy egyes nagyvállalatok alapítványai fontosnak tartják, hogy adományozási tevékenységük, foglalkoztatási, tehetséggondozó, esélyegyenlőségi programjaik során kifejezetten gondoljanak a cigány kérdésre is, nincs a roma civilek és az üzleti szektor között kapcsolat. Általában cigány/roma egyéneket támogatnak, nagyon ritka (bár akad rá példa), hogy ezt egy roma civil szervezet segítségével vagy azon keresztül tegyék. A Rádió C, Magyarország első roma rádiója, amelyet egy kht működtet, nem hogy támogatást, de még hirdetését is nagyon nehezen tud kapni az üzleti szektorból.

1.2.3 NEMZETKÖZI, EURÓPAI KÖTÖDÉSEK

1.2.3.1 A ROMA ÉVTIZED PROGRAM

A Roma Integráció Évtizede program (RIÉP)³¹ 2003. június 29-e és július 1-je között Budapesten került megrendezésre a *Romák a bővülő Európában. A jövő kihívásai* című regionális roma konferencia a Világbank, a Soros Alapítvány, Nyílt Társadalom Intézete, valamint az Európai Bizottság szervezésében. A konferencián Szlovákia, Szerbia-Montenegró, Bulgária, Románia, Horvátország, Csehország, Macedónia magas rangú állami vezetői voltak jelen, ahol a Világbank és az OSI képviselőivel együtt megállapodtak abban, hogy a 2005–2015 közötti időszakot a Roma Integráció Évtizedévé teszik.

A RIÉP egy koordinált keretrendszer, amely arra jött létre, hogy javítsa a roma népesség gazdasági helyzetét és társadalmi beilleszkedését. A nemzeti romastratégiák összehangolását, esetleges közös alakítását, akciótervek kidolgozását és folyamatos ellenőrzését, a romaügynek való nagyobb figyelem szentelését jelenti. Célja a romák társadalmi és gazdasági integrációs folyamatának felgyorsítása, élethelyzetük pozitív irányú megváltoztatása, javítása.

Az úgynevezett *DecadeWatch* program keretén belül 2006 végén 2007 elején az érintett országok roma civil szervezetei értékelték az évtized első két évét.³² A jelentés szerzői kiemelik, hogy Magyarországon a Roma Évtized program és a civil szervezetek kapcsolódása – amely egyébként kiemelt elem lenne – esetleges, az azt lehetővé tevő struktúra teljesen hiányzik.

2006. februárjában Magyarországon is bejegyezték a Roma Integráció Évtizede keretében létrejött nemzetközi Roma Oktatási Alapot, mint magyar alapítványt. Az Alap 8 bilaterális adományozó (Kanada, Görögország, Írország, Hollandia, Szlovénia, Svédország, Svájc és az Egyesült Királyság), magánalapítványok és multilaterális szervezetek (CEB és a Világbank) 2005-2015-re szóló 34 millió eurós elkötelezettségéből áll. Ebből mintegy 8 millió eurót költöttek el 2005-ben.³³

2006-ban a ROA támogatásával öt program valósult meg Magyarországon 172 019 dollár és 820 020 euró, azaz mintegy 240 millió forint értékben. A pályázó két esetben minisztérium – roma civil szervezeti részvétellel – (116 millió forint), három esetben romák oktatási esélyegyenlőségével foglalkozó civil szervezet.

I.2.3.2 UNIÓS PROGRAMOK

A különböző uniós programok keretében a résztvevő magyarországi roma szervezetek kötelezően nemzetközi társulások tagjai is lettek. Így például új nemzetközi szakmai kapcsolatokat épített ki az EQUAL programon belül a KEJA (Kisebbségi és Emberi Jogi Alapítvány - egyik célja a hátrányos helyzetű emberekkel kapcsolatos információk továbbítása),³⁴ vagy a Roma Polgárjogi Alapítvány.³⁵

I.2.3.3 TAGSÁG NEMZETKÖZI SZERVEZETEKBN

A teljesség igénye nélkül kiemelnénk néhány, a szegmens szempontjából jelentősnek tűnő nemzetközi szervezeti tagságot.

Nemzetközi, európai kötődések szempontjából kiemelkedő a PAKIV – Európai Roma Alap – tevékenysége: mintegy nyolc éve építi roma közösségfejlesztő facilitátorok nemzetközi hálózatát Közép-Kelet Európában.³⁶

A European Roma and Travellers Forum-nak³⁷ (Az Európai Roma és Traveller Fórum) két magyar roma civil szervezet és az OCÖ is tagja.

I.3 ÁLLAMI TEENDŐK AZ ADOTT TERÜLETEN

Az államnak a roma civil szervezetekkel kapcsolatban két nagyon fontos teendője van: használja őket arra, és úgy, ahogy lehet őket használni és segítsen abban, hogy kapacitásaik bővüljenek, forrásfelszívó képességük nőjön.

A nagy, felkészült szakemberekkel dolgozó roma civil szervezetek megtalálják az érdekvérvényesítés útját, a számukra „csak” lehetőségek kellene.

Azonban a kicsi, alacsony iskolázottságú önkéntesekkel vagy részmunkaidős foglalkoztatottakkal dolgozó roma szervezetek, amelyek a hátrányos helyzetű régiókban, településrészekben élnek, gyakorlatilag egyfajta önszolgáltató csoportként működnek, rászorulnak a képességfejlesztésre, arra, hogy kisebb programokban érthessenek el önálló sikereket. Jó lehetőség például a Roma Program Támogatási Hálózat, amely segít, hogy a helyi elképzelések előbb utóbb projekt-formát öltsenek, és nyertes pályázatot lehessen belőlük megvalósítani. Több kicsi, mentorálással támogatott, ellenőrzött lehetőség kellene, amelynek során a gyakorlatban, dolgozva tudnák megtanulni a projektmenedzselést. Speciális képzéssel, tapasztalatcserével fel lehetne készíteni a helyi szervezeteket és a tagjaikat is a források jó felhasználására.

A gond általában az, hogy a hátrányos helyzetű térségekbe jutó támogatások elnyelődnek a felsőbb szinteken, és alig marad belőlük, amire a célcsoporthoz érnek. A programok tervezőinek gondolniuk kell erre, és minél kevesebb közvetítő szintet kell alkalmazni egy pályázati program bonyolításakor, akkor is, ha az esetleg többletköltséggel jár.

Kiváló példa a roma telepeken élők szociális integrációs programja: a program első köre úgy zajlott le, hogy a legtöbb helyen a résztvevőkkel gyakorlatilag csupán megtörtént, ahelyett,

hogy aktív résztvevői, megtervezői, végrehajtói és tudatos ellenőrzői lettek volna. A második körben már volt egyfajta igény a helyi (roma) civilek bevonására, de majd minden esetben előkészítés és felkészítés nélkül, meg sem adva a lehetőséget arra, hogy a résztvevők felvegyék a finanszírozás diktálta tempót.

A kisebbségi önkormányzatiság és a politika felszívta a civil szervezeteket működtető aktív roma résztvevőket, a következő generációnak pedig lehetőségek kellenének ahhoz, hogy helyi szinten közösen tudjanak megküzdeni a sztereotípiákkal, a diszkriminációval, az öngyűlölettel, a bizalomhiánnyal. Jelenleg még igen kevés van belőlük.

2. FOGYATÉKOS-ELLÁTÁST VÉGZŐ CIVIL SZERVEZETEK

2.1 A FOGYATÉKOS-ELLÁTÁS ELMÚLT ÉVTIZEDNYI FOLYAMATAI: MÚLTJA, ALAPVETÉSEI, SPECIALITÁSA

Alábbiakban a civil szervezésű és fenntartású fogyatékos-ellátás általános jellemzőit kívánjuk röviden összefoglalni. Ez a terület magában foglalja az érzékszervi, mozgásszervi, értelmi és halmozottan fogyatékos emberek ellátását, illetve mindezen csoportok szociális, oktatási, és kisebb részben egészségügyi ellátásának a feladatit. Mára mindhárom szegmensben belül jelentős a civil szervezésű szolgáltatások szerepvállalása; ezeken belül is a legnagyobb arányban a *szociális ellátórendszer* integrálta a társadalmi szervezeteket. Ez az a terület, melynek nem csak résztvevői, de – az érvényes szakmai normák, vagy a mostani ellátási formák tekintetében – nagy részben *kialakítói* is a civilek.

Részben ezért, részben a rendelkezésünkre álló kutatási adatok miatt alábbiakban főként a szociális területen működő, és elsősorban az értelmi, halmozottan fogyatékos, illetve autista embereket segítő civil szervezetek jellemzőit vesszük sorra.

A fogyatékos-ellátást végző civil szervezetek – a többi társadalmi szerzethez hasonlóan – jellemzően a rendszerváltás után alakultak. A legtöbb szervezet szülői összefogással alakult, elsőséggel azzal a céllal, hogy az érintett családtagok számára közösségi programokat szervezzen, illetve távolabb nézve valamilyen érdekvédelmi munkát végezzen és/vagy lobbytevékenységet fejtsen ki. Az érintettség és a családi összefogáson alapuló civil szervezethez tartozó szintjét ezeknek az alapítványok/egyesületek hamar túlhaladták, és a tevékenység fókuszába általában valamilyen *ellátás megszervezése* került. Ennek kényszerű oka alapvető ellátási formák teljes hiánya, regionális hozzáférhetetlensége vagy a működő ellátások botrányos minősége volt: másképp fogalmazva, az a tapasztalat, hogy az állam nem, vagy nem megfelelő módon látja el családtagjaik alapszükségletit, oktatáshoz, lakhatáshoz, gondozáshoz vagy ápoláshoz való jogát.

Ennek mentén a fogyatékkal élő emberek ügyét felkaroló szervezetek hamar azon kaphatták magukat, hogy családi táborozás helyett nagyléptékű, és eredendően az *állami feladatvállalás* körébe tartozó ellátásokat szereznek – ez volt ugyanis az egyetlen módja annak, hogy gyermekeik/családtagjaik minőségi ellátáshoz, vagy sok esetben *bármilyen* ellátáshoz jussanak. A fenti igények miatt a szervezetek nagy része alig egy évtized alatt teljes mértékben

intézményesült és professzionizálódott. Ha a szféra mostani szereplőit nézzük, alighanem ez a két minőség a szervezetek egyik legfontosabb közös vonása.

A fogyatékosügyben tevékenykedő civil szervezetek első számú feladatává az elmúlt ~ 15 évben tehát az intézményszervezés, és az intézményműködtetés vált. Az általuk létrehozott intézményrendszer általánosan a.) korábban hiányzó szolgáltatásokat alakított ki, b.) körülményeiben és módszertanában a korábbi intézményektől nagyban eltérő szolgáltatásokat hozott létre.

A civilek által meghonosított új ellátási gyakorlatok és a jogalkotás kapcsolatáról még szólnunk a későbbiekben, a minőségi különbségek számbavételéhez azonban célszerű ezen a helyen néhány szót szólni a rendszerváltás előtti fogyatékos-ellátásról, illetve annak mai örökségéről. A hiányok ellenére ugyanis létező, és a maga módján kiterjedt ellátórendszer működött az államszocializmus idején. Az alábbiakban három olyan vonását ismertetnénk ennek, mellyel szemben meghatározta magát a '90-es évek során létrejövő civil ellátórendszer.

2.1.1 *Szegregált ellátás* – Az államszocialista gyakorlatban az intézményes fogyatékos-ellátás egyik legmeghatározóbb vonása a nagymértékű *térbeli szegregáció* volt. A fogyatékos embereket ellátó bentlakásos intézetek majd mindegyike a nagyobb városoktól távol, községekben, gyakran azok külterületén jött létre. Ennek az egyik legérzékletesebb példáját a fővárosi intézmények mutatták, melyek szinte kivétel nélkül Budapesttől 100–200 km-re (pl.: Tordason, Búcsúszentlászlón, Kéthelyen, stb.) létesültek. Mindez nem esetlegesen alakult így; hanem tudatos politikát követett és programszerűen zajlott. Hasonló – ezúttal térbeli – távolításról van szó, mint amilyen a szegénység tagadása, ill. a „hátrányos”, vagy „halmozottan hátrányos helyzetű” kategóriák eufémizmusa volt. Ahogy a létező szocializmusnak szegényei, úgy „látható” fogyatékos tagjai sem voltak. Ez az örökség a számtalan minőségi változás ellenére máig érzékelhető a fogyatékos-ellátás földrajzi megoszlásában.³⁸ A nagyintézményeket időközben kitagolták, azaz kisebb, emberi léptékű egységekre bontották - ennek ellenére jelentős részük ugyanott működik. Egy fővárosi családnak, ha szeretné meglátogatni a fővárosi fenntartású intézményben élő fogyatékos családtagját, esetenként még mindig fél napos oda-, és félnapos visszaúttal kell számolnia.

2.1.2 *Az ellátás léptéke* – Hasonlóan ahhoz a törekvéshez, hogy a fogyatékkal élő emberek csupán állapotuk és az intézményi segítség igénye miatt ne kerüljenek ki tágabban vett társas közegükből, az új (civil) programok az ellátás emberléptékű, családi minőségére is nagy gondot fordítottak. A korábbi évek intézetei (és ez különösen a bentlakásos programoknál fontos, melyekben életvitelszerűen, akár évtizedekig vesz részt az ellátott) ugyanis nemcsak térben szegregált otthonok, de kivétel nélkül tömegellátást végző 100–200 fős *mamutintézmények* is voltak. Ilyen intézménybe jellemzően csak „végső esetben” a szülők megöregedésével/halálával került be a fogyatékos családtag.³⁹ Ennek az ellátási formának az alternatívájaként civil kezdeményezésre alakult ki a lakóotthonok rendszere. Ez a jellemzően 8-14 fős, kisközösségi modellben működő, családi léptékű intézmény a lakhatás és a hosszútávú gondozás biztosítása mellett megfogalmazott

módon az önálló, felnőtt életmódnak is teret ad; azaz arra törekszik, hogy a bentlakó fogyatékos ember az egyénileg szükséges mértékű és formájú segítség mellett maga szervezze és élje életét. Ez a modell mára általános: a '90-es évek második felétől az állami nagyintézmények is kitagolásra kerültek, azaz kisebb, önálló(bb)an működő gondozási egységekre, lakotthonokra bontották őket.⁴⁰ Az intézménytípus első képviselői és a gyakorlat meghonosítói (ennél 5–10 évvel korábban) a civil szervezetek voltak: a Bárka Alapítvány, a Hajlék Alapítvány, az ÉFOÉSZ, a Lápás '92 Alapítvány, vagy a Kalács Alapítvány már a rendszerváltás utáni legelső években folytatott a fentiek szerinti lakóotthonos ellátást, a Kézenfogva Alapítvány Fészek Programja pedig 1996 és 97 között 17 civil szervezet számára nyújtott anyagi és módszertani segítséget lakóotthonok létesítésére.

2.1.3 *Szakmai szemlélet* – A '80-as évek második felétől kezdve, és különösen a rendszerváltás után nagyban kitágult a fogyatékos-ellátás korábban kizárólagosan *gyógypedagógiai szemléletű* szakmai megközelítése. Az új (szociális) segítő szakmák, a mentálhigiénia, a különböző terápiás iskolák és módszerek egyre fontosabb helyet kaptak a fogyatékos ellátás módszertanában. Ez a folyamat természetesen nem csak, illetve nem „eredendően” a civilek szereplők érdeme, annyi viszont bizonyos, hogy a civilek szervezte új ellátási formák – a lakóotthonok, a korai fejlesztés, a támogatott foglalkoztatási programok, stb. – már ebben az interdiszciplinális szakmai közegben kezdték meg működésüket, illetve az új terápiás technikák és módszerek gyakorlati integrációja/képzése máig elsősorban civil szervezéssel valósul meg.

2.2 A SZEGMENS MINT ÖNÁLLÓ ENTITÁS

2006-os adatfelvétellel és 2007-es feldolgozással készült el a Kézenfogva Alapítvány Módszertani központjának a fogyatékos ellátást végző civil szervezeteket érintő felmérése⁴¹.

A felmérés – némi szűkítéssel – elsősorban az értelmi, halmozottan fogyatékos, illetve autista embereket ellátó szervezeteket, illetve ezeknek az intézményi keretek között zajló (javarészt *szociális*-) szolgáltatásait vette sorra. Mintánkba végül 57 civil szervezet került, mely összesen 152 intézményt tartott fenn. Az ellátórendszernek ez a szelete gyakorlatilag teljes körben lefedi az intézményesült civil ellátást, de számos vonásában az országos ellátórendszer egészéről is érvényes képet mutat.

2.2.1 A SZERVEZETEK ÉS INTÉZMÉNYEK FÖLDRAJZI ELOSZLÁSA

A vizsgálatban szereplő 52 fenntartó és a 152 hozzájuk tartozó intézmény földrajzi eloszlásának vizsgálatához összehasonlítóképpen segítségül vettük Magyarország népesedési adatait. A települések/megyék lélekszáma nem az egyetlen, de bizonyosan a legkézenfekvőbb támpont egy földrajzi tájegység szociális ellátottságának megítéléséhez, mivel a különböző fogyatékoságtípusok eloszlása nem mutat semmilyen területi specializációt: bármilyen populáción

belül azonos arányokkal van jelen. Még egyszer: mintánkban nem szerepelnek az állami, önkormányzati fenntartású szociális szervezetek, így az alább ismertetett „szociális szolgáltatásokkal való ellátottság” csak a civil ellátásokra értendő. Alábbiakban a régiók adatait ismertetjük.

3. táblázat. A civil szolgáltatások megoszlása régiók szerint

Régiók és megyék szerinti eloszlás	Szervezetek		Intézmények		Népesedés*	
	N	%	N	%	N (ezer fő)	%
<i>Közép-Magyarország</i> (Budapest, Pest megye)	19	33,3	61	40,1	2824	27,85
<i>Közép-Dunántúl</i> (Fejér, Komárom-Esztergom, Veszprém)	4	7,0	10	6,6	1113	10,97
<i>Nyugat-Dunántúl</i> (Győr-Moson, Vas, Zala)	5	8,8	18	11,8	1004	9,90
<i>Dél-Dunántúl</i> (Baranya, Somogy, Tolna)	8	14,0	11	7,2	989	9,75
<i>Észak-Magyarország</i> (BAZ, Heves, Nógrád)	6	10,5	11	7,2	1288	12,70
<i>Észak-Alföld</i> (Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun, Szabolcs)	6	10,5	12	7,9	1554	15,32
<i>Dél-Alföld</i> (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád)	9	15,8	28	18,4	1367	13,48
Összesen	57	100,0	152	100,0	10 140	100,0

A civil szolgáltatásokkal való ellátottság Közép-Magyarországon (Budapesten és Pest megyében) volt a legsűrűbb, a teljes lakosság 27,8%-ára jutott az intézmények 40%-a. Tovább bontva ezt a számot, látható, hogy az intézmények nagyobb része nem Budapesten (16,4%), hanem Pest megyében van (24,3%). A főváros „vízfejűsége” esetünkben tehát nem, illetve csak némi kiegészítéssel igaz: a Pest megyei intézmények jelentős része ugyanis eredetileg fővárosi kezdeményezésre, és sokszor fővárosi kliensekkel kezdte meg működését, valamilyen közeli, agglomerációs településen. A közép-magyarországihoz hasonló felülreprezentációt még Nyugat-Dunántúlon és Dél-Alföldön találunk, mindkét térségben meghaladja az intézmények országoshoz viszonyított aránya a lakosság országoshoz viszonyított arányát. A további országrészekben a szociális szolgáltatásokkal való ellátottság aránya a lakosság számához képest egyértelműen alulreprezentált.

Településtípusok szerint vizsgálva a szervezetek és a szolgáltatások elhelyezkedésében egyértelmű városi dominanciát látunk: úgy a szervezeteknek, mint az intézményeknek egyaránt 82%-a működött városi környezetben.

2.2.2 A VIZSGÁLT INTÉZMÉNYEK FENNTARTÓ SZERINTI JELLEMZŐI

A vizsgált szervezetek nagyobbik része (67,9%) nem csak egy, hanem több intézményt is működtetett. A több intézmény nem minden esetben jelent *többféle* intézményt: sokszor, illetve bizonyos intézménytípusok esetében jellemzően egyféle intézményből működik több is az anyaszervezet fenntartásában. Annak ellenére, hogy valamivel gyakoribbak a több intézményt is működtető szervezetek, a fenntartók intézményszám szerinti megoszlásában legnagyobb az egyintézményes szervezetek csoportja. Ezt követik a 2 intézményes szervezetek (21,1%) a 3, vagy 4 intézményt működtető közepes-nagy szervezetek összevont csoportja közösen jelennek meg ugyanekkora gyakorisággal. A legalább 5 intézményt fenntartó nagy szervezetek mintánknak alig több, mint 15%-át teszik ki – ezen belül egy szervezet 9, egy másik pedig 13 intézménnyel látta el feladatát.

4. táblázat. A szervezetek megoszlása a fenntartott intézmények száma és típusa szerint

Hány intézményt működtet a fenntartó szervezet?	N	%	Hányféle intézményt működtet a szervezet?	N	%
1 intézményt	24	42,1	1 féle intézményt	27	47,4
2 intézményt	12	21,1	2 féle intézményt	12	21,1
3 vagy 4 intézményt	12	21,1	3 féle intézményt	7	12,3
5 vagy 6 intézményt	5	8,8	4 féle intézményt	7	12,3
7 vagy annál több intézményt	4	7,0	5 féle intézményt	2	3,5
			Több mint 6 félélt	2	3,6
Összesen	57	100,0	Összesen	57	100,0

A különböző nagyságú szervezeteket földrajzi eloszlás szerint vizsgálva kitűnik, hogy a nagyobb (sokintézményes) fenntartók az ország ún. „fejlettebb”, vagy gazdaságilag jobban prosperáló régióiban, azaz Közép-Magyarországon (Budapest és Pest megye), illetve Nyugat-Dunántúlon (Győr–Moson–Sopron, Vas és Zala megye) felülreprezentáltak. A gazdaságilag elmaradottabb országrészként számon tartott észak-magyarországi, illetve dél-dunántúli régióban ezzel szemben szembeötlő az egyintézményes szervezetek nagy aránya, illetve a nagy szervezetek teljes hiánya.

A szolgáltatásokat intézménytípusonként rendezve érdekesen alakult a három leggyakoribb szolgáltatás jellemző fenntartása. A lakóotthonok viszonylag nagy hányadára jellemző a *specializált működésmód*, azaz, hogy a fenntartó szervezet csak egy intézményt – egy lakóotthont – működtet, illetve ha több intézmény is működik az anyaszervezet fenntartásában, akkor azok jellemző módon további lakóotthonok. A támogató szolgálatoknál épp ellenkező tendenciát ismerhettünk fel: ez az ellátási forma jellemzően más szociális szolgáltatások mellett jelent meg, mint harmadik, negyedik vagy ötödik szolgáltatás. A nappali intézmények szervezeti háttere nem mutat a fentiekhez hasonló, megkülönböztethető vonásokat: hasonló arányban jellemző, hogy a nappali ellátások háttérszervezete csak magát a napközit, vagy

mellette legfeljebb egy-két intézményt tart fent, mint a kiterjedt, 5-6-7, vagy annál is több szolgáltatást működtető fenntartó.

A szervezetek gazdálkodását vizsgálva egyértelműen bebizonyosodott a sokintézményes működés racionalitása, jelesül, hogy egy fő ellátása kevesebbe került egy sokintézményes fenntartónak, mint egy egyintézményes szervezetnek. (A sokintézményes működés bevételi oldalon is mutatott kedvező összefüggéseket – pl. pályázati sikerességben, adó 1%-os bevételekben – *tendenciaszerűen* azonban a ráfordításoknál volt látható a több intézményt is működtető fenntartók előnye.) Fontos leírni: a gazdaságosabb működés nem jelent effektíve kisebb ráfordítást, mindössze a nagyobb mozgásterű – s így jobban szervezhető – gazdálkodásban, az összevonzható tárgyi és humán infrastruktúrában jelenik meg. „Felhalmozni” egyetlen szervezet sem tud – a több intézménnyel járó viszonylagos előnyök csak a működés fenntartását teszik lehetővé. Az, hogy a szervezetek a működő szolgáltatások fenntarthatósága miatt növekedési kényszerben vannak, érdekes és feltétlenül továbbgondolandó jelenség. „Nagyintézmények” helyett egyre inkább „nagyszervezeteket” találunk. Természetesen jókora a különbség a kettő között, s eredendően nem is negatív jelenségről van szó, annyi viszont bizonyos, hogy a történetileg a „nagyból” a „kicsi” felé haladó, az „intézményest” a „személyesre” lebontó civilek – többek közt gazdasági megfontolásból - egyre nagyobb szolgáltatókká kell, hogy váljanak.

2.2.3 AZ ELLÁTOTTAK JELLEMZŐI

A vizsgált 152 intézményben összesen folyamatos (tehát bentlakásos, vagy nappali) ellátással 2505 *fogyatékos személyt gondoztak* vizsgálatunk évében.

A szervezetek és intézmények ellátottszáma már az intézmények jellege és szervezeti-kénti összetétele miatt is sokféle. Az intézmények (állandó) kliensszáma 3 és 100 fő között mozog; az átlagos gondozott-szám 23 fő volt. Szervezeti szinten ugyanezt nézve a legkisebb ellátotti szám 6, a legnagyobb pedig 238 fő volt, s fenntartóink átlagosan 45 fő gondozását végezték.

Az ellátottak számának összehasonlítása elsősorban intézményi szinten érdekes, tudva azt a kitétel, hogy egyes intézménytípusoknál a szolgáltatás jellege *e/leve* meghatározza a kliensszám határait. Ilyenek voltak pl. a lakóotthonok, melyekben a szolgáltatás kiscsoportos jellegének megfelelően mindenhol kizárólag 20 fő alatti létszámot találtunk, sőt, ezen belül is jellemzőbb volt a 10 főt sem meghaladó ellátottszám (60,5%). Az átmeneti ellátásban ugyanígy jellemzőbbnek mutatkozott az egészen kisszámú, maximum 10 fős működés (40%), illetve a még szintén közösségi jellegű 21–30 fős lépték (40%); mindössze egy intézmény dolgozott 41–50 fő közé eső kliensszámmal.

Az ápoló-gondozó intézmények nagyobb része (61,6%) 30 főnél nem volt nagyobb; bő egyharmadukban viszont 41 fő feletti az átlagos létszám. Legnagyobb szóródást a nappali ellátások mutattak: nagyban (44,1%) jellemző a családi, 20 fő alatti létszám, de mérhetőek a 41 főt meghaladó (17,6%), és gyakoriak a közepesen nagy, 20–40 fős napközök is (38,2%).

2.2.4 A SZERVEZETEK HUMÁN ERŐFORRÁSAI

A vizsgált szervezetek összesen 1026 munkatársat alkalmaztak a 152 intézményben – azaz az intézmények átlagos stábnagysága *alig 7 fős volt*.

Ennek a dolgozói körnek a *nem szerinti megoszlása* csak szervezeti szinten áll rendelkezésünkre, mely szerint a férfii dolgozók stábokon belüli aránya jellemzően alacsony; a szervezetek több mint felénél (56,1%) a foglalkoztattak 20%-át sem éri el, a minta további 1/3-ában (31,6%) pedig a dolgozói kör 20–40%-a közé esik. Ez a tendencia minden más mutatótól függetlenül jellemző volt; egyedül a településtípusok szerint volt valamennyire hajlékony – a fővárosban és a megyeszékhelyeken működő szervezetek körében kevéssel gyakoribb volt a férfi munkaerő alkalmazása.

A munkatársak *életkor szerinti megoszlásában* az aktív korúak közötti eloszlás relatíve egyenletes volt, azaz hasonló arányokkal, a minta megközelítőleg egy-egy negyedét lefedve képviselteti magát a '30-asok, a '40-esek és az '50-esek csoportja. Érdekes tendencia, hogy a férfi dolgozók a dekádokénti korosztályi csoportokban egyre kisebb arányban lelhetőek fel – előfordulásuk nagyobb a fiatalabb, azaz frissebben képezett dolgozók körében.

2.2.5 SZAKKÉPZETTSÉG

A férfi és női munkatársak szakképzettségét összehasonlítva egybevágó eloszlást találtunk: a férfiak 35, a nők 38%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel, középfokú szakképzéssel a férfiak 56, a nők 54%-a bírt, a szakképzetlenség aránya pedig 9, ill. 8% volt. Ennek alapján tehát a szociális ellátást végző szervezetek általános szakképzettségi megoszlása a következő: a munkatársak több mint fele középfokú végzettségű, valamivel több, mint egyharmada felsőfokú képzéssel rendelkezik, alig 10%-uk pedig szakképzetlen. A megoszlás természetesen intézményenként, de még fenntartónként is változó. Ennek okai – az intézmények esetében – magukban az intézménytípusokban és azok szakmai követelményeiben keresendők: mind a törvényi képzettség előírásai, mind a különböző szolgáltatások tényleges szakmai gyakorlata más-más arányban kíván magasan vagy középfokon professzionizált munkaerőt.

2.3 A SZEGMENS SZOLGÁLTATÁSAI, KÖZHASZNA, ÖNKÉNTESÉG

A vizsgált 152 intézmény között a szociális törvényben szereplő fogyatékos-ellátó intézmények mindegyik típusát megtaláltuk, három ellátási forma azonban igen nagy reprezentációval szerepelt: a civil fenntartású intézmények 30%-a *lakóotthon*, 21,1%-a *támogató szolgálat*, 22,4%-a pedig *nappali ellátást nyújtó intézmény* volt.

Közhasznúság tekintetében – lévén a vizsgált szervezetek mindegyike jogszabályban meghatározott feladatot: szociális alapellátást ill. szakosított szociális ellátásokat végzett – egyöntetűen kiemelkedően közhasznú szervezeti körről beszélhetünk. A 2006-os vizsgálat kérdőíve számszerint nem kérdezett rá az önkéntes munkatársakra (idei felmérésünkben már szerepel

ez a szempont) annyi viszont bizonyos, hogy sok szervezet és intézmény életében vesznek részt „önkéntesként” az ellátottak családtagjai.

2.4 KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL

2.4.1 MINT JOGALKOTÓVAL

Mint ahogy már utaltunk is rá: számos törvényben rögzített ellátási formát (pl. a lakóotthonok intézményét, a korai fejlesztést, a támogató szolgálatok által folytatott személyi segítséget) civil szereplők hozták be a gyakorlatba, a jogalkotás pedig *követte*, és idővel a normatívával támogatott közfeladatok körébe emelte ezeket a programokat. A jogszabályi integráció természetesen lassú és nem is automatikus folyamat: folyamatosan jelennek meg olyan ellátási formák, melyek méltóak lennének az állami dotációra és a szabályozás elismerésére, ám kényszerűen csak pályázati forrásból működnek, vagy atipikus szolgáltatási formaként rendre fennakadnak a közigazgatási rostán, s így normatív támogathatóságuk hosszú időn keresztül kérdéses marad.

A civil modellek integrációjánál természetesen jellemzőbb „kapocs” a két szegmens közt a szabályok követése: a fogyatékos-ellátórendszer intézményeinek a működését ugyanis – közfeladat lévén – a legapróbb részletekig jogszabályok határozzák meg.

2.4.2 MINT FORRÁSBŐVÍTŐVEL

Egy szociális intézményt működtető civil szervezet bevételei jellemzően háromféle forrásból tevődnek össze. Első és meghatározó forrás a *normatív állami támogatás*. Ez a dotáció kizárólag a törvényben leírt közfeladatoknak a jogszabályban meghatározott keretek között történő ellátására, esetünkben tehát egy a szociális törvényben szereplő intézménytípus működtetésére igényelhető. A normatív támogatás minden esetben az ellátottak *száma szerint* érkezik – kivétel ez alól a kvázi „ambuláns” rendszerben működő *támogató szolgálat*, ahol a személyi segítség és a személyszállítás óraszámja az elszámolás alapja. Mivel az állami támogatás a törvényben rögzített ellátási formákhoz kapcsolódik, a normatíva-igénylés feltétele az érvényes hatósági *működési engedély*, és a meghatározott ellenőrző szerv (a közigazgatási hivatal, vagy a területileg illetékes önkormányzat jegyzőjének) évenkénti ellenőrzése.

A kutatásban szereplő szervezetek 2005. évi⁴² összes bevétele 3,17 *milliárd forint* volt.⁴³ Az összbevételek közel felét, 1,47 *milliárd forintot* normatív támogatás formájában az állam biztosította. Ez az arány a szervezetek szintjén sem más, a fenntartók kb. felénél (48,1%) a bevételek 40 és 60% közötti szeletét tette ki a normatív támogatás, illetve arányát tekintve is általánosan ez volt a bevételi oldal legnagyobb tétele. E leírható tendencia ellenére, a fenti számból kiderül, hogy a szervezetek bő felénél a normatív támogatás kívül esik a 40–60% közötti középtéren. Megvizsgálva a szélső csoportokat, láthatóvá vált, hogy azok a szervezetek, melyek körében a normatíva az összbevétel több mint 2/3-át teszi ki, a *kisebbségi forrással*

gazdálkodó fenntartók közé tartoznak (66,7%-uknál az ellátottankénti összbevétel nem érte el az 1 millió Ft-ot). A másik szélső csoportnál, azaz azon szervezetek körében, ahol a bevétel kis százalékát fedezi a normatíva, épp az ellenkezője volt az igaz: az ilyen szervezetek 80%-ánál 1 millió és 3 millió Ft közötti az ellátottakra jutó bevétel összege.

2.4.3 MINT PÁLYÁZATÓVAL

A vizsgált szervezetek összes pályázati bevétele 2005-ben 417 millió Ft volt. A pályázati források a fenntartók messze legnagyobb részénél (84,6%-nál) az összes bevétel kevesebb, mint 10%-át tették ki. Ennek ellenére érdemes összecszerűen is megvizsgálni a pályázati bevételek alakulását. (A változó attribútumait ezúttal eltérő értékhatárokkal növelve kódoltuk, korántsem öncélúan: ezek a bevétel nagyságok különböző jellegű pályázati aktivitást és sikert jelentenek.)

5. táblázat. A szervezetek pályázati bevételeinek összecszerű eloszlása

	N (szervezet)	%
Nincs pályázati bevétel	10	19,2
1 millió Ft alatti	12	23,1
1 és 3 millió Ft között	11	21,2
3 és 7 millió Ft között	7	13,5
7 és 15 millió Ft között	5	9,6
Több mint 15 millió Ft	7	13,5
Összesen	52	100,0

A mintánkban szereplő fenntartók 42,3%-a pályázati forrás nélkül, vagy 1 millió Ft alatti pályázati forrással gazdálkodott a 2005-ben. (Ez a szám nem jelzi magát a pályázati hajlandóságot – elképzelhető, hogy egy 0 Ft pályázati bevétellel rendelkező szervezet több kiíráson is részt vett – ám siker nélkül.)

Az 1 és 3 millió Ft közötti pályázati bevétel (21,2%) elsősorban működési célú, vagy az adott működésmódhoz kapcsolódó, kisebb fejlesztési programokat finanszírozó nyereményt valószínűsít. A 3 és 7 millió Ft közötti bevétel több ilyen típusú pályázat sikerét teszi valószínűvé. 7 millió Ft felett – még ha több nyertes pályázatról van is szó – már szinte biztos, hogy valamilyen konkrét, az addigi működés kereteit kiterjesztő vagy az ellátás léptékét növelő fejlesztés a nyertes pályázat(ok) tárgya, illetve ugyanígy valószínűsíthető, hogy nem (csak) hazai pályázati forrás áll a fejlesztés mögött. Szervezeteink összesen 23,1%-a rendelkezett ilyen léptékű támogatással, ezen belül is 13,5% nyert 15 millió Ft feletti támogatást. Itt érdemes részleteiben áttekintenünk az eloszlást, lévén a 15 millió Ft feletti pályázati nyeremény sok esetben jóval 15 millió Ft feletti összeget jelent: a hét ilyen pályázati sikert elérő szervezet közül három 30 és 40 millió Ft közötti nagyságban, két szervezet pedig 70, ill. 80 millió feletti értékben tett szert pályázati bevételre.

A komoly pályázati sikereket felmutató szervezeteknek egy közös vonását találtuk: egy kivétellel mindegyikük sokintézményes fenntartó volt. (Az egyetlen egyintézményes fenntartó pályázati nyeresége volt a csoporton belül a legkisebb: 17 millió Ft.) A nagy pályázók jellemzően ötnél több intézményt tartottak fenn, és nagyjából 100-nál több ellátottról gondoskodtak. Hogy nem „felélt”, tehát a kurrens működéshez felhasznált bevételről van szó, bizonyítja, hogy az egy ellátottra jutó *költségek* aránya nem tért el itt sem jelentős mértékben a minta többi szervezetétől, illetve a minőségmutatók – pl. a diplomások száma – sem különbözőek; azaz az igen magasnak tűnő bevételek láthatóan további szolgáltatások kialakítását célozták.

2.4.4 KAPCSOLAT AZ ÜZLETI SZEKTORRAL

Kutatásunk nem tért ki tételesen az üzleti szektorral való kapcsolatra, ám az adományozás adataiból nyerhetünk közvetlenül idevágó információkat. Kérdőívünk „adomány” alatt magánszemélyek vagy gazdálkodó szervezetek (vállalkozások) *pénzbeli* felajánlásait értette – a nagyobb összegeknél pedig valószínűbb a vállalati karitás, mint a magánszemélyek hozzájárulása.

6. táblázat. Az adományok 2005. évi összege a szervezetek körében

	N (szervezet)	%
Nem volt ilyen bevétel	11	21,2
Kevesebb, mint 500 E Ft	13	25,0
501–1000 E Ft	7	13,5
1001–2000 E Ft	10	19,2
2001–5000 E Ft	5	9,6
Több mint 5000 E Ft	6	11,5
Összesen	52	100,0

Ismeretes, hogy az adományokhoz kapcsolódó adókedvezmények köre jelentősen szűkült az utóbbi években, s ezzel párhuzamosan szűkültek a kis és közepes vállalkozások adakozási lehetőségei is. Létező nagyvállalati karitásról folyamatában beszélhetünk: ám ez a terület egyre inkább specializálódott és – mondhatjuk – medializálódott; nem önmagában áll, hanem az egyre tudatosabb nagyvállalati PR egyik eleme. Mint ilyennek, értelem szerint alapvető igénye a minél nagyobb láthatóság és „társadalmi felület”, így a kicsi, kevés embert érintő, illetve jellegük szerint nem, vagy alig medializálható programok kevésbé keltik fel a támogatók érdeklődését. Rendezvényekre, eseményekre könnyebb vállalati forrást találni: a mintánkban szereplő programok pedig a legkevésbé „eseményszerűek”, jóval inkább egy-egy kis létszámú klienscsoport folyamatos ellátását célozzák.

Ennek fényében az a tény, hogy a mintánkban szereplő szervezetek 40%-a 1 millió Ft feletti, ill. ezen belül 11,5%-ban 5 millió Ft feletti értékben tettek szert adományra, feltétlen sikerként írható le.

2.4.5 NEMZETKÖZI, EURÓPAI KÖTÖDÉSEK

A területen – a szociális szektor egészéhez hasonlóan – szép számmal működnek nemzetközi programok; ám elmondható, hogy az ellátást végző szervezetek ezekhez *jellemzően nem önmagukban*, hanem *erősszervezeteken keresztül* kapcsolódnak.

Minden ilyen programról ezen a helyen nem tudunk beszámolni, de a Kézenfogva Alapítvány koordinációja mentén több, a mintánkban szereplő szervezet is részt vett az EASPD, a Contiempo vagy az Equal programjaiban.

2.5 ÁLLAMI TEENDŐK AZ ADOTT TERÜLETEN

2006-os kutatásunkban még nem szerepelt, idei adatfelvételünkben azonban már helyet kapott a szervezetek és az intézmények kérdéseinek/véleményeinek az összegyűjtése. Ezek egyike épp az állami szerepvállalásról szólt. A válaszok feldolgozása még folyamatban van, annyi azonban már látható, hogy a szervezetek zöme megfogalmazta a permanens forráshiányt és a szolgáltatások fenntartásának nagyfokú *bizonytalanságát*, mindebben pedig az állam részvállalásának a *csökkenését* látják.

A civil fenntartású intézmények az ismertetett módon közfeladatot végeznek. A szektoron belüli nagyarányú civil szerepvállalás esetünkben annyit tesz, hogy az állam a civil szereplőkön *keresztül* biztosít szociális alapellátásokat, illetve szakosított szociális ellátásokat a polgárai számára. A civil intézmények – épp civil mivoltukból eredően – a legritkább esetben rendelkeznek olyan háttér-infrastruktúrával és támogatással, mint az önkormányzati fenntartású szervezetek. (Felmérésünk – civil mintával dolgozva – a két szegmens összehasonlításra nem adott módot, de egyes itemek alapeloszlása már *önmagában* is a fenti különbséget mutatta. Ilyen volt, pl. a civil fenntartású fogyatékos-ellátásban dolgozók átlagkeresete, mely 2005-ben 27000.-Ft-tal (arányosan: 20%-kal!) maradt el az ágazatban dolgozók bruttó átlagkeresetétől.)

Az állam elsődleges teendője a közfeladatok folyamatos biztosítása. A forráselvonások a civileket – hátszág hiányában – hatványozottan érintik, noha az általuk biztosított ellátás *tételesen ugyanaz*, mint az önkormányzati vagy állami fenntartású intézmények szolgáltatása. Arra nézve, hogy *egész* ellátási formák és területek működnek jelentős civil részvállalással, vagy épp dominanciával, az állam minimális kötelessége a *meglévő* ellátások fenn- és *megtartásának* a garanciája.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Czene Gábor: Cigánykerék. *Népszabadság*, 2006. december 9.
- Hegyesi, Gábor: The revival of the non-profit sector in Hungary. In: K. McCarthy, V. Hodgkinson, and R. Sumariwalla (eds.) (1992): *The non-profit sector: The global community*. San Francisco: Jossey Bass.
- Horváth Aladár: Roma vagyok – nem kartotékadat. *Népszabadság*, 2003. november 27.
- Kardos László: A SZETA. *Beszélő* 1998:11.
- Kállai Ernő (2005): *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Budapest: MTA Etnikai-nemzetiségi Kisebbségkutató, Intézet – Gondolat Kiadói Kör.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság, 1971–2003*. Gondolat Kiadó – MTA.
- Kerényi György: Önerő a roma önszerveződésben. *Belügyi Szemle* 1999/7-8
- Kertesi Gábor: Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. A rendszerváltás maradandó sokkja. *Közgazdasági Szemle*, 2005/2.
- Osztojkán Béla (1991): Mennyit kértek? Mennyit kaptak? A cigány szervezetek 1991 évi költségvetési támogatása. *Amaro Drom*.
- Solt Ottília: Szegények pedig nincsenek In: *Isten éltesse Pista!* 1985, 1989.
- Szuhay Péter: Akiket cigányoknak neveznek: akik magukat romának, muzsikusnak vagy beásnak mondják. In: Reisz Terézia – Andor Mihály (szerk.) (2002): *A cigányság társadalomismerete*. Pécs: Iskolakultúra, 2002. 23.
- Zolnay János: Cigányügyi számmisztika. In: *Beszélő*, 2001:9

JEGYZETEK

- 1 Forrás KSH IMS.
- 2 Solt Ottília: Szegények pedig nincsenek. In: *Isten éltesse Pista!* 1985, 1989.
- 3 Kardos László: A SZETA. *Beszélő* 1998:11.
- 4 Hegyesi, Gábor: The revival of the non-profit sector in Hungary. In: K. McCarthy, V. Hodgkinson, and R. Sumariwalla (eds.) (1992): *The non-profit sector: The global community*. San Francisco: Jossey Bass.
- 5 Kertesi Gábor: Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. A rendszerváltás maradandó sokkja. *Közgazdasági Szemle*, 2005/2.
- 6 Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság, 1971–2003*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- 7 Zolnay János: Cigányügyi számmisztika. *Beszélő*, 2001:9
- 8 A továbbiakban következő számokat érdemes ahhoz viszonyítani, hogy a cigányságnak, a legnagyobb magyarországi kisebbségnek a létszámát a kutatók 1971-ben 320 ezer, 1993-ban 450 ezer, 2003-ra pedig 650 ezer főre tették. Forrás: Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság, 1971–2003*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- 9 A létminimum Alatt Élők társasága 1992-ben alakult.
- 10 Czene Gábor: Cigánypolitikai szenvedéstörténet, *Amaro Drom*, 2000/1, 2.
- 11 Binder Mátyas: „Felébredt ez a nép...” *A magyarországi romák/cigányok etnikai nemzeti önszerveződési folyamatairól*. www.antroport.hu/lapozo/tanulmanyok/tanulmanypdf/binder1.pdf

- 12 Wízner Balázs: Roma/cigány programok támogatásának politikája Magyarországon a rendszerváltást követően. europeum.org.hu/wp-files/romfinanszvegsoujra_04.pdf
- 13 Kállai Ernő: Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon, MTA Etnikai-nemzetiségi Kisebbségkutató Intézet - Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2005.
- 14 Szuhay Péter: Akiket cigányoknak neveznek: akik magukat romának, muzikusnak vagy beásnak mondják. In: Reisz Terézia – Andor Mihály (szerk.): *A cigányság társadalomismerete*. Pécs: Iskolakultúra, 2002. 23.
- 15 2005. évi CXIV. Törvény a kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról
- 16 Horváth Aladár: Roma vagyok – nem kartotékatad. *Népszabadság*, 2003. november 27.
- 17 <http://www.szmh.gov.hu/main.php?folderID=1363>
- 18 http://www.rpth.org/?element_id=2&heading_id=10
- 19 http://www.romaweb.hu/romaweb/index.jsp?p=cim&pid=162&_ga=gp&_gpar=1
- 20 Havas Gábor – Kemény István: A magyarországi romákról. A kutatást Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor vezette. Az adatfelvételt az MTA Szociológiai Intézete az MTA Közgazdaságtudományi Intézetével közösen készítette. *Szociológiai Szemle* 1995. 3.
- 21 Czene Gábor: Cigánykerék, *Népszabadság*, 2006. december 9.
- 22 Venczel Sára: Megélhetési romák vagy harcos önkormányzók? *Hírszerző*: 2006. 10. 25. <http://www.hirszerzo.hu/cikk.hirszerzo.21111.html>
- 23 1129/2006 (XII. 25.) Korm. határozat a Roma Integrációs Tanács létrehozásáról.
- 24 1993. évi LXXVII. Törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. 36. § „Az országos önkormányzat ellátja az általa képviselt kisebbség érdekeinek országos...képviseletét és védelmét.” Sajátos, hogy a kisebbségi törvényben a kisebbségi társadalmi szervezetek és az önkormányzatok kapcsolata érdemben nem jelenik meg.
- 25 Vajda Imre: *Roma önszerveződés*. A tanulmány a „Hosszútávú kormányzati roma/cigány stratégia” 2000. júliusában elkészült, „A magyarországi cigányság az elmúlt tíz év kutatásainak tükrében” című előkészületi anyagának része.
- 26 Osztoján Béla: Mennyit kértek? Mennyit kaptak? A cigány szervezetek 1991. évi költségvetési támogatása. *Amaro Drom*, 1991.
- 27 Osztoján Béla: Phralipe, 1998.
- 28 Czene Gábor: Pénzszóttó manőverek. Támogatás nélkül a Lungo Drom és a Roma Parlament. *Amaro Drom* 99:6
- 29 Kerényi György: Önerő a roma önszerveződésben. *Belügyi Szemle* 1999/7-8
- 30 A Magyar Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága osztja a nemzeti és etnikai kisebbségi szervezetek éves költségvetési támogatását működési célra, 2006-ban 110 millió forintot.
- 31 <http://www.romadecade.org>
- 32 Decade Watch: Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion 2005-2006. szerk: Mona Nicoara, a magyar rész szerzője: Osztoján Ágnes, közreműködő: Orsós Anna, 2007.
- 33 <http://www.romaeducationalfund.hu>
- 34 http://ec.europa.eu/employment_social/equal/practical-examples/employ-07-eomed_en.cfm
- 35 <https://webgate.ec.europa.eu/equal/jsp/tca/View.jsp?id=3566&ffTCAMajorVersion=1&ffTCAMinorVersion=1>
- 36 <http://www.pakiv.org/>
- 37 <http://www.ertf.org/en/memberngos.html#GlossHungary>

- 38 Íme egy példa. A Veszprém megyei Sümeg-Darvastón máig működik egy fővárosi fenntartású nagyintézmény – sietek leírni, hogy színvonalasan és jól, komoly lakóotthonos beruházásokkal és fejlesztésekkel. Ennek ellenére ez a több száz férőhelyes intézmény a térbeli szegregáció iskolapéldája maradt. A Sümegtől jó pár kilométerre fekvő Darvastón ugyanis gyakorlatilag *semmi nincs* az intézményen kívül. Darvastó, mint település igazából nem más, mint az intézmény területe. Sümegre kizárólag autóval, vagy az intézeti busszal juthat be az ember. Hasonlóan értetlen az ember, ha egy időközben *megyei módszertani központ* kinevezést kapó nagyintézménynek címez levelet, itt ugyanis utca és házszám nélkül csak a *külterület* szót kell feltüntetni a település neve mellett.
- 39 Nem számítva azokat, akik már gyermekkorban állami gondoskodás alá kerültek.
- 40 Ez a változás kétségkívül öröndetes, de a nagyintézményi múlt öröksége – sajnos – itt is érvényesül. Egész más-ként „lakóotthon” egy ilyen céllal épített vagy vásárolt családi ház, vagy egy 5 egységre bontott 100 fős kastély-épület, amely már 40 éve „fogyatékosok otthonaként” működik.
- 41 A vizsgálatról készült teljes kutatási beszámoló a Kapocs 30. számában (2007 június), illetve a Kézenfogva Alapítvány Módszertani Központjának honlapján olvasható (<http://www.kezenfogva.hu/modszertan>).
- 42 2006 végén felvett kutatásunk a már lezárt 2005. gazdasági év adatait vizsgálta – a későbbiekben is minden pénzügyi adat erről az évről szól
- 43 A felmért szervezetek közül a legkisebb gazdálkodó alig több mint 4 millió, a legnagyobb pedig 525 millió forintból szervezte meg az ellátást. A mintában szereplő szervezetek átlagos bevétele 61 millió Ft körül alakult.

JOGVÉDELEM SZEGMENS

JOGVÉDELEM

Ligeti György

■ BEVEZETÉS

■ A civil szektor jogvédelemmel vagy jogvédelemmel is foglalkozó szervezetei a szerző számára is kiemelkedően fontos tevékenységet végeznek. Jelen tanulmány a KSH (BOCZ ET AL., 2006) besorolási rendszerét követve, sorra bemutatja a különböző tevékenységi területek múltját, jelenét, szolgáltatásait, kapcsolatát az állammal. Ostobaság lenne fontossági sorrendet felállítani azon területek között, melyeken a nonprofitok működnek, hiszen értelmetlen azt kutatni, vajon az egészségüggyel, a hátrányos helyzetűek ügyével vagy éppen a környezet és jogvédelemmel törődő szervezetek előrébb valók-e. Miért tartottam mégis fontosnak közölni a szubjektív véleményem, miszerint a jogvédelem kiemelkedően fontos vagy más, mint a többi terület? Azért, mert a rendszerváltás óta eltelt időszak a politikai és gazdasági átalakulás mellett, sőt kijelenthetjük, azon túl a jogállamiságba való átmenet kora Magyarországon. Ameddig a képzéssel, az egészségüggyel és a hátrányos helyzet kompenzációjával törődő szervezetek magával a témával, addig a jogvédők az egészségügyhöz, képzéshez való hozzáférés jogának érvényre juttatásával, az állampolgári magatartásmódok megváltoztatásával, a jogszabályi környezet fejlesztésével, összefoglalva: a társadalom demokratizálásával és civilizálásával vannak elfoglalva. Nem kevés leegyszerűsítéssel, ezért a torzítás veszélyének tudatában azt mondhatjuk, hogy a képzéssel, hátrányos helyzettel, szabadidő eltöltésével, sporttal stb. foglalkozó nonprofit szervezetek egyben a rászorulóknak jogainak érvényesítéséért is tesznek.

A fejezet megírása és szerkesztése során nehézséget okozott az a körülmény, hogy *nincs arra vonatkozó egyértelmű definíció vagy jogszabályi háttér*, hogy mely civil szervezeteket soroljuk a jogvédők kategóriájába. Ráadásul a KSH évente zajló adatgyűjtése, valamint a Magyar Államkincstár (2006) adatszolgáltatáshoz nyújtott útmutatója sem azonos kategóriákkal dolgozik. Valóban: hol a határvonal a jogvédelem és a hátrányos helyzetűekkel való munka között? Így például az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány célja „a hátrányos helyzetű, elsősorban roma gyerekek iskolai szegregációjának megszüntetése. E cél elérése érdekében hat feladatkörben tevékenykedik”,¹ például kutatások, képzések, nyomásgyakorlás, valamint jogérvényesítés. A kategorizáció nehézségeit is mutatja, hogy az általában vett *jogvédelem* és a gazdasági érdekvérvényesítési szerveződések között átjárhatóság van, erre utalnak a KSH adattábláiban lévő adatok azonosságai is. Noha Balogh Bence, Mészáros Geyza és Sebestény István (2003) „módszertani finomságokat tárgyaló részeket mellőzve” mutatják be a civil szektor fejlődését, tudható, hogy az adatokat szolgáltató alapítványok, egyesületek egyszerre több kategóriát is megjelölnek mint tevékenységük terepét.

1. táblázat. A közhasznú nonprofit szervezetek száma szervezeti forma és szervezetcsoportok szerint, 2005

Szervezetcsoport	Szervezeti forma								Összesen
	alapítvány	közalapítvány	egyesület	köztestület	munkavállalói érdekképviselet	szakmai érdekvépviselet	közhasznú társaság	nonpro fit intézmény	
Szabadidő	1 026	85	5 127	16	0	0	51	0	6 305
Egészségügy	2 087	58	614	0	0	0	101	1	2 861
Szociális	1 334	79	316	0	0	0	160	1	1 890
Képzés	5 513	259	690	0	0	0	269	4	6 735
Gazdaság	902	540	706	128	132	689	603	0	3 700
Kultúra	3 157	160	1 719	0	0	0	220	3	5 259
Zöld	370	54	480	0	0	0	56	0	960
Ifjúság	821	46	524	0	0	0	0	0	1 391
Hátrányos helyzet	288	17	525	0	0	0	0	0	830
Jogvédelem	278	4	447	128	132	689	0	0	1 678
Lokálpatriótizmus	696	134	2 176	0	0	0	8	0	3 014

2. táblázat. Az önkéntesek száma szervezeti jelleg és szervezetcsoportok szerint, 2005

Szervezet- csoport	Klasszikus civil szervezet	Érdekképviselő	Egyéb nonprofit szervezet	Összesen
Szabadidő	112 594	252	235	113 081
Egészségügy	16 247	0	257	16 504
Szociális	24 413	0	266	24 679
Képzés	36 207	0	1 008	37 215
Gazdaság	18 388	20 415	2 260	41 063
Kultúra	44 984	0	685	45 669
Zöld	12 304	0	123	12 427
Ifjúság	15 793	0	122	15 915
Hátrányos helyzet	11 732	0	67	11 799
Jogvédelem	13 116	20 415	0	33 531
Lokálpatriótizmus	63 784	0	645	64 429

Az alábbi fejezet a jogvédelem területén is tevékeny civileket mutatja be, s felhasznál ugyan makrostatisztikai adatokat, ám túlnyomó részt magukat az érintetteket szólaltatja meg. A 2005-ös adatok szerint mintegy ezer jogvédő és négyezer érdekképviselőt ellátó szervezet volt bejegyezve Magyarországon, a fejezet készítésekor mégis sokkal fontosabbnak tartottam, hogy e szervezetek közül néhány mint autentikus forrás is megjeljen.

Az összefoglaló készítése során számos szervezetet kerestünk meg, ezek közül azonban voltak olyanok, melyek nem reagáltak megkeresésünkre. E fejezetnek feltétlenül a kárára szolgált, hogy például a Civil Jogász Bizottság, vagy a Nemzeti Jogvédő Alapítvány egyáltalán nem válaszoltak a kérdésekre.

I. AZ ADOTT TÉMA ELMÚLT ÉVTIZEDI FOLYAMATAI: MÚLTJA, ALAPADATAI, ELMÉLETI ALAPVETÉSEI, SPECIALITÁSA

Az elmúlt évtized trendjeinek rövid bemutatásához tisztán kell látnunk, hogy milyen csoportjai vannak a jogvédelemmel foglalkozó nonprofit szervezeteknek. Jelen összefoglalás

- a sérült vagy fogyatékkal élő emberek érdekképviselőt és társadalmi integrációját segítő,
- az általában vett állampolgári jogokat védő, valamint
- a különböző speciális érdekeket (etnikai, szociális, szexuális irányultságú csoportok érdekei) védő szervezetekről szól.

I.1 SÉRÜLT VAGY FOGYATÉKKAL ÉLŐ EMBEREK JOGVÉDELME

A hazai diszkrimináció-ellenes küzdelem során a szakemberek egyöntetű véleménye, hogy az *antidiszkriminációs törvény*² megalkotása tekinthető fordulópontnak. Többek szerint az Esélyegyenlőségi törvény³ megalkotása előtt a hazai diszkrimináció-ellenes szabályozás nem nyújtott hatékony védelmet a hátrányos megkülönböztetés áldozatai számára. A szakértők szerint hiányzott tehát a diszkrimináció fogalmának definíciója, ezen belül is a közvetett diszkrimináció fogalmi meghatározása. Az ország uniós jogharmonizációs kötelezettsége is abba az irányba mutatott, hogy változtatások szükségesek a hazai joganyagban és szükség van antidiszkriminációs törvény megalkotására.

Annak ellenére, hogy a hátrányos megkülönböztetést tiltotta az Alkotmány, a diszkrimináció áldozatai nem vagy nehezen tudtak megfelelő jogorvoslással élni. Egyes civilek véleménye szerint ennek egyik oka az volt, hogy az ágazati jogszabályokban elszórtan elhelyezkedő diszkrimináció-ellenes rendelkezések nem alkottak koherens rendszert (egyes jogterületeken léteztek ilyen normák, más területeken nem), ráadásul jelentős részük deklaratív jellegű szabály volt, amelyhez nem kapcsolódott a norma megsértésére reagáló szankciórendszer. Pordán Ákos (Kézefogva Alapítvány⁴) szerint ezen okból nem érvényesülhetett az Alkotmány előírása sem a diszkrimináció szigorú büntetéséről. Bár számos helyen kimondták a jogszabályok, hogy tilos a hátrányos megkülönböztetés az adott területen, azonban nem került megfogalmazásra, milyen cselekedetek azok, melyek megvalósítják a diszkriminációt, és melyeket tilalmaz a jogszabály. Arra sem volt iránymutatás, milyen következményekkel jár a hátrányos megkülönböztetés tilalmának megsértése.

Az értelmi és halmozottan fogyatékos, továbbá autista emberek ma Magyarországon az egyik legmarginalizálódottabb társadalmi csoportnak számítanak. „Problémáik megállapításában már akkor gondban vagyunk, amikor szembesülünk azzal, hogy átfogó felmérés/kutatás ezt a területet nem érintette eddig” – nyilatkozta Pordán Ákos. A fogyatékos emberek jogainak érvényre juttatásáért dolgozó nonprofitok első sorban azt kifogásolják, hogy az érintettek mintegy 5,8% foglalkoztatott csupán, foglalkoztatottságuk nem nő érzékelhetően. A munkahelyek nagy része nem tudja és nem akarja őket fogadni, még akkor sem, ha alkalmasak lennének a munka elvégzésére. Ezzel ellentétben néhány jogilag tudatosabbnak tartott fogyatékos csoport – vakok, siketek, mozgássérültek – már joguknak érzik és tartják a munkába járást, ez azonban nem vonatkozik az értelmi sérült vagy autista emberekre.

Az érintettek és családjaik mellett sok esetben még a szervezeteik sincsenek tisztában alapvető jogaikkal. A halmozottan hátrányos helyzet és a szociális háttér között erős korreláció mutatkozik. A sérült emberek szülei informátlanságának egyenes következménye, hogy érdekérvényesítő képességük alacsony, panaszt még komoly helyzetben sem mernek tenni, a kárukra elkövetett diszkriminációt fel sem ismerik legtöbbször. Kálmán Zsófia (De juRe Alapítvány) a fogyatékosok területén éppen a jelentős és pozitív irányú változásokra hívja fel a figyelmet. Az immáron tizenegy éve a páston lévő szervezet szakértő vezetője szerint megszűnt az államilag korábban kijelölt és favorizált, nagy állami költségvetésű szervezetek monopolhelyezete, és igen nagyszámú, kisebb, mozgékony, változatos célokat kitűző civil szervezet jött létre. Noha a De juRe Alapítvány szakértői is részt vettek az esélyegyenlőségi,

valamint az antidiszkriminációs törvény előkészületeiben, úgy látják, hogy ezt nem követték következetes szankcionáló lépések mindazon esetekben, amikor törvényszegés tapasztalható. A jogvédelemmel foglalkozó szakemberek közül sokan állítják, Magyarország jelenleg olyan hely, ahol a társadalom tagjai nem veszik komolyan a saját jogszabályikat. „Amint azt egy fogyatékos gyermek édesanyja mesélte a minap, a gyermeke felvételét visszautasító kis- király-igazgató a következőket válaszolta: a törvény az ott van, én meg itt vagyok...” – hoz példát Kálmán Zsófia.

1.2 SPECIÁLIS(?) IGÉNYŰ CSOPORTOK

A többséginek mondottól eltérő szexuális irányultsággal rendelkezők jogainak védelmével és érdekeinek képviselésével foglalkozó szakértők – a fogyatékkal élőket képviselőkhöz hasonlóan – véleménye az, hogy „a 2003. évi, az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvénnyel kapcsolatban a civil jogvédők nagyobb mozgástérhez jutottak, legalábbis a jogi kereteket illetően” (Mocsonaki László, Háttér Társaság a Melegekért). Ugyanakkor a tapasztalatok azt mutatják, hogy hosszabb esetvezetéshez, esetleges peres eljáráshoz nehéz segítő szolgálatot találni, vagyis például a melegeknek szóló jogsegély az elmúlt két évben inkább a tanácsadásban vagy egy néhány alkalmas konzultációban kimerült – szűkös pénzügyi források hiánya miatt.

Tendencia, hogy a jogvédők a (potenciális) külföldi adományozói körben tapasztalt „paradigmaváltást” érzékelhetik. Ez azt jelent, hogy az e területen aktivitást kifejtő európai és amerikai adományozók a *precedens jellegű ügyeket* felmutató jogvédő szervezeteket kívánják elsősorban finanszírozni és nem a „klasszikus” jogsegélyszolgálatokat. Többen felteszik ugyanakkor a kérdést Magyarországon, hogy mi lesz a társadalmi hierarchia alsóbb pontjain élő diszkrimináltakkal. „Biznisz vagy civil kurázi a jogvédelem?” – teszi fel a kérdést Mocsonaki, illetve Juhász Géza (Habeas Corpus Munkacsoport).

Ameddig néhányan a jogvédelem sarokköveként az anyagi lehetőségeket és azok hiányát említik, addig mások szerint néhány civil szervezet fellépését a jó anyagi lehetőségek tompítják. Juhász Géza az emberi jogokért küzdő NGOk körében három tipikus életpályát lát:

1. a szervezeti-anyagi erősödést a döntéshozók a célok fölébe helyezik, melynek következtében a hatékonyság erősen romlik, a bürokratizálódás, a szektásodás és a kontraszelekció lesz a jellemző;
2. bizonyos nonprofit szervezetek üzleti vállalkozásként fogják fel munkájukat, és mint mondja, „a jogokért való küzdelmet az ünnepnapokra korlátozzák”;
3. apránkénti fölmorzsolódás veszélye fenyegeti azon szervezetek csoportját, melyek ragaszkodtak a célokhoz és a függetlenséghez.

Noha sok jogvédelemmel foglalkozó szakember az emberi jogok fejlődésének esélyét annak módjában határozza meg, hogy azok miképpen tematizálódnak a (párt)politikai erőterében, mindannyian látnak – ha csak lassú – előrehaladást. A jogérvényesülés leginkább attól függ, hogy a sértetti csoport aktivizálja-e magát (például romák, mozgáskorlátozottak, melegek és leszbikusok). Juhász Géza szerint a leglassabban éppen azok jogi helyzete javul, akik

az önszerveződésre természetüknél vagy szociológiai helyzetüknél fogva kevésbé képesek (szellemi fogyatékosok, bántalmazott gyerekek és nők, a kényszerített prostituáltak többsége, bi- és transzszexuálisok).

Milicz Ákos (Ifjúsági Közélet Fejlesztéséért Alapítvány) úgy összegzi az elmúlt évek történéseit, hogy a jogvédelem, így az iskolapolgárok (diákok, szülők, pedagógusok) jogainak védelme bár fejlődött, de ennek oka nem annyira a civil szervezetek erősödésében, mint inkább az állampolgárok tömegeinek az állami igazságszolgáltatásban való csatlósodásának, illetve a média feltáró szerepének felértékelődésében keresendő. Röviden: az emberek lassan rájönnek, hogy a jogaik védelme érdekében maguknak kell fellépniük.

A NEKI tapasztalatai szerint 2006-ban, de az idei évben továbbra is a nemzeti és etnikai kisebbségek ellen elkövetett hátrányos megkülönböztetéseket vizsgáltuk. Éves szinten „100–150 bejelentés érkezik hozzánk, túlnyomó részt romák részéről, és tapasztalataink szerint ennek hozzávetőlegesen egyötöd részében van szó klasszikus értelemben vett olyan diszkriminációról, amelyben érdemben is tehetünk tényleges jogi lépéseket. Az utóbbi években sem múltak a rendőrség működésével kapcsolatos panaszok, növekednek a munkaügyi megkeresések, továbbra is gyakoriak a szolgáltatások megtagadása miatti eljárások. Az önkormányzatok és a szociális ellátórendszer működésének anomáliái miatt számtalan bejelentésünk van, jóllehet, ezek túlnyomó részével – megfogható és bizonyítható diszkrimináció hiányában – nem tudunk mit kezdeni” (Kárpáti József, NEKI).

1.3 ÁLTALÁNOS JOGVÉDELEM

A nonprofitok egy része igazi jogi és filozófiai szellemi alkotóműhely. Nem áll ugyanakkor távol tőlük a hétköznapi problémáival való találkozás sem, számtalan esetben számíthatnak a társadalom tagjai jogi tanácsra a TASZ-tól, a CFCF-től, a NEKI-től, az Amnesty-től vagy éppen a Magyar Helsinki Bizottságtól, és még sorolhatnánk.

Napjainkra mintegy letisztult a paletta: mára leginkább azok a szervezetek maradtak talpon, amelyek jó szakmai színvonalon végzik a tevékenységüket. Ugyanakkor többek szerint egyre nehezebb a finanszírozást biztosítani. A rugalmasabbnak tartott, a szervezettel interaktívabb viszonyban álló források (például Soros Alapítvány) kivonulnak, ugyanakkor például az uniós források önrészt igényelnek, sok adminisztrációval járnak (kevés időt hagyva az érdemi munkára). Még nem mindenütt válik el egymástól a menedzserek és a szakértők személye, ez a magyarországi civil szféra hőskorát juttatja eszünkbe. Emellett azonban mind több nonprofit ismeri fel a stratégiai jellegű tervezés fontosságát, s kiemelkedve a hétköznapi világával, néz szembe azzal, vajon mi a küldetése, milyen jövőképert küzd, ki a célcsoportja, és ki nem tartozik oda, milyen programjai legyenek és melyekről kell lemondania, végül hogyan teheti mérhetővé a teljesítményét.

A szervezetek jó része folytat kampányt, kifejezetten a hétköznapi embereket célozva. A társadalmi célú hirdetéseknek azonban további hozadéka, hogy a szervezet és az általa képviselt ügy közismertté válik, így a szervezet súlya nő, ezért felfigyel rá a döntéshozó, valamint az országos szintű politika.

Jellemző a jogvédő szervezetek tolerancia-erősítő, antidiszkriminációs tréningei (Ec-Pec Alapítvány, NEKI, Kurt Lewin Alapítvány), melyek többnyire nagyon jó visszajelzésekre találnak a legkülönbözőbb célcsoportok részéről. Sok esetben azonban nem csak a „puha” módszerekkel, hanem a szorosabb értelemben vett jogi utak bejárásával történik a jogérvényesítés, így például peres eljárások indítása.

1.4 „BÉKÉT KÍVÁUNK, DE CSAK DEMOKRATIKUS MÓDON ÉS JOGÁLLAMI ESZKÖZKEL!”

Az idézet a Civil Jogász Bizottság küldetés-nyilatkozatának⁵ utolsó mondata. Az alapítvány és több hasonló nonprofit szervezet – különösen például a Nemzeti Jogvédő Alapítvány – az elmúlt évtizedekben a korábban megszokottól eltérő ideológia alapján küzd az emberi jogok védelméért. Ez véleményünk szerint talán azzal magyarázható, hogy a Magyarországon a szociálliberális és a jobbközép között kialakult politikai polarizáció kihatott a civil szektorra is, és a jogvédelem területén tevékenykedő szervezetek egy része is ennek mentén alakult ki, működik. A jogvédelem rendszerváltás előtti, és a 90-es évek elején kialakult értelmezése, szerepe, a szegmens liberális elkötelezettségéhez vezetett, a későbbi politikai polarizáció következtében azonban kialakultak a „nemzeti” oldal jogvédői is.

E szervezetek tevékenységéről általánosítva elmondható, hogy megtalálható bennük a jogvédelemmel foglalkozó alapítványoktól és egyesületektől elvárható kritikus hangnem és szembenállás az establishmenttel, ugyanakkor proteszt magatartásuk mögött általában véve erős nemzeti (Magyarország jelenlegi politikai helyzetében jobboldali) elköteleződés érezhető. Álljon az alábbiakban egy összehasonlítás a jobb érthetőség kedvéért. A Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) szervezet a klasszikus liberális eszme bázisán mérlegeli megszólalásait, s folytat ilyen módon küzdelmet például a szólás szabadságát korlátozni szándékozó jogszabályszigorítások ellen. A TASZ emellett számos emberi jogi, a személyi szabadság, az emberi méltóság, a magánszféra védelmét szolgáló ügyben hallatja a hangját. Ezzel szemben a fent említett nonprofitok első sorban származási alapon⁶ kívánnak jogsegélyt nyújtani.

2. A TÉMA JELENE: 2006-BAN TÖRTÉNT ESEMÉNYEK, KEZDEMÉNYEZÉSEK, SIKEREK ÉS KUDARCOK

A területen tevékenykedő civil szervezetek rendkívül aktívak. A különböző akciók, programok, kampányok felsorolása is lehetetlen. Az alábbiakban csak a példa kedvéért említünk meg közülük néhány olyat, mely jól reprezentálja a tevékenységek sokszínűségét, valamint azt, hogy azok milyen irányba mutatnak.

A Labrisz Leszbikus Egyesület *Melegség és megismerés programja* során különböző iskolákban tartott irányított beszélgetést a témáról, a havi rendszerességű Labrisz-estek pedig leszbikus és biszexuális nőknek szóló, személyesebb jellegű eszmecserék keretei voltak.

A szervezet – más melegjogi nonprofitokhoz hasonlóan – workshopot tartott és vett részt különböző fesztiválokon. A Háttér Társaság a Melegekért 2004 februárjában indította meg a Károli Gáspár Református Egyetem ellen azt a pert, melyet az első magyarországi közérdekű igényérvényesítésként tartanak számon. Az egyetem Hittudományi Kara a honlapján 2003-ban olyan tartalmú nyilatkozatot tett közzé, melyben kinyilvánította, hogy a hittanári és lelkesítőképzésben nem kívánatosak a homoszexuális életet élő és az azt nyíltan vállaló személyek. A bíróság, mind első mind másodfokon elutasította a keresetet. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal – több mint három év folyamatos pereskedést és jogi huzavonát követően – végül határozatban engedélyezte annak az erdélyi magyar fiatalembernek a letelepedését, akinek arra hivatkozással utasították el korábban a kérelmét, hogy azonos nemű élettársa az idegenrendészeti jogszabályok alapján nem minősül családtagnak, így az élettárs vagyona nem vehető figyelembe annak eldöntésekor, hogy a letelepedni szándékozó rendelkezik-e a magyarországi életvitelhez szükséges megfelelő anyagiakkal. A peres eljárás arra a súlyosan diszkriminatív törvényi rendelkezésre hívta fel a figyelmet, hogy az azonos nemű személyek tartós együttélésének kereteit megadó élettársi viszony lényegesen kevesebb jogot nyújt számukra, mint a kizárólag különeműek részére fenntartott házasság intézménye.

A hátrányos helyzetű, valamint a roma gyerekek és felnőttek jogainak érvényrejuttatásáért, főleg pedig annak a köztudatba való megjelenítéséért tett sokat az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány: közérdekű igényérvényesítési pert nyertek Miskolc önkormányzata ellen roma gyerekek iskolai szegregációja ügyében. Pert indítottak Nyíregyháza és Hajdúhadház önkormányzata ellen. Ezzel bebizonyították, hogy a hatályos jogszabályok alapján hatékonyan lehet fellépni a szisztematikus elkülönítés ellen. Tevékenységük legnagyobb érdeme, hogy a változásokat tudtak elérni egy-egy településen a közoktatási struktúra szervezésében, valamint hogy mind kevesebb egészséges gyereket minősítenek fogyatékosnak (SNI) mint a korábbi években. A hasonló területen dolgozó Másság Alapítvány 1993-ban alakult meg abból a célból, hogy a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Irodát (NEKI) működtesse. Sikerként értékelik, hogy az utóbbi évek finanszírozási nehézségei ellenére talpon tudtak maradni, jogi tevékenységük profilját pedig tisztítani tudták: hatékonyan összpontosítottak a stratégiai jelentőségű diszkriminációs ügyek feltárására és képviselésére, a tréningekkel pedig nem csak a jogsértések áldozatai részére nyújtottak szolgáltatást, hanem terjeszteni voltak képesek eszmeiségüket.

Az Amnesty International Magyarország látványos megmozdulásokkal hívta fel a figyelmet különböző ügyekre. Fontos körülmény, hogy nem csak a magyar társadalmat közvetlenül érintő problémákra irányították rá a figyelmet, hanem globális kihívásokra is. Így például 2007 elején az Amnesty aktivistái a Parlament előtt követelték a Guantanamo-i fogolytábor bezárását. Az aktivisták egy papírból készített születésnap tortával vonultak fel a guantanamoi foglyokra jellemző narancssárga öltözékben. „A nők elleni erőszakkal kapcsolatban nagyon sokat kampányoltunk, ide tartozott például a darfuri helyzetre irányuló figyelemfelkeltő kampány is. Ennek keretein belül a nőket Darfurban ért sérelmekre akarjuk felhívni a figyelmet, hiszen mivel mindenfajta háborúban a nők igazán kiszolgáltatottak szexuálisan is, nagyon fontos a háború tényét ilyen szempontból is megközelíteni. A Nőnap alkalmából tartott tüntetésünkön erre koncentráltunk. A témában a Multi Kulti aktivista-csoportunk is számos önálló akciót

szervezett. Továbbá kiadtuk a nők ellen partnerkapcsolaton belül elkövetett nemi erőszakról szóló jelentésünket a magyar helyzetre vonatkozóan, ami azért is nagy dolog, mert Magyarországon még nem készült ilyen.” (Sebály Bernadett, Amnesty International Magyarország.)

2.1 A SZEGMENS SZOLGÁLTATÁSAI, KÖZHASZNA, ÖNKÉNTESÉG

2.1.1 SZOLGÁLTATÁSOK ÉS KÖZHASZON

A jogvédelemmel foglalkozó nonprofitok legfontosabb szolgáltatásai

- a szemléletformálás,
- a társadalom objektív információkkal való ellátása,
- a multiplikátorok (pedagógusok, újságírók, döntéshozók, vállalati vezetők) felkészítése,
- a célcsoportok jogainak képviselete és,
- a jogi úton való érdek- és jogérvényesítés.

E szervezetek társadalmi hasznossága nem csak azért felbecsülhetetlen, mert olyan csoportok és ügyek mellé sorakoznak fel amelyek éppen a társadalomban elfoglalt pozíciójuk okán nem képesek az érdek- és jogérvényesítésre, de sok esetben még csak érdekeik artikulálására sem, hanem mert átmeneti időszakunkban létkérdés a jogok mint a játékeret kijelölő keretek hangsúlyozása. A magyar társadalomnak az elmúlt évszázadok során általában nem volt lehetősége az állam polgárai által nyilvános vita során kialakított keretek (jogszabályok) között aktív módon szerepet vállalni, s megélni társadalmi létüket. A különböző társadalmi csoportok tagjai előjogok, kegy alapján jutottak hozzá pozíciókhoz. A jog mint keret, mint játékszabály pedig napjaink narratívájában is inkább a hétköznapi életvilág gúzsba kötőjeként jelenik meg, semmint olyan széles keretrendszerként, mely lehetőséget ad az állampolgárnak arra, hogy éljen és élni hagyjon.

Ezért olyan fontos a Társaság a Szabadságjogokért konzekvens és igen szakszerű állásfoglalásainak sora a szólás, vagy az információszabadság mellett; az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány sokszor kilátástalannak tűnő bírósági viaskodása olyan közoktatási intézményekkel, melyek a jogszabályok ellenére is szegregálják a periférián élő, legtöbb esetben roma gyerekeket ezáltal újratereztik azon családok dezintegrációját, ahol ők felnőnek. Még mindig az iskola világánál maradva: a középosztály edukációját és civilizációját célozzák azon szervezetek, melyek a diákjogok érvényesüléséért küzdenek, hiszen tevékenységük nem csak a jogérvényesülésre, de a diákok állampolgári szocializációjára is jótékony hatással van. A reneszánszukat élő szélsőjobb-oldali mozgalmak idején felértékelődik a melegek, fogyatékkal élők jogait képviselő, a szélesebb társadalomhoz is szólni kívánó nonprofitok szerepe.

2.1.2 ÖNKÉNTESÉG

A 3. táblázatban láthatók számszerű adatok a jogvédelem területén mérhető és regisztrált önkéntességről. Noha az elmúlt tíz év adatai alapján a jogvédelemmel foglalkozó szervezeteknél vállalt önkénteskedési kedv csökkenni látszik (4. táblázat), addig a Magyarországon közismert tendenciák azt mutatják, hogy az emberek mind nagyobb számban vállalnak önkéntes munkát civileknél. Ezt azonban nem támasztják alá az adatok. Ennek oka a regisztráció módjában rejlik: számos szervezet nem jelenti be az önkéntes munkát vállalókat, így azok száma nem jelenik meg a statisztikákban sem.

3. táblázat. Az önkéntes segítőkkel rendelkező nonprofit szervezetek száma

Év	Önkéntes segítőkkel rendelkező szervezetek száma	Önkéntes segítőkkel rendelkező jogvédő szervezetek száma
1995	15 795	1 562
2000	32 547	2 686
2005	28 513	2 138

4. táblázat. Az önkéntesek száma szervezeti jelleg és szervezetcsoportok szerint

Év	Összes jogvédő	Klasszikus civil szervezet (érdekképviselő nélkül)	Összes civil (érdekképviselő nélkül)
1995	63 116	31 948	471 434
2000	48 948	13 078	362 526
2005	33 531	13 116	345 218

A tapasztalatok természetesen e téren is vegyesek. Úgy tűnik, hogy a szervezeti kultúrából következő jellegzetességek vonzhatják az önkénteseket, vagy éppen lehetetlenné teszik azt, hogy bármilyen módon beépüljenek a szervezetbe. Az angolszász gyökerű nonprofitok – például az Amnesty International – jelentős számban és aktívan alkalmaz programjaihoz, még inkább akcióihoz önkénteseket. Ezt a szervezetet például nem csak a akciók koordinálásában, az utcai adománygyűjtésben, de kevésbé látványos területeken, így az irodai munkában és a nyelvi fordításban is segítik önkéntesek.

Más civilek különböző szakmák képviselőit vonzzák, így például a Magyar Helsinki Bizottságot – tekintettel a szervezet elsődlegesen jogi tevékenységére – számos joghallgató keresi meg, első sorban a kötelező néhány hónapos jogi gyakorlat letöltése céljából. A diákjogokon őrködő Ifjúsági Közélet Fejlesztéséért Alapítvány is számít joghallgató diákok önkéntes munkájára, ám az önkénteseknek „kevés idejük van, és nem tudnak előre tervezni. Hiába gondolkodunk mi egy-két éves fejlesztésben, ha ők nem tudják, hogy három hónap múlva mit fognak csinálni” – utal Milicz Ákos ügyvezető az egyetemista léthelyzetből következő átmenetiségre.

A nonprofitok egy csoportja az általa komolyan tartott szalmái munkát nem bízza önkéntesekre, részben a magasabb fluktuációra, részben a szakismeretek hiányára hivatkozva. A Kézenfog-

va Alapítvány például a jogi tanácsadás és fejlesztés, érdekvédelem területén nem dolgozik önkéntesekkel, ugyanakkor más programokban az önkéntesek jelentős segítséget nyújtanak. Számos civil szervezet kuratóriumi tagjai részt vesznek a mindennapi operatív munkában – önkéntesen. Ez az önkéntesség egyfajta megnyilvánulása, mely azonban a menedzsmenttel kapcsolatos kérdéseket vet fel. Ahol nem feltétlenül rózsás az önkéntesekkel való kooperáció tapasztalata, ott általában más az önkéntes, mint a fizetett munka megítélése: a vezetők az anyagi juttatást a legfőbb ösztönző eszköznek vélik. „Új önkéntest szerezni szinte lehetetlen, mert még a leglelkesebb jelentkezők is azonnal visszalépnek, amint valamilyen fizetős állás ígérkezik számukra” – nyilatkozta egy jogvédő szervezet tapasztalt vezetője. Néha a jogvédőket a kényszer vezeti önkéntesek alkalmazására: „A (...) kampányunkat sikernek tartom, (...) mégis azért volt tisztavirág életű, mivel három, éppen akkor munka nélküli ember intenzív, összehangolt, önkéntes munkájára épült: kimerültünk szellemileg, fizikailag és anyagilag is, s nem voltunk képesek folytatni. Az adminisztrációtól és a szervezéstől irtózó értelmiségiek vagyunk, nincs, aki vállalná az ilyesmit, pénzünk adminisztrátorra nem volt, mi pedig beleroppantunk abba, hogy hónapokon át ezt is csinálnunk kellett.”

Végül egy pozitív megnyilatkozás a Labrisz Leszbikus Egyesület részéről: „a projektjeink nem jöhettek volna létre egyesületünk önkéntes tagjai, egyesületen kívüli barátaink, szimpatizánsaink, támogatóink segítségével. Köszönjük!”

2.2 KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL

2.2.1 MINT JOGALKOTÓVAL

A jogvédők kapcsolata a jogalkotó állammal saját szubjektív megítélésük szerint is vegyes. Léteznek e területen olyan nonprofitok, melyeket megkeres az állam a törvényalkotás során, ráadásul még abban a szakaszban, amikor – mint mondják – „még érdemi ráhatással lehetünk a készülő szövegre, amikor a javaslatok komolyan megfontolhatóak (és tapasztalataink szerint van is fogatja a véleményünknek, figyelembe veszik az észrevételeinket)” (Kádár András, Magyar Helsinki Bizottság). Mások rendkívül aktívak e területen, függetlenül attól, hogy az állam éppen nyitott-e a jelzéseikre, észrevételeikre vagy sem. Ezek a szervezetek például a részt vesznek a szektort fejlődését meghatározó tervek – Új Magyarország Fejlesztési Terv, és „A Szociális Szolgáltatások megújításának fő irányvonalainak meghatározása” – stratégiai anyagok kidolgozásában véleményezésében.

A Kurt Lewin Alapítvány éveken keresztül üzemeltetett az akkori Szociális Minisztériummal együttműködve olyan digitális fórumot (SzocHáló), mely a nyitott jogalkotás megvalósulását kísérte meg lehetővé tenni. A szereplők azonban nem mindig tudtak élni a lehetőséggel: a minisztérium rendszerint az utolsó pillanatban küldte a véleményezésre szánt szöveget, ezzel szemben az érintett szervezetek erős érdektelenségről adtak tanúbizonyságot, s összecsaptak a fejük felett a megélhetésért folytatott küzdelem hullámai.

Több nonprofit ernyőszervezet tagszervezeteinek szakmai véleménye és meglátásai adják az alapját azoknak az érdekképviseleti anyagoknak, melyeknek a jogi szakértő észrevételei szintén elengedhetetlen és integrált részét alkotják. Ezek az ernyőszervezetek a lobbizás anyago-

kat eljuttatják a területen megszületendő szakmapolitikai döntések, törvények, jogszabályok előkészítéséhez és véleményezéséhez.

Azokon a területeken, ahol nem találni ernyőszervezetet, a nonprofitok szerint a kormányzat kényelmes helyzetben van, mivel az egyeztetési kényszer így nem olyan erős. Amennyiben az ország felé megjelennek az uniós elvárások, a tapasztalatok szerint a megszokottnál máris erőteljesebben van mód az adott társadalmi csoport problémáinak artikulálására: „az LGBT⁷ szervezetekre egyelőre az »ad hoc« együttműködés a jellemző. 2006-ban az Egyenlő Esélyek Mindenki Számára Év Nemzeti Végrehajtó Testületének Tanácsadói Testületébe – LGBT ernyőszervezet hiányában – az SZMM meghívta a Háttér Társaság a Melegekért szervezetet mint az EU Bizottsággal együttműködő ILGA-Europe tagszervezetét. Az EU protokollban írta elő a hat védett csoport (Amszterdami Szerződés) civil képviselőinek a meghívását. Ernőszervezet hiányában az EU-s szinten létező nemzetközi szervezet nemzeti tagszervezetét kellett behívni a testületbe. Fontos kritérium volt, e hat védett csoport kiegyensúlyozott kezelése. A megszokottnál erőteljesebben jelen volt az LGBT közösséget érintő problémák az EU-s elvárásoknak megfelelően. A külső kényszer valamikor talán belsővé válik a szakpolitikák szintjén is.

Létezik olyan minisztérium, melynek egyes egységei kifejezetten nyitottak és keresik a kapcsolatot az adott nonprofit szervezettel. Ilyen például az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium (IRM) jogi segítségnyújtásért vagy menekültügyi joganyagért felelős szervezeti egységei, míg egy másik szervezeti egysége (IRM rendőrségi, rendészeti jogalkotásért felelős osztálya) – a Magyar Helsinki Bizottság tapasztalatai szerint – soha nem küldi meg a készülő tervezeteket, noha a Bizottság rendszertel kapcsolatos tevékenysége széles körben ismert. Ez arra utal, hogy „e vonatkozásban semmiféle tervszerűség nem érvényesül, hanem kizárólag az adott szervezeti egységben dolgozók személyes felfogásán, rokon- és ellenszenvin alapul, hogy részt vehetünk-e, és ha igen, milyen mértékben a jogalkotásban” (Kádár András Kristóf, Magyar Helsinki Bizottság).

Mások általában felszínes kapcsolatról számolnak be: nem tartják az állammal a kapcsolatot, mivel annak szervei megkereséseikre rendszerint illedelmes kitérő választ adnak levélben, javaslataikat tapasztalataik szerint érdemben nem fogadják meg. A rendezvényeiről pedig kifejezetten nem szívesen mennek el, valószínűleg azért, mert nem kívánnak konfrontálódni. Többen számolnak be arról, hogy egyfajta tartózkodást észlelnek tevékenységünkkel kapcsolatban, s felmerül a gyanú, hogy a minisztériumok mintha kerülnék a kontaktust. „Hosszú ideje várunk a parlament szegregációs albizottságának megalakulására, mellyel (a bizottság elnökének ígérete szerint) együttműködhetnénk. A miniszterelnök nem válaszolt nyílt levelünkre” (Mohácsi Erzsébet, Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány).

Néhányan éppen az általuk képviselt csoport hatalmi súlytalanságával indokolják a párbeszéd hiányát, az állam teljes reakciótlanságát: „mint jogalkotóval, olyankor kerülünk kapcsolatba, amikor személy szerint engem, a szakmai teljesítményem alapján felkérik valamely tervezet véleményezésére. Mint hatalomgyakorlóval, azonban annyira kicsi és a fogyatékos emberek partikuláris, mindenki számára jelentéktelen érdekeit képviseljük, hogy sem pozitív, sem negatív indulatok nem váltunk ki.” (Kálmán Zsófia, De juRe Alapítvány). Mások kifejezetten erős bírálatokat és követeléseket juttatnak el az államnak, általában a politikának, amire tapasztalataik szerint mellébeszéléseket vagy „szép, de üres szövegeket kapunk válaszul” (Juhász Géza, Prostitúció Nélküli Magyarorszáért Mozgalom).

2.2.2 MINT FORRÁSBŐVÍTŐVEL, PÁLYÁZATÓVAL

A pályázati lehetőségek a 2000-es évek során látványosan, a nonprofitok számára drasztikusan lecsökkentek. Ennek oka az Európai Unió felől áramló források mellé rendelőndő állami társfinanszírozás biztosítása, vagyis az, hogy az államnak már nem vagy alig marad pénze külön pályázatok kiírására. Ez a gyakorlat ugyanakkor eltorzítja azt a korábbi megoldást, hogy boldog-boldogtalan pályázik a legkülönbébb helyeken, majd egy átláthatatlan, így eleve gyanús folyamat végén vagy nyer vagy nem nyer, de rendszerint fele-harmada akkora összeget, mint amit megpályázott.

A hagyományos állami pályázati lehetőségek tehát beszűkültek, ugyanakkor létrejött az átláthatóbb működésű Nemzeti Civil Alapprogram. Vannak olyan nonprofitok, akik szerint az állam nem mindig viselkedik jó gazdaként a civil szférának juttatandó támogatások elosztásakor. Szerintük például a Nemzeti Civil Alap nem differenciál megfelelően a rendelkezésre álló keretek elosztásakor, és teljesen esetleges, hogy egyáltalán számíthatnak-e amúgy csekély jelentőségű támogatásra.

Emellett pedig megjelentek az Európai Unió finanszírozásával működő operatív programok pályázati kiírásai. Ezek némelyike – mindenféle költői túlzás nélkül – gyalázatosan működik, a jogállamiság normáinak látványos semmibevételével, még akkor is, ha az írott jog betűjével szó szerint nem is találja szembe magát. A pályázatok elbírálása során rendszeres a több hónapos, féléves csúszás, a szerződéskötésig ismét rendszeresen beláthatatlan idő telik el. A kifizetés nemhogy ütemezhetetlen, de egyenesen nemvárt csodaként jelenik (Ligeti, 2006) meg sok nonprofit életében, ha a számlára rákerül az az összeg, mely mögött száz százalékos teljesítés és jogszerű, kifizetett számlák állnak. Az elszámolást és a program végrehajtását ellenőrző bürokraták arroganciája nincsen párhuzamban hozzáértésükkel (és annak hiányával), a pályázató érezhetően kizárólag az egymással párhuzamosan futó programok által kumulált indikátor-számok elérésére törekszik. És ez még nem is lenne baj, ha az operatív programok némelyikét irányító hatóságoknak ne kellene külső céget azért alkalmazásba vennie, mert saját kifizetési rendszere a hozzá nem értés miatt összedől. A nonprofitok jelentős része számára hiteltelen az uniós pénzeket kezelő magyar bürokrácia, már csak azért is, mert – szemben a civilekkel – nincsenek kitéve a magánszféra zivatarainak, a hivatalban akkor is van fűtés télen, ha késnek a kifizetések milliárdjaival. „Van olyan, jórészt uniós pénzből kiírt és megnyert pályázatunk, amelyben a programidő lejárt és a program megvalósítása után sincs támogatási szerződésünk aláírva a pályázatot gondozó szervezettel” (Kárpáti József, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda).

2.3 KAPCSOLAT AZ ÜZLETI SZEKTORRAL

A szóban forgó szervezeteknek nincs, vagy az adományszervezés terén van kapcsolata az üzleti szférával. Ritka az az eset, amikor egy nonprofit szervezet mint *szolgáltató* tűnik fel a cégvilágban (Kurt Lewin Alapítvány, Salva Vita Alapítvány).

A Kézenfogva Alapítványnak az adományszervezés terén van kapcsolatuk az üzleti szektorral („Fogadd el, fogadj el”, Integrált Színházi Est, És a nyolcadik napon...”, Erdélyi sérültek

nyaraltatása), de a jövőre vonatkozóan munkahelyfeltárással, a nyílt munkaerő-piaci szervezetek a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásában piacosabb jellegű tevékenységgel tervezik érdekeltté tenni az érintetteket.

A speciális igényű csoportok érdekeinek képviselőit magára vállaló szervezetek néhány esetben az érintettekől kapnak eseti támogatást, így például egy melegszerzet jogsegélyszolgálatát egy alkalommal (2005–2006) támogatta egy vállalkozó, aki maga is meleg. Noha nagyobb kommunikációs szolgáltatók előfordulnak például telefonszolgálat szponzorációjával, az üzleti szféra általában nem igazán nyitott irányukban, mivel a stigmatizált csoportok ügye nem képvisel reklámhordozó felületet. Nem alakult ki még olyan erős melegvállalkozói réteg, amely az lmbt-közösség civilszerveződéseinek potenciális támogatója lehetne. A melegvállalkozói csoportra is elsősorban a rejtőzködés jellemző, mint általában az lmbt közösség egészére.

A Salva Vita Alapítvány az a nonprofit szervezet, mely az üzleti szféra számára nyújtott szolgáltatásnak tekinti tevékenységének egy speciális részét: a vállalatok érdekeit is szem előtt tartva a sérült emberek foglalkoztatása nem csak mint szociális jellegű lépés, de a munkahelyi sokszínűség megteremtése, a vállalati társadalmi felelősségvállalás serkentésének eszköze.

A vállalatok társadalmi felelősségvállalása napjainkban még első sorban a szponzorációban, valamint a látványosabb ügyek, társadalmi problémák eseti felkarolásában merül ki. Ilyen módon a cégek válogatnak a támogatott csoportok között, s a gyerekeket, azon belül is a beteg gyerekeket preferálják, a hajléktalanok vagy a romák ügye a háttérbe szorul. A döntéshozás ráadásul annak ellenére a vezetők személyes szimpátiája vagy averziója mentén zajlik, hogy mind több stakeholder audit (azaz a vállalat tevékenysége által érintett csoportok megkérdezésén alapuló adatfelvétel) létezik már. A Kurt Lewin Alapítvány az a civil szervezet, mely a vállalatokat mint érték-multiplikátorokat tekintve nyújt szolgáltatásokat a cégeknek a CSR (corporate social responsibility, azaz vállalati társadalmi felelősségvállalás) terén. Ez a nonprofit szervezet egyrészt azt tartja fontosnak, hogy a vállalati szektor a civileket általában tekintse partnerének, olyan szerveződésekkel látva bennük, melyek nem csak ismerik az adott társadalmi vagy környezeti problémát, de annak megoldására is érdemi, főleg szakszerű javaslatokat tudnak tenni. Másrészt arra kívánja felhívni a vállalatok döntéshozóinak figyelmét, hogy a cég falain kívül létező szociális feszültségek, emberi jogi problémák a vállalat működéséhez nélkülözhetetlen társadalmi közeget zilálják szét, nehezítve ezzel a cégek profitszerzési lehetőségeit. Ebben a tekintetben az emberi jogok védelme, a különböző kisebbségi csoportok érdekképviselője már a cégek ügyei is.

2.4 AZ ÉV ESEMÉNYEI

2.4.1 JÓ PÉLDÁK

Terjedelmi korlátokból adódóan a szerző úgy döntött, hogy csak egyetlen eseményt mutat be, mely egyben szerinte talán jellemzi a jogvédelemmel foglalkozó civil tevékenységet magát, annak gyakorlati megnyilvánulásait. Médiaeseményre a látványos megmozdulásokon kívül a különböző rendezvényeken megjelenő civil kezdeményezések mondhatók jó példának. Négy napon keresztül tekerhettek állókerékpáron a Sziget egyik sátrában azok, akik úgy gondolták:

ezzel az akcióval is fel hívniuk ország-világ figyelmét a tolerancia értékeire és fontosságára. A Kurt Lewin Alapítvány akciójának célja az volt, hogy az összepedálózott kilométerekkel – ha csak jelképesen is – a résztvevők olyan európai városokba jussanak el, amelyek az elmúlt évtizedekben valamilyen módon példát állítottak a világ elé a tolerancia terén. A lengyel-német határ nyugati oldalán fekvő, egykor szétszakított Görlitz, mint együttélés-modell, Szófia, a kisebbségek érdekében indított próbaperek helyszínéeként, Pécs, Brüsszel és Strasbourg a nemzetiségek békés egymás mellett élésének jelképeként kerül fel a térképre. Különleges szerepet kapott Róma, amely a sport mint „univerzális nyelv” ápolásáért részesült ebben az elismerésben. A szervezők szerint fontos volt, hogy az emberek ne csak a konfliktusokkal és a tragédiákkal, hanem a pozitív példákkal is megismerkedjenek, közben pedig tudják meg azért azt is, milyen messze vannak Budapeستől ezek a városok. A letekert távot a szervezők számolták ki: az eredmény több mint ezer kilométer. A Sziget Fesztivál első napján angol, belga, francia, horvát, magyar, szlovén fiatalok pattantak a nyeregbe, de kivette a részét az erőfeszítésből egy rabbi is. A szervezők természetesen beszélgettek is a tekerésre várakozókkal a toleranciáról, a demokráciáról, az etnikai diszkrimináció kérdéseiről. A sátorba Fülöp Miklós, a Merkapto Maraton Team tagja és több ismert médiaszemélyiség is ellátogatott, például Méré László matematikus-pszichológus, Szilvási István zenész, Caramel előadóművész, Almási Tamás filmrendező, valamint Aáry-Tamás Lajos, az oktatási jogok biztosa és Hajós András énekes, aki a nevét is adta az akcióhoz. Maga a bicikli egyszerre utal arra, hogy az önkéntes résztvevők a napjainkban egyre divatosabb járművel fejeznek ki valamit, de arról is szó van, hogy a demokrácia, mint társadalmi berendezkedés olyan jószág, ami folyton enni kér, vagyis csak akkor működik, csak akkor létezik, ha az állampolgárok aktívan és mindannyian tesznek érte. A program persze jóval nagyobb médiavisszhanghoz jutott, mint az alapítvány több országos szociológiai kutatása, vagy az Európai Unió megrendelésére készített, a huszonöt tagállam roma oktatását feltáró és összehasonlító vizsgálata.

2.4.2 AZ ÉV ESEMÉNYEI

A 2006. év ilyen jellegű eseménye egyértelműen az október 23-i tömegdemonstráció és annak feloszlata volt. Az eseménnyel kapcsolatban rengetegen megszólaltak, s egy év múltán sem csitulak a kedélyek. A köz embere, de a szakértők sem tudták a minimálisnak mondható konszenzust megtalálni. (A helyzet már-már arra az abszurd adatsorra analóg, mely alapján a FIDESZ-szavazók túlnyomó többsége találja rondának a bal-liberális fővárosi vezetés által beszerzett körúti Combino villamosokat, míg velük szemben az MSZP-szavazók többsége rendkívül elégedett ugyanezzel a járművel.) Az eseményeket persze szélesebb társadalmi kontextusban elhelyezve érthetjük meg. A legutolsó két országgyűlési választás rendkívül kiélezett kampányokat követően igen szoros eredménnyel zárultak. A kormányzó pártok mindenkori legnagyobb problémája – a többi kelet-európai társadalomhoz hasonlóan – a választási siker és a gazdasági-szociális fenntarthatóság összehangolása volt, míg az ellenzék saját szerepét a kormány lépéseinek ellehetetlenítésében tűnt megtalálni. Az események kialakulásának egyik közvetlen kiváltó oka a frissen megválasztott miniszterelnök híres-hírhedt beszédének néhány

hónappal annak elhangzása utáni nyilvánosságra kerülése volt: ennek megítélése ízlés és politikai beállítódás szerint széles skálán változott, ugyanakkor a zűrzavarosnak ítélt helyzetben néhány száz fő megrohmozta és felgyújtotta a Magyar Televízió épületét, melyet a rendőrség megakadályozni nem tudott. A rendvédelmi szervek tehetetlennek és szakszerűtlennek tűntek a közmegítélés számára.

Az egy hónappal későbbi október 23-i megemlékezések után a tüntetők összekeveredtek a békésen és jogszerűen ünneplő tömeggel, mely az ellenzék ünnepségén vett részt, így a fizikai erőszak lehetősége megnőtt. A tömegoszlatás számos jogszerűtlen elemet hordozott magában, melyet jogvédők egy csoportja hozott nyilvánosságra, illetve követelte a felelősök megnevezését és a jogsértések megtorlását. Ebben a politikailag rendkívül kényes helyzetben a jogvédő szervezetek reflektorfénybe kerültek, melyben a liberális és a nemzeti szervezetek egyaránt aktívak voltak, hatékonyan működtek, sőt az 14. pontban bemutatott polarizáció ellenére időnként együtt is működtek a jogsértettek védelmében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bocz János et al. (szerk.) (2006): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2004*. Budapest: KSH.
- Kitöltési útmutató a társadalmi szervezetek, alapítványok, közalapítványok, közhasznú társaságok, egyházak és köztestületek részére juttatott támogatásokról szóló adatszolgáltatáshoz*. Magyar Államkincstár, 2006. július
- Balogh Bence – Mészáros Geyza – Sebestény István (2003): *Módszer és gyakorlat. A nonprofit statisztika 10 éve. 1992–2002*. Budapest
- Ligeti György (2006): Bizonyításkényszer. *HVG, Vélemény* rovat. 2006. november 30.
- Bíró Endre – Papp György – Salamon Eszter (2004): *A nonprofit világ*. Tankönyv a nonprofit-ügyintéző- és a nonprofit-menedzser-képzés résztvevői számára. Budapest: Heller Farkas Főiskola.
- Szabó Máté: Civil társadalom és emberi jogok – a globalizáció kihívásai. *Pro Philosophia Füzetek*, 2002/2.
- Halmi Gábor (2006): Az alapjogok helyzete Magyarországon 2005-ben. *Fundamenta*, 10 (1): 163–181.
- Jávor Benedek – Németh Krisztina (2007): *Kisebbségi állam, nagyobb baj?* Jelentés a zöldhatósági rendszer kialakításának értékeléséről, Budapest: Védegylet.
- Környezetvédelmi Lexikon*. (1993) Budapest: Akadémiai Kiadó. II. kötet, p. 52–54
- Scheiring Gábor (szerk.) (2003): *Belezüldülünk? Zöldek az EU-ról*. Budapest: Ökotárs Alapítvány.
- Stern, Nicholas (2006): *The Economics of Climate Change* (The Stern Report). London: Cabinet Office HM Treasury.

JEGYZETEK

- 1 www.cfc.hu (2007. november 3.)
- 2 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.
- 3 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról.
- 4 www.kezenfogva.hu valamint www.fogadj-el.hu
- 5 Október 23. Bizottság Alapítvány az Ember Jogjért <http://www.oktober23bizottsag.hu/celkituzes.html>

- 6 „Az Alapítvány elsődleges célja, hogy az általa működtetett Nemzeti Jogvédő Szolgálat útján jogi segítséget nyújtson a Magyarországon, vagy a világ bármely táján élő, magyar nemzeti közösség azon tagjainak és szervezeteinek, akiket és amelyeket nemzeti, etnikai, nyelvi hovatartozásuk, világnézetük, vagy a magyarság érdekében kifejtett tevékenységük miatt emberi, állampolgári vagy alkotmányos jogokat érintő bármilyen jogsérelem, illetve hátrányos megkülönböztetés ér, vagy akikkel, illetve amelyekkel szemben a fentiek miatt törvényhozói vagy törvénykezési – különösen büntetőjogi, szabálysértési vagy polgári jogi felelősség megállapítását célzó – eljárást indítottak.” (részlet a Nemzeti Jogvédő Alapítvány Alapító Okiratából, 2007. február 21.)
- 7 leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű

LOKÁLPATRIOTIZMUS SZEGMENS

LOKÁLPATRIÓTA SZERVEZETEK

Kákai László

NÉHÁNY FELVEZETŐ GONDOLAT

■ A kilencvenes évek második felére hazánkban is markánsan kirajzolódtak a civil szektor határvonalai, emellett a szektorban mélyreható változások mentek végbe a szervezetek megerősödésével, gazdasági szerepük növekedésével, társadalmi legitimációjuk stabilizációjával. A nonprofit szektor számbeli növekedése mögött még nincs szó a társadalmi cselekvésben elfoglalt stabil hely kialakulásáról. A szektor megerősödése, amely következik számbeli növekedéséből, a szektor differenciálódását is magába rejti. Különböző érdekek jelennek meg benne, gazdasági, politikai, szakmai és magánérdekek sokasága alakítja, fejleszti a szektor egészét. A szervezetek elfogadottsága és hitele sokban függ attól, mit tudnak felmutatni a helyi közösség előtt álló feladatok megoldása érdekében. Az önkormányzatok is csak olyan partnerrel tudnak együttműködést kialakítani, amely a helyi társadalomban már valamiféle presztízsre tett szert, hozzátartozik a település arculatához, integrálódott lokális környezetébe, vagyis a társadalmi intézményesülés lépcsőfokait már bejárta. A szektor erejét és hitelességét a funkcionálisan differenciálódó szervezetek jelentik. Társadalmi erejét pedig az fogja biztosítani, ha a hatalom képviselői a civil szervezeteket partnernek tekintik a döntési helyzetekben, bevonják őket a döntés-előkészítés folyamatába, és ha a civil szervezeteken keresztül létrejön a lakosság részvétele. Ahhoz, hogy a társadalmi nyilvánosság csatornáit valóban működjének, és az állam/önkormányzatok egyre inkább a társadalmi részvételt igénylő döntési mechanizmusok-

ban találják meg a stratégia kialakításának útját, szükség van a helyi önszerveződő közösségek tevékenységére.

A civil szervezetek társadalmi-gazdasági legitimációjának másik alapfeltétele a gazdasági önállóság és függetlenség megteremtése, a szerződéses partneri viszonyon alapuló együttműködés az önkormányzatokkal és a kölcsönös érdekek egyeztetése a piaci szektorral, valamint a felelősség megosztása a három szektor között a helyi közösségben élők érdekében.

Jelen fejezetben ezekre a kérdésekre próbálunk választ adni, valamint – a helyzet leírása után – a fejlődés lehetséges útjait is számba vesszük.

I. A „LOKÁLPATRIÓTA” SZERVEZETEK ÉRTELMEZÉSI KERETE, AZ ELMÚLT ÉVTIZED FOLYAMATAI, ALAPVONÁSOK

A „lokálpatrióta” szervezetek elnevezés talán nem igazán pontos, elsősorban azon szervezetek kerültek be ebbe „változóba”, melyek nem igazán voltak besorolhatóak egyetlen más kategóriába sem, így került össze a történelmi, hagyományörző, népművészeti, tűzoltó, közösségfejlesztő¹, vagyonvédelmi, közbiztonsági szervezetek. Bár ez módszertanilag kevésbé egzakt érvelés, de szándékunkat főleg az vezérelte, hogy ezen szervezetek tevékenysége döntően a településhez vagy kistérséghez kötődik, fő tevékenységük pedig elsősorban a kultúrához, településfejlesztéshez, környezetvédelemhez és a közbiztonsághoz kapcsolódik, tehát azt feltételeztük, hogy a társadalmi tőke lokális mozgósításában e szervezeteknek jelentős szerepe van vagy lehet. E „sajátos” módszertani használat sajnos mellőzi a hazai és nemzetközi összehasonlításokat, így a közös értelmezési lehetőségeket is, azonban a bemutatott kép lehetőséget ad néhány következtetés levonására és egy pontosabb, módszertanilag alátámasztott kategóriarendszer kidolgozására.

Statistikai elemzés. Ezen összevont szervezeti kör a teljes bejegyzett hazai nonprofit szektor egytizedét teszi ki. Az elmúlt évek adatait vizsgálva jól látszik, hogy *szerepük tartós és stabil a szektoron belül.* Jelentős mozgás körükben nem figyelhető meg, számuk tíz éves bontásban folyamatos növekedést mutat. Mindezt alátámasztja, hogy arányuk 40 százalékkal magasabb, mint 1995-ben volt. A felsorolt szegmensek közül pedig méretüket tekintve a középmezőnyben találhatók (1995-ben még hatodik, 2005-ban már az ötödik legnagyobb csoportot alkotják).

1. táblázat. A nonprofit szervezetek szervezeti forma szerint (1995–2000–2005)

Szervezetcsoport	1995	2000	2005
Szabadidő	14 432	14 184	16 770
Egészségügy	2266	2818	3489
Szociális	1706	2023	2558
Képzés	5714	8031	9298

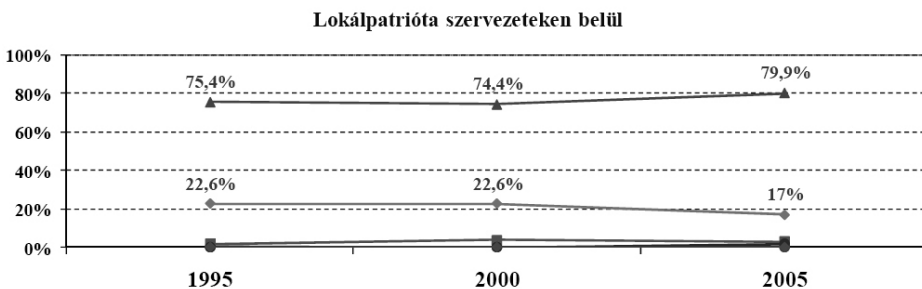
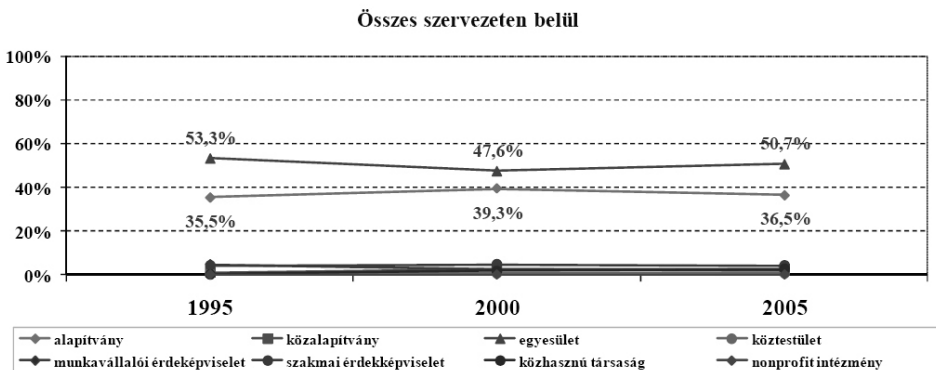
■ LOKÁLPATRIOTIZMUS SZEGMENS

Gazdaság	7643	7120	8251
Kultúra	5411	6550	8023
Zöld	919	1019	1341
Ifjúság	1421	1868	2061
Hátrányos helyzet	539	1116	1424
Jogvédelem	6092	4876	5030
Lokálpatriotizmus	3874	4193	5432
Összesen	42 741	47 144	56 545

Ha a „lokálpatrióta” szervezetek tevékenység szerinti összetételét nézzük, akkor a közösségfejlesztő² szervezetek körében mutatkozik jelentős növekedés, még a lokálpatrióta típusú szervezetek körében 1995-ben még 11 százalék volt az arányuk, addig 2005-ben már 23 százalék, ami tíz év alatt 70 százalékos növekedést jelent.

A szervezetszám növekedése mögött azonban nem beszélhetünk a szervezeti forma változatosságáról, ugyanis az ebbe a tevékenységcsoportba tartozó szervezetek közel nyolcvan százaléka egyesület.

1. ábra. A nonprofit szervezetek szervezeti forma szerinti megoszlása (1995, 2000, 2005, %)

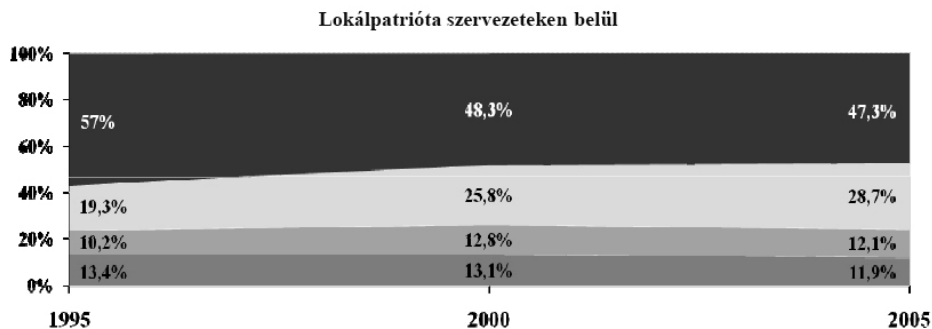
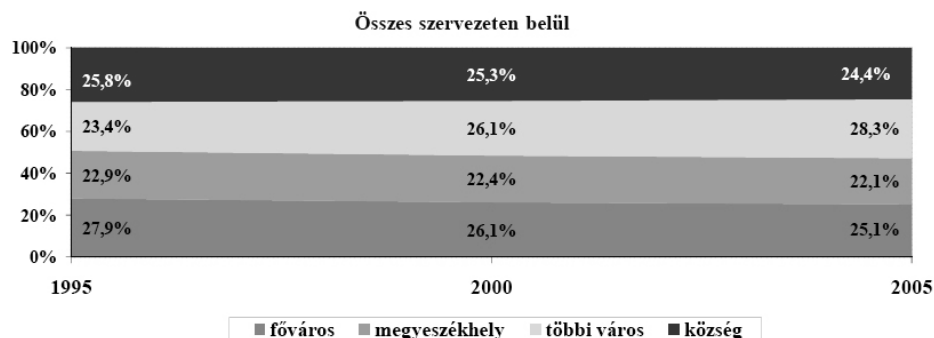

Ha az adatokat az országos adatokhoz viszonyítjuk, akkor jól látszik az, hogy míg az egyesületi forma jelentősen felülreprezentált a lokálpatrióta szervezetek körében, addig a közalapít-

ványokat leszámítva – ami az országos átlag szerint alakult – minden egyéb szervezeti forma alulreprezentált.

További jellegzetességet találunk a lokálpatrióta szervezetek körében, ha a településtípusok szerinti megoszlást is megvizsgáljuk. Az adatok egyértelműen mutatják, hogy ezen szervezetek *jellemzően községi szinten működnek*. Bár ha az idősoros adatokat is figyelembe vesszük, akkor 10 százalékkal csökkent a községekben működő lokálpatrióta szervezetek aránya 1995-höz képest, azonban még így is közel a duplája az országos átlagnak.

2. ábra. A nonprofit szervezetek településtípus szerinti megoszlása (1995, 2000, 2005, %)

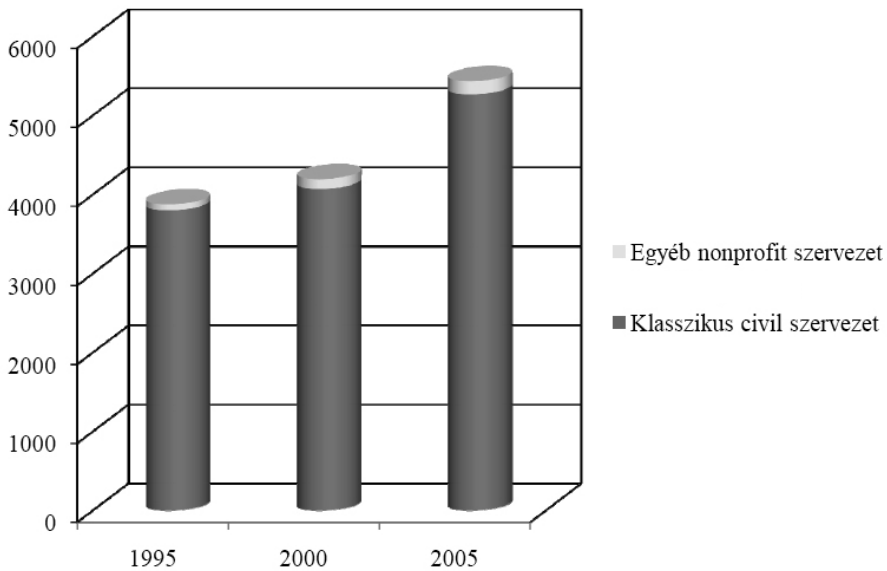
Az adatok alapján tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a *lokálpatrióta szervezetek jellemzően községi illetve kisvárosi szinten működő szervezetek*. Megyeszékhelyen vagy a fővárosban az országos átlaghoz képest alulreprezentált mértékben fordulnak elő, sőt arányuk tíz év alatt csökkenő tendenciát mutat.

Megyéenként vizsgálva Budapest, Pest, Veszprém, Győr–Moson–Sopron, Zala, Somogy, Borsod–Abaúj–Zemplén és Szabolcs–Szatmár–Bereg megyékben található az átlagot meghaladó lokálpatrióta szervezeteket, míg a legalacsonyabb az előfordulási gyakoriságuk Nógrád, Békés, Csongrád, Komárom–Esztergom és Tolna megyékben.

A szervezeti forma és a településtípushoz való „kötődés” mellett a lokálpatrióta szervezetek másik jellemzője, hogy szervezeti jellegüket tekintve döntően (97 százalékban) klasszikus civil szervezeteknek nevezhetjük őket, érdekképviselő egyáltalán nem és egyéb nonprofit szervezet is alig fordul elő körükben. Mindez struktúrájában azt is jelenti, hogy ezek a szervezetek lénye-

gében izoláltak tekinthetők, hiszen érdekvédő szervezetük nincs, sőt ernyő szervezetük sem, amely ezen szervezeteket csak részben is összegyűjthetné. Ha csupán a közösségfejlesztő típusú szervezeteket nézzük, akkor az állami rendszerben csupán a Magyar Művelődési Intézetnek van egy Közösségfejlesztési Osztály elnevezésű egysége, amely a szakmai alapozó tevékenysége mellett országosan is ezen szervezetek, és kezdeményezések összefogásában, koordinálásában.

3. ábra. A lokálpatrióta szervezetek száma szervezeti jelleg szerint

A nonprofit szektor méretének, szerkezetének alakulására rendkívül nagy befolyást gyakorol az a gazdasági környezet, amelyben az egyes szervezetek tevékenységüket kifejtik. Nem érthetjük meg a hazai nonprofit szektor súlyát, szerepét, problémáit, ha nem vizsgáljuk meg azt a gazdasági környezetet, mely a szektort „körülveszi”.

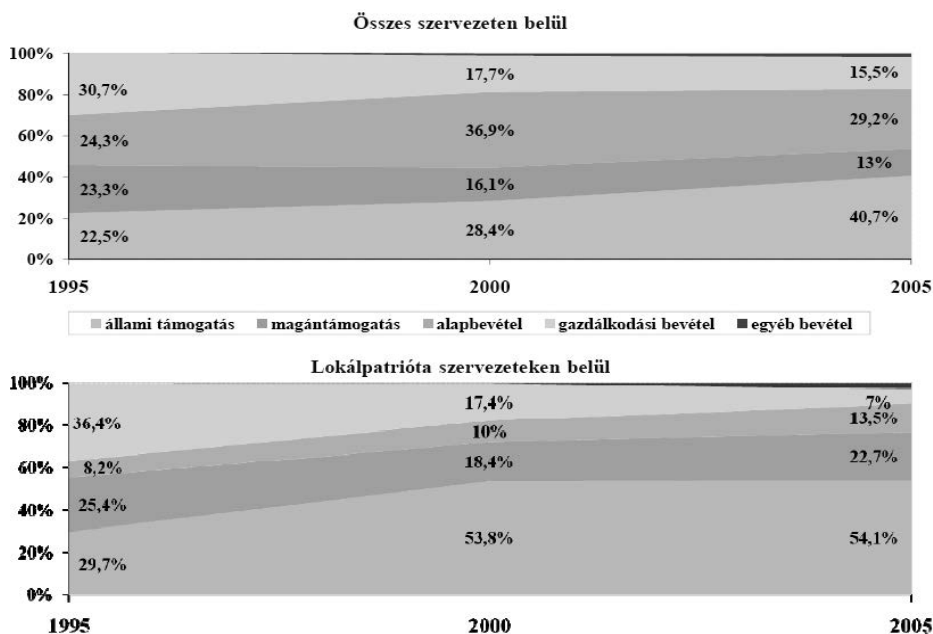
A különböző szervezeti formák eltérően reagálnak a gazdasági környezetre. Egy alapítvány számára – létrehozásának körülményeiből adódóan is – nagyobb gazdasági stabilitásra van szükség, mint egy egyesületnek, amely kezdetben prognosztizálhatóan tagjai adományaiból, tagdíjából tartja fenn magát. További különbségek vannak a szervezetek által vállalt feladatok tekintetében is. Találhatók olyan közalapítványok, amelyek feladata elsősorban az alapító által a szférába juttatott anyagi források továbbosztása, abból a célból, hogy a támogatott szervezet tényleges közfeladatot lásson el. Ezen kívül természetesen vannak olyan közalapítványok is, melyek olyan szervezeteket is támogatnak, amelyek nem közfeladatot látnak el. Ilyenek például a legkülönbözőbb vállalkozásfejlesztési közalapítványok. És vannak olyan szerveződések is, amelyek feladata olyan szolgáltatások nyújtása, amelyeket vagy az állam, illetve az önkormányzat ad át, vagy speciális lakossági igényekre reagálva vállalnak fel. A különbség a kettő között az, hogy míg az első esetben a feladat átadója (az esetek többségében) forrásokat is biztosít hozzá, addig a második esetben a szervezetnek kell „megtalálnia, megtermelnie,

kiharcolni” a feladatellátáshoz szükséges forrásokat. Természetesen olyan szerveződések is találhatóak, amelyek fenntartásához nincs szükség komolyabb anyagi forrásokra, különösen a közös érdeklődés mentén, szabadidő eltöltésére szerveződő egyesületek, baráti körök stb. között találhatunk ilyeneket (Kákai, 2004: 70).

A pénzbevétel nélkül működő szervezetek aránya a teljes lokálpatrióta szervezeteken belül meglehetősen alacsony (a szervezetek mindössze 9,9%-a).³ Az alapítványok és a társas nonprofit szervezetek közel 85%-a tehát „rendszerszerűen gazdálkodik”, azaz bevételei és kiadásai egyaránt vannak.

A lokálpatrióta szervezetek bevételi adatait vizsgálva egyértelműnek látszik a szervezetek *forráshiányos helyzete*, amit az is jól mutat, hogy míg országosan 47 százalék azon szervezetek aránya, akik évi 500 ezer Ft-nál kisebb összegből gazdálkodnak, addig a lokálpatrióta szervezetek körében ez az arány megközelíti a 68 százalékot. Ebből következően az egy szervezetre jutó átlagos bevétel is alacsony csupán 3 millió forint (ez a vizsgált 11 szegmens közül a legalacsonyabb).

4. ábra. A nonprofit szervezetek bevételi forrásai (1995, 2000, 2005, %)

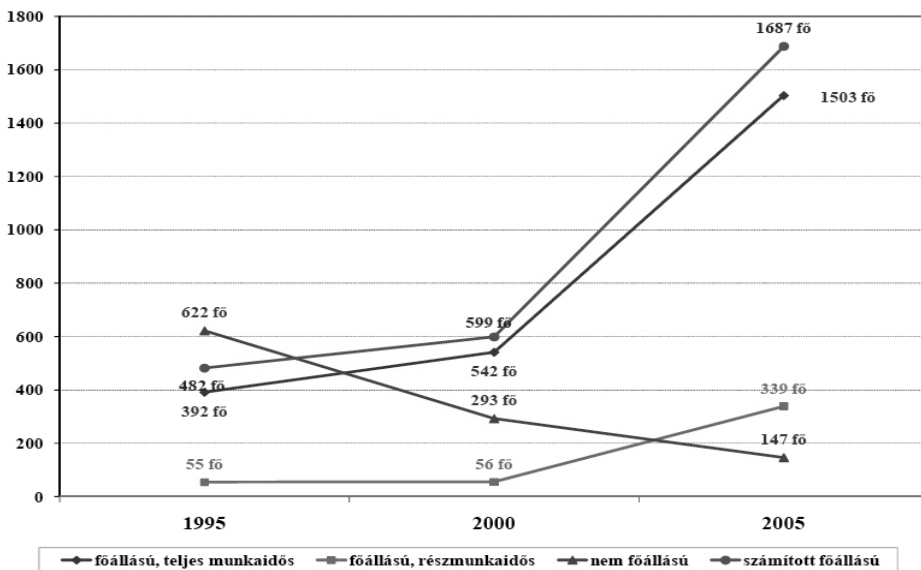
A bevételek kapcsán mindenképpen ki kell emelni – mint ahogy azt Kuti Éva számítási is igazolja –, hogy a magyar nonprofit szektor bevételekkel rendelkező majdnem háromnegyede számára *egy domináns finanszírozási mechanizmus biztosította a működéshez szükséges pénzeszközök döntő hányadát*, ami azt is jelenti, hogy a nonprofit szervezetek döntő többségét egy-egy döntéshozói csoporttól, finanszírozási mechanizmustól való függés jellemezte (Kuti É. 2003: 45-46). Ezt a jelenséget figyelhetjük meg a lokálpatrióta szervezeteknél is. A szervezetek bevételében két domináns bevételi forrás rajzolódik ki. Az egyik az állami/önkormányzati bevétel, ami a teljes bevétel több mint a felét teszi ki, a másik pedig a

magán támogatás, ami döntően a lakossági felajánlásokból (pl. szja 1%) származik. Mindkét bevételi forrás jelentősen meghaladja az országos átlagot. Ezzel szemben alacsony (és időben folyamatosan csökkenő) a gazdálkodásból származó bevétel, de az alaptevékenységből származó bevétel sem haladja meg a teljes bevétel 15 százalékát.

A szegmens összes kiadása 10 milliárd forint körül volt (ez a teljes szektor kiadásainak mindössze másfél százalékát teszi ki), ami az alábbiak szerint oszlott meg: 5 és fél milliárd eszközbeszerzésre és szolgáltatásokra, 3,3 milliárd személyi kifizetésekre és járulékokra, 1,4 milliárd mások támogatására ment el. Ebből 1 milliárd volt csak a továbbosztott pénz: 128 millió magánszemélyekhez, 916 millió pedig szervezetekhez jutott.

A lokálpatrióta szervezetek foglalkoztatásban játszott szerepe nem túl jelentős, ami egyrészt forráshiányos helyzetükkel, másrészt a kis, főleg hálózat nélküli szervezeti struktúrájukkal magyarázható (csupán 1,7 százalékuk rendelkezik tagszervezettel). A számított teljes főállású alkalmazottak mindössze két százalékát tudják alkalmazni.

5. ábra. A lokálpatrióta nonprofit szervezetek által foglalkoztatottak száma (1995, 2000, 2005, fő)

2. KÖRKÉP A SZEGMENSRŐL — ESEMÉNYEK, KEZDEMÉNYEZÉSEK, SIKEREK KUDARCOK

A szegmens belső heterogenitásából fakadóan nehéz általános értékelést adni, de kétségtelen hogy az utóbbi néhány évben különösen a közösségfejlesztés és szakmaközi kapcsolatok fejlesztésében jelentős lépések történtek. Úgy is mondhatnánk, hogy a közösségfejlesztés egyfajta „divattá” kezd válni. Ebben nagy segítséget nyújtott a 2004 márciusában megtartott közösségfejlesztési konferencián elfogadott „Budapest Nyilatkozat”, amely azóta szinte valamennyi országban fő lobby-dokumentummá vált. Továbbá egyfajta

kormányzati szemléletváltás is érzékelhető, részben pedig az Unióhoz való csatlakozás hozott új impulzusokat.

A kormányzaton belül erősödőben van egy közösségi alapú társadalmat komolyan vevő szakpolitika megjelenése. Ezt jól illusztrálja a 2007-2012-ig terjedő Nemzeti Fejlesztési Terv is, melyben – részben az EU által deklarált elvek átvételének hatására – felerősödtek a társadalomfejlesztési szempontok. 2004-től kezdődően új szereplők is megjelentek a közösségi és civil cselekvés színpadán. Ilyen új vonulatnak lehet tekinteni az EU pályázatokat és a Nemzeti Civil Alap demokrácia programjait. Ez utóbbiban kiemelhetők a Civil Szolgáltató, Fejlesztő Kollégium „Együttműködés...” elnevezésű pályázatai. Ezek főként helyi érdekképviseleti, érdekvédelmi tartalmakat, a részvételi demokrácia fejlesztését támogató programok.

Az elmúlt 3 évben jelentős változást hozott, hogy a szociális tárca egy programjába a „közösségi kezdeményezések szakmai segítő hálózatát” (KÖZTÁMHÁLÓ) indította el, ami kiemelttá a kistéleplések, nagyvárosi lakótelepek közösségihiányos helyein a helyi kezdeményezések elindítását, támogatását végzi. Többnyire tehát, ahol még nincs formalizált nonprofit szervezet ez a hálózat segíti a helyi kezdeményezések elindítását. Ez valódi közösségfejlesztés és az első hálózata ennek a területnek. Állami támogatásból működik, de civil szervezetek alkotják ezt a hálózatot. Ugyanakkor továbbra is akadály a fejlődésnek az elmúlt időszakból „örökölt” falak fennmaradása. A rendszerváltás óta érvényesülő társadalomirányítási politikák egyike sem volt hajlandó kellő „áldozatot” hozni a közösségiség és a civil társadalom sérült szöveteinek regenerálására, civil részvétel erősítésére. Ez a „polgári fásultság”, frusztráltság továbbélése akadályozza a helyi fejlesztések érdemi befolyásolásának képességét, a közszolgáltató intézményekkel való érdemi együttműködés kialakulását, hosszú távú építkezés feltételeinek, módjának megteremtését. A kistérségek, régiók szintjén – kisebb nagyobb elmozdulások ellenére – nem jött létre érdemi együttműködés, sem a települések, sem a szervezetek között. Bár pozitívumként kell elfogadnunk, hogy az elmúlt 15 évben 75 helyen folyt az országban közösségfejlesztő munka. Hatását és eredményességét azonban nagyban korlátozta a közöttük lévő koordináció alacsony foka és párhuzamossága.

3. A „LOKÁLPATRIÓTA” SZEGMENS SZOLGÁLTATÁSAI, KÖZHASZNA, ÖNKÉNTESSÉG

Szolgáltatások. A lokálpatrióta szegmens szolgáltatásai az alaptervékenységből fakadóan rendkívül szerteágazóak. A közösségfejlesztési programokon, képzéseken, hálózatépítés elősegítési „akciókon”, közbiztonsági programok szervezésén keresztül számos szervezet került kapcsolatba magánszemélyekkel, üzleti vagy állami szervezetekkel is. A KSH 2005-ös adatai azt mutatják: a szegmens bevételeinek kevesebb, mint egytizede (8%), kicsivel több, mint 248 millió forint alaptervékenységből származott. E mellett gazdálkodásból származott 36 százalék, azaz 1,1 milliárd forint. 225 szervezet nyújtott szolgáltatást állami vagy önkormányzati szervek részére, az ebből származó bevétel több mint 400 millió forint volt.

Közhasznúság. A nonprofit szervezetek helyi közfeladatok ellátásába való bekapcsolódása szempontjából a közösségi erőforrások összeadásának van nagy jelentősége. Ez (mint ahogy Horváth M. Tamás megfogalmazta) két irányban is megjelenik, egyfelől a civil és magánszféra

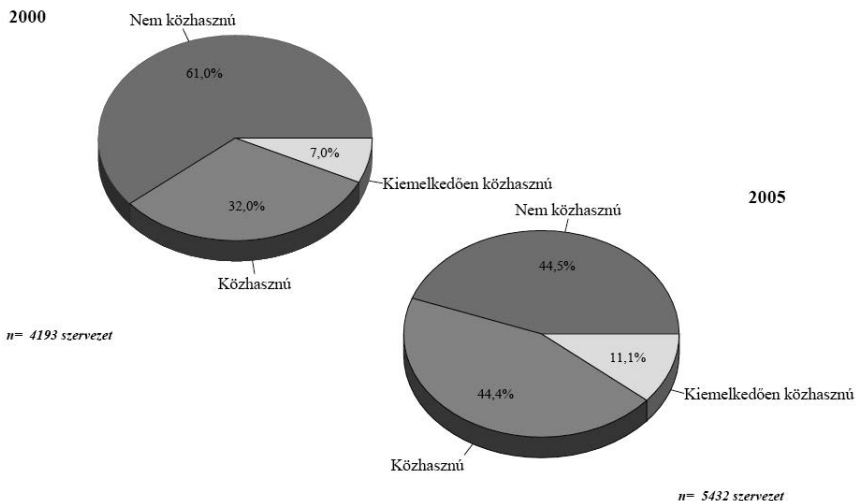
részéről valósul meg egyfajta akkumuláció, másfelől a helyi önkormányzatoktól vesznek át forrásokat (Horváth, 2002: 162).

A civil szféra erőforrásainak közfeladatok ellátásába való becsatornázásának törvényi szabályozásának hiányosságait és következetlenségeit részben orvosolta a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény (ún. „közhasznúsági törvény”) megalkotása. Az új törvény a közhasznú szervezetek két típusát határozta meg: a közhasznú és a kiemelkedően közhasznú szervezeteket. Ezt a jogállást a szervezetek bírósági nyilvántartásba vétellel szerezhették meg. Hallgatólagosan a törvény a szervezetek egy harmadik típusát is definiálta, nevezetesen: a nem közhasznú szervezeteket (2000-ben arányuk megközelítette az összes szervezet 60%-át). Ez utóbbiba nemcsak az olyan szervezetek kerültek be, amelyek alapítóik vagy tagjaik érdekeit szolgálják, hanem egyrészt azok a szervezetek is, amelyeknek tevékenysége valamilyen okból kifolyólag kívül maradt a törvényben meghatározott körön (Bíró, 2002: 25–28).

Az Állami Számvevőszék 1995–1999 között végzett felmérése szerint a közhasznú szervezetek elsősorban a település-üzemeltetésben és a közoktatás-közművelődés területén voltak a legelterjedtebbek, míg számuk viszonylag alacsonyabb volt az egészségügyi-szociális ellátások területén. A település-üzemeltetésben inkább a közhasznú társasági forma, az egyéb önkormányzati feladatok ellátása terén pedig a közalapítványi forma volt a gyakoribb (ÁSZ, 2000: 37).

A 2003-ban készített KSH-adatgyűjtés viszont a közhasznú szervezeteknek nagyobb és tevékenységi terület tekintetében jóval szélesebb képét mutatja. Az összes szervezet közel 47 százaléka minősül közhasznúnak, ezen belül jelentős (60 százalékot meghaladó mértékű) az arányuk a kultúrában, a vallásban, az oktatásban, az egészségügyben, a szociális ellátásban. A kiemelkedően közhasznú szervezetek pedig az átlagot meghaladó mértékben az oktatás, a tudomány, az egészségügy, a szociálpolitika, a környezetvédelem, a település- és gazdaságfejlesztés, a közbiztonság védelme és a többcélú adományozásnál fordul elő (KSH, 2005).

6. ábra. Lokálpatrióta szervezetek megoszlása közhasznúsági státus szerint 2000-es és a 2005-ös állapot (Forrás: KSH)

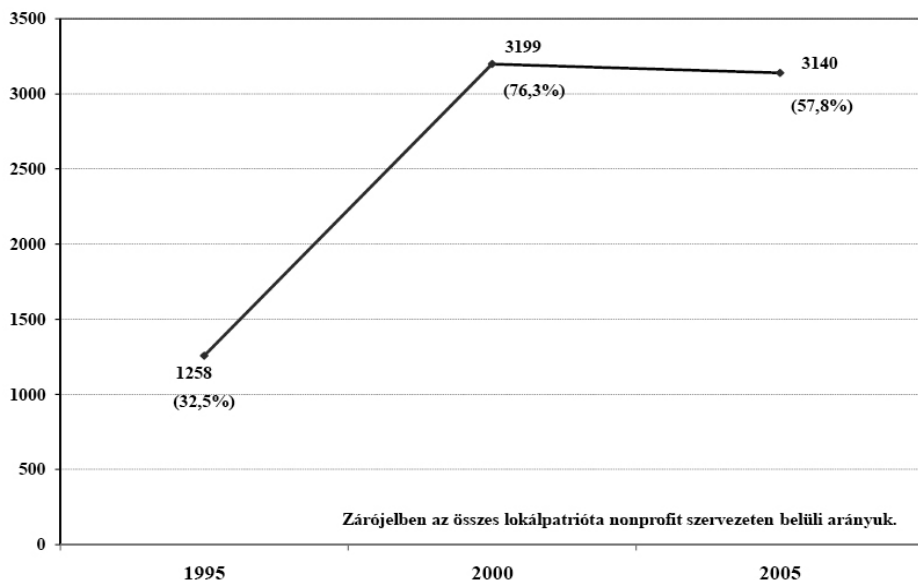
A lokálpatrióta szervezetek körében az országos adatokhoz képest csupán a kiemelkedően közhasznú szervezetek körében tapasztalhatunk jelentős eltérést, míg országosan a szervezetek 76 százaléka rendelkezik kiemelkedően közhasznú minősítéssel, addig a lokálpatrióta szervezetek körében ez az arány meghaladja a 11 százalékot.

A lokálpatrióta szervezetek körében az önkormányzattal szerződéses kapcsolattal rendelkezők aránya megközelíti a 13 százalékot. Ezeket a szerződéseket elsősorban a városi önkormányzatok kötötték, elsősorban egyesületekkel és közalapítványokkal. A szerződéssel rendelkező szervezetek 83 százaléka egyesület. Ha a közhasznúsági státusz alapján is megvizsgáljuk a szerződéssel rendelkező szervezeteket, akkor megállapítható, hogy a lokálpatrióta szervezetek 22 százaléka rendelkezik kiemelkedően közhasznú és 43 százaléka pedig közhasznú minősítéssel.

Annak ellenére, a lokálpatrióta szervezetek nagyobb arányban rendelkeznek szerződéses kapcsolattal, mint a szektor átlaga (4 százalék), továbbra is jellemző azon megállapítás, hogy a közhasznú illetve kiemelkedően közhasznú szervezetek aránya az összes szervezet körében ugyan meghaladja az ötven százalékot, mégis részesedésük az önkormányzati feladatok ellátásában nem tűnik jelentősnek, inkább csak segítik és támogatják azokat (Kákai, 2007).

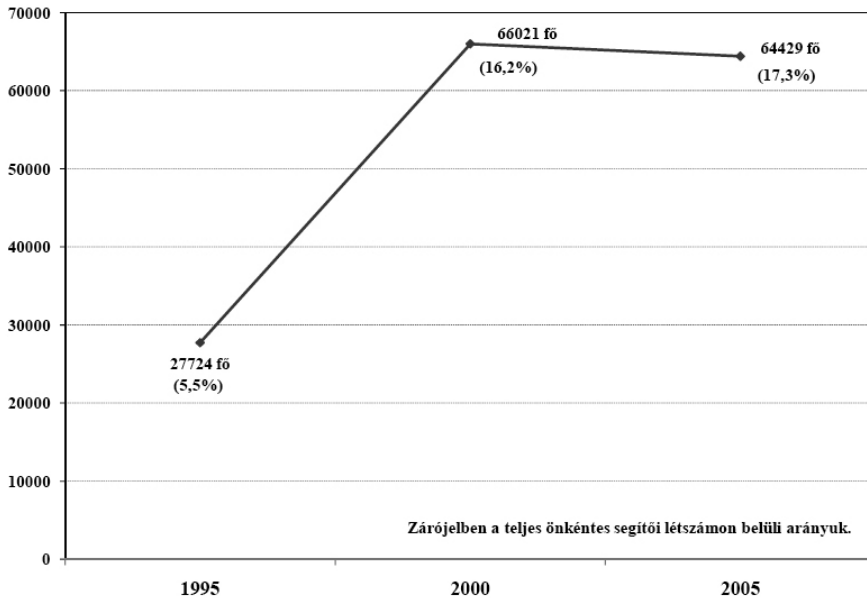
Önkéntesség. A lokálpatrióta szervezetek talán jellegüknél fogva és részben pedig pénzügyi helyzetükből kifolyólag is rendkívüli mértékben támaszkodnak az önkéntesek munkájára. Arányuk a szabadidős szervezetek után itt a legmagasabb. A szervezetek közel kétharmada rendelkezik önkéntes segítővel.

7. ábra. Az önkéntes segítővel rendelkező lokálpatrióta nonprofit szervezetek számának változása (1995, 2000, 2005)

Számuk megközelíti a 65 ezer főt. Jelentőségüket növeli, hogy míg 2000-ben az egy főre jutó átlagos munkaóra még 69 volt, addig 2005-re 203-ra emelkedett.

8. ábra. A lokálpatrióta nonprofit szervezetek önkéntes segítői létszámának változása (1995, 2000, 2005, fő)

Az önkéntesek révén jelentős bér megtakarítást tudnak elérni a lokálpatrióta szervezetek. Míg 2000-ben 2,5 milliárd forintot takarítottak meg, addig 2005-ben már közel 11 milliárd forint volt az így megtakarított bérköltség.

4. KAPCSOLAT AZ ÁLLAMMAL

A terület életében az egyik legnagyobb előrelépés a Közösségfejlesztők Egyesületének kezdeményezésére létrehozott „Közösségi Kezdeményezéseket Támogató Szakmai Hálózat” elindítása, amely az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium karolt fel és támogat. E hálózati tevékenység tartalmaz csapatépítést, képzést, terepmunkát, szakmai találkozókat, s részben elemző feladatokat. Az új hálózatnak dinamizáló hatása van a korábban alakult és regionális szerepkört vállaló hálózati szervezetekre is, mert pl. a Közösségfejlesztők Egyesülete által indított „Helyi Cselekvési Program helyett más terepfeladatokat biztosított; a „Köztámháló” felszínre hozott új (120 órás) szakmai képzési szükségletet. De jelentős projekt elindítási lehetőséget nyitott meg a HEFOP-program is, amely az egész szakmafejlődést is érintheti. Hasonló fontossággal bír a regionális szerveződésekre épülő LEADER-programok, ahol részben a II. Nemzeti Fejlesztési Terv elfogadása után meghirdetett regionális operatív

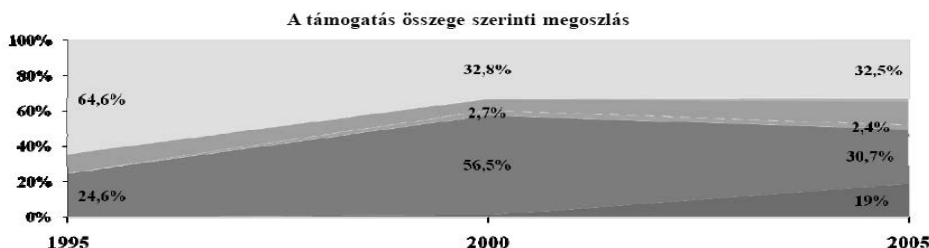
programok közösség- és helyi társadalomfejlesztői feladataiban válhatnak szinte kikerülhetetlen szereplőkké a lokálpatrióta szervezetek.

Az állami mellett a szegmens szereplőinek kiterjedt és szorosabb kapcsolatai alakultak ki az önkormányzatokkal. A lokálpatrióta szervezetek intenzív és kiterjedt önkormányzati kapcsolatait az is jól mutatja, hogy nem csak a szerződéses kapcsolatok vonatkozásában jelennek meg gyakori partnerként az önkormányzatok számára, hanem az önkormányzati döntés-előkészítés folyamatában is intenzívebben vesznek részt. A KSH 2003-ban készült adatai alapján jól látszik, hogy míg a teljes szervezeti kört figyelembe véve 11 százalék vesz részt az önkormányzati döntés-előkészítés folyamatában, addig a lokálpatrióta szervezetek körében ez az arány 23 százalék.

4.1 AZ ÁLLAM, MINT FORRÁSBŐVÍTŐ

Mint már azt korábban is jeleztem a szektor legnagyobb bevételi forrása az államtól/önkormányzattól származó bevétel. Ha az „állami” támogatásokat részletesebben megvizsgáljuk, akkor jól látszik, hogy az állami támogatásokon belül az önkormányzatok a fő „támogatói” a lokálpatrióta szervezeteknek. A támogatási formák közül kevésbé jelentős a normatív formában nyújtott támogatás (ebben a formában nyújtott támogatás nem éri el a 2 százalékot). Ez azért jelenthet gondot, mert a normatív formában nyújtott támogatások nagyobb pénzügyi stabilitást és kiszámíthatóságot adhat a szervezetek működéséhez. Ezzel szemben a szervezetek állami/önkormányzati bevételeiket döntően nem normatív támogatások formájában kapják⁴, ami növeli a szervezetek bizonytalanságát, működésük tervezhetetlenségét is.

9. ábra. A különböző támogatások a lokálpatrióta nonprofit szervezeteknél (1995, 2000, 2005, %)

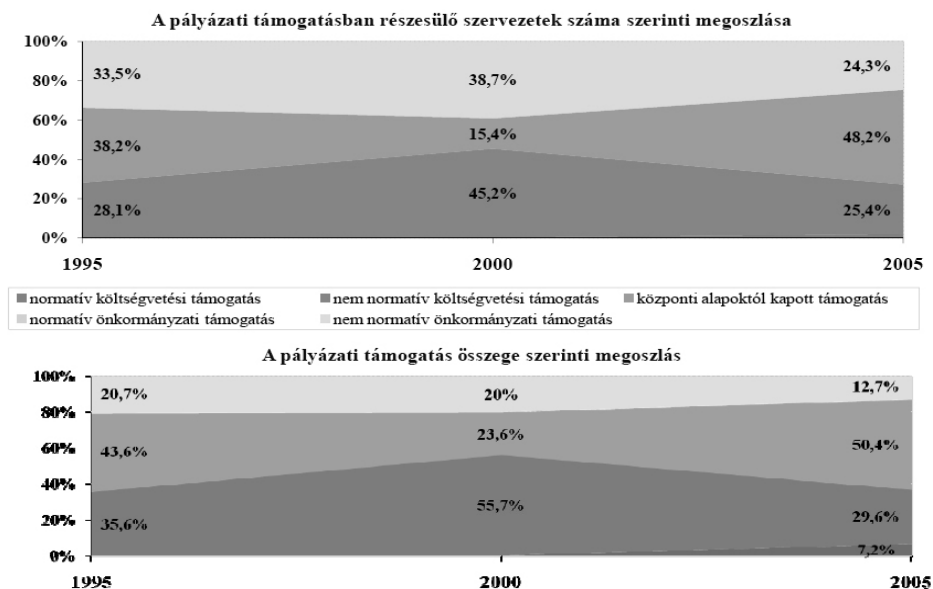
4.2 AZ ÁLLAM, MINT PÁLYÁZTATÓ

A nem normatív formában szerzett bevételek nagyrészt különböző pályázatok formájában jut el a szervezetekhez. Mivel a lokálpatrióta szervezetek döntő többsége forráshiányos, vagy alacsony bevételi szerkezettel rendelkezik, ezért számukra a pályázati bevétel a „napi életben maradás” egyik fontos feltétele. A pályázat útján megszerzett bevétel a szegmens teljes bevételének 17 százaléka. Ha a szervezetek oldaláról vizsgáljuk a pályázati pénzeket, akkor folyamatos növekedés látható, hiszen míg 1995-ben a lokálpatrióta szervezetek 17 százaléka rendelkezett pályázati bevétellel, addig 2000-ben 27 százalék, 2005-ben pedig már 38 százalék (az így megszerzett összeg megközelíti a 3 milliárd Ft-ot). Ez az összes szegmens tekintetében az utolsó (10.) helyet jelenti a lokálpatrióta szervezetek számára, s csupán az ifjúsági szegmens szervezeteit sikerült megelőznie.

A szervezetek közel hatvan százaléka egyetlen fillérhez sem jutott, ugyanis az összes lokálpatrióta szervezet 37,6 százaléka, vagyis összesen 2045 szervezet nyert csak pályázati támogatást.

Nem csak a pályázó szervezetek aránya növekedett, hanem az egy szervezetre jutó pályázati összeg is emelkedett (63 ezer forintról 1 millió 277 ezer Ft-ra).

10. ábra. A különböző pályázati támogatások a lokálpatrióta nonprofit szervezeteknél (1995, 2000, 2005, %)

Ha a pályázati támogatásokat források szerint is vizsgáljuk, akkor látszik, hogy a szervezetek közel fele a pályázati pénzeket központi alapoktól kapják, majd a nem normatív központi támogatás következik. Az önkormányzatoktól kapott pályázati támogatásból csak a szervezetek 24 százaléka részesedik. Ugyanakkor, ha a pályázati támogatás összegét is figyelembe

vesszük, akkor látszik, hogy a pályázati összegek csupán 13 százaléka származik az önkormányzatoktól (ami jelentősen csökkent 1995-höz képest), 50 százalékuk központi alapoktól, egyharmaduk pedig nem normatív költségvetési támogatásból származik.

5. ADOMÁNYOZÓI KULTÚRA — KAPCSOLAT A MAGÁNSZEKTORRAL

A KSH 2005-ös adatai szerint a szegmens bevételeinek közel egyharmada (27 százaléka) összesen 3,4 milliárd forint magánadományokból származott. Ha az összeget tekintjük, a lokálpatrióta szegmens a kilencedik helyen áll a tizenegy terület között. Ha viszont az arányokat, akkor a harmadik helyen.

A magánadományok mellett a vállalati támogatások tűnnek jelentősnek, hiszen míg 1995-ben a lokálpatrióta szervezetek 20 százaléka kapott vállalati támogatást, addig 2005-ben 24,5 százaléka. Nem csak a vállalati támogatásban részesülő szervezetek aránya nőtt (769-ről 1330-ra) az elmúlt 10 év alatt, hanem az összeg nagysága is, azaz míg 1995-ben 510 millió forint jutott a vállalatoktól a lokálpatrióta szervezeteknek, addig 2005-ben már 2,7 milliárd forint.⁵

A cégek mellett a lokálpatrióta szervezetek kevés támogatást kaptak a szintén a magánszférához tartozó hazai és nemzetközi nonprofit szervezetektől. Az ebbe a szegmensbe tartozó szervezetek mindössze egy százaléka (62 szervezet) részesül ilyen támogatásban, a támogatási összeg pedig nem éri el a 70 millió forintot.

A statisztikai adatok szerint a lokálpatrióta szervezetek részére felajánlott 1 százalékból a szervezetek közel egyharmada részesül, azonban az összbevételen belül az így befolyt összeg nem éri el a 3 százalékot. Ennek magyarázata a szervezeti formában mutatkozó különbségek mellett bizonyos területi okokkal is összefüggésbe hozhatók, de azok jellemzően nem a megyénkénti esélyek eltéréseiben nyilvánulnak meg, hanem sokkal inkább településtípusonként. Míg a városokban működő nonprofit szervezetek száma – függetlenül a város típusától, tehát Budapestre, a megyeszékhelyekre és a kisebb városokra egyaránt igaz – az 1%-ból részesülők körében magas, addig a községekben működők száma az országos reprezentativitásuktól elmarad. Meg kell jegyezni, hogy a községekben működő szervezetekben az országos átlagot meghaladó azok aránya (például sportegyesületek), melyek nem is jogosultak az 1%-ra. Ez összefügg az adóképes és adófizető polgárok térbeli eloszlásának hasonló egyenlőtlenségével.

6. INTERKULTÚRA — NEMZETKÖZI, EURÓPAI KÖTŐDÉSEK

Mint korábban láttuk a nemzetközi finanszírozás tekintetében a lokálpatrióta szervezeteknek még van bőven mit fejlődniük. A 2005-ös statisztikák szerint azon szervezetek száma, akiknek külföldi forrásból is származott bevételeik nagyon csekély, 50 szervezet kapott külföldi állami szervtől vagy nemzetközi programtól összesen 345 millió forintnyi támogatást. Az esetek kétharmadánál (30 esetben) pályázati úton. 62 szervezet járt sikerrel a külföldi magánszférában, összesen 70 millió forintnyi adománnyal, ennek igen elenyésző része (11 százaléka) történt pályázat útján.

A nemzetközi együttműködésre ennek ellenére számos lehetőség állt rendelkezésre. Ennek egy részét Brüsszelből támogatják ilyen például a CEBSD (Combined European Bureau for Social Development), amely különböző társadalomfejlesztési programok kiírását végzi és koordinálja. E hálózatnak 1991 óta tagja a Közösségfejlesztők Egyesülete, amely 2006-ban 3 nemzetközi eseményt (Grundtvig-szeminárium, szeminárium a közösségfejlesztés standardjairól és végül konferencia az aktív állampolgár témakörében) rendezett Magyarországon.

További lehetőséget jelent a Citizens Network CEECN⁶ (Central and Eastern European Citizens Network), amely 2001 óta működik és 2005 óta bejegyzett szervezet. Összesen 26 tagszervezetet tömörít 16 országból. A hálózat éves rendszerességgel szervez nemzetközi képzéseket és találkozokat. A CEECN 2005 szeptemberében rendezte meg az „Állampolgári Részvétel Hete” rendezvénysorozat, ahol a tagszervezetek egyidejűleg szerveztek kampányt minden országban, hogy felhívják a politika, a média és a civil társadalom figyelmét az állampolgári részvétel fontosságára.

Közösségfejlesztők Egyesülete részt vesz egyéb nemzetközi egyesület munkájában is, példaként említhető az ICE A (International Community Education Association) vagy az International Community Development Association.

7. JÓ PÉLDÁK

Jelenleg Magyarországon országos hatókörű szervezetként közösségfejlesztő tevékenységet állami intézményként csupán a Magyar Művelődési Intézet⁷ Közösségfejlesztési Osztálya révén végez. Civil-nonprofit szervezetként az egész országban ilyen közreműködést vállaló szereplő a Közösségfejlesztők Egyesülete és a Civil Kollégium Alapítvány.⁸ Ezen szervezetek mellett az utóbbi években számos regionális és megyei szervezet jött létre, illetve foglalkozik közösségfejlesztéssel. Példaként említhető egyebek között a közösségfejlesztők Békés Megyei Egyesülete, a Dialóg a Közösségekért Egyesület Észak-Magyarországon, a Zalai Falvakért Egyesület, a Életfa Segítő Szolgálat Egyesület Hajdú-Biharban, vagy a Felső-Kiskunsági Községi Munkások Egyesülete.

Az utóbbi 3 év jelentős fejleménye a KÖZTÁMHÁLÓ program beindulása, melynek keretében 60 millió forint segíti a szegmens szereplőit. Ezen kívül a Nemzeti Civil Alapprogram említhető meg, melynek különböző Kollégiumai (pl. Civil Szolgáltató, Fejlesztő) 100 millió forint körüli összeget osztott ki a szegmens szereplőinek. Ehhez egy körülbelül 400 milliós keret is társul, amelyekből különféle együttműködések támogatására pályázhatnak a szervezetek. Ezen keretből évente több ezer szervezet részesül.

8. TEENDŐK

A fenti elemzés konklúziójaként mind az államra/önkormányzatokra, mind a civil szervezetekre komoly feladatok hárulnak.

A globalizálódó világban az állam egyre szűkebb területekre történő visszahúzódása nemcsak a piaci magánszféra mozgásterét bővíti, de egyre nagyobb teret biztosít a civil szervezetek számára is. Magyarországon ezzel szemben nagyrészt hiányoznak az igazán átfogó, az osztály- vagy lokális célokat, akár a helyi, akár a központi kormányzat egészével szemben hatékonyan és következetesen képviselni tudó civil szervezetek (Tóth, 1998: 57). Különösen helyi szinten érzékelhető, hogy gyakran túlságosan nagy hangsúlyt kapnak a meglehetősen szűk érdekérvényesítési mezőben mozgó, csak néhány ember érdektörekvéseit támogató, így csekély társadalmi beágyazottsággal rendelkező kezdeményezések. Ebből következően erősíteni kell a szervezetek közötti koordinációt, a közös célok és közös cselekvések kölcsönhatásának kialakítását. Ehhez célirányos programok, képzések szükségesek, amelyek nem a párhuzamosságok fenntartását erősítik, hanem új erőforrások felkutatását, a lokális „humán tőke” mozgósítását célozzák meg. Ehhez szükséges lenne a meglévő KÖZTÁRHÁLÓ kiszélesítésére, különösen a kistelepülések irányában.

A társadalom egész területén nem voltak adottak a társadalmi önszerveződés és érdekérvényesítés azon mintái és hagyományai, amelyek lehetőséget teremtettek volna a kisebb-nagyobb társadalmi csoportoknak arra, hogy a különböző társadalmi szokásokat, igényeket kielégíthessék. A problémát nehezítette az is, hogy a gomba módra szaporodó civil szervezetek sokszor nem a legmegfelelőbb jogi formában működtek, bizonyos feladatok megoldására nem rendelkeztek megfelelő szakmai és technikai háttérrel. Így egy olyan szövevényes, „sűrű erdő” képét mutatták, amely az eddigi világos és „egyszerű” államigazgatási formával szemben bizalmatlanságot keltett az állami/önkormányzati apparátusban és annak vezetőiben. Erősíteni kell tehát a HEFOP és LEADER programokban a civil részvétel, bekapcsolódás lehetőségét. Ehhez transzparens és világos feltételek valamint a döntés-előkészítés folyamatának nyitottsága szükséges.

A szervezetek esetleges bevonása és az önkormányzatok gyakran érvényesülő kizorító, „paternalista” magatartása a szektor kettéhasadási folyamatát erősíti fel, mely kiterjed az önkormányzatokkal kapcsolatba került szervezetek egészére. A megállapítás egyformán igaz a döntés-előkészítési mechanizmusba bevont szervezetek körére, valamint a szerződéses kapcsolatokra, együttműködési megállapodásokra és támogatásokra is. Kialakulni látszik egy, forrásait és kapcsolatait tekintve kedvezményezett kör (talán néhány száz szervezet), akik jelentős önkormányzati támogatással rendelkeznek, részt vesznek az önkormányzati döntések előkészítésében, és személyileg vagy szervezetenként is szorosan kötődnek az önkormányzathoz, illetve az önkormányzati feladatellátáshoz. A többség viszont szűk forrásokból „egyik napról a másikra” él, fennmaradásuk egyedül vezetőik kreativitásán és „megszállottságán” múlik. A szegmens forrás hiányos helyzete miatt hosszabb távon célszerű lenne a pályázati úton megszerezhető pénzek arányát a jelenlegi 17 százalékról 50 százalékra emelni. A helyzet megváltoztatása az állami/önkormányzati feladatok pályáztatása révén orvosolható, azonban ehhez szükséges a pályáztatási rendszer átláthatóságának megteremtése, a bírálati szempontok egyértelműségének, nyitottságának megteremtése. A verseny „tisztaságának” biztosítása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Állami Számvevőszék (2000): 0012 Jelentés az önkormányzati feladatellátás szervezetei formáiról és működésük cél-szerűségének ellenőrzéséről (www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf)
- Bíró Endre (2002): *Nonprofit szektor analízis*. Budapest: EMLA Egyesület.
- Horváth M. Tamás (2002): *Helyi közszolgáltatások szervezése*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- Kákai László (2004): *Önkormányzunk értetek, de nélkületek*. Pártok és civil szervezetek a helyi társadalmakban. Bu-dapest: Századvég.
- Kákai László (2007): *Civil szervezetek a helyi és területi közszolgáltatások ellátásában*. Budapest: Magyar Közigaz-gatási Intézet. (megjelenés alatt)
- Kuti Éva (2003): *Kinek a pénze? Kinek a döntése?* Budapest: Nonprofit kutatócsoport.
- Tóth Antal (1998): *Érdekvizonyok a magyar társadalomban a rendszerváltás után*. Budapest: Napvilág Kiadó.

JEGYZETEK

- 1 Munkám során főleg erre a területre van nagyobb rálátásom, így a példákat is főleg ezen szervezetek működése kapcsán fogalmazom meg.
- 2 Közösségfejlesztő szervezeteknek a lokális társadalmi tőke mozgósításában rendkívül nagy szerepe van, hiszen ezek a szervezetek foglalkoznak a szervezetfejlesztéssel, a kisközösségek, kiscsoportok megerősítésével, közös-ségi kohéziójának kiépítésével.
- 3 Bár ez az adat 3 százalékkal magasabb az országos átlagnál.
- 4 Az így kapott támogatások a lokálpatrióta szervezetek bevételeinek 63 százalékát teszik ki.
- 5 Ez az összeg a teljes bevételük 18 százalékát teszi ki, azonban mértéke csak 1 százalékkal nőtt az elmúlt tíz esz-tendő alatt.
- 6 www.ceecn.net
- 7 Bár működésükhöz kevés állami támogatás járul.
- 8 Ennek külföldi pertnerintézménye a yorkshire-i Northern College Barnsley.

Bukta Zsuzsanna

Sport, szabadidő, rekreáció

A tanulmány szabadidős civil szervezetekkel foglalkozó szelete a magyarországi non-profit szervezetek legnagyobb csoportjával foglalkozik. A meglehetősen sokrétű csoport belső szerkezetével, annak változásaival, belső mozgásaival az írás részletesebben foglalkozik, mivel ez az elemzés fontos tanulságokkal szolgál a később elemzett szempontokkal kapcsolatban is. A szabadidős szervezetekre vonatkozó tanulmányból kiderül, hogy a rendszerváltás előtt létezett szervezetek nagy része modernizációs gondokkal küszködik, pontosabban a finanszírozási-szerkezeti átalakulás elmaradásával, amelyre önállóan nem igazán képesek. Az állami támogatás még mindig túlzott mértékű azoknál a szervezeteknél, amelyeknek elsősorban a szolgáltatásaikból, a tagjaik hozzájárulásaiból kellene működniük. Ettől függetlenül a szabadidős szegmens jelentősége stabil, folyamatosan emelkedik, a magyar társadalomban a hagyományok és a lassan fejlődő szabadidős kultúra fontos letéteményese.

Kulcsszavak: szabadidő, sport, élsport, szabadidős sport, horgászat, vadászat, sportági szövetségek, vadásztársaságok

Bukta Zsuzsanna, 1974-ben született Miskolcon. Szegeden magyar szakos bölcész, Budapesten sportmenedzser diplomát szerzett. 1999 óta PhD tanulmányokat folytat az önkormányzatok és a civil szervezetek kapcsolatáról a sportban. 2002-től 2005-ig két és fél éven át a Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium, majd a Nemzeti Sporthivatal munkatársa, részt vett a Nemzeti Sportstratégia kidolgozásában. 2005 óta a sportot felügyelő Belügyminiszter, majd Önkormányzati és Területfejlesztési miniszter tanácsadója. Alapítója és elnöke a Négyesfogat Egyesületnek, amely a magyar sport civil szféráját segíti kutatási programokkal, képzéssel és pályázati tanácsadással. A Magyar Sporttudományi Társaság tagja, a sport nonprofit szektorának elemzését, valamint az állam és a sport civil szervezeteinek kapcsolatát feltáró nemzetközi és magyarországi kutatások résztvevője, cikkek és tanulmányok szerzője. A Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Karán, valamint a Továbbképző Intézet kurzusain, illetve a Zsigmond Király Főiskolán óraadó tanár.

e-mail: bukta.zsuzsanna@otm.gov.hu

Bocz János — Kmetty Zoltán

Egészségügyi nonprofit szervezetek

Magyarországon az alapítványok és egyesületek régóta szerepet vállalnak az egészségügyi intézmények működési forrásainak kiegészítésében, a különböző társadalmi csoportok megsegítésében. A hazai egészségügyi nonprofitok alapvetően két csoportra oszthatók: az intézményeket, szervezeteket, illetve a meghatározott (beteg) csoportokat, magánszemélyeket támogató szervezetekre. Előbbiek az alapítványi forma, utóbbiakra az egyesületi forma inkább jellemző. A legfrissebb, 2005-ös adatok szerint a nonprofit szféra 6%-át egészségügyi jellegű szervezetek tették ki, szerepük és helyük az egészségügyi szolgáltatások rendszerében

azonban korántsem nevezhető stabilnak. Az egészségügyi nonprofit szervezetek jövőbeni működése érdekében egy olyan szakmai, politikai és társadalmi konszenzuson alapuló átlátható cél- és eszközrendszerre lenne szükség, amely a szervezetek számára hosszú távon is kiszámítható működési környezetet, stabil pályázati- és támogatási rendszert, a feladatokhoz megfelelő anyagi és humán erőforrásokat biztosít.

Kulcsszavak: alapítvány, civil szervezet, egészségügy, egészségügyi ellátás, egyesület, közalapítvány, közhasznú társaság, nonprofit gazdasági társaság, társadalmi szervezet

Bocz János, 1966-ban született Budapesten. Szociológus, a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológiai Doktori Iskola doktor jelöltje. Kutatási területei: nonprofit és civil szervezetek, önkormányzati választások, társadalmi integráció.

e-mail: boczj@yahoo.com

Kmetty Zoltán, 1982-ben született Kerepestarcsán. Szociológus, jelenleg a Forsense Piac- és Közvéleménykutató Intézet munkatársa. Kutatási területei: magyar nonprofit szektor, politikai, közéleti kutatások, médiaelemzés.

e-mail: zkmetty@yahoo.com

NYITRAI IMRE

A szociális ügyeink civil szeletei

1990 előtt a civil szektornak – a mindent elnyomó állami szerepvállalás miatt – nem volt módja, lehetősége megjelenni a szociális problémák, kérdések területén. Az ágazati törvények megszületését követően robbanásszerű fejlődés indult el, ám a 2005 utáni, állami megszorítások leginkább a gyenge érdekérvényesítéssel rendelkező, szociális területen még erőtlene civileket sújtották. A jogi szabályozás és állami finanszírozás diszkriminatív elemeket tartalmaz a szociális ágazatban, s nincs egységes érdekvédelem sem e terület civil szervezetei számára.

A vállalati, üzleti szféra szerepe elenyésző, nemzeti fejlesztések 2005-re teljesen leálltak, így csak az EU pályázatait nyújtottak némi forrást a civilek számára. Csökkent az önkéntesek száma is a területen.

2006-ban az ágazat civiljei a túlélésért küzdöttek.

Kulcsszavak: szociális ágazat, szociális szolgáltatások, szegénység, hátrányos helyzet

Nyitrai Imre Budapesten született, 1968-ban, szociológus, szociálpolitikus, művelődésszervező és tanár. Pályája során a tanítástól a családgondozáson át több mint tíz esztendő köztisztviselőség után jelenleg szervezetfejlesztéssel, szakmai tanácsadással foglalkozik, főként önkormányzati, egyházi és civil szervezetek által nyújtott szociális szolgáltatások területén. Tagja több szakmai szervezetnek, 2004 óta elnöke az Euro-Régió Szociális Szakmai Közösség közhasznú egyesületnek, több karitatív és egyházi szervezet önkéntese. Kutatásokat a hajléktalanság, az esélyegyenlőség, az ifjúságügy és a szervezetszociológia területén végzett, publikációi az említett területeken kívül a szociálpolitika, a szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások, a minő-

ségbiztosítás, a vezetélmélet, a fogyatékos foglalkoztatás, valamint az emberi erőforrás-menedzsment területén jelentek meg.

e-mail: nyitraimre@gmail.com

SÁTOR BALÁZS

Kell-e még több tanulópenz?

A fejezet a nonprofit szervezetek által és a nonprofit szervezetek részére nyújtott, formális és informális képzéseket tekinti át. A szerző megállapítja, hogy a képzési szegmens az elmúlt 10–15 évben mennyiségi és minőségi szempontból is többször ment át drámai átalakuláson. Először a primér nonprofit ismeretek és adatok megszerzésére koncentrált a szektor, ezután megkezdődött a nonprofit szakmák egyetemi-főiskolai illetve akkreditált oktatásba való beemelése. A képzési szegmens jelenleg is rendkívül tagolt, hiányoznak az intézményesülést, az összevetést elősegítő standardok, etikai kódexek, egységesített hatás- és hatékonyság-mérési eszközök. A fentiek mellett kiemelten fontos lenne az állami források elosztásának racionalizálása is.

Kulcsszavak: képzés, nonprofit menedzsment képzések, nonprofit szektor

Sátor Balázs, a Civil Társadalom Fejlődéséért (CTF) Alapítvány ügyvezető igazgatója. 1998 óta tart képzéseket, vesz részt kutatásokban, koordinál fejlesztési projekteket. 2003 óta a HAND Szövetség, 2005 óta a Fundraising ThinkTank (GB), 2006 óta a Magyar Adományozói Fórum elnökségi tagja. Kiemelten foglalkozik a nonprofit szervezetek fenntarthatóságával, a fejlesztési és segélyezési gyakorlat alakulásával, valamint a nonprofit szervezetek hatékony, minőségi munkamódszereinek fejlesztésével gyakorlati és elméleti szinten.

e-mail: sator.balazs@ctf.hu

DOMOKOS TAMÁS — MAHLER BALÁZS

Gazdaságfejlesztő és foglalkoztatási célú nonprofit szervezetek Magyarországon

A civil társadalom újjászervezése a rendszerváltás utáni időszak társadalomfejlesztésének fontos eleme lett. Az azóta lezajlott társadalmi, gazdasági és területi politikai folyamatoknak köszönhetően a településfejlesztési, gazdaságfejlesztési és munkaerő-piaci civil szervezetek szerepe jelentősen felértékelődött, melyet a gazdasági súlyuk növekedése éppen úgy jelez, mint a működési feltételeik stabilizálódása és funkciójuk letisztulása. Magyarországon tipikusan ezen szervezetek lehetnek azok, amelyek a kibontakozó szociális gazdaságot alkotják. Azt a szociális gazdaságot, mely a maga sokféleségében egyesíti a társadalom gazdasági, civil és részvételt elősegítő jellegét, s a szolidaritásra, a méltányosságra és a szabályozott szabad piac elveinek elfogadására épülve a fenntartható fejlődés záloga lehet. Tanulmányunk a településfejlesztési, gazdaságfejlesztési és munkaerő-piaci célú nonprofit szervezetek gazdasági és területi koncentrációját valamint strukturális problémáit vizsgálja statisztikai másodelemzések útján.

Kulcsszavak: szociális gazdaság, nonprofit szervezetek, helyi fejlesztés, munkaerőpiac

Domokos Tamás, az egyetemi tanulmányok mellett az Echo Oktatáskutató Műhelyben kezdte kutatói pályafutását 1996-ban. Több közvélemény-kutató cégnél és nonprofit kutatócsoportnál dolgozott, 2004-től az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet módszertani igazgatója. Fő kutatási területe a fiatalok értékrendjének változása, valamint a felnőtté válás szociológiai problémái. Ezen túl ifjúságkutatásokat végez a tanulók mentálhigiénés helyzetéről, droghasználatáról, magatartás és viselkedéskultúrájáról. Jelenleg két kutatási programon dolgozik, a kelet-európai civil szervezetek életciklusát valamint a fiatalok önálló életkezdési stratégiáit vizsgálja a poszt-szocialista átalakulás tükrében.

A kvantitatív kutatómódszertan szakértője, ezen belül a mintavételi technikák alkalmazási kérdéseivel, problémáival foglalkozik.

e-mail: tdomokos@echosurvey.hu

Mahler Balázs, 1981-ben született Mórton. A Szegedi Tudományegyetem szociológia szakán végzett, több évig a székesfehérvári Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet kutatójaként dolgozott. Jelenleg független kutató, elemző. Főbb kutatási területei a magyarországi civil szféra, a szociális gazdaság megjelenése, valamint a környezetszociológia elméletek, és a környezet-tudatos gondolkodás szociológiai aspektusai. Emellett kutatóként részt vett már több ifjúság-kutatásban és katonaszociológiai felmérésben.

e-mail: bmahler@echosurvey.hu

CZIBOLY ÁDÁM

Szubkultúrák – A civil szektor kulturális szegmensének értékelése a Civil Éves Jelentésben

Ha a magyar kulturális szektort egyetlen szóval kellene jellemezni, az ez lenne: sokszínű – mind kínálatában, mind minőségében, mind szervezeti fejlettségében. 2005-ben a KSH adatai szerint összesen 8023 kulturális területen működő civil szervezet volt, ez az összes bejegyzett civil szervezet 14 %-át jelentette. A kulturális civil szervezetek több mint 30 %-a Budapestre koncentrálódott, és csak kevesebb, mint 20 % működött községekben.

Szembetűnő, hogy nincs olyan ernyőszervezet, amely a kulturális civil szervezeteket akár csak részben tömörítené. Ez a civil szféra kulturális szegmensének egyik legfontosabb tulajdonságából következik: ezen a területen tevékenykedő legtöbb szervezet önmeghatározása elsősorban kulturális-művészeti, és csak másodsorban civil. A civil működési formát a legtöbben kényszerből választják, szükséges muszájból ahhoz, hogy kulturális-művészeti tevékenységük jogi kereteket kapjon.

Állami oldalról 2006-ban a legfontosabb változás az volt, hogy az új kormány megalakulásával a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma újra összevonásra került az Oktatási Minisztériummal, és az újonnan létrejött Oktatási és Kulturális Minisztériumban a teljes hazai kulturális igazgatás a kulturális szakállamtitkár irányítása alá került. A terület törvénykezésében az egyik legnagyobb előrelépés a színházi törvény megalkotására tett lépések voltak, ezzel szemben a civil stratégia területén bőven van még teendő.

A kulturális területen (is) mind az államra, mind a civil szektor egészére komoly feladatok várnak. Állami részről a legfontosabb feladat a nyílt pályázati úton elosztásra kerülő állami támogatások mértékét 13 %-ról legalább 50 %-ra emelni, a magánszféra számára a kulturális támogatásokat adókedvezmények formájában sokkal vonzóbbá tenni, a civil kapcsolatok területén stratégiát kidolgozni, de mindenek előtt a TÁMOP akcióterveit úgy felülvizsgálni, hogy az a nagyszámú lemaradók felzárkózását segítse végleges leszakadásuk helyett.

Kulcsszavak: kultúra, pályázat, szponzoráció, mecenatúra, kultúrpolitika

Cziboly Ádám, 1976. május 12-én Budapesten született. Angol nyelven tett nemzetközi érettségit, majd az ELTE pszichológia szakja mellett kulturális menedzser és drámajáték-vezető végzettséget is szerez. Az egyetemen találkozik először a civil szektorral: 1996-tól egy hallgatói alapítvány kurátora, 1998-ban és 1999-ben a Pszinapszis rendezvény elindítója, első főszervezője. 1999-től a Káva Kulturális Műhely Egyesületnél dolgozik, kezdetben önkéntesként, később rész- majd főállásban. 2005 végéig az egyesület gazdasági vezetője, ma stratégiai vezető. 2003-ban az egyesületet Washingtonban, a Világbank központjában képviseli a „Development Marketplace” c. rendezvényen, ahol az egyesület „DrámaDrom” programját a világ 200 leginnovatívabb projektje közé válogatták be. 2006 végén a Schwab Alapítvány és a Boston Consulting Group értékelése szerint „Az Év Társadalomtudatos Vállalkozója” Díj döntőse.

cziboly@chello.hu

MÓRA VERONIKA

A zöldek (környezet-, természet- és állatvédő szervezetek)

A zöld mozgalom első látványos fejlődési időszaka – a rendszerváltás előtt „csírákból” kiindulva – kilencvenes évek közepéig tartott. Ekkorra épültek ki a szervezetek közötti hálózatos együttműködés azóta is létező intézményei: az évenként megrendezett Országos Találkozó és az írott szabályzaton nyugvó választási-delegálási rendszer, amely a hazai civil szektorban máig egyedülállónak tekinthető. A helyi szervezetek mellett ugyanebben az időszakban jöttek létre illetve erősödtek meg azok az országos tematikus szövetségek és regionális hatókörű „végváarak”, amelyek a zöld szervezetek szakmai bázisát és „arcát” biztosítják.

A zöld mozgalom a kezdetektől, az épp aktuális kormányzat összetételétől függetlenül a hazai környezetpolitika aktív bírálója és sikeres nyomásgyakorló tevékenysége révén formálója is volt és maradt. Nem volt ez másképp az elmúlt években sem, amelyeket egyben a környezeti konfliktusok nagy száma is jellemezett. A zöld szervezetek a nyilvánosság előtt ezért legtöbbször tiltakozókként, beruházások, infrastrukturális fejlesztések megakadályozójaként jelennek meg. Az általuk kínált hosszabb távú, stratégiai megoldások már kevésbé képesek átütni a média ingerküszöbét, ezért szemlélet- és tudatformáló tevékenységük sokkal inkább az alulról jövő, személyes kapcsolatokon alapuló kezdeményezésekben lehet sikeres.

Kulcsszavak: környezetvédő, hálózat, szövetség, politika, mozgalom

Móra Veronika, biológus, szervezetpszichológus, az Ökotárs Alapítvány igazgatója. Korábban a Milieukontakt Oosteuroopa, az Ökoszolgálat Alapítvány munkatársa volt. Az elmúlt másfél évtizedben több különböző környezetvédő szervezet aktivistájaként vett részt kampányok, nyomásgyakorló és tudatformáló akciók szervezésében. Környezetvédőként szakterülete elsősorban a mezőgazdasági géntechnológia és az ökológiai fogyasztóvédelem. 1999–2006 között a Géntechnológiai Eljárásokat Véleményező Bizottság tagja.

e-mail: move@okotars.hu

NAGY ÁDÁM — SZÉKELY LEVENTE

Az ifjúsági civil világ

A Civil Jelentés ifjúsági fejezetéből megállapítható, hogy a terület a többi civil szegmenshez képest is kedvezőtlenebb helyzetben van. A finanszírozás egyre inkább ellehetetlenül, az állami támogatások csökkenését a szervezetek csak részben képesek más forrásokból pótolni. További károkat okozhatnak a kipattant és tovagyűrűző pénzügyi botrányok. A kedvezőtlen folyamatok következtében, a felnövekvő generációk sajátos problémáival való törődés is folyamatosan veszít fontosságából. A helyzetet tovább nehezíti, hogy a civil szervezeteknek mindmáig nem sikerült megteremteniük az egységes érdekképviselést. A Civil Éves Jelentés ifjúsági fejezete túl azon, hogy áttekinti az elmúlt évek statisztikáit és eredményeit, illetve felhívja a figyelmet a megoldatlan problémákra javaslatokat is megfogalmaz a jövőt illetően.

Kulcsszavak: ifjúság, civil szervezetek, Civil Jelentés

Nagy Ádám 1972-ben született Budapesten. Mérnök, közgazdász, politológus és jogász. Pedagógiából doktorált. Az Információs Társadalom és Trendkutató Központ igazgatója, társfőszerkesztője az Új Ifjúsági Szemlének és főszerkesztője a Civil Szemlének
e-mail: nagy.adam@ittk.hu

Székely Levente, 1979-ben született Kolozsváron. Végzettsége szociológus (ELTE), jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem doktori programjának hallgatója. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen működő Információs Társadalom és Trendkutató Központ munkatársa. Kutatási területei: kultúrafogyasztás, médiafogyasztás, új média, ifjúságügy, oktatásügy, információs társadalom. Szakmai tevékenységek: az Információs Társadalom folyóirat konferenciarovatának, az Új Ifjúsági Szemle „Ifjúság és társadalom” valamint az Infinit portál és hírlevél „Magyar információs társadalom” rovatának szerkesztője. Civil aktivitások: a Civil Informatika Képzési Központ programvezetője, a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram Tanácsában (GyIA) – Gyermek és Ifjúsági Konferencia (GyIK) civil delegáltja, többedmagával szerkeszti a Civil Rádió „InfÓra” című, információs társadalom tematikájú műsorát.

e-mail: szekely.levente@ittk.hu

CSONGOR ANNA — RÉSZ LEVENTE

Leszakadó társadalmi csoportokkal foglalkozó civil szervezetek

A dolgozat a különböző fogyatékos-ellátást végző civil szervezetek közös jellemzőit, illetve 2006 évi működési adatait ismerteti, elsősorban egy a Kézenfogva Alapítvány Módszertani Központja által végzett 2006–2007 évi kutatás eredményi mentén. A tanulmányban az előzetes kutatás szempontjai és mintája alapján elsősorban a tanulmányban az értelmi-, halmozottan fogyatékos és autista embereket segítő, illetve intézményeket (is) működtető, nevesített módon szociális ellátást (is) végző szervezetek kerülnek tárgyalásra.

Összefoglalásunk kitér a szegmens történetére, az államszocializmusban működő fogyatékos-ellátással való viszonyára, ill. a jelen gyakorlat szervezeti, gazdasági és szakmai kérdéseire.

A tanulmány másik része a hátrányos helyzetű megjelölést a leszakadóra cserélve a magyarországi roma civil szervezetek helyzetével foglalkozik. Ugyan a szegénységgel foglalkozó szociális civil szervezetek megjelentek már a rendszerváltás előtt tíz évben Magyarországon, a szegények a civil szervezetei ezt csak lassan követték a kilencvenes években. A romák önszerveződése azonban már a nyolcvanas évek végén megindult, erre csak ráerősítettek a támogatási rendszer nyújtotta lehetőségek. A fejlődést a kisebbségi önkormányzati rendszer létrejötte megakasztotta. Azóta a roma civil mozgalom emancipációja, elválása a pártpolitikától nagyon nehéz. Az utóbbi tíz év történéseit kíséreljük meg összefoglalni.

Kulcsszavak: kisebbség, roma, cigány, kisebbségi önkormányzat, civil szervezet, politika, fogyatékoság, autizmus

Csongor Anna, (1951) tanár. A hetvenes évek második felétől szociális munkás egy budapesti kerületben, fő feladata a helyi cigány családokkal való foglalkozás. Később a cigány gyerekek iskolázottságát vizsgáló kutató az Oktatáskutató Intézetben. 1992 óta a roma civil szervezetek foglalkoztatási programjait támogató Autónia Alapítvány munkatársa, majd 1995-től igazgatója. 1993 óta leendő szociális munkásokat és szociálpolitikusokat oktat az ELTÉ-n. A Civil Szemle szerkesztője.

e-mail: a.csongor@autonomia.hu

Rész Levente, 1975-ben született Székesfehérváron. 1997-ben végzett a Wesley János Főiskola szociális munkás szakán. 1998–2003 között szociológiát hallgatott az ELTE-n.

1996 és 2006 között a Kaláka Felkészítő Otthon Alapítvány által fenntartott enyhén értelmi sérült fiatal felnőttek számára működő lakotthonos programban dolgozott hét évig, mint szociális munkás és három évig, mint intézményvezető.

2007 nyaratól a RÉŠ Alapítvány Családok Átmeneti Otthonában szociális munkás. 1998 és 2005 között részt vett a Fogyatékos Gyermekéért Közalapítvány monitorozó csoportjának munkájában, 2006 végétől dolgozik külső munkatársként a Kézenfogva Alapítvány kutatási programjaiban. 2001-től a hajléktalan emberek esetprogramjait támogató Van Esély Alapítvány kurátora.

e-mail: l.resz@autonomia.hu

LIGETI GYÖRGY

Jogvédelem

Ligeti cikkében azt állítja, hogy noha a civil szektor minden szegmense fontos, a jogvédőknek különleges szerepük van a kelet-európai rendszerváltások aspektusából tekintve az NGO-kat. Cikkében a hangsúly a fogyatékkal élőkön és a „speciális igényű” csoportokon van, írása a civilek szolgáltatásait, hasznát és diszfunkcióját mutatja be, valamint a 2006. és 2007. év jó és kevésbé követendő gyakorlatát. Különbséget tesz a klasszikus liberális és a nemzeti-konzervatív alapon szerveződő jogvédők között. Ligeti írása számos interjú nyomán készült.

Kulcsszavak: emberi jogok, jogvédelem, jó gyakorlat

Ligeti György, (1969) szociológus, kutató, civil. Eredeti szakmája villamos mérnök, szociológus diplomáját, majd PhD fokozatát (2003) az ELTE-n szerezte. Kutatószemináriumai főleg a jogsértéseket és jogérvényesülést vizsgálják különböző intézményekben (főleg oktatási intézményekben és a médiában), valamint az előítéletek megjelenését. 2006-tól kutatói tevékenységének fókuszában a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) áll. Kurzusait az ELTE és Corvinus Egyetemem PhD-hallgatóinak, valamint a Bécsi Egyetem hallgatóinak tartja. 1995 óta a Kurt Lewin Alapítvány vezetője, mely független civil szervezet többek között létrehozója a RomaPage honlapnak (1997).
e-mail: ligeti.gyorgy@kla.hu

KÁKAI LÁSZLÓ

Lokálpatrióta szervezetek

A „lokálpatrióta” szervezetek elnevezés talán nem igazán pontos, elsősorban azon szervezetek kerültek be ebbe „változóba”, melyek nem igazán voltak besorolhatóak egyetlen más kategóriába sem, így került össze a történelmi, hagyományörző, népművészeti, tűzoltó, közöségfejlesztő vagyongvédelmi, közbiztonsági szervezetek. Bár ez módszertanilag kevésbé egzakt érvelés, de szándékunkat főleg az vezérelte, hogy ezen szervezetek tevékenysége döntően a településhez vagy kistérséghez kötődik, fő tevékenységük pedig elsősorban a kultúrához, településfejlesztéshez, környezetvédelemhez és a közbiztonsághoz kapcsolódik, tehát azt feltételeztük, hogy a társadalmi tőke lokális mozgósításában e szervezeteknek jelentős szerepe van vagy lehet. E „sajátos” módszertani használat sajnos mellőzi a hazai és nemzetközi összehasonlításokat, így a közös értelmezési lehetőségeket is, azonban a bemutatott kép lehetőséget ad néhány következtetés levonására és egy pontosabb, módszertanilag alátámasztott kategóriarendszer kidolgozására.

Kulcsszavak: lokálpatriotizmus, önkormányzatiság, társadalmi tőke

Kákai László, 1964-ben Pécsen született. 1994-ben szerez diplomát az ELTE-n szociológiából 1995-ben pedig szintén az ELTE ÁJK-n politológiából. 1997-től a PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszékének oktatója. Kutatási szakértő Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztályán 1999. november 5-től – 2002. május 31-ig. 2004-ben doktorál, a Századvég Civil Akadémia kutatási vezetője. 2003-tól a Pólusok Társadalomtudományi Egyesület elnöke, Nemzeti Civil Alapprogram Országos Tanácsának dél-dunántúli póttagja.

e-mail: kakail@btk.pte.hu

Zsuzsanna Bukta

Sport, Leisure Time, Recreation

The leisure and sport segment of the Hungarian civil sector is far the biggest group of NGOs, with a quite heterogenic system. That's why it is important to analyse its internal structure and the internal changes a bit more in details, to understand several, later discussed aspects. In general, the segment is still suffering from the lack of modernisation, especially from the financial-structural point of view. Most of the organisations are still depending too much on state subventions, instead of focusing on revenues from their services and the contributions of their members. Apart from this, the importance of the leisure NGOs is stable, based on the traditions, and it grows with the developing leisure culture in Hungary.

Keywords: leisure, sport, elite sport, sport for all, fishing, shooting, sports federations, shoots

Zsuzsanna Bukta was born in Miskolc, Hungary in 1974. She graduated as master of Hungarian literature and linguistics in Szeged, and as bachelor of sports management in Budapest. She is a PhD. Student since 1999, her area of research is the relationship between NGOs and the local governments in sport. She worked as civil servant in the Ministry of sports and its successor institutions between 2002 and 2005. Since 2005 she works as an advisor of the minister responsible for sports. She is the founder and president of the association „Négyesfogat”, which deals with consultancy, research and training of NGOs in sport. She is a member of the Hungarian Association of Sport Scientists, she does research and publishes different articles and essays in the field of sport NGOs and the European Union's sport policy. She is a guest lecturer at several higher education institutions in Hungary.

e-mail: bukta.zsuzsanna@otm.gov.hu

JÁNOS BO CZ — ZOLTÁN KMETTY

Health Nonprofit Organizations

In Hungary the foundations and associations have had a big role for a long time in complementing the funds of the health institutes, and giving a hand to different social groups. The national health non-profit organizations can be divided into two major groups: one supports the institutes and organizations – they are usually foundations – , the other gives a hand to individuals – they are usually associations. The latest data from 2005 show, that 6% percent of the non-profit organizations are of health category, but their place and role in the health system is not too stable. For the sake of the future functioning of the health-type non-profit organizations, there is a strong need for a transparent system of aims and means, which should be based on professional, political and social agreement. This could guarantee for the organizations a long term stable working environment, a stable application and sponsorship system, and enough money and human resources to accomplish their main goals.

Keywords: association, foundation, health, health supply, public benefit company, public law foundation, non-profit sector, nonprofit sector, NGO, voluntary association.

dramatically regarding to the quantitative and qualitative aspects as well. The sector focused on having the primer NGO knowledge first then the NGO knowledge has been included into high level, accredited education. The segment is much divided currently; standards, code of conducts, and methods those can measure impacts and effectiveness are lacking. Beside the above, it would be necessary to rationalize the distribution system of the State sources.

Keywords: training, NGO management, NGO sector

Balázs Sátor, director of The Civil Society Development Foundation. He has delivered training programs, participated in researches and coordinated development projects since 1998. He has been board member of the HAND Alliance since 2003, the Fundraising Think Tank since 2005 and the Hungarian Donor Forum since 2006. His special professional areas are sustainability of NGOs, development and aid practices and development of effective and quality methods of NGO development.

e-mail: sator.balazs@ctf.hu

TAMÁS DOMOKOS — BALÁZS MAHLER

Economic development and employment oriented NGOs in Hungary

Rebuilding civil society is a formidable task in Hungary, despite the help of transnational actors. During the 90s local development oriented, economic development oriented and employment oriented non-governmental organizations' importance rocketed because of the change of social, economic and territorial policy. Their economic position is gain by the change, they are working in good circumstances and their local function clarified. These NGOs will be the base of raising social economy in Hungary. The various social economy enterprises combine job creation, quality of employment, economic growth, social link, competitiveness, development of territories and the creation of social capital. In this paper we focused on territorial concentration and structural problems of local development, economic development and employment oriented NGOs. To demonstrate how this process works we used statistical analysis on several databases.

Keywords: social economy, NGO, local development, labour market

Tamás Domokos started his research career in 1996, working for various poll opinion companies and nonprofit research groups. In 2004 he became the Director of Methodology at the Echo Survey Sociological Research Institute. His main research areas are the changes in youth value systems and attitudes and the transition to adulthood. Besides these he does research on the problems of mental hygienic, drug use and behavior among youth. Currently he is working on two major research projects: the life cycle of Eastern European NGOs; and the strategies of the transition to adulthood during the post-socialist transformation. He is the expert of quantitative research methodology, with an emphasis on sampling techniques.

e-mail: tdomokos@echosurvey.hu

was the initiator and the first chief organiser of „Pszinapszis“ (National Psychology Days). From 1999 he works at Káva Cultural Group, first as a volunteer, later part- then full time. He was financial leader till 2005, today he is strategic leader. Represented the organisation at the „Development Marketplace“ at World Bank in Washington, in 2003, where the „DramaDrom“ programme was selected as one of the 200 most innovative projects of the world in the year. In 2006 he has been a finalist in the „Social Entrepreneur of the Year“ competition launched by Boston Consulting Group and Schwab Foundation.
 cziboly@chello.hu

VERONIKA MÓRA

Green NGOs

The first boom of the environmental NGO sector, which built on forerunners dating back before the political changes, lasted until the mid-nineties. By this time, the structure of networking and cooperation still operational today was established, too, including the annual National Gathering and the election/delegation system based on written rules, which are still unique in the Hungarian civil sector. Besides local organizations, the nation-wide thematic alliances and the regionally operating 'omnipotent' NGOs, forming the professional basis and face of the movement were established or strengthened during this period as well.

The environmental movement has been since its beginning and still is an active opponent as well as shaper of Hungarian environmental policy, regardless of the color of the actual government. This was the case in the past few years, which were characterized by an increasing number of environmental conflicts. Thus, NGOs are often pictured simply as protesters as agents hindering investment and infrastructural development. At the same time, their long-term, strategic solutions most often cannot reach the media threshold, therefore their awareness raising and educational work may be more successful in grassroots, face-to-face approaches.

Keywords: environmental, network, alliance, policy, movement

Veronika Móra, biologist, organisational psychologist, director of Environmental Partnership Foundation, Hungary. Used to work for Milieukontakt Oosteuropa and Ocoservice Foundation. For one-and-a-half year she has participated in different pressure or advocacy actions and campaigns. As an environmental protection expert she specialised in agricultural gene technology and ecological consumer protection. She was member of the Advisory Committee on Gene Technology Procedures.

e-mail: move@okotars.hu

The another part of the essay concentrates on the situation of the Hungarian Roma civil organizations. Though the NGOs working with and for the poor appeared already in the decade before transformation in Hungary, the emergence of the organisations of the poor followed it slowly in the nineties. The self-organisation of the Roma started already in the end of the eighties, boomed in the early nineties and was halted only when the minority self-government system was established. Since then it has been very difficult for the Roma civil movement to emancipate itself from party politics. It is attempted to summarize the events and trends of the last ten years.

Keywords: minority, Roma, Gipsy, minority self government, NGO, party politics, handicapped people, autism

Anna Csongor (1951) teacher. After graduation she worked as a social worker in a Budapest district among Roma families for ten years. Later she was a researcher investigating the situation of the Roma children at school in the Hungarian Institute for Educational Research. Since 1992 she has been working with Autonomia Foundation – supporting income generation and employment initiatives of local Roma NGOs – , from 1995 on she has been its director. Since 1993 she has been teaching future social workers and social politicians in the ELTE University, Budapest. She is one of the editors of *Civil Review*.

e-mail: a.csongor@autonomia.hu

Levente Rész was born in 1975 in Székesfehérvár. He graduated as a social worker in the Wesley János Főiskola in 1997, further on he studied sociology in the ELTE university, Budapest between 1998 and 2003. Between 1996 and 2006 he worked for “Kalácska” Foundation’s “Building Community Program of Mentally Handicapped Young People” for 7 years as a social worker, and 3 years as the co-ordinator of the program. Since the summer of 2007 he has been working as a social worker in RÉŠ Foundation’s Temporary Hostel of Families.

Between 1998 and 2005 he participated in the monitoring team of the Fogytékös Gyermekéért Közalapítvány (Governmental Foundation for the Handicapped Children). In 2006 he joined the team of the Kézenfogva Foundation as a contributor research-worker. From 2001 he has been one of the trustees of Van Esély Alapítvány (‘Get a Chance’ Foundation) that supports homeless people’s case programs.

e-mail: l.resz@autonomia.hu

GYÖRGY LIGETI

Legal Defense

Ligeti states, nevertheless every segment of civil sector is important, but the legal protection has particular position in Hungary after political system changing. His focus on human rights of disabled and disadvantaged people and on of groups with “special” demands. His paper is on services, outcomes and dysfunctions of advocacy sector. He emphasis on best practices and “killer applications” of the years 2006 and 2007. And takes a difference among organiza-

